

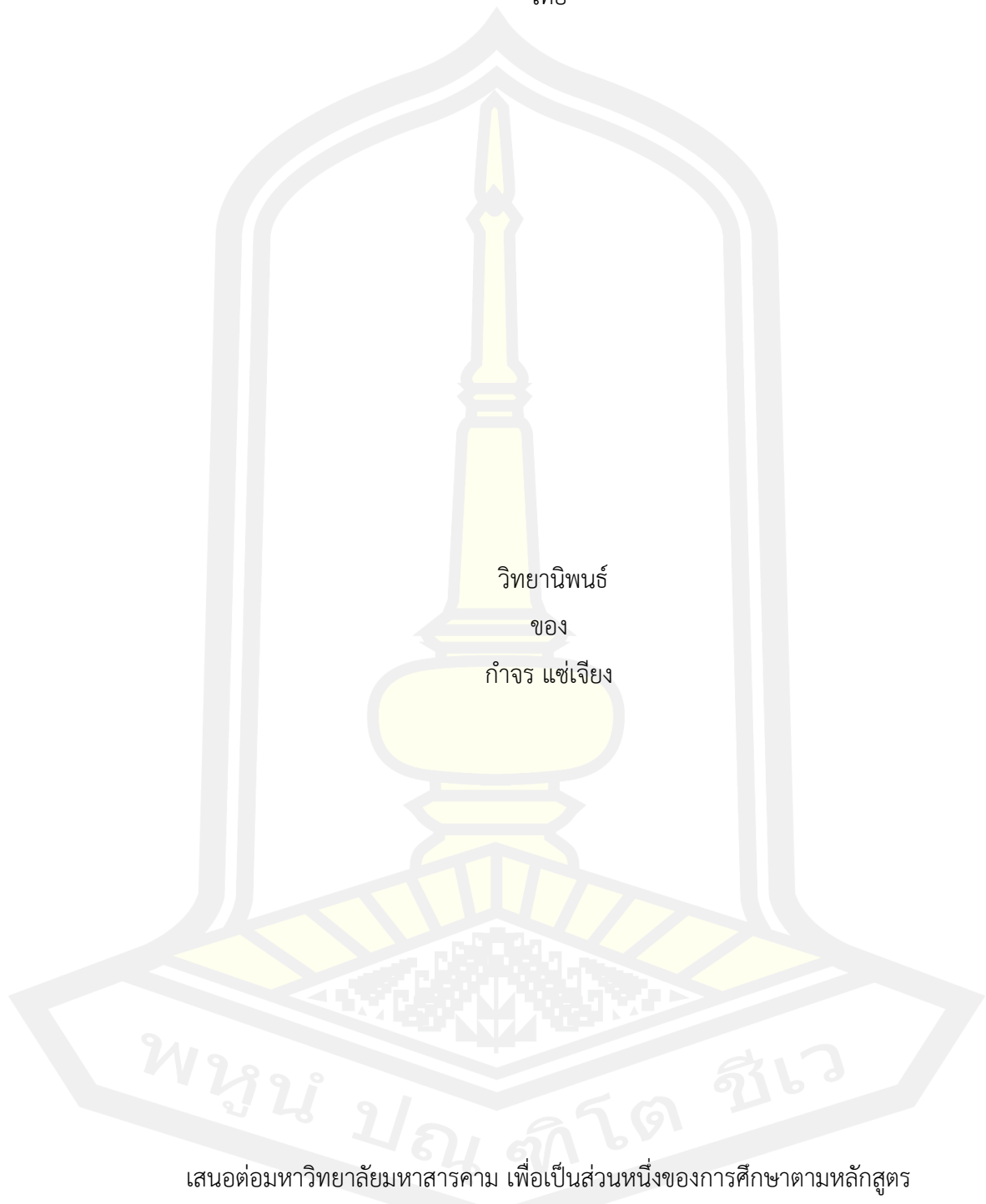
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบ
ไทย

วิทยานิพนธ์
ของ
กัจจกร แซ่เจียง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์
ธันวาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบ
ไทย

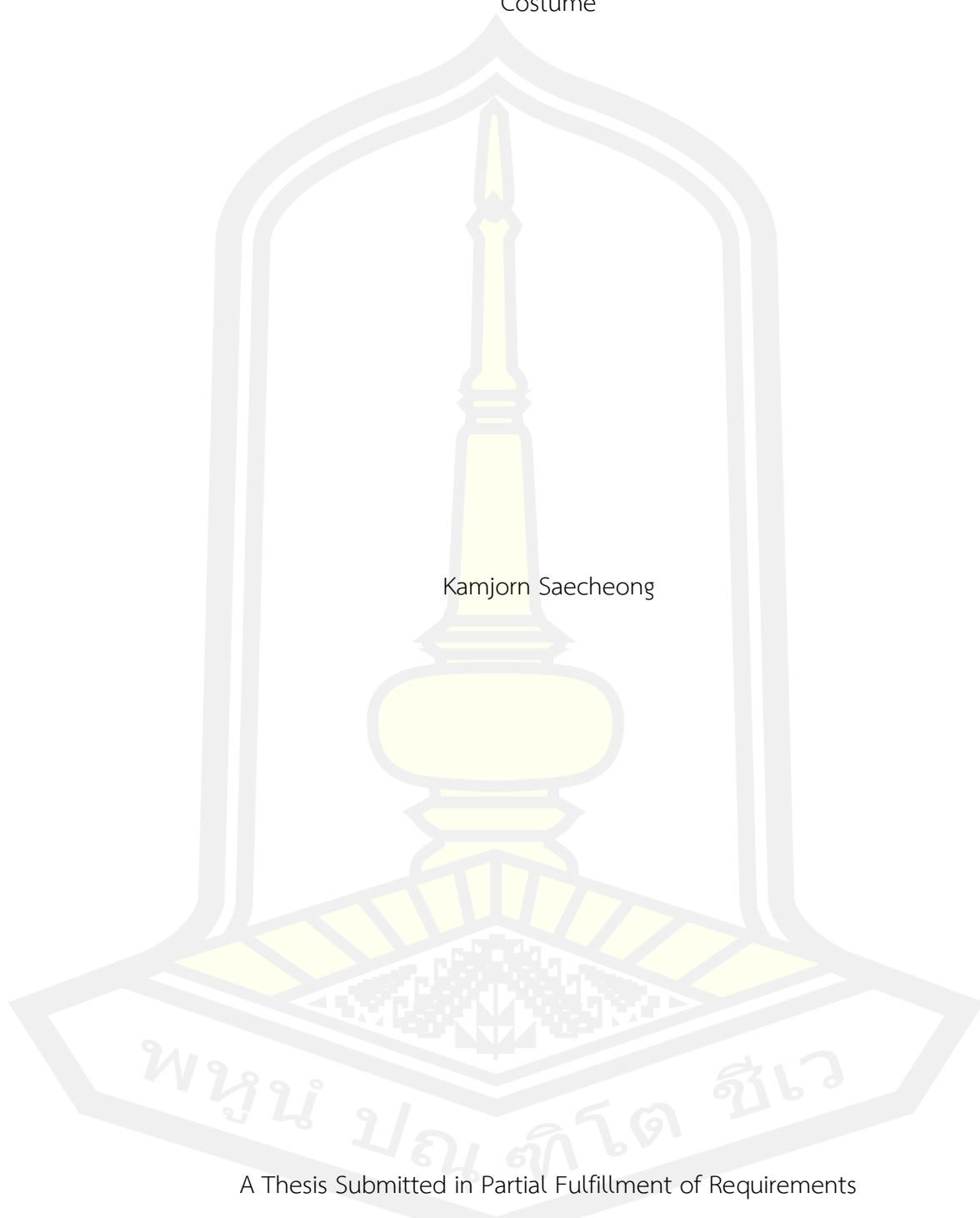
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์

ธันวาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother and Her Contribution to Thai Female
Costume

Kamjorn Saechong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Doctor of Philosophy (Fine and Applied Arts Research and Creation)

December 2022

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายกำจร แซ่เจียง แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัย
และสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. สุพรรณิ เหลือบุญชู)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. อรุณมย์ จันทมาลา)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. วุฒิพงษ์ โรจน์เชษมศรี)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. อาคม เสงี่ยมวิบูล)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. พิระ พันลูกท้าว)

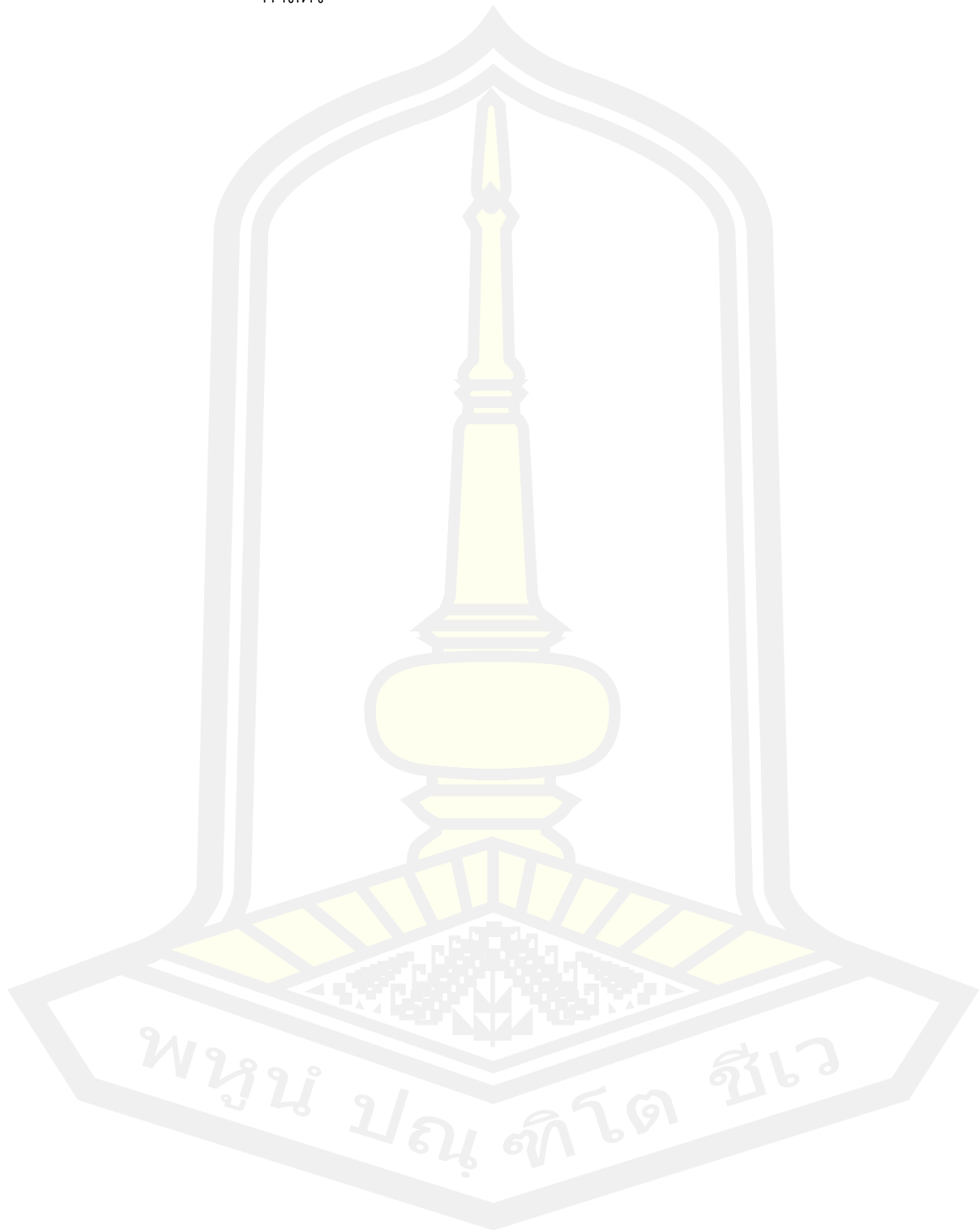
มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัย
มหาสารคาม

.....
(ผศ. ดร. กนกพร รัตนสุธีระกุล)

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรม
ศาสตร์

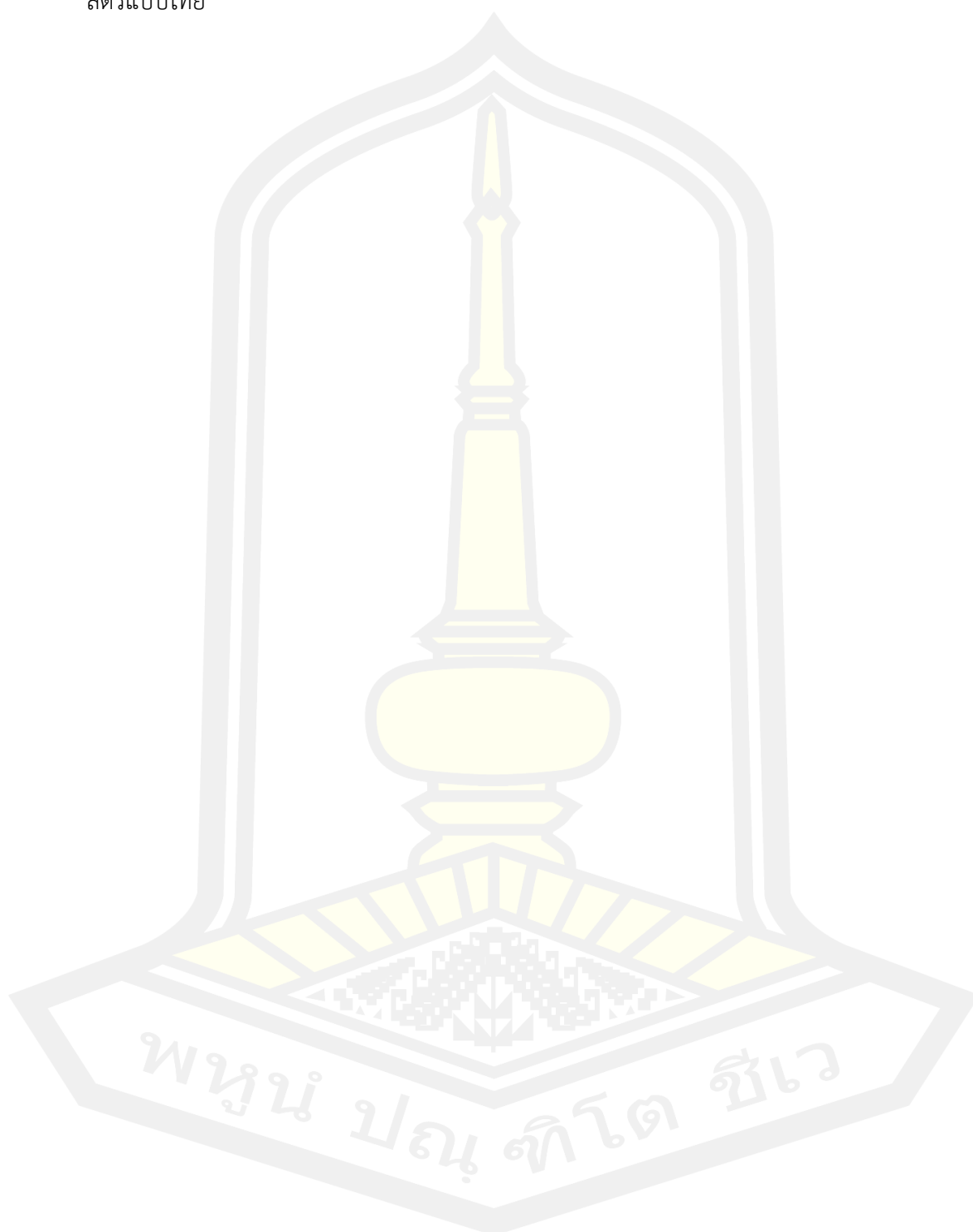
ชื่อเรื่อง	สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย		
ผู้วิจัย	กำจร แสงเจียง		
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณมย์ จันทมาลา		
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต	สาขาวิชา	การวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2565

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงลึก นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาและวิเคราะห์ผลที่ได้จากการการส่งเสริมและอนุรักษ์ผ้าไทยของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เพื่อเป็นแนวทางในการวางยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนาสิ่งทอและเครื่องแต่งกายในอนาคตต่อไป งานวิจัยนี้ใช้กระบวนการออกแบบงานวิจัย ที่มีความหลากหลายเพื่อให้ครอบคลุม ประกอบด้วย การค้นคว้าแหล่งข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีกระบวนการคัดเลือกข้อมูล จัดแบ่งหมวดหมู่ และลำดับข้อมูลอย่างเป็นระบบ

จากการศึกษาพบว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระวิริยะอุตสาหะในการส่งเสริมและอนุรักษ์ผ้าไทย เพื่อประโยชน์สุขของราษฎร และฟื้นฟูมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ทรงส่งเสริมการทอผ้าอันเป็นมรดกหัตถศิลป์ของชาติที่กำลังจะสูญหายไปจากสังคมไทยให้กลับมาได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง ทั้งนี้ด้วยน้ำพระราชมหุทัยที่เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาต่อพสกนิกรและความมุ่งมั่นที่จะให้ชาวบ้านมีอาชีพทำกินและมีรายได้เสริม ส่งผลไปสู่การอนุรักษ์ผ้าโบราณและการพัฒนากรรมวิธีการผลิตให้ได้คุณภาพพระดับมาตรฐาน สรุปได้ว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเป็นผู้นำในการฉลองพระองค์ชุดไทยพระราชานิยมและแต่งกายด้วยผ้าไทยจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในประเทศและต่างประเทศ จนเป็นที่ยอมรับว่าการแต่งกายด้วยชุดไทยพระราชานิยมและการแต่งกายด้วยผ้าไทยเป็นเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทยในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ : สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง, เครื่องแต่งกาย
สตรีแบบไทย

TITLE	Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother and Her Contribution to Thai Female Costume		
AUTHOR	Kamjorn Saecheong		
ADVISORS	Associate Professor Ourarom Chantamala , Ph.D.		
DEGREE	Doctor of Philosophy	MAJOR	Fine and Applied Arts Research and Creation
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2022

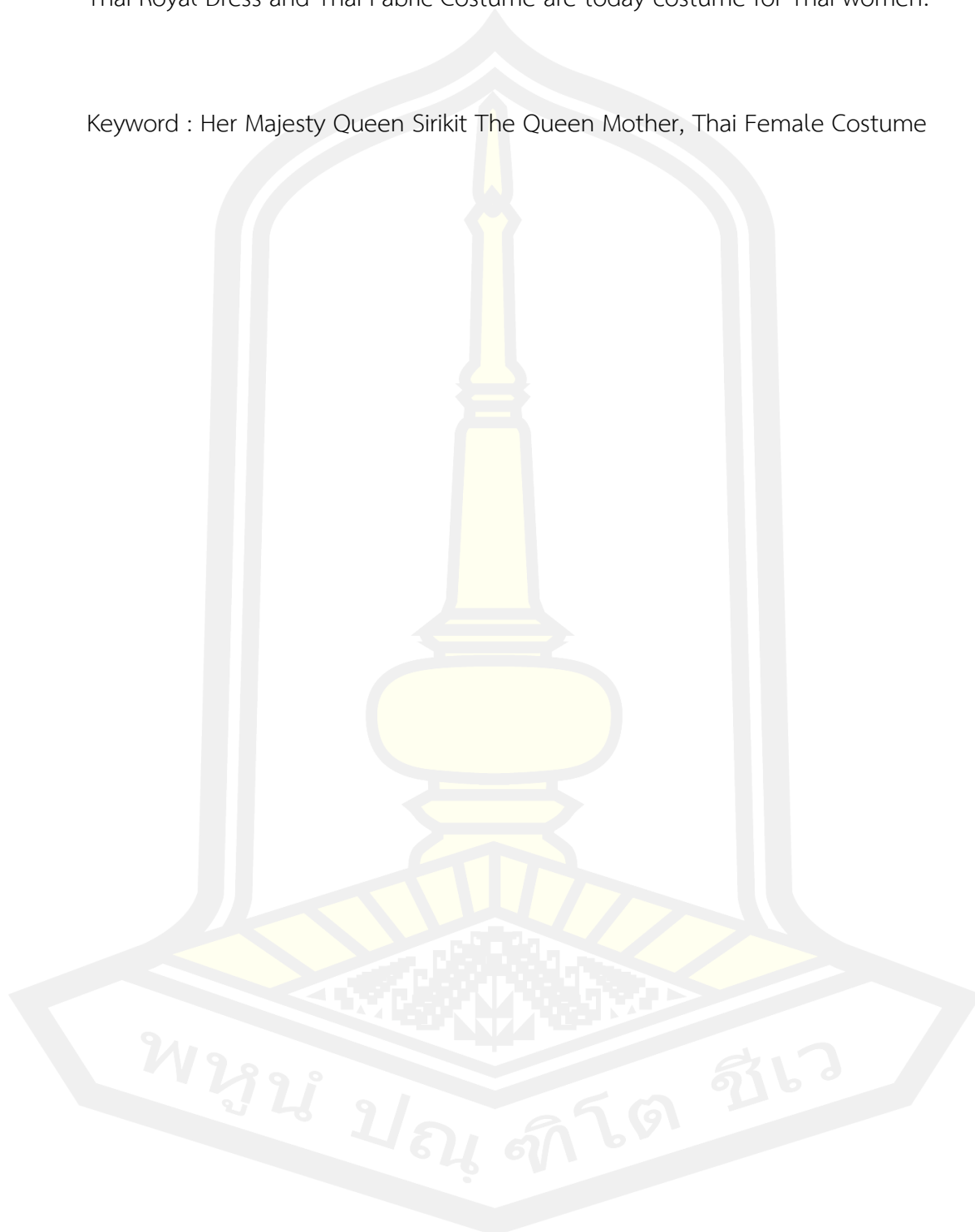
ABSTRACT

The purpose on this study aims to study the roles of Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother with the Thai Women Costume. In-depth research process was used, the data was studied and analyzed the results of the promotion and Thai Fabric conservation by Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother in order to guide on strategic planning and policy development of textiles and costume in the consecutive years. According to this research, research design process was used in order to cover a wide range, including searching the other resources documents, and in-depth interviews. Data selection, categories and sequence data in a systematic manner were used.

The research was found that Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother had her perseverance in promoting and Thai Fabric conservation for the benefit of inhabitants and restored the national cultural heritage, promoted the textile heritage of craftsmanship which is going to disappear to Thai society to become widely popular once again. In order that her fully kindness of generous towards inhabitants and concentrated them to have some career and extra income that led to traditional textile conservation and development of the traditional textile production process through the quality standards. It is concluded that Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother is the leader in the uniform of the Thai Royal Dress and wearing Thai Fabric

Costume is widely known in the country and overseas. It becomes an acceptance in Thai Royal Dress and Thai Fabric Costume are today costume for Thai women.

Keyword : Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother, Thai Female Costume

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.อุรารมย์ จันทมาลา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณิ เหลือบุญชู ประธานกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ รองศาสตราจารย์ ดร.อาคม เสงี่ยมวิบูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒิพงษ์ โรจน์เชมศรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีระ พันลูกท้าว กรรมการสอบ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมตตา ศิริสุข ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ นายกราชบัณฑิต อดีตประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยศิลปกรรมศาสตร์ ผู้วางรากฐานการศึกษาสาขาวิชาการวิจัยศิลปกรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่ให้การช่วยเหลือสนับสนุนการวิจัยและให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยศิลปกรรมศาสตร์ รุ่น 1 ทุกคน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรพงศ์ เสนไสย อดีตคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธรรมรัตน์ ไถวสกุล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม กัลยาณมิตรที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบแต่บิดามารดา ญาติพี่น้อง ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

กำจร แซ่เจียง

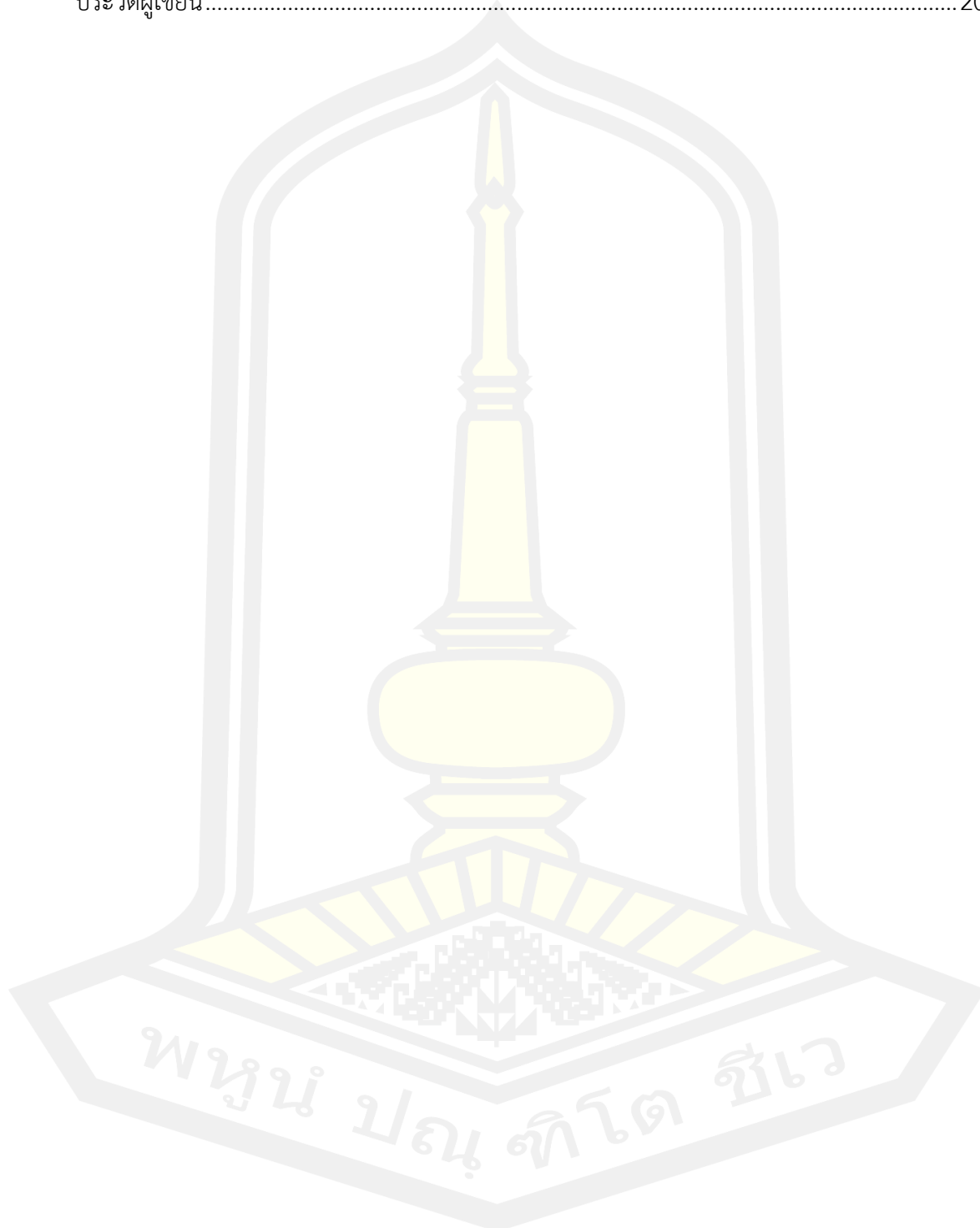
พูน บณูจิต ชีเว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
คำถามในการวิจัย	3
นิยามศัพท์.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	4
ขอบเขตของเนื้อหา.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
วิธีดำเนินการวิจัย	7
แหล่งข้อมูลจากเอกสาร	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท.....	10
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา.....	13
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	18
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแพชชั่น	20

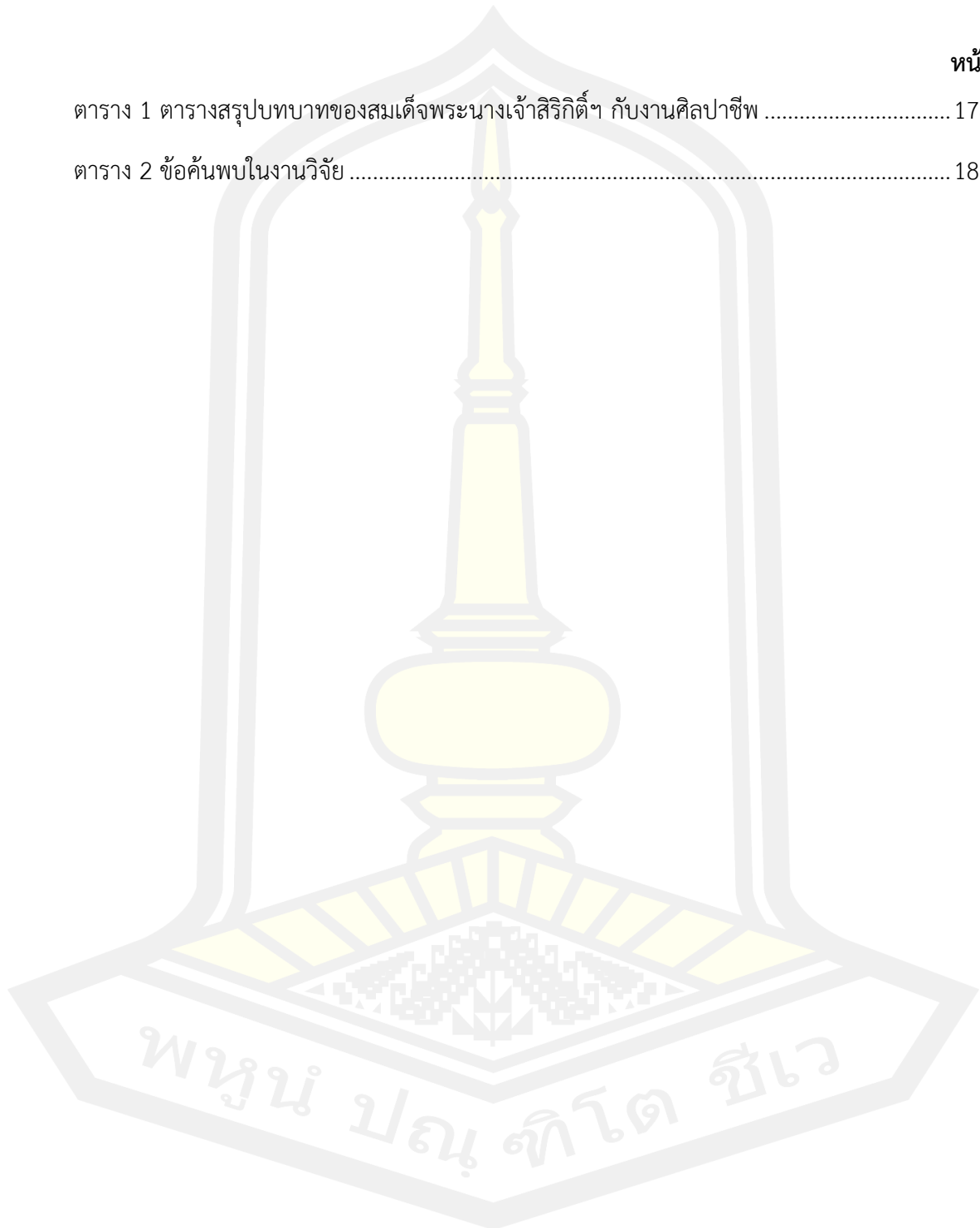
5. ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์	30
6. การแต่งกายแบบไทย	52
7. การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในประเทศไทย	61
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	64
บทที่ 3 ผลการศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ	72
1. พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ...	72
2. พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินี.....	74
3. พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เกี่ยวกับโครงการศิลปาชีพ.....	82
4. สรุปผลการศึกษา	91
บทที่ 4 ผลการศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ	94
1.ชุดไทยพระราชนิยมกับพระราชภารกิจนำความเป็นไทยสู่ชาวโลก	94
2. การเผยแพร่ชุดไทยพระราชนิยม	121
3. การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานโครงการศิลปาชีพ	140
4. การอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกาย	163
5. เครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย “ตรานกยูงพระราชทาน”	176
6. สรุปผลการศึกษา	178
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	181
สรุปผล	181
อภิปรายผล.....	184
ข้อเสนอแนะ	190
บรรณานุกรม.....	191
ภาคผนวก.....	196
ภาคผนวก ก เครื่องมือในการวิจัย	197

ภาคผนวก ข ภาพประกอบในการลงพื้นที่	199
ประวัติผู้เขียน	204

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 ตารางสรุปบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ กับงานศิลปาชีพ	178
ตาราง 2 ข้อค้นพบในงานวิจัย	189

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
ภาพประกอบ 2 การกระจายตัวของแพชั่น	28
ภาพประกอบ 3 วงจรชีวิตแพชั่น	30
ภาพประกอบ 4 การแต่งกายของไทย	55
ภาพประกอบ 5 การแต่งกายของไทย	56
ภาพประกอบ 6 การแต่งกายของไทย	57
ภาพประกอบ 7 วิเคราะห์พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ	92
ภาพประกอบ 8 หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ในฐานะพระคู่หมั้นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	96
ภาพประกอบ 9 ฉลองพระองค์ราชสำนักฝ่ายใน	98
ภาพประกอบ 10 ฉลองพระองค์ราชสำนักฝ่ายใน	99
ภาพประกอบ 11 ชุดไทยเรือนต้น	100
ภาพประกอบ 12 ชุดไทยจิตรลดา	101
ภาพประกอบ 13 ชุดไทยอมรินทร์	102
ภาพประกอบ 14 ชุดไทยบรมพิมาน	103
ภาพประกอบ 15 ชุดไทยจักรี	104
ภาพประกอบ 16 ชุดไทยเรือนต้นของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน พ.ศ.2503	105
ภาพประกอบ 17 นางสาวอาภัสรา หงสกุล นางงามจักรวาล ปี พ.ศ.2508 สวมชุดไทยจิตรลดา	106
ภาพประกอบ 18 โฆษณาสายการบินไทย แสดงการนำผ้าไหมไทยมาตัดเย็บเป็นเครื่องแบบพนักงาน	106
ภาพประกอบ 19 ชุดไทยดุสิต	107
ภาพประกอบ 20 ชุดไทยจักรพรรดิ	108

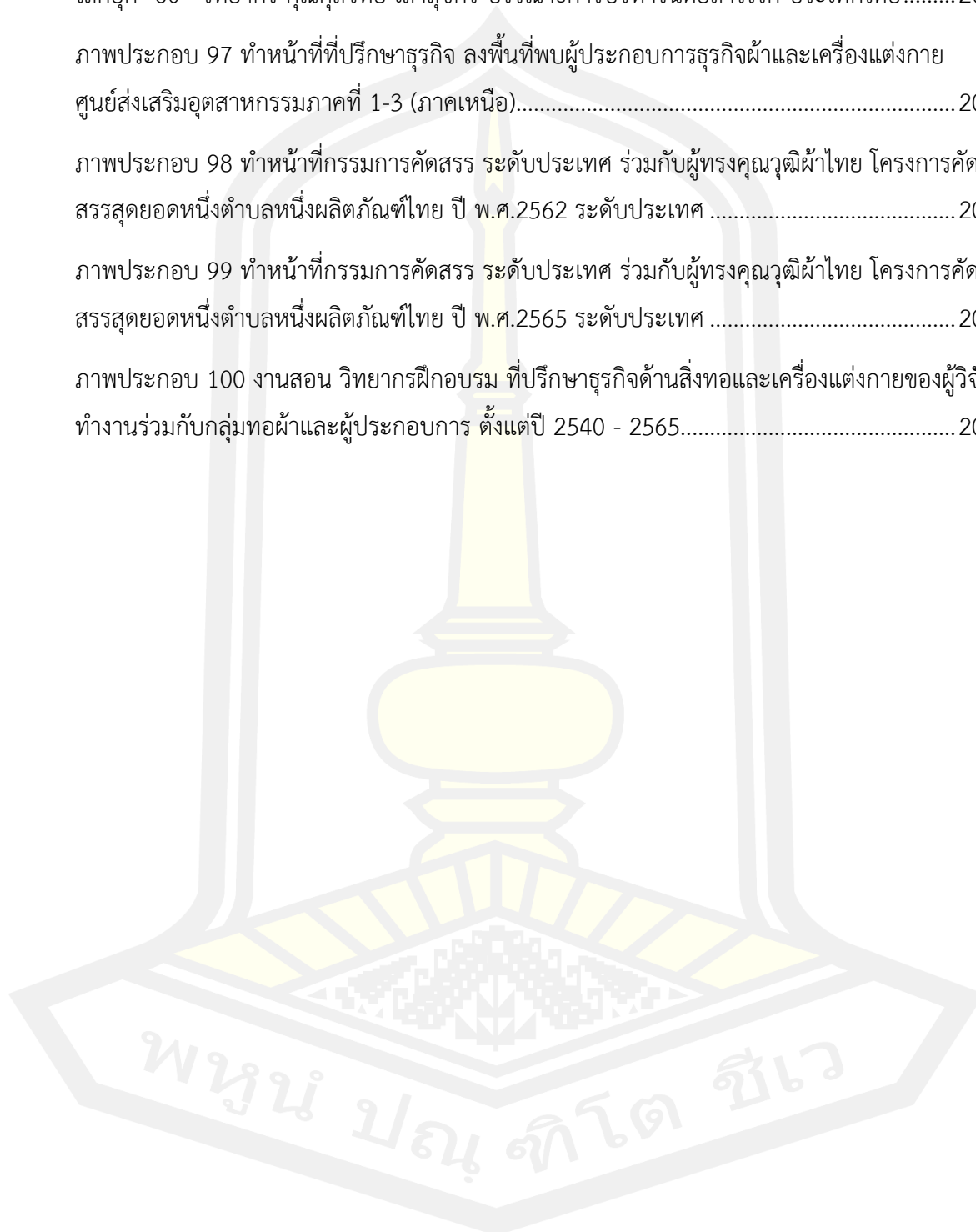
ภาพประกอบ 21 ชุดไทยศิवालย์	109
ภาพประกอบ 22 อาจารย์สมศรี สุกุลนันท์.....	110
ภาพประกอบ 23 ฉลองพระองค์แบบไทย ในงานเลี้ยงรับรองที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุง ลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2503.....	111
ภาพประกอบ 24 ฉลองพระองค์แบบไทยประทับรถม้าเปิดประทุน ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ.ศ.2503.....	112
ภาพประกอบ 25 เสด็จพระราชดำเนินไปเป็นประธานในพิธีเจิมเครื่องบินโดยสารของ บริษัท การบินไทย.....	113
ภาพประกอบ 26 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเวียนเทียนในงานพระราชพิธีวันวิสาขบูชา ณ วัดพระ แก้ว	113
ภาพประกอบ 27 บทความ เรื่อง ประวัติเครื่องแต่งกายไทย เขียนโดย สมศรี สุกุลนันท์	114
ภาพประกอบ 28 ปีแอร์ บัลแมง.....	116
ภาพประกอบ 29 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัล แมง	117
ภาพประกอบ 30 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัล แมง	117
ภาพประกอบ 31 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัล แมง	118
ภาพประกอบ 32 ผู้แสดงภาพนิ่ง ชุด “วีรสตรีในประวัติศาสตร์ชาติไทย” พ.ศ.2497.....	121
ภาพประกอบ 33 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายตามสมัยประวัติศาสตร์และโบราณคดี พ.ศ.2511.....	122
ภาพประกอบ 34 การแสดงชุดหญิงไทย พ.ศ.2507.....	123
ภาพประกอบ 35 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ในงาน The World Exposition 67	124
ภาพประกอบ 36 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ในงาน The World Exposition 70	125
ภาพประกอบ 37 การแสดงชุด นารีเรื่อนามในพระบรมราชอนุสรณ์	126

ภาพประกอบ 38 ผู้แสดงแบบกิตติมศักดิ์ ซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนินไปแสดง ณ สาธารณรัฐ ประชาชนจีน พ.ศ.2543	127
ภาพประกอบ 39 การแสดงชุด “สุริโยไท” ณ โรงแรมแวงกรีลา นครเชียงใหม่ สาธารณรัฐประชาชนจีน	127
ภาพประกอบ 40 การแสดงชุด “รัตนบุรีศรีอยุธยา” ณ ลานคำหอม จังหวัดสกลนคร	128
ภาพประกอบ 41 สมุดภาพหญิงไทย	129
ภาพประกอบ 42 สุนัขบัตรการแสดงพระราชทาน	130
ภาพประกอบ 43 หุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรี	133
ภาพประกอบ 44 นางสาวอาภัสรา หงสกุล สวมชุดไทยบรมพิมาน.....	134
ภาพประกอบ 45 นางสาวภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก นางงามจักรวาล สวมชุดไทยจักรี	134
ภาพประกอบ 46 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ	135
ภาพประกอบ 47 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ	135
ภาพประกอบ 48 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ	136
ภาพประกอบ 49 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ	136
ภาพประกอบ 50 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารไทย.....	137
ภาพประกอบ 51 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารไทย.....	137
ภาพประกอบ 52 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ พิมพ์บนตราไปรษณียากร พ.ศ. 2511	138
ภาพประกอบ 53 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ พิมพ์บนตราไปรษณียากร พ.ศ. 2515	138
ภาพประกอบ 54 ผลงานของคุณหญิงทองก้อน จันทวิมล ตึกดาบางกอกดอลลิในชุดไทยพระราชนิยม	139

ภาพประกอบ 55 ข้าวบนหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ The Pittsburgh Press 2 มกราคม 2508.....	139
ภาพประกอบ 56 ทรงเป็นต้นแบบแห่งการอนุรักษ์และส่งเสริมผลงานศิลปาชีพ.....	140
ภาพประกอบ 57 การเผยแพร่ผลงานแก่ชาวต่างประเทศ.....	144
ภาพประกอบ 58 การเผยแพร่ผลงานแก่ชาวต่างประเทศ.....	145
ภาพประกอบ 59 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร “นิทรรศการสืบสานสมบัติศิลป์”	146
ภาพประกอบ 60 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ.....	147
ภาพประกอบ 61 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ.....	147
ภาพประกอบ 62 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการ “มัดหมี่ไหมไทย สายใยชนบท”	148
ภาพประกอบ 63 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการ “มัดหมี่ไหมไทย สายใยชนบท”	148
ภาพประกอบ 64 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	150
ภาพประกอบ 65 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	150
ภาพประกอบ 66 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	151
ภาพประกอบ 67 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	151
ภาพประกอบ 68 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ.....	152
ภาพประกอบ 69 พระราชทานรางวัลแก่ที่ผู้ชนะการประกวดผ้าไหม	152
ภาพประกอบ 70 พระราชทานรางวัลแก่ที่ผู้ชนะการประกวดผ้าไหม	153
ภาพประกอบ 71 เหยี่ยุคนยััน	153
ภาพประกอบ 72 การเผยแพร่ศิลปาชีพฯ ในประเทศสหรัฐอเมริกา	155
ภาพประกอบ 73 การเผยแพร่ศิลปาชีพฯ ในประเทศสหรัฐอเมริกา	155
ภาพประกอบ 74 การเผยแพร่งานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น	157
ภาพประกอบ 75 การเผยแพร่งานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น	157
ภาพประกอบ 76 การเผยแพร่งานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น	158

ภาพประกอบ 77 การเผยแพร่งานศิลปาชีวะ ในประเทศญี่ปุ่น	158
ภาพประกอบ 78 การเผยแพร่งานศิลปาชีวะ ในประเทศฝรั่งเศส	160
ภาพประกอบ 79 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ.2543	161
ภาพประกอบ 80 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ.2543	162
ภาพประกอบ 81 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสหพันธรัฐรัสเซีย พ.ศ.2550	162
ภาพประกอบ 82 ดำเนินพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา	164
ภาพประกอบ 83 ห้องจัดแสดงผ้าภายในตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา	165
ภาพประกอบ 84 พระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต	167
ภาพประกอบ 85 ห้องจัดแสดงผ้าของมูลนิธิศิลปาชีวะ ภายในพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต	168
ภาพประกอบ 86 หอรัษฎการพิพัฒน์	170
ภาพประกอบ 87 ห้องปฏิบัติการงานอนุรักษ์	171
ภาพประกอบ 88 ร้านค้าพิพิธภัณฑ	171
ภาพประกอบ 89 ห้องนิทรรศการ 1 “ราชพัสดราจากผ้าไทย”	173
ภาพประกอบ 90 ห้องนิทรรศการ 2 “ไทยพระราชนิยม”	173
ภาพประกอบ 91 ห้องนิทรรศการ 3 “พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน”	174
ภาพประกอบ 92 ห้องนิทรรศการ 4 “พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน”	174
ภาพประกอบ 93 เครื่องหมายรับรอง Thai Silk	177
ภาพประกอบ 94 สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กองงานศิลปาชีวะ และ สมาชิกมูลนิธิศิลปาชีวะ ภายในนิทรรศการ จากขุนเขา...สู่ศิลปาชีวะ หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	200
ภาพประกอบ 95 เจ้าหน้าที่กองงานศิลปาชีวะ ให้ข้อมูลโต๊ะทรงงานตัวอย่างลายพระหัตถ์ บันทึกความเป็นอยู่ของราษฎร	200

ภาพประกอบ 96 ร่วมกิจกรรมเสวนา เรื่อง "สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับ แฟชั่น โลกยุค '60" วิทยากร คุณกุลวิทย์ เลาสุขศรี บรรณาธิการบริหารนิตยสารไวท์ ประเทศไทย.....	201
ภาพประกอบ 97 ทำหน้าที่ที่ปรึกษาธุรกิจ ลงพื้นที่พบผู้ประกอบการธุรกิจผ้าและเครื่องแต่งกาย ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1-3 (ภาคเหนือ).....	201
ภาพประกอบ 98 ทำหน้าที่กรรมการคัดสรร ระดับประเทศ ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิผ้าไทย โครงการคัด สรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี พ.ศ.2562 ระดับประเทศ	202
ภาพประกอบ 99 ทำหน้าที่กรรมการคัดสรร ระดับประเทศ ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิผ้าไทย โครงการคัด สรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี พ.ศ.2565 ระดับประเทศ	202
ภาพประกอบ 100 งานสอน วิทยากรฝึกอบรม ที่ปรึกษาธุรกิจด้านสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของผู้วิจัย ทำงานร่วมกับกลุ่มทอผ้าและผู้ประกอบการ ตั้งแต่ปี 2540 - 2565.....	203

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เครื่องแต่งกาย เป็นส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากจะเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์แล้ว เครื่องแต่งกายยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และค่านิยมของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ การสวมใส่เครื่องแต่งกายนั้นไม่ใช่เป็นแค่เพียงการปกปิดร่างกาย ป้องกันอันตรายจากธรรมชาติ หรือเสริมความงามเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องหมายแสดงสถานะภาพและบทบาททางสังคม และเป็นสื่อที่ใช้แสดงถึงรสนิยมและความเป็นตัวตนของผู้ที่สวมใส่ และเมื่อมองภาพรวมของสังคมจะพบว่าการแต่งกายเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของแต่ละสังคมแต่ละชนชาติ (พวงผกา คุโรวาท, 2535)

วัฒนธรรมการแต่งกายและการใช้ผ้า มีปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน ตั้งแต่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานบันทึก ภาพเขียน ภาพถ่าย และวรรณคดีเป็นจำนวนมาก ที่แสดงให้เห็นว่า คนไทยมีการแต่งกายและการใช้ผ้าเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพ กำหนดตำแหน่ง และกำหนดวรรณะของผู้สวมใส่ ผู้ที่มียศศักดิ์และฐานันดรศักดิ์ จะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ ซึ่งผู้อื่นที่ไม่ได้อยู่ในฐานะนั้นจะนำไปแต่งไม่ได้ เช่น ผู้ที่เป็นกษัตริย์จะต้องทรงเครื่องที่แตกต่างไปจากผู้อื่น ขุนนางข้าราชการก็ต้องแต่งต่างไปจากชาวบ้านทั่วไป ข้อกำหนดเหล่านี้ยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงกับออกกฎหมายมณเฑียรบาลว่าด้วยการแต่งกาย การบังคับใช้ผ้า และการห้ามใช้ผ้า ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 4 เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบและวัฒนธรรมการแต่งกายครั้งสำคัญ คือ “การแต่งอย่างฝรั่ง” หรือ “การแต่งกายแบบสากล” ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้าเป็นครั้งแรก ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า “การไม่สวมเสื้อนั้นดูลำสมัย และชาวต่างประเทศจะมองว่าคนไทยเป็นพวกชาวป่า” การปรับปรุงวัฒนธรรมการแต่งกายครั้งนั้นเป็นหนึ่งในนโยบายการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยเพื่อให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกในเวลานั้น (กรมศิลปากร, 2525b)

ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้นทั้งทางด้านความสัมพันธ์ทางการทูต การขยายตัวทางการค้าของบริษัทห้างร้านต่าง ๆ มีการสั่งสินค้าจากตะวันตกเข้ามาขาย เพื่อรับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวตะวันตกในยุคนั้น เกิดความนิยม “ความเจริญ” ของตะวันตก รับเอาความคิดด้านความสวยงามตามทัศนคติของชาวตะวันตกเข้ามา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประเทศไทยรับวัฒนธรรมของตะวันตกเข้ามาสู่สังคมแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมการแต่งกาย ซึ่งลอกเลียน และดัดแปลงบางส่วนผสมผสานกับการแต่ง

กายแบบดั้งเดิมของไทย โดยระยะแรกเริ่มจากเจ้านายในราชสำนักและผู้มีฐานะร่ำรวยก่อน จากนั้นค่อยกระจายออกไปยังราษฎรทั่วไปอย่างกว้างขวาง จนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าสังคมเมืองได้รับเอาวัฒนธรรมการแต่งกายอย่างฝรั่งมาใช้ในชีวิตประจำวันทั้งหมด โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบแต่งกายตามความเหมาะสมและการใช้งานตามแบบอย่างของไทย นอกเหนือจากวัฒนธรรมการแต่งกายของไทยที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมกลายเป็นการแต่งกายแบบสากลแล้วนั้น วัฒนธรรมการทอผ้าและรูปแบบการตัดเย็บเสื้อผ้าก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน จนถึงรัชกาลที่ 9 ภายหลังพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชกรณียกิจในการอนุรักษ์ผ้าไทยมาอย่างต่อเนื่อง ทรงฟื้นฟูการแต่งกายของสตรีที่เรียกว่า “ชุดไทยพระราชนิยม” ให้สามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมในโอกาสต่าง ๆ และทรงเป็นผู้นำในการฉลองพระองค์ชุดไทยพระราชนิยมและฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทยในการเสด็จพระราชดำเนินไปในการพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องการทอผ้าทรงส่งเสริมและพระราชทานวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต รวมทั้งทรงฟื้นฟูความสามารถของชาวบ้านที่ทอดทิ้งความรู้มานานให้กลับมาประดิษฐ์งานของแต่ละท้องถิ่นให้มากขึ้น (กรมศิลปากร, 2525)

ในช่วงแรกของการส่งเสริมการทอผ้าไหมมัดหมี่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงขอให้ชาวบ้านทอผ้าไหมมากขึ้นจากที่ทำได้ใช้ในบางโอกาส เช่น งานทำบุญ และงานแต่งงาน โดยจะทรงรับซื้อไว้สำหรับตัดเย็บเป็นชุดฉลองพระองค์ โดยทรงตรวจคุณภาพผ้าไหมมัดหมี่ที่ได้รับมาและทรงมีพระราชดำรัสให้เจ้าของผู้ทอผ้าฝืนที่สวายเป็นพิเศษทอเป็นปริมาณเพิ่มขึ้นพร้อมพระราชทานคำแนะนำเกี่ยวกับพันธุ์ไหม สีย้อม ลวดลาย และคุณภาพของผ้าไหมมัดหมี่แก่เจ้าของผ้าด้วย อนึ่งการรับซื้อและพระราชทานอุปกรณ์ทอผ้านั้น ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซึ่งเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเริ่มมีผู้ประสงค์จะร่วมบริจาคเงินในโครงการส่งเสริมการทอผ้าไหมมัดหมี่และโครงการอาชีพเสริมอื่น ๆ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์” จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ.2519 ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ” ในปี พ.ศ.2522 มีการก่อตั้งโรงฝึกศิลปาชีพ ในบริเวณสวนจิตรลดา เพื่อเป็นศูนย์กลางของศิลปาชีพทั่วประเทศ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำพระราชอาคันตุกะ เจ้านายพระราชวงศ์ ภริยาประมุขของประเทศต่าง ๆ เยี่ยมชมศูนย์ศิลปาชีพในสวนจิตรลดาซึ่งถือเป็นการนำของดีมีคุณค่าของไทยไปอวดสู่สายตาชาวต่างประเทศ และช่วยเผยแพร่เกียรติภูมิของชาติให้ปรากฏได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างโรงฝึกในเขตพระราชฐานทุกแห่งที่เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรมเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรและเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน ตลอดจนการผลิตงานศิลปาชีพในท้องถิ่นนั้น (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2549)

ในด้านการเผยแพร่ผ้าไทยให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระวิริยะอุตสาหะทุกวิถีทางที่จะเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เห็นความงามที่มีคุณค่าของผ้าไทย โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำผลิตภัณฑ์ผ้าไทยและศิลปหัตถกรรมไทยจากโครงการศิลปาชีพไปจัดแสดงทั้งในประเทศ เช่น ในงานศิลปแผ่นดิน งานสืบสานสมบัติศิลปงานรังสรรค์ปั้นแต่ง และในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น เป็นต้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการประกวดผ้าไทยและแสดงแฟชั่นโชว์ผ้าไทยฝีมือการออกแบบของดีไซเนอร์ชาวไทยและชาวต่างประเทศทั้งในและนอกประเทศ นอกจากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไทย ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา สวนอัมพร ในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งเปิดร้านจิตรลดาอีกหลายสาขา อาทิ ในพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งวิมานเมฆ ท่าอากาศยานเชียงใหม่ และท่าอากาศยานกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไทยจากฝีมือราษฎรในโครงการศิลปาชีพแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ข้าราชการ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนวงการสังคมไทยทุกระดับหันมาใช้ผ้าไทยตัดเย็บเพื่อใช้ในโอกาสต่าง ๆ มากมาย เช่น ห้อยเสื่อระพี นำผ้าไทยมาออกแบบตัดเย็บเป็นชุดประจำชาติให้แก่สตรีไทย ซึ่งเป็นตัวแทนของประเทศในการประกวดนางงามจักรวาลและนางงามโลก เป็นต้น

จากพระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในด้านการอนุรักษ์ผ้าไทยและศิลปหัตถกรรมเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วกัน จนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากหน่วยงานทั่วโลก อาทิ เมื่อปี พ.ศ.2535 องค์การยูเนสโกได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองโบริพุทโธและประกาศพระเกียรติคุณของพระองค์ในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกศิลปหัตถกรรม และยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ยากไร้ในชนบทมากกว่า 40 ปี นับได้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าไทย ศิลปะอันล้ำค่าของชาติ ให้ดำรงคงอยู่ปรากฏเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยและเป็นความชื่นชมของชาวโลก (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2549)

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

คำถามในการวิจัย

1. พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทยอย่างไร

2. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีบทบาท
อย่างไรต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

นิยามศัพท์

เครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย หมายถึง เสื้อผ้า หรือ เครื่องนุ่งห่ม ที่สวมใส่เพื่อให้เกิดความ
สวยงาม แสดงลักษณะความเป็นไทยในชีวิตประจำวัน หรือในงานพิธีการ เช่น การนุ่งห่มอย่างไทย ชุด
พื้นเมือง ชุดไทยพระราชานิยม หรือชุดที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทย เป็นต้น

ผ้าไทย หมายถึง ผ้าที่ผลิตขึ้นในประเทศไทย โดยใช้วัตถุดิบหลักเป็นเส้นใยธรรมชาติ เช่น
ฝ้าย ไหม หรืออาจเป็นเส้นใยสังเคราะห์ก็ได้ ย้อมสีธรรมชาติหรือสีเคมี ทำให้เกิดลวดลายด้วยกรรมวิธี
ต่าง เช่น การมัดหมี่ การจก การเก็บขีด การทอยก การปัก การเขียนลาย หรือการพิมพ์ลวดลายไทย
ผ้าไทยเป็นงานหัตถศิลป์ที่แสดงถึงมรดกภูมิปัญญาที่มีลักษณะแตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่น

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่กระทำตามหน้าที่ ตำแหน่ง หรือสถานภาพทางสังคมนั้น ๆ ซึ่ง
จะแสดงพฤติกรรมออกมาตรงตามหน้าที่หรือไม่ก็ตาม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และปัจจัยหลาย ๆ อย่าง
มาประกอบกัน เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม เป็นต้น

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลสูงสุดในกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะ ช่วยเหลือ จูงใจ กำกับ ติดตาม ให้
สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติงานในระดับต่าง ๆ ที่ต้องการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของ
หน่วยงานที่ตั้งไว้

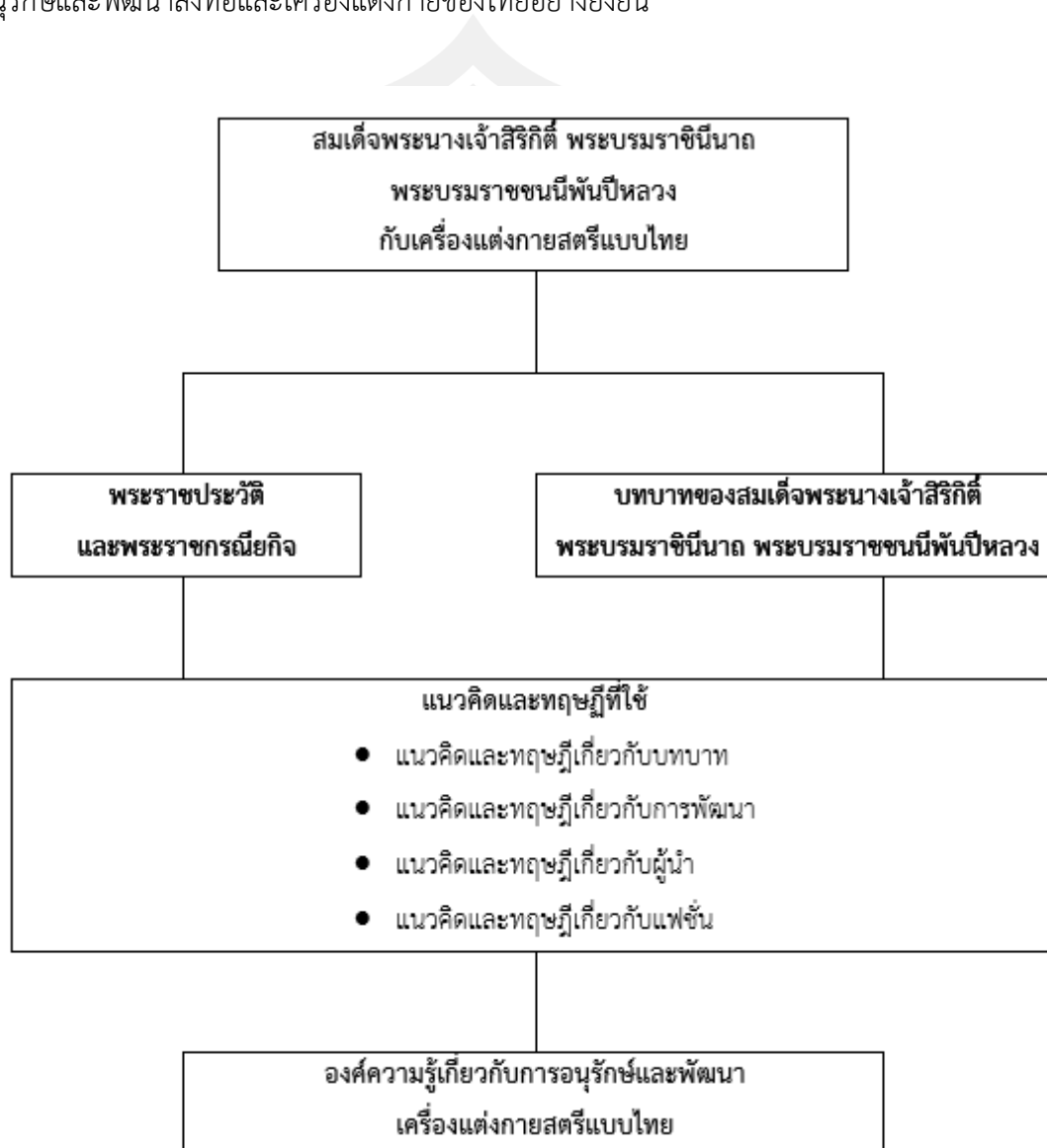
การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น เป็นความพยายามที่
ตั้งใจกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ เป็นการ
เปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า เพื่อสร้างความเสมอภาคทั้งในด้าน
เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระหว่างชุมชนต่าง ๆ

แฟชั่น หมายถึง สมัยนิยม ลักษณะการแสดงออก หรือการกระทำที่ได้รับการยอมรับเป็น
อย่างดีจากกลุ่มบุคคล แฟชั่นครอบคลุมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต เช่น การแต่งกาย การ
รับประทานอาหาร การเรียนและการสอน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปจน
กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่ง
กายสตรีแบบไทย และศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราช

ชนนีนี้นี่ปี่หลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทยอย่างยั่งยืน

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย, 2565

ขอบเขตของเนื้อหา

รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา
- แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ
- แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแฟชั่น

ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์

- การแต่งกายแบบไทย
- การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในประเทศไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- ศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

- พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

พันปีหลวง

- พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินี
- พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพัน

ปีหลวง เกี่ยวกับโครงการศิลปาชีพ

- บทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปี

หลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

- ชุดไทยพระราชนิยมกับพระราชภารกิจนำความเป็นไทยสู่ชาวโลก
- การเผยแพร่ชุดไทยพระราชนิยม
- การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานโครงการศิลปาชีพ
- การอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกาย
- เครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย “ตรานกยูงพระราชทาน”

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทยอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานศึกษาวิจัยเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเน้นกระบวนการศึกษาวิจัยโดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ โดยมีกระบวนการคัดเลือกเอกสาร จัดแบ่งหมวดหมู่ และลำดับข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผล เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทยอย่างยั่งยืน

แหล่งข้อมูลจากเอกสาร

1) ค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ ประกอบด้วยหนังสือ ตำรา งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นเอกสารวิชาการที่มีการศึกษาและค้นคว้ามาแล้วอย่างละเอียดเฉพาะเรื่อง เช่น

ด้านขนบธรรมเนียมและประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกาย ศึกษาจากหนังสือของหน่วยงานราชการ อาทิ กรมศิลปากร สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งได้เคยมีผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ เช่น หนังสือ “วิวัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์” ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี หนังสือ “ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ของกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี หนังสือ “การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน” ของสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

ด้านผลกระทบและลักษณะการเปลี่ยนแปลงของเครื่องแต่งกาย ศึกษาจากงานวิจัยวิทยานิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เช่น งานวิจัยเรื่อง “การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์” ของ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริญญาานิพนธ์ “การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-พ.ศ.2453)” ของ ณัฐปิยะ อีสสระสงคราม วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วิทยานิพนธ์ “การเปลี่ยนแปลงแฟชั่นของคนไทยในปัจจุบัน” ของ วาริณี บุญสม สาขาวิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ด้านพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ศึกษาจากหนังสือของหน่วยงานราชการ และหนังสือที่จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเฉลิมพระเกียรติ เช่น

หนังสือ “รัตนราชินีศรีประเทศ” ของสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547

หนังสือ “สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย” ของกรมศิลปากร จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547

หนังสือ “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547

2) นิตยสาร ศึกษาบทความและภาพถ่ายแฟชั่นที่ตีพิมพ์ในนิตยสารสตรี และบทความในวารสารวิชาการ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น สตรีสาร สกุลไทย ศิลปวัฒนธรรม อนุสาร อ.ส.ท. เป็นต้น

3) สมุดภาพ ภาพถ่าย หอจดหมายเหตุ ศึกษาข้อมูลจากภาพถ่ายที่มีการรวบรวมไว้แล้วนำมาลำดับและจัดหมวดหมู่ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านแฟชั่นและประวัติศาสตร์ เพื่อเรียบเรียงและประกอบการเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์

หนังสือ “สมุดภาพแสดงเครื่องแต่งกายตามสมัยประวัติศาสตร์และโบราณคดีของกรมศิลปากร เป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ฉลองครบรอบ 20 ปี ของสภากาชาดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หนังสือ “การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์” ของ เอนก นาวิกมูล สำนักพิมพ์เมืองโบราณ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

หนังสือ “ราชพัสดราภรณ์” ของสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547 เป็นหนังสือที่รวบรวมภาพฉลองพระองค์ของราชวงศ์ฝ่ายใน ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จวบจนปัจจุบัน

4) คำบอกเล่า ศึกษาข้อมูลจากหนังสือพระราชนิพนธ์ บันทึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ประมวลพระราชดำรัส และประมวลพระราชกรณียกิจ เช่น ประมวลพระราชดำรัส และ ประมวลพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดย สำนักพระราชเลขาธิการ.

หนังสือ “ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ” พระราชนิพนธ์ของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

หนังสือบันทึก “เป็น อยู่ คือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ของ ท่านผู้หญิงเจน หลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

หนังสือ “ตามเสด็จฯ ต่างประเทศ” ของท่านผู้หญิงพึงจิตต์ ศุภมิตร

หนังสือ “สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชินี พระราชินีนาถ พระราชินี” ของ ประยุทธ์ สิริพันธุ์

5) สื่อโสตทัศน์ ศึกษาภาพถ่ายและภาพยนตร์ส่วนพระองค์ ที่รวบรวมจากกองภาพถ่ายและ ภาพยนตร์ส่วนพระองค์ สารคดีเฉลิมพระเกียรติของหน่วยงานต่าง ๆ และการสืบค้นจากระบบ อินเทอร์เน็ต เช่น สารคดีเฉลิมพระเกียรติ ของสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ คลังภาพ จดหมายเหตุในต่างประเทศ Youtube คลิปสารคดีต่างประเทศ คลิปโฆษณาเทิดพระเกียรติ Google News เช่น ข่าวหนังสือพิมพ์ย้อนหลัง

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาข้อมูลจากการ สอบถามบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว ใช้วิธีการสนทนา และการถามคำถาม แบบปลายเปิด เพื่อให้ได้คำตอบที่กว้างขวาง เป็นอิสระในการตอบ และครอบคลุมความคิดต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องในมิติต่าง ๆ โดยเก็บรวบรวมประเด็นต่าง ๆ นั้นมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้

การคัดเลือกเอกสาร โดยใช้เกณฑ์ดังนี้

แบ่งตามรัชกาล เช่น ข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมและประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกาย แบ่งตาม ช่วงเวลา ได้แก่ ลำดับเวลา (time line) ปฏิทินพระราชประวัติ

การศึกษาแบบสังเกต

การศึกษาในสถานที่จริง เช่น โรงฝึกศูนย์ศิลปาชีพ พิพิธภัณฑสถานและนิทรรศการ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ศึกษาค้นคว้าเอกสาร และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง นำมารวบรวมและเรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ สรุปและอภิปรายผล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ พร้อมภาพประกอบ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แบ่งแยกเป็นประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแฟชั่น
5. ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์
6. การแต่งกายแบบไทย
7. การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในประเทศไทย
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

1.1 ความหมายของบทบาท

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” คือ การทำท่าตามบท, การร่ำตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู

สุพัตรา สุภาพ, (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพหรือตำแหน่ง เช่น เป็นพ่อ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือสั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือปฏิบัติตามหมอสั่ง เป็นต้น มนุษย์แต่ละคนมีบทบาทหลายบทบาท และแต่ละบทบาทจะมีความสมบูรณ์หรือสมดุลกันพอสมควร ยิ่งสังคมซับซ้อนมากขึ้นเท่าไรบทบาทจะยิ่งแตกต่างกันมากขึ้นเท่านั้น เพราะบางบทบาทคนธรรมดาสามัญปฏิบัติได้ แต่บางบทบาทก็ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษที่มีคนเพียงไม่กี่คนทำได้ หรือบางบทบาทต้องอาศัยประสบการณ์จึงจะได้ผล

งามพิศ สัตย์สรวง, (2550) ได้กล่าวว่าสถานภาพเป็นตำแหน่ง แต่บทบาท คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กัน เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาทจึงหมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวัง สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อ ทำให้คู่

สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ บทบาทอาจเป็นเรื่องของสังคม แต่มีจิตวิทยาของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ครองตำแหน่งเดียวกัน อาจแสดงบทบาทต่างกัน ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางอย่าง อาจทำหน้าที่หลายอย่าง และจะได้รับสิ่งตอบแทนหลายอย่าง แต่บุคคลในตำแหน่งเดียวกันจะแสดงบทบาทต่างกันไปได้ เพราะแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาและบุคลิกภาพต่างกัน รวมทั้งปัจจัยที่สำคัญอีกหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กาลเวลา และสถานการณ์ที่เฉพาะต่าง ๆ กัน

พาร์สัน (Parson, อ้างถึงใน สมศักดิ์ คณาคำ, 2532) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ต่อมนุษย์ ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทพิเศษแต่ละบุคคล ทำให้บุคคลใน สังคมมีความจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กัน บุคคลเหล่านั้นจะต้องมีความสนใจพิเศษต่อกัน ดังนั้น บทบาท คือ การแสดงพฤติกรรมของบุคคลตามนิสัยและหน้าที่ความรับผิดชอบของสถานภาพ เราจึงจำเป็นต้องเข้าใจถึง

1. สถานภาพ (Status) ซึ่งบุคคลย่อมได้สถานภาพมา 3 ทางคือ สถานภาพโดยกำเนิด สถานภาพที่ได้สร้างภายหลัง และสถานภาพที่ได้มาโดยควบคู่กัน

2. บทบาท (Role) การแสดงบทบาทแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ

2.1 บทบาทตามที่คาดหวัง บทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น

2.2 บทบาทตามลักษณะการรับรู้ เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนเองควรมีบทบาทอย่างไร

2.3 บทบาทที่แสดงจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริงซึ่งอาจเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง หรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจจะไม่เป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวังก็ได้

สรุปความหมายได้ว่า “บทบาท” หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่กระทำตามหน้าที่ ตำแหน่งและสถานภาพทาง สังคมนั้น ๆ ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะแสดงพฤติกรรมออกมาตรงตามหน้าที่หรือไม่ก็ตาม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และปัจจัยหลาย ๆ อย่างมาประกอบกัน เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม เป็นต้น

งามพิศ สัตย์สงวน, (2550) ได้กล่าวว่า นักทฤษฎีด้านบทบาทได้จำแนกแนวคิด ทฤษฎีบทบาท ออกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้ คือ

1. แนวคิดเชิงโครงสร้าง โดยมองว่าบทบาทเกิดขึ้นจากความเชื่อมโยง ระหว่างชุดของความคาดหวัง สิทธิ และหน้าที่ เชิงบรรทัดฐาน กับตำแหน่งหรือสถานภาพต่าง ๆ ในโครงสร้างทางสังคม ดังนั้น พฤติกรรมตามบทบาทที่เกิดขึ้นในแง่หนึ่งก็คือ การสนองตอบ โดยตรงจากความคาดหวังต่าง ๆ ทางบทบาท และในอีกแง่หนึ่งก็คือเป็นผลทางอ้อมของกระบวนการซึมซับของบรรทัดฐานของบทบาท

Parson ได้นำแนวคิดการกระทำทางสังคม วิเคราะห์การกระทำระหว่างกันขององค์ประกอบย่อยของระบบสังคม อธิบายการกระทำทางสังคม ว่าประกอบไปด้วยการกระทำระหว่างกันระหว่างผู้กระทำสถานการณ์ จุดมุ่งหมาย วิธีการ และ แนวคิดของผู้กระทำ โดยแต่ละองค์ประกอบมีความหมายดังนี้

ผู้กระทำ หมายถึง บุคคลที่มีประสบการณ์และรู้จักควบคุม สถานการณ์ มีวิธีการต่าง ๆ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และจะกระทำระหว่างกันภายใต้ สถานการณ์ต่าง ๆ สถานการณ์ หมายถึง เงื่อนไขต่าง ๆ ที่ผู้กระทำรู้จักและมีอิทธิพล ต่อการเลือกจุดหมาย และการดำเนินการต่าง ๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น ๆ

จุดมุ่งหมาย หมายถึง เป้าหมายที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์ วิธีการ หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่ผู้กระทำจะเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากโครงสร้าง ทางสังคม แนวคิดของผู้กระทำ หมายถึง ค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่น ๆ ที่ผู้กระทำได้รับอิทธิพล ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้กระทำดำเนินการต่าง ๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายภายใต้ สถานการณ์นั้น สังคมจะประกอบด้วย Unit Act แต่ละอัน แต่ถ้ากระทำจนเป็นแบบ บทบาท แผนสืบทอดกันเป็นแนวปฏิบัติของสมาชิกในสังคม จะเรียกว่า สถาบัน ซึ่งในเรื่องของบทบาท Parson กล่าวว่า การที่บุคคลมีบทบาทหรือแสดงบทบาทต่าง ๆ นั้น เนื่องมาจากบรรทัดฐานที่เกิดจากการปรับตัวของผู้กระทำต่อคนอื่นและบรรทัดฐานเหล่านี้ถูกจำกัดภายใต้แบบแผนวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังมีค่านิยม และความเชื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งแทรกซึมอยู่ภายในบุคลิกภาพของบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และเป็นระยะเวลาอันพอสมควร ที่เรียกว่า Unit Act ดังนั้นตามแนวคิดของ Parson การกระทำของบุคคลในสังคมจะต้องมีลักษณะสมัครใจ ซึ่งผู้กระทำจะต้องมีความเชื่อ ค่านิยมที่เป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายนั้น นอกจากนี้เงื่อนไขของสถานการณ์ต่าง ๆ ยังเป็นตัวชี้ให้เห็นพฤติกรรมบทบาทและสถานภาพของบุคคลต่าง ๆ ที่กระทำต่อกัน

2. แนวคิดเชิงปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับแนวคิดเชิงโครงสร้าง คือ พิจารณาว่าบทบาทเป็นผลมาจากการมีประสบการณ์ร่วมกับผู้อื่น หรือจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม บทบาทตามแนวนี้จึงมีลักษณะไม่ตายตัวหรือถูกกำหนดไว้ก่อนจากโครงสร้างทางสังคม แต่บทบาทจะถูกพิจารณาว่า เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดรูปองค์กร หรือการก่อโครงสร้างของสถานการณ์ทางสังคม นอกจากนี้ ความหมายของบทบาท ๆ หนึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้ผ่านกระบวนการของการตีความภายใต้สถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์

สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดเชิงโครงสร้าง ให้ความสำคัญกับบทบาทในด้านของตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม ซึ่งบุคคลจะดำเนินบทบาทของตัวเองไปตามตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมที่ได้รับ ส่วนแนวคิดเชิงปฏิสัมพันธ์

สัญลักษณ์นั้น จะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์กันของบุคคลในสังคม การแสดงบทบาทนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

สนธยา พลศรี, (2545) ได้อธิบายว่า คำว่า “การพัฒนา” ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักเศรษฐศาสตร์นำมาใช้เรียกการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป อันเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานจากคนและสัตว์เป็นพลังงานจากเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่าง ๆ ทำให้วิถีการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ เช่น อาชีพเปลี่ยนจาก เกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม สถานที่ประกอบอาชีพเปลี่ยนจากสวนไร่นาเป็นโรงงาน อุตสาหกรรม ระบบการผลิตแบบเพื่อการยังชีพเป็นเพื่อการค้า ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมือง สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นต้น

ชีวิตในโรงงานอุตสาหกรรมยังไม่ได้มาตรฐานหลายประการ เช่น ขาดสวัสดิภาพและความปลอดภัย โรงงานคับแคบ แสงสว่างไม่เพียงพอ มีการใช้แรงงานเด็กและผู้หญิง ค่าจ้างต่ำ เป็นต้น เรียกวิธีการยกร นักเศรษฐศาสตร์จึงนำคำว่า “การพัฒนา” มาใช้เพื่อเรียกวิธีการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของ ชาวยุโรปในขณะนั้นให้สูงขึ้น และเป็นที่ยอมรับของนักสังคมศาสตร์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประเทศต่าง ๆ ต้องทำการปรับปรุงแก้ไขสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ให้คืนสู่สภาพเดิม บางประเทศได้รับเอกราชให้ปกครองตนเอง จึงต้องหาแนวทางในการพัฒนาประเทศของตน ทำให้คำว่า “การพัฒนา” แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ความหมายของการพัฒนา

สนธยา พลศรี, (2545)สนธยา พลศรี (2547 อ้างถึงใน วิโรจน์ ภูมิ, 2551) ได้รวบรวมความหมายและแนวคิดของการพัฒนา จำแนกออกเป็น 10 ลักษณะ ดังนี้

ความหมายจากรูปศัพท์

“การพัฒนา” ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Development” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิม หรือก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่น่าพอใจ ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น

ความหมายโดยทั่วไป

โดยทั่วไปแล้ว “การพัฒนา” หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบัน สภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่า ก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา “การพัฒนา” ในความหมาย โดยทั่วไปจึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม

ความหมายในทางเศรษฐศาสตร์

“การพัฒนา” หมายถึง ความเจริญเติบโต โดยเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่น ผลผลิตรวมของประเทศเพิ่มขึ้น รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้น มีการขยายตัวทาง เศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ประชากรมีรายได้เพียงพอที่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนได้ เน้นความหมายในเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น

ความหมายในทางพัฒนบริหารศาสตร์

“การพัฒนา” แบ่งความหมายเป็น 2 ระดับ คือ ความหมายอย่างแคบและความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ “การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบ กระทำการให้ดีขึ้นอันเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพเพียงด้านเดียว ส่วนในความหมายด้านกว้างนั้น “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบ กระทำการทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ให้ดีขึ้นไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

ความหมายทางเทคโนโลยี

“การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรม และการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ด้วยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีนิยมเป็นสังคมสมัยใหม่หรือการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเทคโนโลยี หรือหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีนั่นเอง

ความหมายทางการวางแผน

“การพัฒนา” เป็นเรื่องเกี่ยวกับการชักชวน กระตุ้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจังเป็นไปตามลำดับ ขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจร โดยไม่มีการ

สิ้นสุด ดังนั้นการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ เป็นเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้วางหน้าในลักษณะของแผนงานและโครงการ

ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ

“การพัฒนา” หมายถึง การชักชวนหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิบัติตามแผน และโครงการอย่างจริงจัง และเป็นลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันในลักษณะที่เป็นวงจรไม่มีที่สิ้นสุด การพัฒนาในความหมายของการปฏิบัตินี้ เป็น ความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผน โดยมุ่งเน้นถึงการนำแผนและโครงการไป ดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้ว แต่หากไม่นำไปปฏิบัติการพัฒนา ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

ความหมายทางพุทธศาสนา

“การพัฒนา” มาจากภาษาบาลีคำว่า “วัฒนะ” แปลว่า เจริญ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียกว่า พัฒนาหรือวัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูนขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นในทางวัตถุ คำว่า “การพัฒนา” หรือคำว่า “เจริญ” นั้นไม่ได้แปลว่า ทำให้มากขึ้น เพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียวนั่น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศาหรือตัดผม มีความหมายว่ารัก เช่น สุริยาโลกาพุดโน แปลว่า อย่า เป็นคนรักโลกอีกด้วย ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริงๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหา ติดตามมา หรือ ไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลง ไม่ใช่เป็นการพัฒนา แต่เป็นหายนะ ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา

ความหมายทางสังคมวิทยา

“การพัฒนา” คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม ซึ่งได้แก่ คน กลุ่มคน การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรม และมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเป็นเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมถึงทั้งการเปลี่ยนแปลงสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองอีกด้วย

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” โดยเน้นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างของสังคม คือ มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับ ความหมายในทางพระพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข และมี ลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือ ด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่าง ยุติธรรม และมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผน เรียกว่า การบริหารจัดการ นั่นเอง

ความหมายทางการพัฒนาชุมชน

“การพัฒนา” หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยรวม ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรม เพื่อปรับปรุงความรู้ ความสามารถของตนเองและร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชน และสังคมให้ดีขึ้น การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Means) ที่ทำให้เกิด (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และ สังคมดีขึ้น

นักพัฒนาชุมชน ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือ เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์ และสังคมมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่นักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นมนุษย์ ในชุมชนต้อง ร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการพัฒนาร่วมกัน

Freire, (1972) กล่าวถึงการพัฒนาว่าเป็นการมีเป้าหมายที่ถูกต้อง และเป็นสิ่งจำเป็นจนอาจ กล่าวได้ว่าเป็นหนทางเพิ่มขึ้นที่มีค่า ซึ่งมีความสำคัญมาก

Riggs, (1970) ให้ความเห็นของการพัฒนา (Development) ว่าเป็นการเจริญขึ้นของระดับ องค์การทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการทำลายรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมแบบเก่า และการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากการจัดระบบในส่วนบนขององค์การแล้วแผ่ขยาย ซึมลงสู่ส่วนล่าง และ ดำเนินเรื่อยไปจนครอบคลุมองค์การอย่างกลมกลืน

Streeten (1972) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาได้แก่ การมีความก้าวหน้า (Progress) ในมิติ ต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ

1. ผลผลิต (Output) และรายได้ (Income)
2. สภาพะของการผลิต (Conditions of production)
3. ระดับความเป็นอยู่ (Level of living) ซึ่งได้แก่ ภาวะโภชนา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น
4. ทศนคติ (Attitude) ต่อการทำงาน
5. สถาบันต่าง ๆ (Institutions) และนโยบาย (Policy)

Garcia, (1982) กล่าวถึง การพัฒนาในแง่ของการพัฒนาสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เป็น องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ และไม่ใช่เศรษฐกิจที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และมีการเปลี่ยนแปลง หลาย ๆ ด้าน ทั้งในด้านปริมาณ (Quantity) และคุณภาพ (Quality)

Rogers, (1972) ให้ความหมายการพัฒนา (Development) ว่า คือ รูปแบบหนึ่งของการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งแนวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้จะช่วยปรับปรุงโครงสร้างองค์การทางสังคม ดีขึ้น

สรุปความหมายได้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ ดีขึ้น เป็นความพยายามที่ตั้งใจกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมี

ระบบ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า เพื่อสร้างความเสมอภาคทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระหว่างชุมชนต่าง ๆ อีกทั้งยังรวมถึง การปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สังคมไม่พึงปรารถนาเพื่อประโยชน์สุขแก่ตัวของมนุษย์เอง

ลักษณะของการพัฒนา

สนธยา พลศรี, (2545) เมื่อการพัฒนาถูกกำหนดความหมายจากหลายแหล่งและหลายสาขาวิชา ทำให้ลักษณะของการพัฒนามีหลายประการ แต่ลักษณะที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านพัฒนาบริหารศาสตร์

2. มีลักษณะเป็นกระบวนการ (Process) คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอน และอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้

3. มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้

4. เป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

5. เป็นวิธีการ การพัฒนาเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

6. เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิด หรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริง จึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

7. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการพัฒนาตนเองและ สิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใดก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนา แม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

8. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

9. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม ความคงทนถาวร การประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ และระดับใด เป็นต้น

10. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนานอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันมนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการ และวิธีการพัฒนาเองก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา จึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยการพัฒนาใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

Dubrin .J., (1998) ได้ให้ความหมายคำว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จ โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือ ผู้นำ คือ บุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคง และช่วยเหลือบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฐ์ และคณะ, (2554) ได้ให้ความหมายคำว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ทรงอิทธิพลต่อการทำงานของผู้อื่น เป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานให้กับผู้อื่น ผู้นำจึงเปรียบเสมือนผู้รวมพลังให้สามารถทำงานได้จนสัมฤทธิ์ผล ซึ่งคุณลักษณะของการเป็นผู้นำทุกประเด็นที่คิดและทำต้องอยู่บนแนวคิดที่ว่า “มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง” “มองกว้าง” คือ ไม่ใช่มองอยู่แค่องค์การของตน ไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวข้องมีผลส่งมาหรือมีอิทธิพลกระทบจากภายนอก จากคนพวกอื่น กลุ่มอื่น จากปัญหาของโลก จากกระแสโลกาภิวัตน์ ต้องรู้ทั่วและรู้ทัน “คิดไกล” คือ คิดในเชิงเหตุปัจจัย ทั้งไปข้างหน้าและไปข้างหลัง เหตุปัจจัยที่เป็นมาจากอดีตประสานเข้ากับปัจจุบันแล้วเห็นอนาคต สามารถวางแผนเตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย “ใฝ่สูง” คือ มองจุดหมายที่ต้งาม ความต้งาม อมองจุด ของชีวิต ความต้งามของสังคม ความเจริญก้าวหน้า ความมีสันติสุขของมวลมนุษย์ ผู้นำจะต้องมีความปรารถนาในสิ่งเหล่านี้อย่างจริงจัง

กาญจนา แสงสารพันธ์, (2548) ได้ให้ความหมายคำว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่สามารถใช้อำนาจหน้าที่และอำนาจบารมี ในการโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้คล้อยตามความคิดเห็นของตน และจงใจให้เกิดการประสานความร่วมมือปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานได้

เกรียงศักดิ์ สุวรรณวัจน์, (2549) ได้ให้ความหมายคำว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ และได้รับการแต่งตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นผู้มีและใช้อำนาจในหน่วยงาน ที่จะดำเนินการดูแลช่วยเหลือ กำกับ ติดตาม ประสานงาน สนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาบุคลากรในหน่วยงาน เพื่อให้ปฏิบัติงานได้เต็มศักยภาพ จนกระทั่งผลงานบรรลุเป้าหมายสูงสุดของหน่วยงาน

องค์ประกอบของผู้นำ

สวัสด์อรรถ วงศ์ข้าหลวง, (2554) ได้ให้ข้อเสนอว่า การเป็นผู้นำที่ดีนั้นอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีองค์ประกอบอันเป็นสิ่งที่ผู้นำ จะต้องสร้างความเข้าใจและเรียนรู้ที่สำคัญ ๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. ความสามารถในการเข้าใจถึงสภาพและความแตกต่างของมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนย่อมมีสภาพและความแตกต่างกัน ทั้งทางด้านบุคลิกภาพ สติปัญญา ฐานะความเป็นอยู่ ฯลฯ ความแตกต่างดังกล่าว เกิดจากสาเหตุมากมายหลายประการ โดยปกติแล้วความต้องการและความพึงพอใจของมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับสภาพและความเป็นอยู่ของบุคคลนั้น ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่อันสำคัญของผู้นำที่ต้องพยายามสนองตอบความต้องการหรือความพึงพอใจขั้นต่ำสุดของบุคคลเหล่านั้นให้ได้ ทั้งนี้เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบสุข และมีการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ความสามารถในการชักจูงและให้กำลังใจในการปฏิบัติงาน หมายถึง การกระตุ้นให้ผู้ร่วมงานได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามก็กำลังใจของผู้ร่วมงานจะได้ด้นั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับชักจูงของหัวหน้าหรือผู้นำแล้ว ยังต้องขึ้นอยู่กับประพจน์ตัวของหัวหน้าหรือผู้นำด้วย ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียรของผู้นำ ย่อมทำให้ผู้ร่วมงานมีความเชื่อถือ และปฏิบัติตาม

3. ความสามารถในการแสดงพฤติกรรมการบริหาร หมายถึง ลักษณะการบริหารงานในรูปแบบต่าง ๆ ที่ผู้นำจะต้องใช้ให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ เวลา และสภาพของบุคคลใน หน่วยงาน การมีพฤติกรรมการบริหารงานที่เหมาะสม ย่อมเร่งรัดการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา และทำให้บรรยากาศของการทำงานเป็นไปในลักษณะที่ดี

ประคัลภ์ ปัทมพลังกูร, (2553) กล่าวถึงคุณสมบัติหรือองค์ประกอบที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่ดีไว้ 5 ประการ คือ

1. ผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ต้องเป็นคนที่มีมองเห็นภาพในอนาคตที่คนอื่นมองไม่เห็น มองเห็นโอกาสในอนาคตได้ และเมื่อมองเห็นภาพอนาคตแล้ว ก็ต้องสามารถกำหนดเป้าหมายและแผนงานในการไปสู่เป้าหมายนั้นได้อย่างชัดเจน

2. ผู้นำที่ดีจะต้องกระจายงานให้ทีมงานอย่างเหมาะสม เป็นการนำแผนงานที่กำหนดไว้นั้น มากระจายสู่พนักงานและทีมงาน โดยพิจารณาความเหมาะสมของพนักงานแต่ละคนให้เหมาะกับงานแต่ละอย่าง เพื่อให้เขาสามารถที่จะทำงานได้ตามที่ถนัด รวมทั้งให้โอกาสคนอื่น ๆ ได้

ทำงาน ผู้นำอาจจะต้องยอมรับความเสี่ยงในเรื่องนี้ กล่าวคือ ยอมที่จะไว้วางใจพนักงาน และเชื่อว่าพนักงานจะสามารถทำงานนั้นได้

3. ผู้นำที่ดีจะต้องสร้างทีมงานได้ จะต้องเป็นคนที่ทำงานให้สำเร็จ โดยเน้นทั้งงานเน้นทั้งคน และในการสร้างทีมงานที่ดี ผู้นำก็ต้องมีทักษะในการสื่อความที่ดี มีความเป็นธรรมกับพนักงานทุกคนในทีม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เวลาทำงานก็จะเน้นให้ทุกคนร่วมกันทำงาน ไม่มีการทำตัวเด่นเพียงคนเดียว หรือรับแต่ชอบ ไม่ยอมรับผิด

4. ผู้นำที่ดีจะต้องสร้างแรงบันดาลใจให้พนักงานได้ มีพลังในการสร้างกำลังใจให้กับทีมงาน และกระตุ้นให้พนักงานมีความต้องการที่จะประสบความสำเร็จได้

5. ผู้นำที่ดีจะต้องเป็นผู้พัฒนาคนอื่นอยู่เสมอ มีความเข้าใจพนักงานที่มีผลงานไม่ดี และพยายามที่จะพัฒนาพนักงานให้มีความรู้ความสามารถ และทักษะในการทำงานมากขึ้น ผู้นำที่ดีจะไม่ตำหนิพนักงาน แต่จะพยายามพัฒนาให้พนักงานทำงานให้ได้ ผู้นำที่ดีจึงเปรียบเสมือนครู ที่สอนพนักงานทั้งด้านความรู้ในการทำงาน และเป็นตัวอย่างสำหรับพฤติกรรมที่เหมาะสมด้วย

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของผู้นำที่ดี จะต้องมีความสามารถในการเข้าใจถึงภาพและความแตกต่างของมนุษย์ มีความสามารถในการชักจูงและให้กำลังใจในการปฏิบัติงาน มีความสามารถในการแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหาร โดยการเป็นผู้นำที่ดีนั้นผู้นำจะต้องสร้างแรงบันดาลใจ สร้างกำลังใจ กระตุ้นให้ผู้ตามมีความต้องการที่จะประสบความสำเร็จได้

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแฟชั่น

งานวิจัยของ อัญชัน สันติไชยกุล, (2547) เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิต การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง และการรับนวัตกรรมสินค้าแฟชั่นของวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ได้เรียบเรียงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแฟชั่น โดยกล่าวว่า แฟชั่นมีความสัมพันธ์กับเครื่องแต่งกายแบบแยกไม่ออก แฟชั่นในมุมมองของแต่ละคนอาจแตกต่างกันออกไป มีผู้ให้นิยามเกี่ยวกับแฟชั่นไว้มากมาย เช่น แฟชั่นไม่ใช่เพียงแค่เกี่ยวกับเสื้อผ้า แต่ยังหมายรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถแสดงออกถึงการใช้ชีวิตแบบร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ ตู้เย็น ไปจนถึงอิทธิพลจากโทรทัศน์และนิตยสาร การคมนาคมขนส่งที่ง่ายและรวดเร็วทำให้แฟชั่นกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของชีวิตในยุคที่เจริญแล้ว (Emilio Pucci อ้างใน Winters, A. A. & Goodman, 1985)

นอกจากนี้ แฟชั่นยังหมายถึงรูปแบบลักษณะของการนำเสนอหรือแนวความคิดที่โดดเด่น และเป็นที่ยอมรับของคนหมู่มากในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (Troxel, 1978) ซึ่งสอดคล้องกับ Drake, M. F., Spoone, J. H. & Greenwald, (1992) ที่อธิบายว่า แฟชั่น คือลักษณะการแสดงออกหรือการกระทำที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากกลุ่มบุคคล แฟชั่นครอบคลุมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในการ

ดำเนินชีวิต เช่น การแต่งกาย การรับประทานอาหาร การเรียนและการสอน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน

กาญจนา แก้วเทพ, (2541) ได้สรุปความหมายของแฟชั่นว่าหมายถึง สไตล์ (style) หรือวิธีการนำเสนอ (presentation) ของการแต่งกาย การแต่งหน้าทำผม การใช้เครื่องประดับ ตลอดจน อากัปกิริยาของผู้แต่งด้วย โดยสรุปสิ่งที่แฟชั่นเกี่ยวข้องกับนั้นมี 3 บริบท คือ เป็นเรื่องราวด้วยเสื้อผ้า ทั้งของผู้หญิงและผู้ชาย เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการแต่งหน้า แต่งผม รวมทั้งรองเท้า กระเป๋า เครื่องประดับ และเครื่องใช้ที่ใช้ประกอบกับเสื้อผ้า และเป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยลักษณะรูปร่างของ บุคคล เช่น ลักษณะอ้วน ผอม หรือ สูง เป็นต้น

Moven, (1994) กล่าวว่า แฟชั่นเป็นได้ทั้ง พฤติกรรม เสื้อผ้า เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ สิ่งของ กิจกรรม การดำเนินชีวิต หรือแม้แต่แนวคิด ที่กำลังเป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับจากคนหมู่มากในสังคม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่หากกล่าวถึงความหมายของคำว่าแฟชั่นสำหรับคนทั่วไปหรือที่คนส่วนใหญ่มักนึกถึง แฟชั่นจะหมายถึงเสื้อผ้าหรือเครื่องแต่งกายต่าง ๆ โดยแฟชั่นเป็นเสมือนช่องทางหนึ่งที่ทำให้บุคคลสามารถตอบสนองความต้องการของตนเองไม่ว่าจะเป็นความต้องการทางอารมณ์ หรือการแสดงออกทางพฤติกรรมต่าง ๆ บุคคลสามารถพัฒนาความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง (Identity) ทั้งในด้านรูปลักษณ์ภายนอกทางร่างกาย ความรู้สึกต่าง ๆ การรับรู้เกี่ยวกับตัวเอง (Self concept) หรือ ภาพลักษณ์ของตนเอง (Self image) รวมทั้ง สร้างความประทับใจให้กับผู้อื่นเมื่อยามพบเห็นได้โดยผ่านการสวมใส่เครื่องแต่งกายหรือการใช้ สินค้าแฟชั่นต่าง ๆ ในสังคมสมัยใหม่เช่นในปัจจุบันนี้ แฟชั่นเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle) ของคนในสังคมมากขึ้น โดยสังเกตได้จากการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกันไปในแต่ละกิจกรรมหรือแต่ละสถานการณ์ เช่น ชุดไปเที่ยว ชุดทำงาน ชุดกีฬา ชุดราตรี ฯลฯ

กาญจนา แก้วเทพ, (2541) กล่าวว่าแฟชั่น จัดเป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนมาก ในระดับมหภาค (Macro) แฟชั่นถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากในสังคมพร้อม ๆ กัน แต่ในอีกมุมมองหนึ่งอาจมองว่าแฟชั่นส่งผลกระทบเพียงแคในระดับจุลภาค (Micro) กล่าวคือส่งผลในระดับบุคคลเท่านั้น ดังนั้นในการการศึกษาเกี่ยวกับแฟชั่น สามารถศึกษาได้จากหลายแง่มุม ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 4 มุมมองหลักดังนี้ คือ

1. มุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์ แฟชั่นจากมุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์มีลักษณะ 2 ด้านที่ขัดแย้งกันเอง คือ ในด้านหนึ่งแฟชั่นแต่ละชนิดจะมีอายุเพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ แฟชั่นชุดเดิมจำเป็นต้องเลิกทางให้กับแฟชั่นชุดใหม่อยู่เสมอ แต่ในอีกด้านหนึ่ง แฟชั่นนั้นก็กลับเป็นสิ่งที่มีความอายุเป็นอมตะฝังอยู่ในประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ รวมทั้งยังมีพลังอยู่ในโครงสร้างทางสังคมด้วย โดยจะเห็นได้จากการที่เราแต่งตัวตามแฟชั่นเพราะความชื่นชอบ ไปจนกระทั่งการถูกผลักดันให้ต้องแต่งตัวตามแฟชั่นทั้งๆที่ไม่ชอบ แต่เป็นเพราะในท้องตลาดมีแต่แฟชั่นแบบนี้แบบเดียว

เท่านั้น เนื่องจากกำลังเป็นที่นิยม นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า สินค้าแฟชั่น โดยเฉพาะเครื่องแต่งกาย นับเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมในการผลิตสำหรับระบบอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม เนื่องจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของสินค้าประเภทนี้ คือ ลักษณะความคงทนของสินค้า หากเปรียบเทียบกับสินค้าตู้เย็นหรือเครื่องปรับอากาศแล้ว เสื้อผ้าเป็นสินค้าที่มีอายุการใช้งานสั้นกว่ามาก ทำให้ต้องซื้อใหม่อยู่เสมอ ที่สำคัญไปกว่านั้นคือ การเปลี่ยนเสื้อผ้าแบบใหม่ของคนในยุคปัจจุบันไม่ได้เกิดจากอายุการใช้งานที่หมดสภาพแล้วเป็นหลัก แต่เป็นเพราะอิทธิพลของแฟชั่นที่เป็นสัญญาณบ่งบอกว่า “ชุดเก่านั้นเซยแล้ว ล้าสมัยแล้ว” จำเป็นต้องซื้อชุดใหม่เพื่อให้ทันสมัย ทำให้ผู้ผลิตสามารถผลิต สินค้าประเภทเครื่องแต่งกายออกวางจำหน่ายได้บ่อยครั้ง

2. มุมมองทางด้านสังคมและสุนทรียศาสตร์ (Socio-Aesthetic) แฟชั่นมิใช่เพียงการคิดประดิษฐ์ (Invention) เครื่องแต่งกายขึ้นมาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ (Innovation) โดยใช้รูปแบบของเสื้อผ้าหรือสินค้าต่างๆ เป็นพื้นฐาน จึงทำให้แฟชั่นมีมิติที่เกี่ยวข้องกับด้านสุนทรียศาสตร์หรือความงาม (Aesthetic) เจือปนอยู่ด้วย โดยการออกแบบให้มีลักษณะที่สวยงามโดดเด่น ส่วนทางด้านสังคมศาสตร์ (Sociology) แฟชั่นนับเป็นสิ่งที่สะท้อนสังคมได้เป็นอย่างดี เช่น

- ชั้น (Class) เมื่อศึกษาถึงต้นกำเนิดของแฟชั่นในยุโรปจะพบว่า ความเป็นมาของแฟชั่นจะถูกผูกติดหรือเป็นเรื่องของชนชั้นสูง ราชนิกและเจ้านายเท่านั้น เช่นเดียวกับเมื่อศึกษาเรื่อง “แบบของการตัดเย็บชั้นสูง” (Haute couture) จะพบว่า วิธีการตัดเย็บแบบนี้เป็นการตัดเย็บด้วยมือ (Hand-made) และมีการออกแบบมาเฉพาะสำหรับแต่ละบุคคลเท่านั้น ในขณะที่การตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปครั้งละจำนวนมาก (Mass production, Ready to wear, Pret a porter) จะเป็นเสื้อผ้าธรรมดาทั่วไปที่ตัดเย็บด้วยเครื่องจักร มีลักษณะการออกแบบที่เหมือนกัน หรือเรียกว่า “เสื้อโหล” นั่นเอง

- เพศ (Gender) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จากมุมมองทางด้านจิตวิทยา เครื่องแต่งกายมีบทบาทสำคัญในการดึงดูดความสนใจทางเพศ ด้วยสาเหตุนี้ ในประวัติการแต่งกายจึงเป็นเวลาวานานมาแล้วที่การแต่งกายของเพศชายและหญิงจะต้องแตกต่างกันอย่างชัดเจน ให้รู้ว่าใครเป็นชายใครเป็นหญิง จนเมื่อมาถึงกลางศตวรรษที่ 20 ได้เริ่มเกิดแฟชั่นแบบใหม่ คือ วิธีการแต่งกายที่ไม่ระบุเพศ (Non-gender) เป็นเครื่องแต่งกายที่ใส่ได้ทั้งสองเพศ (Unisex) เช่น เสื้อยืด และนับวันผู้หญิงก็จะมีวิธีการแต่งกายที่คล้ายคลึงกับผู้ชายมากขึ้น เช่น การใส่กางเกง คาดเข็มขัด ใส่รองเท้าหุ้มส้น สวมเสื้อแจ็กเก็ต เป็นต้น

- แฟชั่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีส่วนสำคัญที่ทำให้บุคคลเข้าใจ หรือตีความหมายสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้แตกต่างกันไปในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งแฟชั่นก็เป็นวัฒนธรรมในอีกรูปแบบหนึ่งโดยเป็นการบ่งบอกถึงวัฒนธรรมผ่านมาทางตัวสินค้าต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้าที่

มีทั้งชุดสำหรับงานกลางคืน ชุดสำหรับเล่นกีฬา ชุดลำลองสำหรับอยู่บ้าน หรือ ชุดที่ดูเป็นทางการ สำหรับสวมใส่ไปทำงาน เป็นต้น

- การสะท้อนค่านิยมทางสังคม (Social values) เช่น ในช่วงยุคกลาง จะนิยมผู้หญิงร่างท้วมอวบ ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการให้ผู้หญิงท้องเพื่อเพิ่มจำนวนประชากร หรือ ในช่วง ค.ศ.1970-1979 จะนิยมชุดที่เน้นไปที่หน้าอกผู้หญิง เนื่องจากค่านิยมในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ต่อมาในช่วงปี ค.ศ. 1980-1989 ชุดที่เน้นไปที่หน้าอกกลับเสื่อมความนิยมลงเนื่องมาจากผู้หญิงเริ่มทำงานนอกบ้าน ค่านิยมจึงเปลี่ยนไปเน้นที่การทำงานมากกว่าการเลี้ยงลูกอยู่กับบ้าน เป็นต้น (M.R., 2002)

3. มุมมองทางด้านสัญวิทยา (Semiology) สัญวิทยา (Semiology) เป็นมุมมองที่สนใจเกี่ยวกับเรื่อง “ความหมาย” (Meaning) ที่มากับสิ่งของ วัตถุ คำพูด การกระทำ ฯลฯ ดังนั้น เมื่อแฟชั่นประกอบไปด้วยทั้งเครื่องแต่งกายและวิธีการแต่งกาย จึงย่อมมีความหมายต่างๆ ที่มาพร้อมกับเครื่องแต่งกายหรือวิธีการแต่งกายนั้นๆ เช่น การแต่งกายแบบ Flashback ซึ่งเป็นการแต่งกายแบบย้อนยุคเหมือนในสมัยก่อน มีความหมายถึงการแสดงอาการหวงหาหรือชื่นชมในอดีต

ความหมายของเครื่องแต่งกายและการแต่งกายได้เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละสถานการณ์ตัวอย่างเช่น สังคมไทยโบราณ ประชาชนทั่วไปไม่มีวิธีการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายในแต่ละวัน จะใส่เสื้อชุดเดียวกันตลอดวัน โดยที่เสื้อผ้าไม่ได้บ่งบอกความหมายใด แต่ในปัจจุบัน คนไทยมีการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายอยู่ตลอดวัน เช่น หากอยู่บ้านก็จะใส่ชุดลำลอง กลางวันหากจะออกไปทานอาหารนอกบ้านหรือต้องออกไปทำงานก็จะต้องเปลี่ยนชุดเพื่อให้ดูสุภาพมากขึ้น เมื่อไปเล่นกีฬาก็จะเปลี่ยนใส่ชุดกีฬา กลางคืนก็จะเปลี่ยนใส่ชุดนอน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังสามารถเกิดความหมายจากตัววัสดุที่นำมาใช้เป็นเครื่องแต่งกายได้อีกด้วย เช่น การใช้หนังสัตว์มาประกอบในเครื่องแต่งกายต่าง ๆ ในอดีตการใช้หนังสัตว์เพียงเพื่อให้เกิดความทนทาน แต่ในปัจจุบัน เมื่อมีดาราฮอลลีวู้ดนำชุดหนังสัตว์มาใส่ ความหมายของหนังสัตว์นั้นก็เปลี่ยนไปกลายเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือชุดหนังรัดรูปที่แสดงถึงความเซ็กซี่ เป็นต้น

4. มุมมองทางด้านจิตวิทยา M.R., (2002) อธิบายว่า มีปัจจัยทางด้านจิตวิทยาจำนวนมากที่สามารถใช้อธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตามแฟชั่น ได้แก่

- สาเหตุที่มาจากความต้องการให้ตนเองสอดคล้องกับสังคม (Conformity) เช่นวัยรุ่นมักเลือกแต่งตัวตามแบบแฟชั่นที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในขณะนั้น เพื่อให้รู้สึกว่าได้เข้ากลุ่มได้กับเพื่อนๆ ไม่ดูเป็นคนเชยตกยุค เป็นต้น

- ต้องการหาความแปลกใหม่ (Variety-seeking) เช่น บุคคลอาจเกิดความเบื่อหน่าย หากจะต้องใส่เสื้อผ้าแบบเดิมซ้ำกันทุกวัน ดังนั้นจึงต้องการเสื้อผ้าแบบใหม่เพื่อให้รู้สึกว่าการซ้ำซากจำเจ เป็นการหาความแปลกใหม่ให้กับชีวิต เป็นต้น

- ความคิดสร้างสรรค์ส่วนบุคคล (Personal creativity) เช่น คนที่ต้องการให้ตัวเองดูมีเอกลักษณ์ในการแต่งตัว ไม่อยากที่จะแต่งตัวตามแฟชั่นเพราะรู้สึกว่ามันแตกต่าง แต่ในขณะเดียวกัน ก็ไม่อยากจะแตกต่างมากเกินไป จึงอาจดัดแปลงโดยเลือกชุดที่ยังอยู่ในแฟชั่น และเป็นชุดที่สามารถสะท้อนความเป็นตัวเองออกมาได้ด้วย เป็นต้น

- เพื่อดึงดูดความสนใจทางเพศ (Sexual attraction) ทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบแฟชั่นเสื้อผ้าได้กล่าวไว้ว่า ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ที่เป็นตัวกระตุ้นทางเพศโดยเฉพาะร่างกายของเพศหญิง มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของแฟชั่นเสื้อผ้า เช่น ในยุควิกตอเรียน (Victorian era) จะนิยมชุดที่โชว์ช่วงไหล่ของผู้หญิง ในช่วง ค.ศ. 1930 -1939 นิยมชุดที่โชว์ด้านหลังของผู้หญิง ส่วนแฟชั่นร่วมสมัย (Contemporary fashion) จะเน้นไปที่ช่วงลำตัว เป็นต้น

การมีความรู้และความเข้าใจถึงหลักพื้นฐานของแฟชั่น นับเป็นสิ่งจำเป็นในการให้ได้มาซึ่งความสำเร็จในทุกสายงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจทางแฟชั่น ดังนั้นผู้ต้องการศึกษาเกี่ยวกับแฟชั่นเครื่องแต่งกาย ควรที่จะมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแฟชั่น เพื่อที่จะได้เข้าใจในหลักการพื้นฐานต่าง ๆ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ต่อไปในอนาคต (Paul Nystrom อ้างใน (Troxel, 1978)

องค์ประกอบของแฟชั่น (Components of fashion)

การสร้างสรรค์ออกแบบแฟชั่นนับเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน โดยในพื้นฐานการออกแบบแฟชั่นนั้น จะเป็นการผสมผสานรวมกันระหว่าง 4 องค์ประกอบหลักอันได้แก่ โครงร่าง (Silhouette) รายละเอียด (Details) ลักษณะพื้นผิววัสดุ (Texture) และ สี (Color) โดยองค์ประกอบในแต่ละด้านนี้จะมีผลต่อภาพรวมของแฟชั่นในท้ายที่สุด ไม่ว่าจะเป็นแฟชั่นสำหรับสินค้าประเภทใดก็ตาม และการเปลี่ยนแปลงแฟชั่นไม่ว่าจะในยุคสมัยใด มักเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับหนึ่งในองค์ประกอบหลักทั้ง 4 ประการนี้ทั้งสิ้น โดยรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบ ทั้ง 4 ประการมีดังนี้ (Troxel, 1978)

1. โครงร่าง (Silhouette) หมายถึง ลักษณะโครงร่าง (Shape, Form) ของการออกแบบนั้น ๆ เช่น ลักษณะเป็นเส้นตรง ทรงกระบอก ทรงระฆัง เป็นต้น

2. รายละเอียด (Details) หมายถึงลักษณะรายละเอียดภายในส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นโครงร่าง (Silhouette) เช่น ลักษณะการตกแต่งชายเสื้อชายกระโปรง ความยาวหรือความกว้างของกระโปรง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด (Details) ของการออกแบบแฟชั่นจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงร่าง (Silhouette) ด้วยเช่นกัน

3. ลักษณะพื้นผิววัสดุ (Texture) หมายถึง ลักษณะพื้นผิวของวัสดุหรือวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิตสินค้าแฟชั่นต่าง ๆ เช่น ผ้าทอ ขนสัตว์ เหล็ก เป็นต้น จัดเป็นองค์ประกอบที่ค่อนข้างมี

ความสำคัญมาก เพราะลักษณะของพื้นผิววัสดุส่งผลต่อองค์ประกอบด้านอื่น ๆ ได้มาก เช่น วัสดุที่ต่างกันมีผลต่อโครงร่างซึ่งอาจทำให้ดูเพรียวหรืออ้วนขึ้นได้ เป็นต้น

4. สี (Color) สีจัดเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่สำคัญ โดยเฉพาะสำหรับเครื่องแต่งกาย สีสามารถบ่งบอกได้ถึงความหมายหลายอย่าง เช่น สีขาวหมายถึงความบริสุทธิ์ สีดำกลายเป็นสีอมตะสำหรับเครื่องแต่งกายของคนทำงานแบบมืออาชีพ เป็นต้น

หลักการพื้นฐานของแฟชั่น (Principles of fashion)

หลักการทั้ง 5 ประการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้ที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับแฟชั่นจะต้องรู้และเข้าใจ ได้แก่ (Troxel, 1978)

1. ผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดแฟชั่นโดยการรับ (Acceptance) หรือปฏิเสธ (Rejection) แฟชั่นนั้นๆ จริงอยู่ที่ว่านักออกแบบ (Designer) เป็นผู้ออกแบบเสื้อผ้าหรือสินค้าแฟชั่นต่างๆ โดยการออกแบบแต่ละครั้งจะตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การออกแบบลักษณะไหนที่น่าจะเป็นที่สนใจ สำหรับผู้บริโภค แต่คนที่จะเป็นผู้ตัดสินใจว่าเสื้อผ้าแบบไหนหรือสินค้าลักษณะไหนที่จะเป็นที่ต้องการคือตัวผู้บริโภค หรือผู้ที่เป็นผู้ซื้อนั่นเอง ผู้บริโภคเป็นคนที่กำหนดว่าสินค้าใดที่ยังอยู่ในกระแสความนิยม และสินค้าใดเป็นสินค้าที่เชยตกยุคสมัยไปแล้ว โดยการเลือกที่จะซื้อหรือไม่ซื้อสินค้านั้น

2. แฟชั่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคา ราคาของสินค้าไม่ได้เป็นตัวบอกว่าสินค้านั้นเป็นสินค้าแฟชั่นที่กำลังเป็นที่นิยมหรือไม่ จริงอยู่ที่ว่ามีตราสินค้าแฟชั่นจำนวนมากที่มีราคาแพง เช่น กระเป๋า หลุยส์วิตตอง ซึ่งมีราคาเฉลี่ยใบละไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นบาท แต่ไม่นานนักกระเป๋แบบเดียวกันนี้ก็จะมี การผลิตเลียนแบบออกมาวางขายตามตลาดทั่วไปในราคาใบละไม่กี่ร้อยบาท ถึงแม้ว่า ราคา ลักษณะ วัสดุที่ใช้ ชื่อตราสินค้า คุณภาพของสินค้าและการผลิตจะแตกต่างกัน แต่สินค้าทั้งสองราคานี้ก็จัดเป็น สินค้าแฟชั่นที่กำลังได้รับความนิยมเช่นกัน อันเป็นผลมาจากรูปทรงลักษณะการออกแบบที่เหมือนกันนั่นเอง

3. แฟชั่นมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงแฟชั่นส่วนใหญ่ จะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยึดแบบเดิมของตัวสินค้าเป็นพื้นฐาน เช่น จากกระโปรงยาวเป็นกระโปรงสั้น จากกางเกงขากระบอกเป็นขาม้า นักออกแบบส่วนใหญ่เข้าใจและยอมรับหลักการนี้ เนื่องจากเข้าใจว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่จะซื้อสินค้าโดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายต่างๆ โดยดูจากเครื่องแต่งกายเดิมที่มีอยู่ เพื่อให้สามารถนำมาสวมใส่ร่วมกันได้

4. การส่งเสริมการขายไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทิศทางของแฟชั่นได้ ความพยายามของผู้ผลิตสินค้าหรือนักการตลาดในการจัดการส่งเสริมการขายไม่สามารถเป็นตัวกำหนดว่าผู้บริโภค จะซื้อสินค้าจนทำให้สินค้านั้นกลายเป็นสินค้าแฟชั่นที่ได้รับความนิยม เช่น กระโปรงที่สั้นเกินไป ถึงแม้จะมีการลดราคาแต่ก็ไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค เนื่องจากความสั้นที่มากเกินไป ในทำนอง

เดียวกัน การลดราคาหรือการส่งเสริมการขายก็ไม่สามารถทำให้สินค้าที่เสื่อมความนิยมไปแล้วกลับมามีชีวิตกลายเป็นสินค้าแฟชั่นที่ได้รับความนิยมได้ นั่นจึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ร้านเสื้อผ้าต่างๆ มักจะรีบลดราคาและระบายเสื้อแบบเก่าออกไป เพื่อที่จะเตรียมนำเสื้อแบบใหม่ที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคเข้ามาแทนที่

5. แฟชั่นจะเสื่อมความนิยมและตายไปในที่สุดเมื่อเกินความพอดี เช่น กระโปรงสุ่มที่เป็นที่นิยมในช่วงศตวรรษที่ 18 เสื่อมความนิยมและตายไปในที่สุด เนื่องจากมีเส้นผ่าศูนย์กลางของกระโปรงที่ยาวเกินไปถึงแปดฟุต ทำให้เกิดความลำบากในการเคลื่อนไหวของผู้สวมใส่ หรือกระโปรงสั้นในช่วงปี ค.ศ.1960-1969 ที่สั้นเกินไปจนทำให้ดูไม่เหมาะสมที่จะสวมใส่ เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลต่อความสนใจและความต้องการสินค้าแฟชั่น

ปัจจัยที่มีผลต่อความสนใจและความต้องการสินค้าแฟชั่นของผู้บริโภคมีมากมาย หลาย ประการ Troxell (1978) ได้สรุปปัจจัยดังกล่าวออกเป็น 3 ด้าน คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (Economic factors) ปัจจัยทางด้านสังคม (Sociological factors) และ ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา (Psychological factors) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยทางด้านเศรษฐศาสตร์ (Economic factors) เช่น รายได้ของผู้บริโภค ยิ่งผู้บริโภค มีรายได้สูงก็จะยิ่งมีกำลังซื้อสูง ทำให้ความสนใจในสินค้าแฟชั่นมีสูงขึ้นเนื่องจากมีความเสี่ยงทางการเงินต่ำ (Financial risk) เป็นต้น

2. ปัจจัยทางด้านสังคม (Sociological factors) เช่น เวลาว่าง (Leisure time) ลักษณะรูปแบบกิจกรรมยามว่างของบุคคลส่งผลต่อความต้องการ หรือการเปลี่ยนแปลงของสินค้าแฟชั่นอย่างมาก โดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เช่น กิจกรรมยามว่างของคนกรุงเทพในปัจจุบัน มักจะเป็นการออกกำลังกาย ดังนั้นเสื้อผ้าที่เป็นชุดออกกำลังกายจะเป็นที่ได้รับความนิยม การเกิดสงครามหรือหายนะ (Wars and disasters) ก็สามารถเป็นปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อแฟชั่นได้ เช่น หลังการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ผู้หญิงเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย จึงส่งผลทำให้แฟชั่นเสื้อผ้าของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป โดยหันไปนิยมเสื้อผ้าที่ดูทะมัดทะแมงคล้ายกับผู้ชายมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางด้านสังคมประการอื่นๆ อีกมากมายเช่น การศึกษา เพศ ความมีอิสระเสรี เป็นต้น

3. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา (Psychological factors) ได้แก่ ความเบื่อหน่ายแฟชั่นเสื้อผ้าแบบเดิม ๆ ที่มีอยู่ (Boredom) ความอยากรู้อยากเห็นโดยการลองซื้อหรือรับแฟชั่นแบบใหม่มาใช้ (Curiosity) ปฏิกริยาตอบกลับต่อธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ (Reaction to convention) เช่น กลุ่มวัยรุ่นมักจะมีพฤติกรรมต่อต้านธรรมเนียมสังคม ดังนั้น เสื้อผ้าที่วัยรุ่นนิยมจึงไม่ใช่แบบเดียวกับที่ผู้ปกครองอยากให้ใส่ เป็นต้น ความมั่นใจในตนเอง (Self-assurance) ความต้องการให้ตนเองมีเพื่อนหรือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Companionship) โดยการทำตามแฟชั่นที่สังคมนั้น ๆ นิยม เช่น

แต่งตัวให้เหมือนเพื่อนในกลุ่ม เป็นต้น และ ทักษะคิดทั่ว ๆ ไป (General psychological attitude) เช่น ความต้องการ ความจำเป็นต่าง ๆ

ทฤษฎีการกระจายตัวของแฟชั่น

บุคคลทั้งในวงการและนอกวงการแฟชั่นมีความคิดเห็นที่แตกต่างหลายทิศทางในประเด็นของการเกิดแฟชั่นและผู้กำหนดแฟชั่น โดยแนวทางแรกกล่าวว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมแฟชั่น (Fashion Industry) อันได้แก่ นักออกแบบแฟชั่น (Fashion designer) ผู้ผลิตสินค้า (Producer) สื่อ (Media) และเจ้าของร้านค้าแฟชั่น (Retailers) น่าจะเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจมากที่สุดในการกำหนดแนวทางต่าง ๆ สำหรับแฟชั่น (Fashion trend) โดยนักออกแบบทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบเสื้อผ้าหรือสินค้าแฟชั่นแบบใหม่ ส่วนผู้ผลิตนั้นจะเป็นผู้สร้างงานจากการออกแบบของนักออกแบบให้เกิดเป็นสินค้าจริงและทำการโฆษณาประชาสัมพันธ์ออกไปยังผู้บริโภคในสังคม (Sproles, 1981)

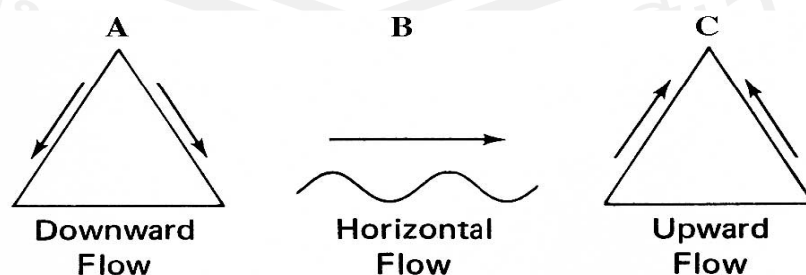
แต่ในอีกความคิดเห็นหนึ่งกล่าวว่า ถึงแม้ว่านักออกแบบจะเป็นผู้สร้างสรรค์งานแฟชั่นออกมา หรือผู้ผลิตพยายามวางแผนงานมาอย่างดีสำหรับแฟชั่นใหม่ แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการที่จะตอบรับหรือปฏิเสธแฟชั่นใหม่นั้นคือ ผู้บริโภค ดังเช่นงานวิจัยเกี่ยวกับชุดกระโปรงสั้นในช่วงปี ค.ศ. 1969-1970 ที่ถึงแม้ผู้ผลิตจะพยายามทุ่มเงินในการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆอย่างมากมาย แต่ปรากฏว่าชุดกระโปรงสั้นนั้นก็ได้เป็นที่นิยมในกลุ่มผู้บริโภค (Reynolds & Darden, 1972 อ้างใน Sproles, 1981) และจากหลักการพื้นฐานของแฟชั่นที่ว่าผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดแฟชั่นโดยการรับ (Acceptance) หรือปฏิเสธ (Rejection) แฟชั่น ทำให้สามารถสรุปทฤษฎีหลักที่นำมาใช้อธิบายการกระจายของแฟชั่นไปยังคนในสังคมได้ดังนี้ (Sproles, 1981)

1. แฟชั่นเกิดจากชนชั้นสูง (Upper class theory) ทฤษฎีนี้ได้กล่าวไว้ว่า แฟชั่นเกิดจากชนชั้นสูงในสังคม ซึ่งหมายถึงคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับสูง มีการศึกษาสูง หลังจากทีชนชั้นสูงนี้รับแฟชั่นใหม่ ก็เปรียบเป็นเหมือนสัญญาณหรือตัวกระตุ้นที่จะส่งต่อลงไปยังคนอื่น ๆ ในสังคมที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่ำกว่า ดังนั้นการกระจายตัวของแฟชั่นตามทฤษฎีนี้จึงเกิดขึ้นในลักษณะแนวตั้งจากบนลงล่าง (Trickle-down) ดังภาพที่ 1 รูป A เช่น ไฮโซสาวคนหนึ่งเดินทางไปเที่ยวฝรั่งเศสและได้ซื้อกระเป๋าหิ้วสวยวิจิตรออกแบบใหม่ล่าสุดกลับมาใช้ที่เมืองไทย เมื่อออกงานสังคมต่าง ๆ มีคนเห็นกระเป๋านี้มากขึ้น จนทำให้คนอื่น ๆ ในสังคมหันมาใช้กระเป๋าที่มีลักษณะคล้ายกับกระเป๋าหิ้วสวยใบนั้นอย่างแพร่หลายถึงแม้ว่าบางคนอาจจะใช้สินค้าที่เลียนแบบมาก็ตาม เป็นต้น และเมื่อแฟชั่นนั้นได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มคนทั่วไปแล้ว กลุ่มชนชั้นสูงที่เป็นคนกลุ่มแรกที่ใช้สินค้านี้ก็จะเลิกใช้สินค้านั้นทันทีเพราะไม่ต้องการให้ตนเองปะปนกับกลุ่มคนทั่วไปที่มีสถานภาพต่ำกว่าตนเอง

2. แฟชั่นเกิดจากตลาดมวลชน (Mass market theory) ทฤษฎีนี้อธิบายว่าตลาดมวลชน (Mass market) คือการผลิตสินค้าครั้งละมาก ๆ แล้วทำการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนออกไปยังคนหมู่มากในสังคม ทำให้เกิดแนวทางใหม่สำหรับแฟชั่นพร้อม ๆ กันในทุกชนชั้น คนในแต่ละชนชั้นจะมีผู้นำทางแฟชั่นของตนเอง ไม่ได้มีผู้นำทางแฟชั่นที่มาจากชนชั้นสูงดังที่กล่าวไว้ในทฤษฎีชนชั้นสูง ผู้นำแฟชั่นของแต่ละชนชั้นจะเป็นคนกลุ่มแรกที่รับแฟชั่นใหม่และกระจายออกไปยังคนอื่น ๆ ในชนชั้นของตนเอง ไม่ได้มีการกระจายข้ามชนชั้น ดังนั้นการกระจายตัวของแฟชั่นตามทฤษฎีนี้จึงเกิดขึ้นในลักษณะแนวขวาง (Trickle-across) ดังภาพที่ 1 รูป B

3. แฟชั่นเกิดจากกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Subcultural leadership theory) ทฤษฎีนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการกระจายตัวของแฟชั่นสำหรับสังคมสมัยใหม่ที่มีกลุ่มวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ มากมาย โดยแฟชั่นจะเกิดจากนวัตกรรมของกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้ แล้วแพร่กระจายไปยังชนชั้นอื่นในสังคม ดังนั้นการกระจายตัวของแฟชั่นตามทฤษฎีนี้จึงเกิดขึ้นในลักษณะแนวตั้งจากล่างขึ้นบน (Trickle-up) ดังภาพที่ 1 รูป C เช่น เพลงลูกทุ่งที่ฮิตหรือเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในสังคมไม่ว่าชนชั้นสูง กี่ล้านแล้วแต่มีลักษณะการกระจายตัวที่เริ่มจากชนชั้นล่างไปยังชนชั้นสูงในสังคม หรือ แฟชั่นเสื้อยืดกางเกงยีนส์ ชุดลายทหาร เป็นต้น

4. แฟชั่นเกิดจากการยอมรับของคนในสังคม (Theory of collective selection) นักสังคมศาสตร์มองว่าแฟชั่นคือ พฤติกรรมที่เกิดจากการยอมรับของคนในสังคม (Collective behavior) Blumer H, (1969) กล่าวว่า แฟชั่นใหม่ๆ เกิดจากการยอมรับของคนในสังคม (Collective selection) ซึ่งเป็นกระบวนการที่คนในสังคมสะสมหรือนิยมหรือรูปแบบใหม่ๆ และหากนวัตกรรมใดตรงกับรสนิยมหรือความต้องการของคนในสังคม นวัตกรรมนั้นก็จะกลายเป็นแฟชั่นที่แพร่หลายและแฟชั่นดังกล่าวจะกลายเป็นเหมือนคลื่นความนิยมของสังคมที่ทำให้บุคคลในสังคมกลุ่มอื่น ๆ ต่างพากันแสดงพฤติกรรมตามอย่างภายในระยะเวลาไม่นาน จนกลายเป็นแฟชั่นยอดนิยมในที่สุด เช่น ยุคหนึ่งของความนิยมแฟชั่นการแต่งกายแบบแรพ (Rap) ในกลุ่มวัยรุ่น ที่นิยมใส่เสื้อตัวใหญ่ๆ พร้อมกับกางเกงสามส่วนตัวใหญ่ๆ เป็นต้น

ภาพประกอบ 2 การกระจายตัวของแฟชั่น

ที่มา : Troxell, M.D. (1978). Fashion merchandising. (2nd ed.). USA : McGraw-Hill. P. 56

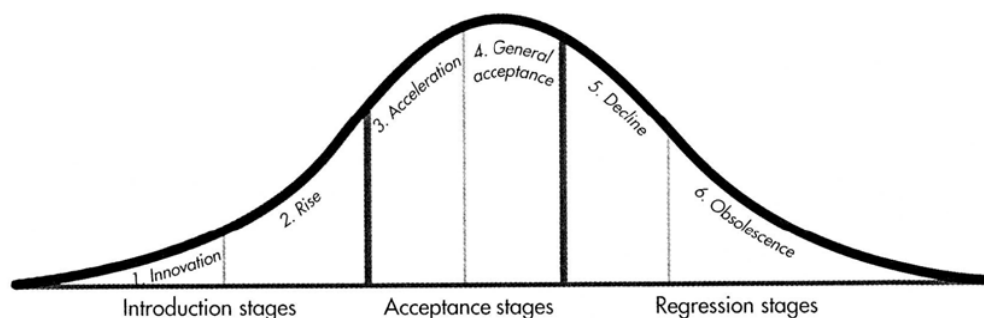
วงจรชีวิตแฟชั่น (Fashion life cycle)

ถึงแม้ว่าสินค้าแฟชั่นบางชนิดสามารถมีอายุยืนยาวอยู่ในตลาดได้นานเป็นศตวรรษ แต่สินค้าแฟชั่นก็มีวงจรชีวิตที่สามารถคาดคะเนได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับวงจรชีวิตของสินค้าทั่วไป ดังภาพที่ 2 แฟชั่นมีกระบวนการแพร่กระจาย (Diffusion process) คล้ายกับการแพร่กระจายนวัตกรรมหรือสินค้าใหม่ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นใหญ่ (M.R., 2002)

1) ขั้นแนะนำสินค้า (Introduction stage) เป็นช่วงระยะแรกของการเกิดแฟชั่นแต่ละชนิด โดยจะเป็นช่วงที่ยังมีจำนวนคนไม่มากนักที่จะรู้จักแฟชั่นชนิดนี้ โดยแฟชั่นนี้จะเกิดขึ้นในลักษณะเป็นนวัตกรรมหรือสินค้าใหม่ (Innovation) และหลังจากนั้นจะค่อยๆ ขยายตัวออกไป (Rise) เช่น เพลงอัลบั้มใหม่ของศิลปินที่เพิ่งออกวางขาย ในระยะขั้นแรกนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทางบริษัทต้นสังกัดจึงอาจทำการกระจายตัวอย่างเพลงไปตามสถานีวิทยุต่าง ๆ เพื่อเปิดให้ประชาชนได้ฟังเป็นตัวอย่าง โดยคนกลุ่มแรกนี้เราเรียกว่า กลุ่มผู้บุกเบิก (Innovator) นับเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อการเกิดแฟชั่นในสังคมอย่างมาก เนื่องจากเป็นคนกลุ่มแรกที่จะรับและนำแฟชั่นใหม่ๆ เข้ามาสู่สังคม

2) สินค้าเป็นที่ยอมรับ (Acceptance stage) เป็นช่วงที่สินค้าแฟชั่นนี้ได้รับความนิยมจากคนในสังคมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Acceleration) จนกลายเป็นที่รู้จักทั่วไปของคนในสังคม (General acceptance) เช่น อัลบั้มเพลงใหม่ หลังจากที่ถูกส่งตัวอย่างเพลงไปตามสถานีวิทยุต่าง ๆ ในขั้นแนะนำสินค้า ในขั้นที่สองนี้คนจำนวนมากในสังคมจะรู้จักเพลงใหม่ที่เปิดนี้ และเพลงใหม่นี้อาจติดอันดับในชาร์ตเพลงยอดนิยม 40 อันดับแรกประจำเดือนของทางสถานี เป็นต้น

3) ขั้นเสื่อมความนิยม (Regression stage) เป็นขั้นสุดท้ายของวงจรชีวิตแฟชั่น เพราะเมื่อสินค้ามีการขยายตัวเติบโตในตลาดอย่างรวดเร็วมาแล้ว ย่อมเป็นธรรมดาที่สินค้าแฟชั่นนั้นจะเริ่มเกิดการอิ่มตัว คนเริ่มมองว่าสินค้าแฟชั่นนี้ไม่ใช่ของใหม่อีกต่อไป จึงทำให้ความนิยมสินค้าลดลงมาสู่ช่วงเสื่อมความนิยม การขยายตัวของสินค้าแฟชั่นเริ่มตกลง (Decline) และนำไปสู่ความล้าสมัย (Obsolescence) ในที่สุด ซึ่งถือเป็นจุดสิ้นสุดของสินค้าแฟชั่นนั้น ๆ เช่น หลังจากเวลาผ่านไปสองเดือนเพลงฮิตที่เคยติดชาร์ตของสถานีวิทยุ เริ่มมีผู้ฟังโทรเข้ามาขอซื้อขาย เนื่องจากผู้ฟังเริ่มเคยชินหรือเบื่อ และประกอบกับมีเพลงใหม่ที่เข้ามาฮิตติดชาร์ตแทนที่ เป็นต้น

ภาพประกอบ 3 วงจรชีวิตแฟชั่น

ที่มา : Solomon, M.R. (2002). Consumer behavior; buying, having, and being.

5. ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์

กรมศิลปากร, (2525b) กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับ ขนบธรรมเนียมการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี มีเนื้อหาดังนี้

การแต่งกายในสมัยรัตนโกสินทร์ระยะเริ่มแรกยังคงรับช่วงต่อจากสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาจากกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้นความรู้ ความคิด ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ จึงไม่ผิดแผกแตกต่างจากสมัยอยุธยามากนัก ต่อมาได้วิวัฒนาการไปตามสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม การติดต่อกับนานาประเทศ ฯลฯ ซึ่งจำแนก ลักษณะเฉพาะของการแต่งกายในแต่ละยุคได้คร่าว ๆ ดังต่อไปนี้

รัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ.2325-2394)

นโยบายต่าง ๆ เจริญรอยตามแบบอย่างสมัยอยุธยาตอนปลายแทบทุกประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการสร้างเมืองใหม่ได้เลียนแบบสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยา รุ่งเรือง จึงได้วางรากฐานขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตามสมัยอยุธยาเป็นหลัก การแต่งกายในสมัยนี้จึงยังคงยึดแบบอยุธยาตอนปลายเช่นกัน

ในราชสำนัก สตรีนุ่งยกหรือผ้าลายทอง ห่มสไบเฉียงด้วยผ้าปักหรือผ้าแพรที่พับเหมือนอัดกลีบ ผมตัดไว้เชิงสั้น (เนื่องจากในสมัยอยุธยาตอนปลายเกิดสงคราม หญิงต้องตัดผมสั้นเพื่อปลอมตัวเป็นชาย สะดวกในการหนีภัยจากพม่า)

ชายนุ่งผ้าม่วงโจงกระบังสีต่าง ๆ สวมเสื้อคอปิด ผ่าอก แขนยาว แต่โดยปกติไม่นิยมสวมเสื้อ การแต่งกายของขุนนางในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะสวมเสื้อเข้าเฝ้าในฤดูหนาวเท่านั้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ว่า

“ครั้นทรงความฎีกาแล้ว ขุนนางจึงเข้าเฝ้า กรมหมัดไทยก็เข้าทางประตูห้องพระโรงฝ่าย ตะวันออก กรมพระกลาโหมเข้าทางประตูห้องพระโรงฝ่ายตะวันตก นำขุนนางและหัวเมืองเข้าพร้อม กันทั้ง 2 ฝ่าย ถึงเหลี่ยมลับแลก็กราบถวายบังคม 3 ครั้งแล้วคลานเข้าไปสู่ที่เฝ้าทุก ๆ นาย ถ้าถูกหนาว เจ้าทรงเสื้อสีชั้นเดียว คาดसानบ้าง แพรสีบ้าง ขุนนางสวมเสื้อเข้มขาบ อัลดัด แพรสี 2 ชั้นที่ได้รับ พระราชทาน เสนาบดีคาดसान ถ้าวันที่ไม่หนาวหรือฤดูร้อนผู้ใดสวมเสื้อเข้ามาก็ไม่โปรด....”

ราษฎรทั่วไป สตรีนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อรัดรูป ผ่าอก แขนกระบอก ตามปกติเมื่ออยู่กับบ้าน นิยมห่มผ้าแถบ ซึ่งมีวิธีห่ม 4 แบบ คือ

1. ใช้คาดนมแล้วเหน็บริมผ้าข้างบนซุกลงไปให้ติดกับส่วนที่คาดนม ปล่อยชายทิ้งลงไป ข้างหน้า สตรีที่มีอายุนิยมห่มแบบนี้ ส่วนมากเป็นผ้าแถบธรรมดาไม่มีจีบ
2. ห่มคาดนม แล้วเอาชายข้างหนึ่งพาดบ่า ทิ้งชายลงไปข้างหลัง เรียกว่า ห่มสไบเฉียง (ไม่ เรียกผ้าแถบเฉียง) ห่มแบบนี้ส่วนมากเป็นสไบจีบ หญิงสาวและหญิงกลางคนนิยมห่ม แบบนี้ มักเป็นคนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะ
3. ห่มตะแบงมานหรือตะเบงมาน เอาผ้าคาดตัว แล้วเอาชายทั้งสองที่เท่ากันมาคาดนมไขว้ ขึ้นไปผูกกันไว้ที่ต้นคอ การห่มแบบนี้ไม่นิยมกัน จะห่มเมื่อทำงานหนักหรืองานที่ต้องยก แขนขึ้นลง เช่น ตำข้าว
4. คล้องคอ ให้ชายผ้าห้อยลงมาข้างหน้าเท่ากัน ตรงกันข้ามกับผู้ชายที่ห่มสองไหล่ทิ้งชายไว้ ข้างหลัง การห่มแบบนี้ต้องสวมเสื้อด้วย ห่มกันทั้งหญิงสาวและกลางคนขึ้นไปและมัก เป็นชาวสวน การห่มชนิดนี้มักจะห่มไปเที่ยวหรือไปงานรื่นเริงต่าง ๆ

สตรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไว้ผมปัก คือ ไว้ผมยาวเฉพาะบนกลางศีรษะ ควันผมรอบ ศีรษะเป็นรอยจนเห็นขอบชัดเจน (คล้ายทรง “มหาดไทย” ของผู้ชาย ต่างกันที่ผู้หญิงไม่โกนรอบ กลางศีรษะอย่างผู้ชาย) ปล่อยจอนที่ข้างหูยาวลงมา แล้วยกขึ้นทัดหู เรียกว่า “จอนหู” บางครั้งใช้ จอนหูเกี่ยวดอกไม้ให้ห้อยอยู่ข้างหู เรียกว่า “ผมทัด” ก็มี ที่เรียกกันว่า “ผมปัก” นั้นเพราะมองเห็น เจริงผมเป็นขอบอย่างถนัดชัดเจน

ชายแต่งแบบเดียวกับสมัยอยุธยา คือ นุ่งผ้าโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ ไว้ผมทรง “มหาดไทย” ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “ทรงหลักแจว” คือ โขนผมรอบศีรษะ ไว้ผมเฉพาะกลางศีรษะยาวประมาณ 4 ซม. แล้วหวีแต่งเรือนผมตามแต่จะเห็นงาม ผมมหาดไทยมี 2 อย่าง คือ มหาดไทยโกนและมหาดไทย ตัด มหาดไทยโกนนั้น ใช้โกนผมข้าง ๆ ให้เกลี้ยง เหลือไว้แต่ตอนกลางเป็นรูปกลมแต่แบนดั่งแปรง ส่วนมหาดไทยตัด คือ ตัดข้างให้เตียนแทนที่จะโกน และถอนผมที่อยู่รอบ ๆ ตอนบนออกให้เห็นเป็น รอยเรียกว่า ไรผม ถอนแล้วยังไม่เรียบร้อยดีก็ใช้มีดโกนกันไรเสียอีกที่

เด็กชาย-เด็กหญิง ไว้ผมจุกจนอายุ 11 หรือ 13 ปีจึงโกนจุก แล้วไว้ผมตามแบบของผู้ใหญ่ ต่อมา

รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411)

ระยะนี้เป็นช่วงของการเปิดประเทศติดต่อกับชาวตะวันตก ซึ่งกำลังแสวงหาอาณานิคม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมองเห็นแนวความคิดของชาวตะวันตก จึงทรงดำเนินนโยบายทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของต่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้ประเทศต่าง ๆ ยกปัญหาเหล่านี้ขึ้นมาอ้าง เพื่อแทรกแซงกิจการภายในของประเทศ

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะการแต่งกายนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้าเป็นครั้งแรก ด้วยทรงพระราชดำริว่า การไม่สวมเสื้อนั้นดูล้าสมัยและชาวต่างประเทศจะมองว่าคนไทยเป็นพวกชาวป่า ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 ว่า

“เวลารวันหนึ่ง ข้าราชการเข้าเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงพร้อมกัน ครั้นนั้นยังไม่มีธรรมเนียมที่จะสวมเสื้อเข้าเฝ้า จึงดำรัสว่า คุณที่ไม่สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่างกายจะเป็นเกลื่อนกลากก็ดี หรือเหงื่อออกมาก็ดี โสโครกนัก ประเทศอื่น ๆ ที่เป็นประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นเสียแต่ละวาลาชาวป่าที่ไม่ได้บริโภคผ้าผืนเป็นมนุษย์อย่างต่ำก็ประเทศสยามนี่ก็เป็นประเทศใหญ่รู้ขนบธรรมเนียมมาอยู่แล้ว ไม่ควรจะถือเอาอย่างโบราณที่เป็นชาวป่ามาแต่ก่อน ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน ตั้งแต่นั้นมาเจ้าและขุนนางก็สวมเสื้ออย่างน้อยเข้าเฝ้าทุกคน ครั้นนานมาเห็นว่า เสื้ออย่างน้อยนั้นจะคาดผ้ากราบก็ได้ จึงยกย้ายทำเป็นเสื้อกระบอกเหมือนเสื้อบ้าบ้า (เสื้อผ่าอก คอแหลมเตี้ย ไม่มีปก แขนยาวตรง) บุตรจีนที่เมืองปัตตาเวียก็เป็นธรรมเนียมติดมาจนทุกวันนี้....”

การไว้ผมของชายไทยสมัยนี้ ยังคงไว้ทรงมหาดไทยอยู่ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ส่งทูตไปยุโรป ให้คณะทูตเล็กไว้ผมมหาดไทย เปลี่ยนเป็นไว้ผมทั้งศีรษะและตัดยาวอย่างฝรั่ง แต่เมื่อคณะทูตกลับมาถึงกรุงเทพฯ ก็ตัดผมมหาดไทยตามเดิม อย่างไรก็ตาม เราต้องยอมรับว่ารัชกาลที่ 4 ทรงริเริ่มการไว้ผมสมัยใหม่แบบฝรั่ง ดังปรากฏหลักฐานจากพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์และพระราชโอรส ซึ่งเริ่มมีผู้ปฏิบัติตามกันต่อ ๆ มา

สตรีในราชสำนัก นุ่งจีบลายทอง ห่มสไบปัก ใช้เครื่องประดับต่าง ๆ เช่น ทับทรวง (เครื่องประดับอก) พาหุรัด (เครื่องประดับแขนหรือทองตันแขน) สะอั้ง (สายรัดเอว) สร้อยสังวาล (สร้อยยาวใช้คล้องสะพายแล่งที่เรียกว่าสร้อยตัว) ตุ่มหูเพชร แหวนเพชร ฯลฯ และยังคงไว้ผมปักเหมือนรัชกาลต้น ๆ

ราษฎรทั่วไป สตรีนิยมสวมเสื้อคอกลม ปิดคอ แขนยาวทรงกระบอก รัดรูป นุ่งผ้าลายโจงกระเบนทับเสื้อ คาดแพรหรือห่มสไบเฉียงทับตัวเสื้ออีกทีหนึ่ง สวมกำไลที่ข้อเท้า (การสวมกำไลข้อเท้า

นี่ เป็นประเพณีเก่าแก่ของไทยว่า ผู้สวมกำไลข้อเท้าเป็นหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน) ไม่สวมรองเท้า บางพวกนิยมห่มสบงจีบ ส่วนผมยังคงไว้ผมปึก ถอนไรผม ไว้เล็บ ผัดหน้าด้วยแป้งนวลหรือกระแจะจันทร์ และยังคงทาขมิ้นให้ผิวเหลืองเหมือนรัชกาลต้น ๆ ตามปกติเมื่ออยู่กับบ้านก็ห่มผ้าแถบ ถ้าทำงานกลางแจ้งกลางแดดจึงจะสวมเสื้อแขนกระบอกแขนสืบยาวถึงข้อมือ ผ่าอก ติดกระดุม บางทีเมื่อทำงานที่ต้องยกแขนขึ้น-ลง ก็ห่มตะแบงมานเช่นเดียวกับสมัยก่อน ส่วนการห่มผ้าแถบ (คาดอก) ยังคงมีเรื่อยมาจนกระทั่งคนรุ่นเก่าหมดไปและภายหลังเห็นว่าไม่สุภาพ การห่มผ้าแถบจึงหมดไปในที่สุด

เด็กยังนิยมไว้ผมจุก ถ้าเป็นเด็กหญิงใส่เสื้อคอกลมระบายลูกไม้ที่คอ แขน ฯลฯ หากเป็นผู้มีฐานะ บรรดาพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ก็มีเครื่องประดับทองเงินแต่งตัวให้เด็ก เป็นเหตุให้เด็กถูกฆ่าตายอยู่เนือง ๆ เพราะคนร้ายต้องการชิงเครื่องประดับ กรณีดังกล่าวนี้มีมาแต่สมัยรัชกาลก่อน ๆ แม้จะลงโทษถึงขั้นประหารชีวิตก็ตาม คนร้ายก็ยังไม่เกรงพระราชอาญา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ออกหมายประกาศในปี พ.ศ.2409 ห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็กที่ยังไม่รู้จักรักหลีกหลบโจรผู้ร้าย และประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้วปล่อยไปเที่ยวโดยลำพัง หากเด็กได้รับอันตรายถึงตายด้วยเหตุนี้ นอกจากคนร้ายจะได้รับโทษแล้ว ผู้นำเครื่องประดับมาแต่งให้ก็จะมีผลผิดด้วย

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453)

ในรัชกาลนี้ไทยได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้น แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงแก้ไขขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างแล้วก็ตาม แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนักโดยเฉพาะเรื่องการแต่งกาย ทั้งที่พระองค์โปรดให้มีการประกาศสวมเสื้อเข้าเฝ้า แต่ในเวลาปกติแล้วบรรดาขุนนาง เจ้านาย และเสนาบดียังนุ่งผ้าผืนเดียว ไม่สวมเสื้อ ด้วยยึดถือประเพณีเดิมอย่างเคร่งครัด โดยไม่คำนึงว่าล้าสมัยหรือผิดถูกอย่างไร “ข้อนี้พึงเห็นได้ในหนังสือเก่า คำสรรเสริญของพระเจ้าแผ่นดินมักกล่าวว่า “รักษาโบราณราชประเพณีมั่งคง” หรือ “ทรงประพฤติตามโบราณราชประเพณี” ในคำกลองเรื่องพระไชยสุริยาของสุนทรภู่ ก็กล่าวถึงพวกเข้าเฝ้าเจ้าเมืองสาวัตถี “ดัดจริตผิดโบราณบ้านเมืองจึงเป็นอันตราย” ดังเช่น เซอร์ จอน เบาริง ราชทูตอังกฤษเล่าเรื่องที่เข้ามากองทัพฯ ภายหลังมาอีก 3 ปี ว่าเมื่อไปหาสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ องค์ใหญ่ ครั้งแรก จัดรับอย่างเต็มยศเห็นสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่แต่งตัวนุ่งจีบคาดเข็มขัดเพชรตัวเปล่าไม่สวมเสื้อ ความที่กล่าวส่อให้เห็นต่อไปว่าขุนนางผู้น้อยซึ่งเป็นบริวารอยู่ในที่นั้นก็คงไม่สวมเสื้อเหมือนกันทั้งนั้น เพราะถือกันว่าต้องสวมเสื้อในเวลาเข้าเฝ้า เวลาอื่นยังมีเสรีภาพที่จะรับแขกหรือไปไหนตัวเปล่าได้เหมือนอย่างเดิม

การไม่นิยมสวมเสื้อเพราะเสื้อผ้าหายาก มีราคาแพง และทำความสะอาดลำบาก เนื่องจากไม่มีสบู่ใช้อย่างปัจจุบัน การทำความสะอาดต้องใช้ขี้เถ้ามาละลายน้ำซึ่งเรียกว่า ด่าง และใช้น้ำนี้มาซักผ้า น้ำด่างนี้ยังกัดเสื้อผ้าให้เปื่อย ขาดง่าย ไม่ดีเหมือนใช้สบู่อย่างสมัยต่อ ๆ มา ระหว่างสงครามโลกครั้งที่

2 สบู่หายาก จึงได้มีผลิตภัณฑ์ใหม่ คือ ผงซักฟอกเข้ามาแทนที่และเป็นที่นิยมใช้กันเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีว่า การแต่งกายดังกล่าวย่อมเป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ และเป็นเวลาที่จะเสด็จประพาสต่างประเทศ (สิงคโปร์และชวา) เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2413 จึงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายตามแบบฝรั่ง เพื่อแสดงความเป็นอารยประเทศ ทรงกำหนดเครื่องแบบทหารและพลเรือน ฝ่ายทหารมีทั้งเครื่องแบบเต็มยศและเครื่องแบบปกติ ฝ่ายพลเรือนมีแต่เครื่องแบบเต็มยศเท่านั้น เครื่องแบบของฝ่ายพลเรือนเป็นเสื้อแพรสีกรมท่า ปีกทองที่คอและข้อมือ ในเวลาปกติใช้เสื้อคอเปิด ผูกผ้าผูกคออย่างฝรั่ง ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนนุ่งผ้าม่วงสีกรมท่าและกำหนดให้สวมถุงเท้า รองเท้าด้วย สำหรับผ้าม่วงสีกรมท่านั้นใช้เป็นเครื่องแบบและนุ่งในเวลาที่มีการงานแต่ครั้งนั้นสืบมา

เครื่องแต่งกายของชายไทยในสมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ได้ปรับปรุงตามแบบประเพณีนิยมสากลของชาวตะวันตกเป็นครั้งแรก แต่หลังจากเสด็จประพาสอินเดีย-พม่า ในปี พ.ศ.2414 แล้ว มีพระราชดำริว่า การสวมเสื้อนอกแบบฝรั่งซึ่งต้องมีเสื้อเชิ้ตสวมข้างในแล้วยังมีผ้าผูกคออีกด้วยนั้น ไม่เหมาะสมกับอากาศร้อนของเมืองไทย จึงโปรดให้ดัดแปลงเป็นเสื้อนอกสีขาวย คอปิด ติดกระดุมตลอดอก 5 เม็ด เรียกกันว่า “เสื้อราชแปดแตนท์ (Raj Pattern)” ซึ่งต่อมาเรียกเพี้ยนไปเป็น “เสื้อราชปะแตน” ซึ่งแปลว่า แบบหลวง แต่ยังคงนุ่งผ้าม่วงสีกรมท่าเหมือนเดิม

ในสมัยนี้นิยมสวมหมวกแบบยุโรปหรือหมวกทรงนกยูง ถือไม้เท้า ซึ่งมักจะใช้คล้องแขนจึงเรียกกันว่า “ไม้ถือ”

ต่อมาในปี พ.ศ.2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทหารนุ่งกางเกงขายาวแทนผ้าม่วงโจงกระเบนสีกรมท่า เป็นผลให้ประชาชนเริ่มนิยมนุ่งกางเกงขายาวและสวมหมวกกะโล่กันขึ้นบ้างในตอนปลายรัชกาล

การแต่งกายของชายทั่ว ๆ ไป ยังคงนิยมแต่งกายตามสบายเช่นเดียวกับสมัยรัชกาลก่อน ๆ คือ นุ่งผ้าลอมพอก มีผ้าขาวม้าหรือผ้าอะไรก็ได้แตะบ่า คลุมไหล่หรือคาดพุง ซึ่งคงจะเป็นประเพณีการแต่งกายของคนไทยตามปกติมาแต่โบราณ การนุ่งผ้าลอมพอกนี้นิยมนุ่งทั้งคนแก่และคนหนุ่ม แต่คนหนุ่มจะใช้ผ้าคลุมสองไหล่และคาดพุง ไม่นิยมใช้ผ้าแตะบ่า

การนุ่งผ้าลอมพอก คือ การเอาผ้าทั้งผืนนั้นมาโอบหลังกะให้ชายผ้าข้างหน้าเท่ากัน แล้วขมวดชายพก ค่อนข้างใหญ่เหน็บแน่นติดตัว แล้วทิ้งชายห้อยลงไปข้างหน้า การนุ่งผ้าลอมพอกนี้ บางคนชอบนุ่งได้สะอาด ชายพกที่ค่อนข้างใหญ่นี้เพื่อเก็บกล่องหรือหีบบุหรืตามที่ตนชอบ ส่วนผ้าคาดพุงไม่ว่าจะเป็นผ้าขาวม้าหรือผ้าสาหร่ายหรือผ้าอะไรผูกเป็นโบเงื่อนกระทกไว้ข้างหน้า ทิ้งชายผ้าลงมาเล็กน้อย

ผู้ชายบางคนแต่งตัวแบบนักเลงโต กล่าวคือ นุ่งกางเกงชั้นใน คาดกระเป๋าคาดที่เอวทับกางเกงใน นุ่งผ้าโสร่งทับนอก (โสร่งไหมตัวใหญ่ ๆ หรือผ้าตาโกล่งหรือตาโกล่งที่พวกต้องชูงามายาหน้า

เทศกาลพระพุทธรูปบูชาพระบุรี) นุ่งเสร็จมักจะหยิบผ้านุ่งตรงสะโพกทั้งสองข้างยกขึ้นไปเล็กน้อยไปเห็นปัวที่เอว เรียกว่า “นุ่งหยักรั้ง” มีผ้าขาวม้าหรือผ้าอะไรพันคอ ชายหนึ่งอยู่ข้างหน้า ตะหวัดอีกชายหนึ่งไปข้างหลัง หากจะซื้อของก็เลิกผ้าไสร่งขึ้นหยิบเงินในกระเป๋าคาด ในสมัยนั้นถือเป็นของธรรมดา

การนุ่งผ้าลอยชายนี้คงจะมีอยู่เพียงปลายรัชกาลที่ 5 และคงจะมีบ้างประปรายในรัชกาลที่ 6 แต่ก็ไม่ได้หมดไปทีเดียว ยังมีอยู่เรื่อยมาแม้กระทั่งปัจจุบัน

เครื่องประดับของชายคงจะมีไม่มาก จะมีบ้างเป็นพวกแหวน สร้อยคอแขวนพระเครื่อง เป็นต้น

การไว้ผมของชายไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ผมตัดยาวอย่างฝรั่ง มีทั้งหวีแสดและหวีเสย เลิกไว้ผมมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำการไว้ผมตัดยาวทั้งศรัทธา ทั้งมีพระบรมราชานุญาตให้ข้าราชการบริพารไว้ผมยาวได้ตามสมควรใจ คนทั้งหลายก็นิยมไว้ผมยาวตามแบบฝรั่งตั้งแต่นั้นมา เพราะเห็นสวยงามกว่าทรงผมมหาดไทย

แม้จะโปรดให้เลิกไว้ผมมหาดไทยแล้วก็ตาม ยังมีข้าราชการผู้ใหญ่บางท่านนิยมผมมหาดไทยอยู่ดังเช่นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ให้ช่างตัดสั้นรอบศรัทธา ไว้ข้างบนยาวคล้ายทรงผมมหาดไทย เรียกกันว่า “ผมรองทรง”

เครื่องแต่งกายของสตรีไทยในสมัยนี้ได้ดัดแปลงแก้ไขหลายครั้ง แต่เดิมในราชสำนักยังคงนุ่งผ้าจีบ ห่มสไบแพรเฉียงแนบกับตัวเปล่า ต่อมาในปี พ.ศ.2416 งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งหลังโปรดให้เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายใหม่ ให้สตรีนุ่งผ้ายกจีบ ห่มคาด หรือห่มสไบปักเฉพาะเวลาเต็มยศใหญ่เท่านั้น ในโอกาสทั่วไปนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อพอดิตัว ผ่าอก คอกลมหรือคอตั้งเตี้ย ๆ ปลายแขนแคบยาวถึงข้อมือ ชายเสื้อยาวเพียงเอว เรียกว่า “เสื้อกระบอก” แล้วห่มแพรจีบตามขวาง สไบเฉียงทับบนเสื้ออีกชั้นหนึ่ง แพรจีบที่ใช้ห่มสไบเฉียงทับเสื้อนี้ ต่อมาได้วิวัฒนาการเป็นแพรสะพายซึ่งใช้แพรชนิดที่มีจีบตามขวางนั้นมาจีบตามยาวอีกครั้งหนึ่ง จนเหลือเป็นผืนแคบตรึงให้หมา แล้วสะพายอย่างตั้งมากบนบ่าซ้าย รวบชายแพรทั้ง 2 ข้างเข้าด้วยกันทางด้านขวาของเอวคล้าย ๆ สวมสายสะพาย และสวมรองเท้าบู๊ตโดยมีถุงเท้าตลอดน่องด้วย

ในปี พ.ศ.2440 หลังจากเสด็จกลับจากยุโรป ได้ทรงนำแบบอย่างการแต่งกายของชาวยุโรปมาดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับภูมิอากาศของเมืองไทย สตรีในครั้งนั้นจึงเริ่มใช้เสื้อตัดตามแบบยุโรป สวมถุงเท้า รองเท้า แต่ยังคงนุ่งโจงกระเบนและสายสะพายแพรอยู่ แบบเสื้อที่นิยมกันมากในสมัยนี้ก็คือ เสื้อแขนพองแบบ คอตั้ง แขนยาว ต้นแขนพองคล้ายขาหมูแฮม จึงเรียกกันว่า “เสื้อขาหมูแฮม” มีผ้าห่มหรือแพรสไบเฉียงแล้วแต่โอกาส ทับตัวเสื้ออีกทีหนึ่ง

ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 สตรีนุ่งโจงกระเบนกันเกือบทั้งหมด แต่ตัวเสื้อนิยมใช้ผ้าแพร ไหม ผ้าลูกไม้ตัดแบบชาวตะวันตก คอตั้งสูง แขนยาว พูพองหรือระบายลูกไม้เป็นชั้น ๆ รอบแขนเสื้อ บาง

ที่เอวเสื้อจีบเข้ารูป บางทีคาดเข็มขัด สวมถุงเท้ายาว รองเท้าส้นสูง หญิงชาวบ้านทั่วไปยังคงนุ่งโจงกระเบนเป็นประจำและห่มผ้าแถบอยู่กับบ้านเช่นเคย ไม่นุ่งจีบ ยกเว้นคนชั้นสูงจะมีงานมงคลอะไรใหญ่เป็นพิเศษก็อาจแต่งบ้างบางราย (การนุ่งจีบมักจะนุ่งแต่คนชั้นสูงเท่านั้น)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลิกผมปักไว้ผมยาวแทน โดยให้เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ) เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก เป็นผู้นำคนแรกด้วยการไว้ผมยาวประบ่า ต่อมาพวกเจ้านายฝ่ายในและหม่อมห้ามได้ทำตาม แต่บางคนไว้ผมตัดทรงดอกกระพุ่ม จึงได้แพร่หลายสู่ประชาชนต่อมา ทำให้ไว้ผมยาวประบ่าบ้าง ไว้ผมทรงดอกกระพุ่มบ้าง แต่ส่วนใหญ่นิยมผมทรงดอกกระพุ่ม

สตรีสมัยนี้เริ่มใช้เครื่องสำอางอย่างชาวตะวันตกบ้าง นิยมใช้เครื่องประดับสร้อยข้อมือ สร้อยคอ สร้อยตัว (สร้อยเฉียงบ่า) แหวน กำไล ใส่ตุ้มหูบ้างแต่ก็ไม่ค่อยใส่กัน เข็มขัดทอง เงิน นาฬิกาเป็นคนชั้นสูงที่นุ่งจีบจะต้องใช้เข็มขัดคาด ก็มักจะใช้เข็มขัดทองทำหัวมีลวดลายงดงามลงยาประดับเพชรพลอย การใช้เครื่องประดับของสตรีนั้นแตกต่างกัน ถ้าเป็นภรรยาบุตรหลานข้าราชการขุนนาง เวลาอยู่กับบ้านมักไม่ค่อยแต่งเครื่องประดับ จะมีแต่งบ้างเป็นพวกสร้อยข้อมือเล็ก ๆ สร้อยคอสายเล็ก ๆ ใส่แหวนบ้าง ตุ้มหูไม่ค่อยใส่กัน แต่ถ้าเป็นหญิงชาวสวน นิยมใส่สร้อยข้อมือ สร้อยคอเส้นโต ๆ ใส่แหวนเป็นประจำ ตุ้มหูมีใส่บ้างแต่ไม่นิยมกัน ถ้าเปรียบกับสมัยปัจจุบันก็คล้าย ๆ กับตู้ทองเคลื่อนที่และเป็นธรรมเนียมสืบทอดมาจนปัจจุบันที่ชาวชนบทบางคนหรือผู้ที่มีความคิดอยากจะแต่งเพื่อโอ้อวดหรือแสดงถึงความเป็นผู้มีฐานะยังคงนิยมแต่งอยู่ก็มี แต่ในปัจจุบัน (พ.ศ.28525) ทองมีราคาแพงมาก ทำให้มีการวิ่งราวชิงทรัพย์กันอยู่บ่อย ๆ คนแต่งเครื่องประดับมีค่าจึงลดน้อยลง แต่ก็เกิดเครื่องประดับวิทยาศาสตร์ใช้แทนทำให้ “ไม่รวยก็สวยได้”

เด็กผู้หญิงในสมัยนี้ นุ่งโจงกระเบนเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ไม่สวมเสื้อ เวลาออกงานจึงสวมเสื้อคอติดลูกไม้ที่เรียกว่า เสื้อคอกระเช้า เวลาแต่งตัวเต็มที่นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาวคอปิด แต่งด้วยผ้าลูกไม้งดงาม สวมถุงเท้ารองเท้า เจ้านายที่ทรงพระเยาว์ ทรงฉลองพระองค์แขนยาวพองและทรงเครื่องประดับมาก ยังคงนิยมไว้ผมจุก เมื่อตัดจุกแล้วจึงเริ่มไว้ผมยาว

ได้กล่าวแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพระราชประสงค์จะให้ชาวต่างประเทศดูหมิ่นเหยียดหยามคนไทยว่าแต่งกายเหมือนคนป่า จึงทรงกวดขันเรื่องนี้มากถึงกับโปรดให้ออกประกาศ 2 ฉบับ ใช้บังคับราษฎร ฉบับแรก คือ “ประกาศห้ามคนแต่งตัวไม่สมควรมิให้ไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก” โดยห้ามผู้ใหญ่ทั้งชายหญิงสวมแต่เสื้อชั้นในหรือไม่สวมเสื้อเลย หรือนุ่งกางเกงขาสั้นเหนือเข่า หรือนุ่งผ้าหยักรั้งไม่ปิดเข่า หรือนุ่งโสร่ง หรือสวมรองเท้าไม่มีถุงเท้า ไม่ว่ารองเท้าชนิดใด ๆ หรือสวมรองเท้าสลิปเปอร์ (Slipper) ตลอดจนเด็กที่เปลือยกายเข้ามาในบริเวณพระราชวังชั้นนอกด้านหน้ากับบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยกเว้นคนทำงานขนของก่อสร้าง กวาดล้าง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน หรือพาเด็กหรือปล่อยเด็กที่แต่งกายไม่สมควรดังกล่าวล่วงเข้ามาในเขตที่

กำหนดไว้ ให้นายประจักษ์ไล่ห้ามปราม ถ้าไม่ฟังให้จับส่งศาลกระทรวงวังตัดสินลงโทษ ปรับไม่เกิน คราวละ 20 บาท หรือขังไว้ใช้การไม่เกินคราวละ 15 วัน หรือทั้งปรับทั้งขังตามควรแก่โทษ ถ้าผู้ทำผิด เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีลงไป บิดามารดาหรือมูลนายหรือผู้เลี้ยงดูเด็กนั้นจะต้องรับโทษแทนทุก ประการ ประกาศเมื่อวันที่ 20 มกราคม ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ.117 เป็นต้นไป

อีกฉบับหนึ่ง คือ “ประกาศห้ามการแต่งกายไม่สมควร” ห้ามขายหญิงที่นุ่งผ้าหยักรั้งไม่ปก เข้าหรือนุ่งกางเกงขาสั้น หญิงเปลือยอก หรือห่มผ้าไม่ปิดบังอกให้เรียบร้อย เด็กไม่นุ่งกางเกง หรือไม่ สวมเสื้อผ้าเดินไปมาตามถนน แม่น้ำ ลำคลอง หรืออยู่ในบ้านเรือนที่อยู่ริมถนน หรือบ้านเรือนหรือ เรือนแพที่อยู่ริมแม่น้ำลำคลองหรือตามที่สาธารณะให้เป็นที่น่าอายแก่ผู้พบเห็น หากผู้ใดฝ่าฝืนให้ เจ้าพนักงานกรมกองตระเวนจัดส่งศาลพิจารณาลงโทษปรับไม่เกินคราวละ 10 บาท ถ้าผู้ทำผิดเป็น เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีลงไป บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องไปรับโทษแทน ประกาศเมื่อวันที่ 22 มกราคม ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) ใช้บังคับหลังจากวันที่ออกประกาศนี้ล่วงแล้ว 7 วัน

รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468)

ในสมัยนี้การติดต่อกับประเทศตะวันตกได้สืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อน ๆ ความเปลี่ยนแปลง ในด้านต่าง ๆ จึงค่อนข้างไปทางตะวันตกมากขึ้น ชุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ได้บรรยายถึง ความเจริญในยุคนี้ ใน “80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า” ตอนหนึ่งว่า

“ว่าถึงความเจริญของบ้านเมืองทั่ว ๆ ไป เริ่มเป็นสมัยใหม่ขึ้น ตั้งแต่เริ่มรัชสมัยสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าฯ ถนนหนทางส่วนมากเรียบร้อยขึ้นและบางสายเริ่มลาดยางแอสฟัลต์ เรือนไทยที่เคยมี ตามถนนทั่ว ๆ ไป กลายเป็นตึกแถว 2 ชั้น 3 ชั้น บ้านไทยกลายเป็นตึกทรวดทรงค่อนข้างฝรั่ง ร้านค้ามีมากขึ้นแต่เป็นเจ๊กส่วนมาก รถยนต์มีมากขึ้น รถไถ รถราง รถม้า รถเจ๊กยังคงใช้กันมากทั่ว ๆ ไป ผู้คนพลเมืองหนาตาขึ้น ถนนไม่โล่ง ๆ เหมือนข้าพเจ้าเป็นเด็ก”

เมื่อได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองไปตามอารยประเทศในด้านอื่น ๆ แล้ว ในด้านการ แต่งกายก็ได้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะการแต่งกายของสตรี ระยะเวลายังคงนุ่งผ้าโจงกระเบน เสื้อยังนิยมใช้ลูกไม้ประดับอยู่ คอเล็กกว่าเดิม แขนยาวเสมอข้อศอก แต่แขนเสื้อไม่พองเหมือนแบบสมัยรัชกาลที่ 5 มีผ้าคาดเอวสีดำ มีผ้าสไบพาดไหล่รวบตอนหัวไหล่ติด ด้วยเข็มกลัดรูปดอกไม้ ชายผ้าสไบดังกล่าวรวบไว้ตรงข้างลำตัว สวมถุงเท้ายาว รองเท้าส้นสูง ต่อมา เริ่มนุ่งซิ่นตามพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ (ตามปกติผ้าซิ่นใช้กันทางภาคเหนือ และภาคอีสานซึ่งนุ่งกันเป็นประเพณี มักเป็นผ้าซิ่นด้าย แต่ในกรุงเทพฯ ไม่นิยมนุ่งกันเลย จะนุ่งกันแต่ โจงกระเบน เมื่อเริ่มนุ่งผ้าซิ่นนั้น ผ้าซิ่นจะเป็นพวกซิ่นไหมและซิ่นเชิงทอดด้วยเส้นเงิน เส้นทอง) เกิด เสื้อแบบใหม่ ๆ สำหรับใส่เข้าชุดกับผ้าซิ่นขึ้น การสะพายแพรไม่เป็นที่นิยมกันต่อไป นอกจากสตรีผู้มี

บรรดาศักดิ์จะแต่งกายเต็มยศ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ยังคงใช้แพรปักตราจุลจอมเกล้าสะพายอยู่เหมือนเดิม (การสะพายแพรยกเลิกในรัชกาลที่ 7)

ขุนวิจิตรมาตราได้บรรยายถึง การแต่งกายสตรีในสมัยรัชกาลที่ 6 ไว้ใน “80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า” ว่า

ทางด้านผู้หญิง หญิงสาวทั่วไปเริ่มไว้ผมยาว ไม่ไว้ผมทัดเหมือนที่ข้าพเจ้าเห็นเมื่อเป็นเด็ก เว้นแต่สาวใหญ่หรือผู้ใหญ่ยังใช้ผมทัดกันอยู่มาก การแต่งตัวเวลาออกจากบ้านไปในงานหรือจะเรียกว่าออกสังคม หญิงสาวนุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนพอง (คือ เสื้อแขนยาวพองที่หัวไหล่สองข้าง) ไว้ผมเรียกว่า “ผมโป่ง” (คล้ายญี่ปุ่น) รวบผมข้างหลังที่ต้นคอแล้วปล่อยยาวลงไป สวมถุงเท้า รองเท้าผู้หญิงชั้นสูงแต่งอย่างเดียวกัน และสะพายแพรทิ้งชายไปข้างหลัง (สาวที่ยังไม่มีสามี ไม่สะพายแพรต่อมีสามีแล้วจึงสะพายแพร) ส่วนมากมักเป็นผมทัด เวลาแต่งลำลอง ทั้งหมดนุ่งผ้าโจงกระเบน สาวใส่เสื้ออะไรก็ได้ ผู้ใหญ่ห่มผ้าสไบเฉียง หรือห่มสไบมีผ้าห่มทับหรือใส่เสื้ออะไรก็ได้ รองเท้าแตะ

ทางด้านเด็กที่เคยไว้จุกกันแทบจะทั่วไป มาถึงรัชสมัยนี้เริ่มไม่ไว้จุกกันมากขึ้นทุกทีจนถึงไม่ไว้กันเลย ล่วงมาถึงเลยกลางสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่ช้าเกิดมีแฟชั่นใหม่สำหรับสตรีขึ้น คือ มีการนุ่งผ้าขึ้นออกมาจากราชสำนัก การนุ่งขึ้นแพรมาถึงราษฎร เลยเป็นที่นิยมนุ่งกันแพร่หลายทั่วไป การนุ่งโจงกระเบนสำหรับสาว ๆ ค่อยหายไป นอกจากผู้ใหญ่ยังคงนุ่งโจงกระเบนอยู่บ้าง

การนุ่งขึ้นสำหรับคนชั้นสูง นุ่งขึ้นเชิงเป็นไหม ใส่เสื้อรัดรูปแบบต่าง ๆ แขนยาว เก้าผม สวมรองเท้าส้นสูง

ชาวบ้านแต่งแบบเดียวกัน เป็นชินธรรมด้าง ชินเชิงบ้าง ใส่เสื้อต่าง ๆ รัดรูป มักใช้รองเท้าแตะที่ใช้ส้นสูงก็มี แปลว่าราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นบ่อเกิดนำแฟชั่นเครื่องแต่งกายใหม่ ๆ ขึ้นให้ประชาชนพลเมืองเดินตามก่อน แล้วต่อนั้นมาหนึ่งฝรั่งอเมริกันจึงเข้ามานำสมัย เริ่มแต่สตรีเปลี่ยนมานุ่งกระโปรงเป็นเริ่มแรก”

การไว้ผมของสตรีในสมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอีก กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2454 เมื่อครั้งงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเชิญบรรดาผู้แทนรัฐบาลและผู้แทนประมุขนานาประเทศมาร่วมงานด้วย จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ซึ่งต้องออกรับแขกเมืองด้วยไว้พระเกศยาวตามแบบสากล ภายหลังจากนี้ก็มีผู้ไว้ผมยาวตามอย่างบ้าง

ต่อมาในปี พ.ศ.2463 เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงอภิเษกสมรส ได้โปรดให้สตรีในราชสำนักไว้ผมยาวเกล้ามวยหรือไว้ผมบ๊อบตามตะวันตก ซึ่งสมัยนั้นนิยมใช้เครื่องประดับคาดรอบศีรษะด้วย การแต่งกายตามพระราชนิยมจึงได้แพร่หลายออกสู่ประชาชน สตรีไทยจึงนิยมไว้ผมยาวกันอย่างแพร่หลาย แต่บางคนก็นิยมตัดสั้นแบบที่เรียกว่า ทรงชิงเกิ้ล ยกเว้นคนแก่ยังนิยมนุ่งโจงกระเบนและไว้ผมทรงดอกกระพุ่มและผมทัดต่อไปตามเดิม

ในระยะแรกการแต่งกายไม่นิยมใช้เครื่องประดับมากนัก ต่อมานิยมเครื่องประดับที่เลียนแบบ ตะวันตก เครื่องสำอางนิยมใช้ของตะวันตกมากขึ้น

“เครื่องสำอางหลายอย่างเกิดขึ้นแล้ว ลีนจี้ หายไปกลายเป็นรูข เป็นลิปสติก น้ำมันตานี หายไปกลายเป็นครีม น้ำอบพวกน้ำดีดพิณ น้ำดอกไม้มะลิหายไป กลายเป็นน้ำตูกตาทอง น้ำมะลิปา (น้ำตูกตาทองเป็นขวดสีเหลี่ยมปิดฉลากด้วยกระดาษทองมีรูปตูกตา น้ำมะลิปาเป็นขวดแบน ปิดฉลาก มีรูปเป็นช่อดอกมะลิ) เป็นของนอกหอมดี นิยมใช้กันมาก ฟันดำหายไป หนุ่มสาวนิยมฟันขาวหมด แต่คนอายุกลางคนหรือคนแก่ยังฟันดำเพราะยังกินหมากอยู่ เครื่องประดับอย่างเก่าแทบจะเรียกได้ว่าไม่ แต่งกันเลย ต้มหุระย้าเป็นสายยาว ๆ ต้มหุพวงเต่าร้างหมดไป ไม่ค่อยใส่ต้มหุกัน เพราะมักจะทำผม คลุมลงมาถึงหูแต่ถ้าจะใส่ก็เป็นต้มหุห้อยลงมาเป็นต้ม ๆ ก้อน ๆ สร้อยคอเป็นเส้นเล็กอย่างเก่าแต่ห้อย ล็อคเกิดกับมีเป็นแบบลูกประคำสายสั้น ๆ ตอนกลางเม็ดใหญ่แล้วเรียวเล็กออกไปทั้งสองข้าง สร้อย ข้อมือสายใหญ่แบบเก่าอย่างที่เราเรียกว่า สร้อยเอี้ยวหลังหายไป และกำไลอย่างเก่าที่เป็นรูปทองแบน หลังนู่นมีลายสลักต่าง ๆ (ดูเหมือนเรียกว่า กำไลตะขาบหรืออะไรจำไม่ได้) เลิกใช้กัน เปลี่ยนเป็นกำไล ก้านแข็งและเป็นวงกลมกลิ้งด้วยงา (แบบกำไลหยกของจีน) ก็มี แหวนงู แหวนแมลงปอ แหวนมณฑป ฯลฯ หายไป กลายเป็นพวกแหวนฝังพลอย เพชรนิลจินดาเม็ดเดียว ที่เรียกว่า “แหวนหัว” กำไลตีนที่ เรียกกันว่ากำไลก้านบัวเป็นเล็กกันเลยทีเดียว แต่เอาไปใช้สำหรับตัวนางแต่งเครื่องละครรำ ของที่เพิ่ม ใหม่ก็คือ รองเท้าแตะรูปร่างต่าง ๆ สมัยนุ่งผ้าโจงกระเบนไม่ใช้รองเท้านั่นเลย พอเปลี่ยนมานุ่งซิ่นก็ใช้ รองเท้าแตะกันทั่วไป...”

ส่วนทางการแต่งกายของชาตินั้น ข้าราชการยังคงนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชปะแตน ตัดผมแบบยุโรป สวมถุงเท้ารองเท้าเช่นเดียวกับรัชกาลที่ 5 ในระยะต่อมาจึงนิยมกางเกงแพรสีต่าง ๆ ขุนวิจิตรมาตราได้บรรยายถึงการแต่งกายของไทยในสมัยนี้ว่า

“การแต่งกายผู้ชาย ข้าราชการนุ่งโจงกระเบน เสื้อกระดุม 5 เม็ด ถุงเท้า รองเท้า สวมหมวก อย่างเดิม ถ้าแต่งลำลองก็นุ่งกางเกงแพรเสื้อกระดุม 5 เม็ด รองเท้าคอดชู สวมหมวกหรือนุ่งกางเกง แพร เสื้อแบบเสื้อกุยเฮง รองเท้าแตะ ผู้ใหญ่อยู่กับบ้านนุ่งกางเกงไทย หรือกางเกงแพรใส่เสื้อชั้นใน แบบเก่าที่นุ่งผ้าลอยชาย ผ้าขาวม้าและบ่าอย่างที่เราได้เห็นเมื่อเป็นเด็ก ๆ ทั่วไปแทบไม่มีเลย ผม ตัดทรงทรงชั้นเดียว หรือทรงสองชั้น เว้นแต่หนุ่ม ๆ นิยมตัดผมทรงแม็กชลินเดอร์ มีหนวดา แฝซัน ของผู้ชายที่ออกมาจากราชสำนักมีอย่างที่หนุ่ม ๆ นิยมตาม คือ เสื้อกระดุม 5 เม็ด เป็นแพรมีลายเป็น ทาง ๆ สีเขียวอ่อน น้ำตาลอ่อน ฟ้าย่อ ... ตัดใส่กันมากอยู่พักหนึ่ง”

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 การแต่งกายคล้ายชาวตะวันตกมากขึ้น ชินที่นุ่งยาวเปลี่ยนเป็นผ้าถุงสำเร็จ กล่าวคือ เย็บผ้าถุงให้พอดีกับเอวโดยไม่ต้องคาดเข็มขัด สวมเสื้อหลวมไม่เข้ารูป ตัวยาว แขนสั้นหรือไม่มีแขน ตกแต่งด้วยโบและระบายเหมือนของฝรั่ง เลิกสะพายแพรปัก ใส่สายสร้อยและต่างหูยาวแบบต่าง ๆ สวมกำไล ส่วนผมปล่อยยาวแต่ไม่ประบ่าและเริ่มนิยมตัดเป็นลอน ทั้งนี้เพราะคนไทยในช่วงนี้ได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศมากขึ้น จึงนำเอาอารยธรรมการแต่งกายเข้ามาด้วย ประกอบกับภาพยนตร์ฝรั่งโดยเฉพาะภาพยนตร์อเมริกันกำลังเฟื่องฟูมากในสมัยรัชกาลที่ 7 และได้เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ จนสามารถมีอิทธิพลในด้านนำแฟชั่นมาสู่ประชาชนคนไทยด้วยการที่สตรีหันมานุ่งกระโปรงกันบ้างประปราย แต่นุ่งกันโดยเฉพาะบางพวก บางกลุ่มเท่านั้น เช่น ในวงสังคมชั้นสูง พวกข้าราชการหรือผู้ที่ชอบแต่งตามแฟชั่น “ในราวปี พ.ศ.2474 สตรีไทยได้ปฏิบัติเครื่องแต่งกายให้ทัดเทียมกับชาวยุโรปอีก คือ จากถุงสำเร็จซึ่งปฏิบัติมาจากผ้าชิน ก็ได้เปลี่ยนเป็นกระโปรง 4 ตะเข็บ 6 ตะเข็บ มีผู้เล่ากันว่าข้าราชการหญิงในกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบตัดใช้กันก่อนคนอื่น ๆ แล้วหลังจากนั้นเครื่องแต่งกายของสตรีไทยก็ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ”

ส่วนการแต่งกายของชายที่เป็นข้าราชการ ตลอดจนคนในสังคมชั้นสูงโดยทั่ว ๆ ไปยังนิยมนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชปะแตน สวมถุงเท้า รองเท้า สวมหมวกสักหลาดมีปีกหรือหมวกกะโล่ ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายปกติสำหรับไปในงานพิธีหรืองานราชการโดยทั่วไป เมื่อเดินทางไปต่างประเทศ จึงจะใส่เสื้อคอแบะ ผูกเนคไท นุ่งกางเกงแบบชาวตะวันตก ส่วนราษฎรทั่วไปยังคงนุ่งโจงกระเบนหรือสวมกางเกงแพร สวมเสื้อธรรมดา และไม่นิยมสวมรองเท้าอยู่ต่อไปตามเดิม

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบใหม่และให้เหมาะสมกับกาลสมัย ทั้งยังไม่เป็นที่ดูถูกดูหมิ่นจากชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อในประเทศไทยอีกด้วย

ในด้านการแต่งกาย รัฐบาลเห็นว่าการนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชปะแตนอันเป็นเครื่องแต่งกายปกติหรือในงานพิธีของข้าราชการและสุภาพบุรุษโดยทั่วไปนั้นล้าสมัย จึงประกาศให้นุ่งกางเกงขายาวแทน แต่ยังไม่เป็นการบังคับทีเดียว ยังผ่อนผันให้นุ่งผ้าม่วงได้บ้าง จนปี พ.ศ.2478 ได้ตราพระราชบัญญัติการแต่งกายข้าราชการพลเรือน โดยให้เลิกนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนโดยเด็ดขาด กำหนดเครื่องแบบการแต่งกายข้าราชการให้เป็นไปตามแบบสากล ราษฎรทั่วไปเมื่อเห็นข้าราชการนุ่งกางเกงขายาวแทนผ้าม่วงก็ทำตามอย่างกันขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งนิยมแต่งแบบสากลกันมาจนปัจจุบัน

ในระยนี้เริ่มไม่นิยมสวมหมวก จนกระทั่งถูกบังคับให้สวม ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อรัฐบาลชุดนี้หมดอำนาจ การบังคับให้สวมหมวกก็ลืมนึกไปโดยปริยาย

การแต่งกายได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487) ได้มุ่งส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างขนานใหญ่ เป็นจุดของการสร้าง

ชาติในด้านต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยมากมายหลายอย่าง โดยพยายามให้วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติ มีการออกพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกาและประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องการแต่งกายของชาวไทยหลายฉบับ ตลอดจนคำแนะนำในด้านการแต่งกาย รวมทั้งการประกาศห้ามผู้แต่งกายไม่สมควรปรากฏตัวในที่สาธารณะ ดังเช่นประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรฐนิยมฉบับที่ 10 เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย ความว่า “ชนชาติไทยไม่พึงปรากฏตัวในที่ชุมนุมชนหรือสาธารณสถานในเขตเทศบาลโดยไม่แต่งกายให้เรียบร้อย เช่น นุ่งแต่กางเกงชั้นใน หรือไม่สวมเสื้อ หรือนุ่งผ้าโลยชาย เป็นต้น การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยนั้น ควรแต่งเครื่องแบบตามสิทธิหรือโอกาส หรือแต่งกายตามแบบสากลนิยม หรือแต่งตามประเพณีนิยมในทำนองสุภาพ” พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมซึ่งประชาชนชาวไทยจักต้องปฏิบัติตาม พุทธศักราช 2474 และพระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ความว่า

“ชาวไทยจักต้องรักษาเกียรติของประเทศชาติในที่สาธารณสถาน หรือที่ปรากฏแก่สาธารณชนภายในเขตเทศบาล ห้ามมิให้แต่งกายในทำนองที่จะทำให้เกียรติของประเทศชาติเสื่อมเสียไป เช่น นุ่งผ้าหยักรั้ง นุ่งแต่กางเกงใน นุ่งกางเกงชนิดสำหรับใส่นอน นุ่งผ้าขาวม้าหรือไม่สวมเสื้อ หรือสตรีสวมแต่เสื้อชั้นใน หรือมีแต่ผ้าคาดอก เป็นต้น แต่การแต่งกายตามความนิยมอันสุภาพ ณ สถานที่ตากอากาศ สถานที่อาบน้ำ หรือเพื่อเล่นกีฬา หรือตามความจำเป็นในการประกอบการทำงานนั้นให้แต่งได้ตามควรแก่เวลาและสถานที่”

แม้ว่าจะมีการนุ่งกระโปรงกันบ้างประปราย แต่ส่วนมากก็ยังนิยมนุ่งโจงกระเบนกันอยู่ รัฐบาลจึงได้วิงวอนให้สตรีไทยเปลี่ยนแปลงการแต่งกายให้สมกับเป็นอารยประเทศโดยให้สตรีไทยทุกคนไว้ผมยาวตามประเพณีนิยมสมัยโบราณหรือตามสมัยนิยมในขณะนั้น เลิกนุ่งผ้าโจงกระเบนและเลิกใช้ผ้าคาดอก หรือเปลือยกายท่อนบน ให้เปลี่ยนมาใช้ผ้าถุงอย่างสมัยโบราณหรือสมัยนิยมขณะนั้นและใส่เสื้อแทน ต่อมาได้ขอร้องให้สตรีไทยสวมหมวก นุ่งกระโปรงและสวมรองเท้า

การแต่งกายแบบสากลเป็นที่นิยมในหมู่ข้าราชการอยู่แล้ว การนุ่งผ้าผ้าม่วงกำลังเสื่อมความนิยม เพราะยุ่งยากสิ้นเปลืองและไม่สะดวก แต่ข้าราชการและประชาชนโดยทั่วไปยังคงนิยมนุ่งกางเกงแพรดอกสีต่าง ๆ ออกนอกบ้านอยู่ จึงได้ประกาศชี้แจงให้คำนึงถึงเกียรติของชาติ ไม่แต่งกายตามสบาย และชักชวนให้เลิกนุ่งกางเกงแพร โดยอ้างว่าเป็นวัฒนธรรมของจีนอีกด้วย

รัฐบาลได้พยายามชี้ให้ประชาชนเห็นว่า การแต่งกายที่สุภาพเรียบร้อยจะมีส่วนช่วยรัฐบาลในการส่งเสริมวัฒนธรรมและสร้างชาติ ด้วยการแต่งกายเป็นระเบียบเรียบร้อยและสุภาพนั้นย่อมเป็นการเชิดชูวัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติให้วัฒนาถาวร ฉะนั้นจึงควรที่ประชากรไทยผู้รักชาติจะร่วมกันส่งเสริมและปฏิบัติตามรฐนิยมและประกาศของทางราชการโดยเคร่งครัด ทั้งยังได้กำหนดเครื่องแต่งกายเพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนปฏิบัติตามนี้โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท

1. เครื่องแต่งกายธรรมดา ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งตามปกติใช้ในที่ชุมนุมชน หรือสาธารณสถาน
2. เครื่องแต่งกายตามโอกาส ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งใช้ในการกีฬาหรือสังคมตามควรแก่กาลเทศะ
3. เครื่องแต่งกายทำงาน
 - ก. ทำงานทั่วไป ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งใช้เพื่อประกอบงานการอาชีพตามปกติ
 - ข. ทำงานเฉพาะ ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งใช้เพื่อประกอบงานอาชีพบางชนิด โดยให้มีลักษณะเหมาะสมแก่สถานที่และการทำงานนั้น ๆ ทั้งนี้รวมถึงเครื่องแบบซึ่งทางราชการหรือองค์การอาชีพนั้น ๆ ได้กำหนดไว้

นอกจากนี้ยังได้กำหนดลักษณะหมวกของสตรีไทยว่า ควรเป็นหมวกที่อาจทำด้วยฟาง ผ้าแพร สักหลาด ใบลาน หรือไม้สานก็ได้ และไม่ควรใช้หมวกที่ทำด้วยวัตถุแวววาวในเวลาเช้าหรือกลางวัน สีของหมวกควรกลมกลืนกับสีของเสื้อผ้า ลักษณะของหมวกต้องไม่มีลักษณะเป็นหมวกชายหัด หมวกใส่นอน หมวกผู้ชายหรือสายรัดคางอย่างเด็ก ๆ ส่วนกระเป๋าคือของสตรีนั้นควรให้เข้าชุดกับเสื้อผ้า หรือรองเท้า หรือหมวกหรือเข็มขัด เป็นต้น ไม่ควรให้ใช้วัตถุแวววาวหรือมีสีเงินสีทอง ยกเว้นในงานราตรีสโมสร งานพระราชพิธี เป็นต้น

สรุปแล้วในสมัยนี้เครื่องแต่งกายของชายควรประกอบด้วย หมวก เสื้อชั้นนอกคอเปิดหรือคอปิด ถ้าเป็นคอเปิดต้องใส่เสื้อชั้นในคอปก มีผ้าผูกคอเงือกกลาสีหรือเงือกนุกระต่าย กางเกงขายาวแบบสากล สวมรองเท้า ถูงเท้า ส่วนผู้หญิงควรสวมหมวก สวมรองเท้า ถูงเท้า (จะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้) ใส่เสื้อ นุ่งผ้าถุงหรือกระโปรงซึ่งอาจจะเป็นชิ้นเดียวกันหรือ 2 ชิ้นแยกจากกันก็ได้ แต่ในระยะแรกยังคงนิยมนุ่งผ้าถุงกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้ขอร้องให้นุ่งกระโปรง ประกอบกับอิทธิพลจากตะวันตกในหลาย ๆ ด้านที่นำแฟชั่นต่าง ๆ เข้ามาทำให้สตรีไทยหันไปนิยมการนุ่งกระโปรงตามอย่างสากลกันมากขึ้นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

เรื่องการสวมหมวกและนุ่งกระโปรงภายหลังเป็นเรื่องบังคับผู้ใดฝ่าฝืนต้องถูกปรับ ในช่วงนั้นสตรีชาวบ้านทั่วไปเริ่มหันมานุ่งผ้าถุงหรือกระโปรงกันอย่างแพร่หลายและสวมหมวกกันทั่วทั้งเมือง จากนวนิยายเรื่อง สี่แผ่นดิน ได้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและความรู้สึกของประชาชนในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งนั้นว่า

วันหนึ่งพ่อเพิ่มมาเยี่ยมแล้วปรารภขึ้นว่า.....

“อะไรก็ช่างเถิด ฉันกลุ้มใจเรื่องวัฒนธรรมนี่เท่านั้น ดูถ้าจะไปกันใหญ่แล้ว...”

“แปลว่าอะไร ? ” พลอยซัก...

“เอ คำนี้ฉันก็จน ไม่รู้แปลว่าอะไรเหมือนกัน ได้ยินแต่เขาบอกว่า ถ้าเรามีวัฒนธรรมนี้แล้วเราจึงจะเป็นมหาอำนาจเทียมบ่าเทียมไหล่กับมหามิตรของเราได้”

“แล้วเราจะมีได้อย่างไร วัฒนธรรมอะไรนี่นะ”

“ต้องใส่หมวก” พ่อเพิ่มตอบหน้าตาเฉย...

“เมื่อใส่หมวกแล้วก็ต้องใส่เกือกด้วย คอยดูไปเถิดสนุกละ...”

“ฉันได้ยินเขาว่า ๆ ต่อไปใครไม่ใส่หมวกก็ออกจากบ้านไม่ได้ทีเดียว...”

“เขาบอกโปลิศจับ” พ่อเพิ่มตอบหัวน ๆ

อีกตอนหนึ่ง

“วันหนึ่งพลอยนั่งอยู่ชั้นล่างของตึกในตอนสาย เห็นช้อยเดินเข้าบ้านมา แต่งตัวถูกต้องตาม วัฒนธรรม คือ ใส่หมวกนุ่งผ้าถุง... พลอยเห็นช้อยเดินตรงเข้ามาที่ตึกก็ดีใจ พอจะออกปากร้องทัก... ช้อยก็กระทำการบางอย่างที่ทำให้พลอยต้องร้อง “ว้าย” ขึ้นลั่นด้วยความตกใจ เพราะนึกว่าช้อยเสีย สติไปแล้วแน่ ๆ สิ่งมหัศจรรย์ที่ช้อยกำลังทำอยู่ก็คือ.... ถอดหมวกวางลงบนห่อของ แล้วช้อยก็เริ่มปลด ผ้าถุงออกจากตัวอย่างหน้าเฉยที่สุด... พลอยตกใจแทบสิ้นสติ ตัวเย็บวาบไปทั้งตัว และพอร้องอุทาน ออกมาดัง ๆ แล้ว พลอยก็จ้องมองไปทางช้อยอีก ทันใดนั้นพลอยก็เริ่มหัวเราะ แล้วก็ต้องหัวเราะอีก จนน้ำตาไหลด้วยความขบขันตัวเองและขบขันช้อย เพราะปรากฏภายในผ้าถุงที่ช้อยนุ่งมาเพื่อรักษา “วัฒนธรรม” ระหว่างเดินทางนั้น ปรากฏว่าช้อยได้นุ่งผ้าลายโจงกระเบนอย่างที่เคยนุ่งมาแต่ก่อนอีก ผืนหนึ่งไว้อย่างเรียบร้อย”

จากข้อความของนายวิชากรณ์ แสงมณี ในมรดกอักษรสยามได้บรรยายเกี่ยวกับหมวกและ กระโปรงว่า

“สมัยหนึ่งอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลประกาศให้คนไทยทั้งชาย-หญิงสวม หมวกว่าเป็นเครื่องหมายของผู้ที่เจริญแล้ว แต่คราวนี้การสวมหมวกแทนที่จะเป็นเครื่องหมายของ ความเจริญกลายเป็นเครื่องทรมานคนเฒ่าคนแก่ไม่ว่าในเมืองหรือชนบทไป เพราะว่าพวกข้าราชการ ทำการเกินกว่าสั่งหรือจัดการนอกคำสั่งไป ขนาดที่ใครไม่สวมหมวกไปติดต่อราชการไม่เอาทีเดียว ร้อน จนถึงบางคนเวลาไปติดต่ออำเภอไม่มีหมวกจะสวม เอาขันน้ำหรือกะละมังทำเป็นหมวกก็มี”

“ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่นุ่งผ้าโจงกระเบนรัฐสมัยนั้น... ได้ประกาศ ชักชวนให้พวกผู้หญิงเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน หันมานุ่งผ้าถุงหรือนุ่งกระโปรงกัน... ทีนี้เมื่อxor้องกัน ไม่ได้ก็เกิดมีการบังคับกัน... ใครไม่นุ่งกระโปรงไปติดต่อกับทางราชการ เช่น อำเภอ ก็ไม่มีทำอะไรให้ พวกผู้หญิงบ้านนอกก็ต้องจำใจนุ่งกระโปรง แต่ท่านทราบไหมว่าภายในกระโปรงนั้นมีอะไร... ไม่อะไร หรอกนอกจากผ้าโจงกระเบนอีกชั้นหนึ่งเท่านั้นเอง ผมเองเคยถามพวกนี้ ๆ ว่าทำไมถึงไม่ค่อยชอบ นุ่งผ้าถุงหรือกระโปรง ท่านตอบ ก็อยากนุ่งเหมือนกัน แต่พอนุ่งเข้าแล้วรู้สึกเหมือนว่าไม่ได้นุ่ง เพราะ มันเย็น ๆ ไรบอกไม่ถูก”

แสดงให้เห็นถึงสภาพความเคยชินของคนไทยบางคนที่ยังยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ได้ยาก ยกเว้นพวกผู้หญิงที่วิ่งตามแฟชั่นหรือสมัยนิยม ซึ่งยินยอมรับสิ่งใหม่ ๆ อย่างเต็มที่ นอกจากนี้รัฐบาล

ยังจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งมีสาขาต่าง ๆ วางระเบียบการแต่งกายของสตรีแบบเต็มยศ ครึ่งยศ กำหนดการแต่งกายผู้ประกอบอาชีพบางจำพวก เช่น คนขายอาหาร พนักงานเดินโต๊ะอาหาร (พนักงานเสิร์ฟ) ช่างตัวผม หญิงตัดผม เป็นต้น

รัฐบาลได้กำหนดความหมายของเครื่องแบบแต่งกายแบบต่าง ๆ ไว้ด้วยดังนี้

เครื่องแบบเต็มยศ หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่งหรือระเบียบแบบแผน ให้แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมสายสะพายตามหมายกำหนดเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องแบบครึ่งยศ หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่ง หรือระเบียบแบบแผน ให้แต่งเครื่องแบบครึ่งยศ ประดับเหรียญตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไม่ต้องสวมสายสะพาย (ผู้ที่ไม่มีสายสะพายต้องติดเหรียญตราด้วยเช่นเดียวกับเครื่องแบบเต็มยศ)

เครื่องแบบปกติ หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่ง หรือระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งเครื่องแบบปกติ (ติดแถบเครื่องราชอิสริยาภรณ์)

เครื่องราตรีสโมสร หมายความว่า เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้สำหรับงานพระราชพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายประกาศ คำสั่ง ระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งเครื่องราตรีสโมสร (ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างย่อ)

เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ หมายความว่า เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้สำหรับงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานที่มีหมายกำหนดการ คำสั่ง ระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งกายไว้ทุกข์

เครื่องแต่งกายธรรมดา หมายถึง เครื่องแต่งกายประจำวัน ซึ่งต้องใช้สำหรับไปในที่ชุมนุมชน หรือสาธารณสถาน ในโอกาสซึ่งไม่ใช่งานพระราชพิธีหรือรัฐพิธี

เครื่องแต่งกายแบบไทย โดยเฉพาะของสตรี หมายถึง การนุ่งซิ่น และสวมเสื้อซึ่งอาจใช้วัตถุอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ คือ

- ก. วัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย
- ข. วัตถุที่มีลวดลายอย่างไทยหรือประดิษฐ์ให้มีลักษณะอย่างไทย

เครื่องแต่งกายแบบสากล สำหรับสตรี หมายถึง การสวมเสื้อกระโปรง จะเป็นชิ้นเดียวกันหรือมากกว่านั้นก็ได้ สำหรับชายแต่งตามสากลนิยม

เครื่องแต่งกายของสตรีสำหรับงานพระราชพิธี งานรัฐพิธี หรืองานพิธีอื่น ๆ

เครื่องเต็มยศ สำหรับงานพระราชพิธีหรือรัฐพิธี แต่งกายแบบไทย นุ่งซิ่นยกยาวถึงข้อเท้า เสื้อที่เหมาะสมกับผ้านุ่ง (ถ้าเป็นเวลาเช้าหรือกลางวัน ควรใช้แบบที่ไม่เปิดคอกว้างมากนัก ถ้าเป็น

เวลาบ่ายหรือกลางคืนจะเปิดกว้างหน่อยก็ได้ ไม่ควรสวมเสื้อไม่มีไหล่ หรือแขนเล็กลงเกินไป) สวมถุงเท้ายาว รองเท้าส้นสูง (สีทอง สีเงิน ดาด ต่วน แพร หรือหนังกลับขลิบทอง ขลิบเงินก็ได้) กระเป๋าคือขนาดย่อมที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย (สีทอง เงิน หรือสิ่งแวววาวเช่นทำด้วยลูกปัดหรือดันทก็ได้) ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ผู้ที่ได้รับพระราชทานสายสะพายต้องสวมสายสะพายตามหมากำหนดการสตรีที่เป็นข้าราชการ แต่งเครื่องแบบตามที่ทางราชการกำหนดไว้

เครื่องแต่งกายครึ่งยศ สำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี มีลักษณะเหมือนเครื่องเต็มยศ แต่ไม่สวมสายสะพาย

เครื่องแต่งกายปกติ สำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี มีลักษณะเหมือนเครื่องเต็มยศที่ แต่ไม่ใช้วัตถุที่เป็นเงินทองแวววาวมากเหมือนเครื่องเต็มยศ และไม่ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องแต่งกายราตรีสโมสร สำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี ให้แต่งอนุโลมตามแบบเครื่องเต็มยศ หรือครึ่งยศ หรือสากลนิยม ซึ่งอาจจะเปิดไหล่ก็ได้

เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ ให้แต่งสีดำล้วน อนุโลมแบบเครื่องเต็มยศ ครึ่งยศ หรือปกติ แต่ไม่ใช้วัตถุแวววาว หรือเงินทองเลย และไม่ประดับอาภรณ์ทุกชนิดมากเกินไป เฉพาะอย่างยิ่งอาภรณ์ที่เป็นสี (เดิมทุกข์หนักในฐานะญาติสนิทใช้สีขาว ผู้อื่นใช้สีสุภาพ คนธรรมดาเพิ่งมาเปลี่ยนเป็นสีดำกันในรัชกาลที่ 7)

เครื่องแต่งกายธรรมดาของสตรี

เครื่องแต่งกายสำหรับเวลาเช้าและเวลากลางวัน จะแต่งแบบไทยหรือสากลก็ได้

แบบไทย นุ่งผ้าซิ่นยาวประมาณครึ่งน่อง เสื้อแบบกลางวันที่เหมาะสมกับผ้าซิ่น ถ้าเป็นงานมีบัตรเชิญควรสวมถุงเท้า รองเท้ามีส้นที่ไม่ใช่ทอง เงิน หรือแพร กระเป๋าคือที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย

แบบสากล อนุโลมตามแบบไทย แต่ใช้กระโปรงสั้นยาวตามสมัยนิยม ไม่ควรใช้ต่วนหรือแพรที่บางเกินไป

เครื่องแต่งกายสำหรับเวลาบ่าย จะแต่งแบบไทยหรือสากลก็ได้

แบบไทย นุ่งผ้าซิ่นยาวประมาณครึ่งน่อง เสื้อแบบเวลาบ่าย ถ้าเป็นงานที่มีบัตรเชิญควรสวมถุงเท้า รองเท้ามีส้น กระเป๋าคือขนาดย่อมที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย

แบบสากล อนุโลมตามแบบไทย ใช้กระโปรงสั้นยาวตามสมัยนิยม และจะใช้แพรหนาหรือบางได้ทุกชนิด

เครื่องแต่งกายสำหรับเวลากลางคืน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

แบบราตรีสโมสร กระโปรงยาวจรดพื้น ตกแต่งสวยงามตามใจชอบ เสื้อจะเปิดคอ เปิดหลัง มีแขน หรือไม่มีแขนก็ได้ ใช้แพรงาม ๆ หรือวัสดุที่เป็นมันแวววาวได้ทุกชนิด รองเท้าแบบราตรี กระเป๋าถือแบบราตรี

แบบราตรีธรรมดา กระโปรงยาวจรดพื้นหรือสามส่วนตามสมัยนิยม ควรเลือกวัสดุและแบบเสื้อราตรีที่พองาม รองเท้าแบบราตรี กระเป๋าถือแบบราตรี

แบบไทย อนุโลมตามแบบเครื่องแต่งกายเต็มยศหรือครึ่งยศ และควรใช้รองเท้าแบบราตรี โดยเฉพาะ สำหรับงานรับรองก่อนอาหารค่ำจะแต่งแบบเวลาบ่าย หรือราตรีธรรมดาก็ได้

เครื่องแต่งกายไปในงานรับรองก่อนอาหารค่ำ หรือที่เรียกว่า คอกเทล (cocktail คือเครื่องดื่มน้ำผสมจากสุราชนิดต่าง ๆ แล้วเขย่าในหม้อน้ำแข็ง) จะแต่งแบบเวลาบ่าย หรือแบบราตรีธรรมดาก็ได้

เครื่องแต่งกายไปในงานศพ ให้แต่งดำล้วน อนุโลมตามแบบเครื่องแต่งกายเวลากลางวัน แต่ไม่ประดับอาภรณ์ทุกชนิดมากเกินไป ควรอย่างยิ่งอาภรณ์ที่เป็นสีไม่ควรประดับเลย

การแต่งกายของชายในบางโอกาส

ในพิธีมงคลสมรสหรือพิธีอื่น ๆ ควรแต่งกายสากล ใช้เนกไทหรือโบไท ทูกระด่าย (necktie, bow-tie) สีสุภาพ กลัดคุมเสื้อให้เรียบร้อย อย่าใช้กระเป๋ากางเกงมากนัก

ในการร่วมประชุมหรือติดต่อ ควรแต่งกายสากลเสมอ ไม่ควรใช้ผ้าเช็ดหน้ามากนัก จะเป็นทั้งรังเกียจและดูเป็นคนอ่อนแอไป

ในงานราตรีสโมสร ควรแต่งแบบชุดราตรี หรือชุด “แบล็คไท” ตามหมายกำหนดการ

ในงานศพหรืองานไว้อาลัย อาจแต่งเครื่องแบบและใช้ผ้าสีทึบหรือผ้าโปร่งสีดำขนาดกว้าง 7-10 เซนติเมตร พันแขนเสื้อซ้ายเบื้องบน หรือแต่งกายสุภาพตามธรรมเนียม เสื้อขาว กางเกงขาวขาว (ถ้าเป็นเสื้อคอแบะให้ใช้เสื้อเชิ้ตขาว ผูกผ้าผูกคอสีดำเงือกกลาสี) รองเท้าหนังสีดำ ถุงเท้าดำ ใช้ผ้าสีทึบหรือผ้าโปร่งสีดำ (แขนทุกข) ติดแขนเสื้อด้านซ้ายเบื้องบน

เครื่องแบบเต็มยศ ข้าราชการพลเรือน นุ่งกางเกงดำ รองเท้าดำ เสื้อขาว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมสายสะพายตามหมายกำหนดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ข้าราชการทหาร ตำรวจ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ แต่งตามระเบียบของส่วนราชการและองค์การนั้น ๆ กำหนด

เครื่องแบบครึ่งยศ ข้าราชการพลเรือน นุ่งกางเกงดำ รองเท้าดำ เสื้อขาว ประดับเหรียญตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไม่ต้องสวมสายสะพาย (ผู้ที่ไม่มีสายสะพายต้องติดเหรียญตราด้วย เช่นเดียวกับเครื่องแบบเต็มยศ) ข้าราชการทหาร ตำรวจ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ แต่งตามระเบียบของส่วนราชการและองค์การนั้น ๆ กำหนด

เครื่องแบบปกติ ข้าราชการพลเรือน นุ่งกางเกงขาว รองเท้าดำ เสื้อขาว ติดแถบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตำรวจ ทหาร พนักงานรัฐวิสาหกิจ แต่งตามระเบียบของส่วนราชการนั้น ๆ

จะเห็นได้ว่า รัฐบาลในสมัยนี้ได้พยายามจะปฏิบัติในด้านการแต่งกายและขนบธรรมเนียมประเพณีและด้านอื่น ๆ อีกมาก เพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ให้ต่างชาติมองว่าไทยเป็นประเทศอารยะทัดเทียมกับนานาประเทศ และเป็นผลให้คนไทยแต่งกายตามสากลนิยมกันทั่วไป ดังที่เห็นได้ในปัจจุบัน สตรีไทยวิ่งตามแฟชั่นกันอย่างรวดเร็วโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพของเมืองไทย ทั้งนี้เป็นไปโดยไม่มีการขอร้องหรือบังคับแต่อย่างใด ในบางครั้งถึงกับต้องขอร้องให้เลิกตามแฟชั่นที่ก่อให้เกิดอาชญากรรมด้วยซ้ำไป

เครื่องแต่งกายสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

โดยทั่วไปนิยมแต่งกายแบบสากลกันแทบทั้งสิ้น แต่ยังมีสิ่งซึ่งแสดงออกแบบไทยเหลืออยู่บ้าง เช่น การนุ่งซิ่น นุ่งผ้าถุง โดยเฉพาะการนุ่งโจงกระเบนของคนสูงอายุหรือคนในชนบท ยังพบเห็นอยู่บ้างในสังคมปัจจุบัน สตรีสูงอายุบางคนยังคงนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอก และห่มผ้าสไบอยู่อีกเหมือนกัน

การแต่งกายแบบไทยของสตรีได้วิวัฒนาการขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ตามพระราชนิยมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทำให้เกิดความงามสง่า เหมาะแก่กาลสมัยเป็นอันมาก และได้ชื่อว่า เป็นแบบฉบับของเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยที่รู้จักกันทั่วโลก ในนามชุดไทยพระราชนิยม ได้แก่

1. ไทยเรือนต้น ใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมมีลายริ้วตามขวางหรือตามยาว หรือใช้ผ้าเกลี้ยงมีเชิงตัวซิ่นยาวจรดข้อเท้า ป้ายหน้า เสื้อใช้ผ้าสีตามริ้วหรือเชิง สีจะตัดกับซิ่น หรือเป็นสีเดียวกันก็ได้ เสื้อคนละท่อนกับซิ่น แขนสามส่วน กว้างพอสบาย ผ่าอกคลุมห้าเม็ด คอกลมตื้น ๆ ไม่มีขอบตั้งที่คอ เครื่องประดับตามสมควร ใช้ในโอกาสปกติ (เป็นชุดไทยแบบลำลอง) และต้องการความสบาย เช่น งานกฐิน เทียวเรือ งานทำบุญวันสำคัญทางศาสนา ข้อสำคัญคือต้องเลือกผ้าที่ใช้ตัดให้เหมาะกับเวลาและสถานที่

2. ไทยจิตรลดา ใช้ผ้าไทยเกลี้ยงมีเชิงหรือ เป็นผ้าทอยกดอกทั้งตัวก็ได้ ตัดเป็นซิ่นยาวป้ายหน้า เสื้อคนละท่อนกับซิ่น คอกลมมีขอบตั้งน้อย ๆ ผ่าอก แขนยาว ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานพระราชพิธีต่าง ๆ หรืองานที่ผู้ชายแต่งเต็มยศ เช่น รับประมุขของประเทศที่มาเยือนเป็นทางการที่สนามบินดอนเมือง ไม่ต้องประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แต่เนื้อผ้าควรงดงามให้มากที่สุดเหมาะสมกับโอกาสที่แต่ง

3. ไทยอมรินทร์ แบบเหมือนไทยจิตรลดา ต่างกันที่ใช้ผ้าและเครื่องประดับหรูหราว่าไทยจิตรลดา เพราะเป็นชุดพิธีตอนค่ำ ใช้ผ้ายกไหมที่มีทองแกมหรือยกทองทั้งตัว เสื้อคนละท่อนกับซิ่น ไม่

มีเข็มขัด ผู้มีอายุจะใช้คอกกลมกว้าง ๆ ไม่มีขอบตั่ง แขนสามส่วนก็ได้ เพราะความสวยงามอยู่ที่เนื้อผ้า และเครื่องประดับที่จะใช้ให้เหมาะสมกับงานเลี้ยงรับรอง รับเสด็จ ไปดูละครตอนค่ำ และเฉพาะในงานพระราชพิธีสวนสนาม ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศหรือครึ่งยศ เช่น ในงานพระราชพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาต

4. ไทยบรมพิมาน คือชุดไทยพิธีตอนค่ำ ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทองมีเชิง หรือยกทองทั้งตัวก็ได้ ตัดติดกันกับตัวเสื้อ ขึ้นจีบหน้ามีชายพก ยาวจรดข้อเท้า ใช้เข็มขัดไทยคาด เสื้อคอกกลม ปกตั้งผ้านด้านหลังหรือด้านหน้าก็ได้ แขนยาว ใช้เครื่องประดับสวยงามตามสมควร เหมาะสำหรับงานพิธีเต็มยศ และครึ่งยศ เช่น งานอุทยานสโมสร หรืองานพระราชทานเลี้ยงอาหารอย่างเป็นทางการ หรือเป็นชุดเจ้าสาว

5. ไทยจักรี หรือชุดไทยสไบ นุ่งผ้ายกมีเชิงหรือยกทั้งตัว ยกจีบข้างหน้า มีชายพก ใช้เข็มขัดไทยคาด ท่อนบนเป็นสไบ จะเย็บให้ติดกับขึ้นเป็นท่อนเดียวกันหรือจะมีผ้าสไบห่มต่างหากก็ได้ เปิดบ่าข้างหนึ่ง ชายสไบคลุมไหล่ ทั้งชายด้านหลังยาวตามที่เห็นสมควร (ความสวยงามอยู่ที่เนื้อผ้า การเย็บและรูปทรงของผู้สวม) ใช้เครื่องประดับให้งดงามตามโอกาสในเวลากลางคืน ชุดนี้ใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศสำหรับอากาศที่ไม่เย็น

6. ไทยจักรพรรดิ ใช้ขึ้นไหมหรือยกทอง จีบหน้ามีชายพก เอวจีบ ใช้เข็มขัดไทย ห่มแพรจีบแบบไทย สีสดกับผ้านุ่งเป็นชั้นที่หนึ่งก่อน แล้วจึงใช้สไบปกอย่างสตรีบรรดาศักดิ์สมัยโบราณห่มทับแพรจีบอีกชั้นหนึ่ง (มีสร้อยตัวด้วย) ใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายแบบเต็มยศ เช่นเดียวกับชุดไทยจักรี

7. ไทยดุสิต ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทอง จีบหน้า มีชายพก จีบเอว ใช้เข็มขัด เช่นเดียวกับไทยจักรพรรดิ ต่างกันที่ตัวเสื้อ คือ ใช้เสื้อคอกว้าง (คอด้านหน้าและหลัง คว้างต่ำเล็กน้อย) ไม่มีแขน เป็นเสื้อผ่าหลัง และปกลดปลายด้วยไข่มุก ลูกบิดและเลื่อม ใช้ในงานพระราชพิธีที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศ บางท่านเรียกการแต่งกายชุดนี้ว่า ชุดไทยสุโขทัย

8. ไทยศิวาลัย ใช้ขึ้นไหมหรือยกทอง มีชายพก ตัวเสื้อใช้ผ้าสีทองเหมือนสีเนื้อ แขนยาว คอกกลม มีขอบตั่ง ผ่าหลัง เย็บติดกับขึ้น คล้ายแบบไทยบรมพิมาน แต่ห่มผ้าปกสไบไทยอย่างแบบไทยจักรพรรดิ โดยไม่ต้องมีแพรจีบรองพื้นก่อน ใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศ

9. ไทยประยุกต์ เป็นชุดที่ดัดแปลงมาจากชุดไทยจักรี นิยมใส่กันมาก ใช้ผ้ายกมีเชิงหรือยกทั้งตัว ขึ้นจีบนาง มีชายพก คาดเข็มขัดไทย ท่อนบนเป็นเสื้อคอกกลม คอกว้าง หรือคอแหลม ไม่มีแขนเหมือนกับเสื้อราตรีปกติ ตัวเสื้อนิยมปักเลื่อม ลูกบิด ตกแต่งให้สวยงามตามใจชอบ ใช้ในงานราตรีสโมสรหรือสำหรับเจ้าสาวสวมตอนเลี้ยงกลางคืนก็ได้

ส่วนเครื่องแต่งกายชายนั้น ดังได้กล่าวแล้วว่าได้ยึดถือแนวการแต่งกายของชาวตะวันตก ซึ่งในบางโอกาสเครื่องแต่งกายสากลบางแบบไม่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศและสภาพแวดล้อมของ

ประเทศไทย สำหรับสตรีไทยมีชุดไทยพระราชนิยม ซึ่งได้ยึดถือเป็นแบบเสื้อชุดไทยอยู่แล้ว ส่วนแบบเสื้อของชายไทยที่เป็นชุดไทยยังไม่มี จึงได้มีการคิดค้นแบบเสื้อของชายไทยขึ้น เรียกว่า ชุดพระราชทาน ผู้ที่แต่งเป็นคนแรก คือ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม) ลักษณะเป็นเสื้อคอตั้งเหมือนเสื้อราชปะแตน ไม่มีปก ตัวเสื้อเข้ารูปเล็กน้อย ผ่าอกตลอด มีسابกว้างประมาณ 3.5 ซม. ติดกระดุม 5 เม็ด ขลิบรอบคอ สาบอก ขอบแขน และปากกระเป๋ามีกระเป๋ายู่ด้านใน 2 ใบ (ด้านล่าง) กระเป๋ายกจะมีหรือไม่มีก็ได้ ถ้ามีให้เป็นกระเป๋ายกข้างซ้าย 1 กระเป๋ายก ขายเสื้ออาจผ่ากันตึง เส้นรอยตัดต่อมีหรือไม่มีก็ได้ ถ้ามีให้เดินจักรทับตะเข็บ แบบเสื้อจะเป็นแขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ แต่ใช้ในโอกาสต่างกัน กล่าวคือ ชุดพระราชทานแขนสั้น เสื้อใช้สีเรียบจาง หรือมีลวดลายสุภาพ ใช้ในโอกาสธรรมดาทั่วไป ปฏิบัติงาน หรือในพิธีการกลางวัน และอาจใช้สีเข้มในงานพิธีการเวลากลางคืน ส่วนชุดแขนยาว เสื้อใช้สีเรียบจางหรือมีลวดลายสุภาพ ใช้ในพิธีการเวลากลางวัน และอาจใช้สีเข้มในพิธีการเวลากลางคืนก็ได้ ถ้ามีผ้าคาดเอวด้วย ควรผูกเงื่อนแน่นทางซ้ายมือของผู้สวมใส่และใช้ในพิธีที่สำคัญมาก ๆ ถ้าไปในงานศพจะใช้เสื้อสีขาวแขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ กางเกงสีดำ หรือจะเป็นสีขาวทั้งชุด หรือสีดำทั้งชุดก็ได้

เสื้อชุดพระราชทานนี้ใช้ควบคู่กับกางแบบแบบสากลนิยม สีสุภาพหรือสีเดียวกันกับเสื้อโดยให้ใช้แทนชุดสากลนิยม หรือเสริมเพิ่มเติมจากชุดสากลนิยมได้ทุกโอกาส แต่มิใช่เป็นการทดแทนชุดสากลนิยมโดยสิ้นเชิง

เสื้อชุดไทยพระราชทานนี้กำลังเป็นที่นิยมในวงการแฟชั่นชายอยู่ขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ ทหาร ตำรวจ หรือประชาชนทั่วไป เนื่องจากเหมาะสม ประหยัด และสวยงาม เป็นผลพลอยได้ต่อบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ผลิตผ้าไทยและเป็นการสนับสนุนสินค้าพื้นเมืองอีกด้วย เพราะส่วนใหญ่ชุดพระราชทานตัดด้วยผ้าพื้นเมืองซึ่งมีทั้งผ้าฝ้าย ไหม แต่อย่างไรก็ตามความก้าวหน้าทางวิทยาการได้เข้าไปถึงโดยพ่อค้านำเส้นใยสังเคราะห์ให้ชาวพื้นบ้านทอ ซึ่งมีลักษณะคล้ายผ้าฝ้ายและผ้าไหม แต่ไม่ยับ สีไม่ตก เช่น ผ้าเกายอ ลาวโซ่ง เป็นต้น อีกประการหนึ่งทางโรงงานทอผ้าได้ประดิษฐ์ผ้าเลียนแบบผ้าพื้นเมือง ซึ่งมีทั้งผ้าทอและผ้าพิมพ์ ผ้าเหล่านี้จะมีราคาถูกกว่าผ้าที่ทอด้วยมือ

การแต่งกายตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน ไม่สามารถระบุให้ชัดเจนได้ว่า มีมาตรฐานอย่างไร เพราะได้มีการวิวัฒนาการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่เข้าด้วยกันมาโดยตลอด ส่วนในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ก็รับเอาสิ่งใหม่ ๆ มาใช้ คนรุ่นเก่าหรือผู้มีอายุยังคงแต่งและใช้แบบเดิม ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อย เช่น การนุ่งโจงกระเบน ปัจจุบันไม่นิยมนุ่งกันแล้ว ก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างตามชนบท อาจเป็นเพราะนุ่งชิน นุ่งกระโปรงไม่ถนัด จึงคงนุ่งโจงกระเบนไปทำบุญที่วัด ไปงานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายจะเริ่มต้นจากในราชสำนักก่อนแล้วจึงแพร่หลายมาสู่ราษฎรทั่วไป เป็นการเปลี่ยนอย่างที่ว่า ค่อยเป็นค่อยไป จะสังเกตเห็นว่า คนชั้นสูงจะเป็นผู้นำในการแต่ง

กายมาทุกยุคทุกสมัย ในสมัยก่อนราษฎรทั่วไปตั้งแต่เด็ก สาว และผู้ใหญ่ นิยมนุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าลาย ซึ่งผ้าลายใหม่ ๆ นั้นแข็งมาก เวลาเดินเสียดสีที่ขาทำให้เป็นแผล ผู้สูงอายุมักไม่ยอมนุ่ง ผ้าที่ใช้ นุ่งอีกอย่างหนึ่งเป็นผ้าพื้นทอในเมืองไทย เช่น ผ้าพื้นอ่างศิลา (ชลบุรี) สาว ๆ ไม่ค่อยนิยมนุ่งผ้าพื้น มักนุ่งแต่สตรีที่มีอายุมาก ๆ หรือคนแก่ ยังมีผ้าที่ใช้กันอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ผ้าถุง” มักเป็นผ้าพื้นซึ่งมีนุ่งมานานแล้ว แต่ไม่นิยมนุ่งประจำอย่างนุ่งโจงกระเบน โดยมากใช้นุ่งทำงานบ้าน ทำสวน นุ่งอาบน้ำ เป็นต้น ส่วนท่อนบนของร่างกายมักนิยมใช้ผ้าแถบคาดอก คนแก่หรือสาว ๆ ที่มีลูกเพียงคนสองคนก็มักจะเปลือยอก ปฏิบัติกันอย่างนี้เรื่อยมา จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในคนบางกลุ่มเท่านั้น จนมาถึงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นโยบายสร้างชาติในทางวัฒนธรรม ได้กำหนดประเพณีนิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า รัฐนิยม รัฐบาลในสมัยนั้นได้ประกาศชักชวนเป็นครั้งเป็นคราวตามโอกาสอันควร มีทั้งหมด 12 ฉบับ โดยเฉพาะรัฐนิยมฉบับที่ 10 ที่ว่าด้วยการแต่งกายของประชาชนชาวไทย ประกาศเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2484 รวมทั้งพระราชบัญญัติ และประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องการแต่งกายทำให้รูปแบบการแต่งกายของไทยหันไปนิยมแบบตะวันตกมากขึ้น จนกระทั่งยึดถือการแต่งกายแบบนี้กันหมดและเปลี่ยนแปลงไปตามแฟชั่นของตะวันตกที่หมุนเวียนสับเปลี่ยนกันเข้ามา แต่ก็ยังเห็นร่องรอยของคนรุ่นเก่าอยู่บ้าง เช่น ยังพบเห็นคนชราตามชนบทนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอกทำงานอยู่ก็มี

คนสมัยก่อนมีเสื้อผ้าไม่กี่ชุด ไม่ตัดกันบ่อย ๆ เหมือนสมัยนี้ จะสวมเสื้อผ้าใหม่ไปประกวด ประชันกันต่อเมื่อถึงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ตรุษ สารท สงกรานต์ ฯลฯ นิยมนุ่งหม้อตามสีประจำวัน และต้องย้อมเป็นสีต่าง ๆ ตามต้องการล่วงหน้าหลายวัน สิ่งที่ใช้ย้อมโดยมากเป็นพันธุ์ไม้ มีลูกพุด (สีจำปา) ลูกคำ (สีแสด) ขมิ้นชัน (สีเหลือง) ก้านดอกกรรณิกา (สีแดง) ใบยอ (สีเขียว) และใบแค (สีเขียวอ่อน) เมื่อผ้าที่ย้อมแห้งแล้ว นำมาบรรจุในหีบปิดหรือขวดโหลขนาดใหญ่หรือภาชนะที่เหมาะสม อดด้วยควั่นเทียน กายาน เครื่องหอม และดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม ได้แก่ ดอกพิกุล ดอกมะลิ ดอกสารภี ดอกลำเจียก เป็นต้น

สมัยก่อนจะรู้กันดีว่าวันไหนควรใช้สีอะไร เพราะถือเป็นประเพณีสืบมา ดังปรากฏในหนังสือ สวัสดิรักษา ของสุนทรภู่ กำหนดสีประจำวันไว้ ดังนี้

อนึ่งภูษาผ้าทรงณรงค์รบ	ให้มีครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
วันอาทิตย์สีทิวาโคฉลกลี	เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว	จะยืนยาวชันษาสถาผล
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน	เป็นมงคลขัดติยาเขารวี
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด	กับเหลือบแปดปนประดับสลัปลี
วันพฤหัสบดีเครื่องเขียวเหลืองดี	วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ	แสนประเสริฐเสียนศึกจะนึกขาม

หนึ่งพาสีที่ประดับงาม ให้ต้องตามสีสันจึงกันภัย ฯ

สตรีนิยมนุ่งห่มสีตัดกัน ไม่ใช่สีเดียวกันเป็นชุด ดังในเรื่อง สีแผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่า “นี่สำหรับวันจันทร์ นุ่งเหลืองอ่อนห่มน้ำเงินอ่อน หรือจะห่มบานเย็นก็ได้ แต่ถ้าวันจันทร์ จะนุ่งสีนี้ น้ำเงินนกกพิราบต้องห่มจำปาแดง แล้วแม่ก็หยิบผ้าห่มสีแดงจำปาแก่ ๆ ออกวางทับบน ผ้าลายสีน้ำเงินเหลืองที่วางไว้

แม่อธิบายต่อ วันอังคาร นุ่งสีปูนหรือม่วงเม็ดมะปรางแล้วห่มโศก หรือถ้านุ่งโศกหรือเขียวอ่อนต้องห่มม่วงอ่อน วันพุธ นุ่งสีถั่วก็ได้ สีเหลืองก็ได้แล้วห่มจำปา วันพฤหัสบดี นุ่งเขียวใบไม้ ห่มแดงเลือดนก หรือนุ่งแสดห่มเขียวอ่อน วันศุกร์ นุ่งน้ำเงินแก่ห่มเหลือง วันเสาร์ นุ่งเม็ดมะปรางห่มโศก หรือนุ่งผ้าลายพื้นม่วงก็ห่มโศกเหมือนกัน นี่ผืนนี้แหละผ้าลายพื้นม่วงหายากจะตายไป กุณิศคนหนึ่งก็มีผืนเดียว เวลาไว้ทุกข์ก็นุ่งผ้าลายพื้นม่วงนี้เหมือนกัน แต่ต้องห่มสีนวล วันอาทิตย์ จะแต่งเหมือนวันพฤหัสบดีได้ คือนุ่งเขียวห่มแดง หรือไม่ยั้งก็นุ่งผ้าลายพื้นสีลิ้นจี่หรือสีเลือดหมูแล้วห่มโศก จำไว้นะ พลอย อย่าไปแต่งตัวเรื่อร่าเป็นคนบ้านนอก เดี่ยวเขาจะหาว่าแม่เป็นชาววังแล้วไม่สอน” ที่กล่าวนี้ ส่วนมากเป็นพวกในวังที่ใช้สีตัดกัน แต่มีบางคนก็ใช้สีเดียวกันทั้งชุด “....คนข้างนอกเวลานี้เขาก็แปลก นึกจะนุ่งสีอะไร ห่มสีอะไรเขาก็เอาแต่ใจเขา บางทีก็แต่งเป็นชุดผ้าสีเดียวกันไม่ตัดสีเหมือนอย่างพวกเราในนี้ อย่างลูกสาวของเจ้าคุณอินที่บ้าน เขาแต่งตัวตามแต่จะเห็นงาม” ต่อมาได้เปลี่ยนสีประจำวันใหม่เป็นดังนี้

วันอาทิตย์	ใช้สีแดงตามเดิม	
วันจันทร์	ของเดิมสีนวลขาว	เปลี่ยนเป็นสีเหลือง
วันอังคาร	ของเดิมสีม่วงคราม	เปลี่ยนเป็นสีชมพู
วันพุธ	ของเดิมสีแสดเหลือง	เปลี่ยนเป็นสีเขียว
วันพฤหัสบดี	ของเดิมสีเขียวเหลือง	เปลี่ยนเป็นสีแสด
วันศุกร์	ของเดิมสีเมฆหมอก	เปลี่ยนเป็นสีน้ำเงิน
วันเสาร์	ของเดิมสีดำ	เปลี่ยนเป็นสีม่วง

ทั้งชายและสตรีพากันเปลี่ยนสีตามวันใหม่ จนหลัง พ.ศ.2475 ผู้ชายนิยมแต่งแบบสากล สตรี ยังคงแต่งสีตามวันอยู่ แต่ไม่เคร่งครัดเหมือนเก่า และคงจะเลื่อนไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดไม่นิยมแต่งสีตามวัน คงแต่งตามสะดวก ดังที่เห็นในปัจจุบัน

การแต่งกายของชายและสตรีสมัยก่อน มีการจับเข่า ใส่น้ำมันกันไร แต่ก่อนเด็กผู้ชาย ผู้หญิงนิยมไว้จุก ชายผมที่ไว้จุกนั้นทำเป็นวงกลมรอบกระหม่อม ต่อจากชายผมที่เป็นวงกลม เขาโกนผมออกหมด รอยวงกลมรอบจุกนั้นเรียกว่า ไรจุก การ “แต่งไร” คือ รักษารอยไรในระหว่างผมที่ตั้งขึ้น ข้างบนกับผมที่ทวิลาดลงมาทางต้นคอให้สะอาด ไม่ให้ผมข้างบนตกลงมาข้างล่าง ไม่ให้ข้างล่างขึ้นไป

ยุ่งกับข้างบน รอยไรของแต่ละคนกว้างบ้างแคบบ้างไม่เท่ากัน มีขนเม่นหรือไม่ใช่สอยผมที่ขึ้นอยู่ตาม หน้าผมหรือลูกผมเล็ก ๆ รอยที่ถอนผมแล้วเรียกว่า “ไรผม”

“จับเขม่า” คือ เอาเขม่าผสมกับน้ำมันตานีให้เป็นสีดำ แล้วทาผมหรือย้อมผมให้ดำ สมัยก่อน อาบน้ำแล้วจะต้องทาขมิ้น ทากันมาตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ เวลาอาบเอาขมิ้นผงมาละลายในขันพอเปียก ชุ่มละ ๆ (ไม่ใช่ละลายให้เป็นน้ำ) แล้วถูตัวเป็นการถูขี้โคลไปในตัวด้วย ถูจนขมิ้นแห้งติดตัวเป็นคราบ เสร็จแล้วรดน้ำล้างคราบขมิ้นออกจนหมด ความนิยมที่ใช้ขมิ้นทา เพราะเป็นยารักษาผิวที่เป็นผื่นคัน และคงจะต้องการให้ผิวมีสีเหลืองงามด้วย ดังกลอนในบทละครเรื่องสังข์ทองว่า “ขัดสีผิวพรรณผ่องผุด ดังทองชมพูทเนื้อเกล้า” อีกตอนหนึ่งในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมแต่งตัวไปฟังเทศน์มหาชาติ ที่วัดป่าเลไลยก์ ว่า “อาบน้ำปลัดผ้าด้วยฉับพลัน จึงเอาขมิ้นมารินทา ลูบทั่วกายาขมิ้น ทาแบ่งแต่ง ไรใส่น้ำมัน ผัดหน้าเช็ดฉันทงนวลแดง”

การแต่งกายของคนไทยได้วิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สังคม ตลอดจนการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับประเทศต่าง ๆ เช่น ในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นช่วงเกิดศึกสงครามบ่อย ๆ ผู้หญิงมักตัดผมสั้น ลวดตาพม่าให้เห็นว่าเป็นผู้ชาย เพื่อสะดวกในการลี้ภัย เสื้อผ้าอาภรณ์ตัดทอนลงมิให้รุ่มร่ามเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนย้าย เป็นการแต่งกายที่เปลี่ยนสภาพตามภาวะแวดล้อมทางสังคม ในสมัยบ้านเมืองสงบก็เริ่มสนใจความสวยงาม มีเครื่องประดับมากขึ้น ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก การแต่งกายดัดแปลงไปทางยุโรป เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดชุดราชปะแตน (Raj pattern) ซึ่งเลียนแบบเสื้อสากลของยุโรปแต่ดัดแปลงให้เป็นของไทย เป็นเสื้อคอปิด เสื้อขามุแฮมของสตรีที่นิยมมากในสมัยนี้ ก็ยังคงรักษาเค้าเดิมอยู่ เช่น มีสะพายแพร เป็นต้น เริ่มใช้เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เครื่องประดับแบบตะวันตก และได้วิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อมดังกล่าว ในที่สุดจึงหันมานิยมแต่งกายแบบสากลตามอย่างตะวันตกเลยทีเดียว ปัจจุบันการแต่งกายนิยมแต่งตามยุโรปอเมริกา ทรงผมก็มีหลายรูปทรง มีทั้งผมชอย ดัด ตัดสั้นและไว้วาง ตลอดจนการแต่งผมเป็นรูปทรงต่าง ๆ เก๋ล้ามวย ถักเปีย ฯลฯ แล้วแต่สมัยนิยมจะเป็นไปในรูปใด

6. การแต่งกายแบบไทย

กองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ตีพิมพ์หนังสือ “การแต่งกายของไทย” เมื่อ พ.ศ.2506 มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติการแต่งกายของไทยและการแต่งกายสตรีแบบไทย หนังสือเล่มนี้เป็นเอกสารอ้างอิงที่มีความสำคัญมากในการวิเคราะห์ความเป็นมาของเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย เนื่องจากมีเนื้อหาและภาพแบบร่าง (Sketch) ประกอบคำบรรยาย และตีพิมพ์ตรงกับช่วงเวลาที่มีการเผยแพร่ชุดไทยพระราชานิยมของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ภายหลังการเสด็จฯ เยือนต่างประเทศ พ.ศ.2503 สาระสำคัญมีดังนี้

การแต่งกายสตรีแบบไทย การแต่งกายแบบไทยปัจจุบันของสตรีไทยนั้นเราควรย้อนหลังกลับไปศึกษาเรื่องการแต่งกายของไทยแต่ละสมัยเสียก่อนว่ามีความเป็นมาอย่างไร จากบันทึกและในจดหมายเหตุหลายแห่งทำให้เราทราบได้ว่าสตรีไทยในอดีตสวมเสื้อแขนกระบอกผ่าอก ที่เป็นคอกลมก็มี ที่คอตั้งเล็กน้อยอย่างที่เราเรียกว่า “คอจีน” ก็มี ส่วนทรงของตัวเสื้อก็มีทั้งเปิดเอวปล่อยและจีบเอว แต่ดูเหมือนจะไม่ค่อยนิยมสวมเสื้อกัน เพราะใช้ห่ม “ผ้าแถบ” แทนเสื้อใน และห่มผ้าคาดหรือผ้าปักแทนเสื้อนอก ต่อเมื่อสวมเสื้อเข้าก็ใช้ผ้าห่มอย่างบางและเบาเช่นผ้าแพร นิยมเอามาย้อมสีซึ่งเกิดจากธรรมชาติตามใจชอบ แล้วใช้ห่มเป็นสไบ เสื้อสมัยก่อนเรียกกันว่า “เสื้อห้าตะเข็บ” ใช้เป็นเสื้อที่สวมอย่างมียกทรงในตัว เคยนิยมกันสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เคยเห็นเสื้ออีกแบบหนึ่งมีแขนเดียว คือ เมื่อสวมแล้วแขนจะอยู่บนไหล่ซ้ายเพื่อจะได้ซ่อนอยู่ในผ้าห่ม มาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 มีเสื้อชนิด “ขาหมูแฮม” เป็นที่นิยมกันมาก

ส่วนผ้านุ่งมีอย่างชนิดอย่างนุ่ง “โจงกระเบน” และ “นุ่งจีบ” ตลอดจนผ้านุ่งอย่างธรรมดา การนุ่งอย่างโจงกระเบนถือเป็นการนุ่งผ้าทั้งในบ้านและนอกบ้าน แต่ถ้ามีโอกาสเข้าเฝ้า ก็ต้องนุ่งยกจีบ และห่มคาดซึ่งเรียกกันว่า “นุ่งยกห่มคาด” ดังนั้นกุลสตรีที่มีศักดิ์มีตระกูลและมีกรณียกิจเกี่ยวข้องกับราชสำนักจึงต้องมีผ้ายกและผ้าคาดไว้ใช้ตามโอกาสที่จะต้องใช้

มาในปัจจุบันการแต่งกายแบบไทยของสตรีไทยได้วิวัฒนาการขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ตามพระราชนิยมของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทำให้เกิดความสง่างามเหมาะสมแก่กาลสมัยเป็นอันมาก เท่าที่ได้พบเห็นผู้โดยเสด็จพระราชนิยมกันหลายท่านก็อาจแยกออกได้ดังต่อไปนี้

การแต่งกายอย่างปกติ เสื้อที่สวมอาจใช้เสื้อได้หลายแบบ เช่น แขนยาวคอจีน แขนสามส่วนคอจีน และแขนสั้นคอจีน เป็นต้น แขนเสื้อส่วนมากจะต้องรัดแขนพอควรจึงจะแสดงลักษณะความเป็นไทย ส่วนคอเสื้อนั้นอาจจัดทำได้หลายแบบ แต่จะทำให้กว้างมากเกินไปก็ไม่งาม สำหรับผ้านุ่งอาจเป็นชิ้นเชิงหรือผ้านุ่งยกดอกสีธรรมดาก็ได้ ตัดเย็บอย่างถูกต้องสำเร็จหรือผ้าป้าย ตลอดจนประดิษฐ์เป็นอย่างผ้าจีบในตัวก็ได้ การปล่อยชายเสื้อออกข้างนอกอาจใช้ได้เหมาะสมกับเครื่องแบบปกติและเครื่องแบบสากลของผู้ชาย สำหรับในงานพิธีสมรส งานวันเกิด งานมงคลที่ทำอยู่กับบ้าน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แม้ในงานต้อนรับที่ไม่เป็นทางการก็ใช้ได้

การแต่งกายตามหมายกำหนดการ ถ้ามีหมายกำหนดการระบุว่าเต็มยศหรือครึ่งยศ ก็ควรนุ่งผ้าจีบ ซึ่งอาจประดิษฐ์เป็นจีบในตัวและมีชายพกได้เข็มขัดก็ได้ แล้วสวมเสื้อแขนยาวซ่อนชายไว้ในผ้านุ่ง เคยมีผู้พูดกันว่า การคาดเข็มขัดทับชายพกนั้นไม่น่าดู ก็ถูกเพราะโบราณไม่ใช่เป็นผ้าเย็บมีจีบในตัว แต่เป็นผ้านุ่งจีบจริง ๆ ซึ่งต้องคาดเชือกขึ้นหนึ่งก่อนแล้วจึงคาดเข็มขัดทับ มาในปัจจุบันเรามีผ้าเย็บเป็นจีบในตัวและทำชายพกต่างหากประดับไว้เฉย ๆ ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องให้ชายพกทับเข็มขัด เพราะการทำเป็นคนละชิ้นนั้นยากแก่การที่จะทับเข็มขัด สู้คาดเข็มขัดทับไม่ได้ ดูเรียบร้อยกว่ามาก

อนึ่งการช้อนขายเสื้อเข้าข้างในนั้น ควรจะใช้กับผ้าถุงจีบมากกว่าผ้าป้ายเพราะจะได้ใช้เข็มขัดด้วย การซื้อหาเครื่องประดับเหล่านี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นทองหรือนาค อาจเป็นเงินก็ได้ เพราะปัจจุบันเราถือว่าเครื่องประดับเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งแสดงความมั่งมี แต่เป็นเพียงสิ่งประกอบเท่านั้น เข็มขัดก็ดี หรือสร้อยตัวคล้องไหลก็ดี ถ้าทำให้เข้าชุดกันได้ก็จะดีมาก สายเข็มขัสนั้นตามปกติเป็นคนละส่วนกับหัวเข็มขัด ดังนั้นเราจึงอาจเปลี่ยนแต่หัวเข็มขัดอย่างเดียวซึ่งอาจเลือกหาแบบแปลก ๆ ก็ได้

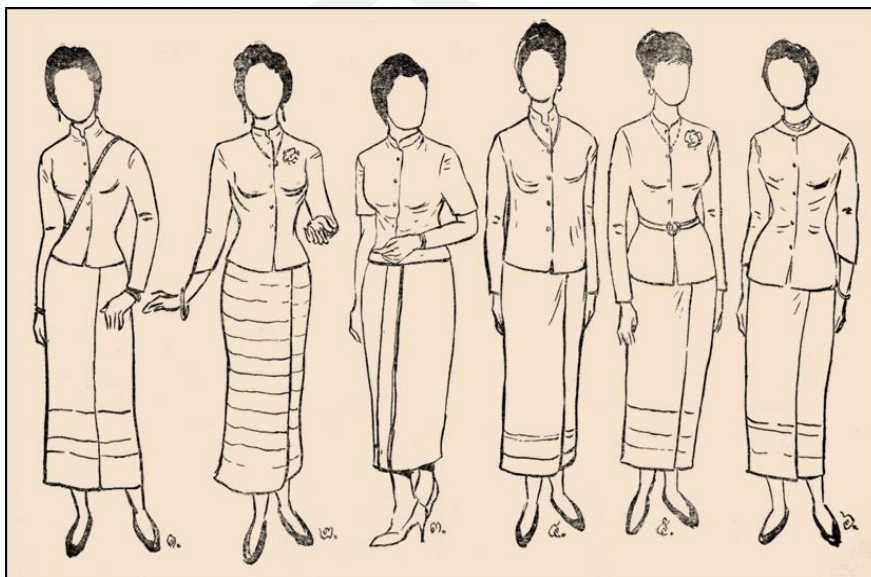
เครื่องแต่งกายชุดนี้อาจมีสร้อยตัวสวมทับ หรืออาจใช้ผ้าแพรบางสีอ่อนคล้องหลวม ๆ อย่างที่นิยมกันในรัชกาลที่ 5 หรือรัชกาลที่ 6 ก็ได้ แล้วประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ส่วนหน้าของไหลซ้าย (ไม่นิยมประดับที่อก) ถ้าหมยกำหนดการระบุให้แต่งเต็มยศ ซึ่งหมายถึงต้องสวมสายสะพาย ก็สวมได้เลยทีเดียวสำหรับในรายที่ได้รับพระราชทานสายสะพายคู่กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ๆ

กุลสตรีบางท่านไม่ค่อยชอบเสื้อแขนยาว ท่านว่าทำให้ร้อนและรำคาญ แต่ถ้าจะให้แบบฉบับก็ควรที่จะต้องสวมเสื้อแขนยาว เคยมีผู้แนะว่าถ้าเป็นงานมีเกียรติโดยเฉพาะของกุลสตรีที่ท่านไม่ชอบเสื้อแขนยาวก็ควรอนุโลมตามโดยสวมเสื้อแขนสั้น แต่เสื้อแขนสั้นนั้นเหมาะสำหรับที่จะปล่อยชายออกนอกและนุ่งผ้าป้าย จึงเป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันคิด ได้สังเกตดูในงานพิธีบางอย่างก็ปรากฏว่ากุลสตรีสูงศักดิ์เคยสวมเสื้อแขนสั้นนุ่งผ้าป้าย และสวมสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหมือนกัน จึงอาจจะเป็นอีกแบบหนึ่งซึ่งควรต้องเลือกสรรให้ดี มิฉะนั้นจะดูลึกลั่นไม่เป็นระเบียบ หรือจะถือเรื่องฤดูกาลเป็นระเบียบก็เห็นจะพอทำได้ คือ ถ้าอยู่ในฤดูร้อนก็อาจจะสวมเสื้อแขนสั้น และถ้าอยู่ในฤดูหนาวก็ควรสวมเสื้อแขนยาว เป็นต้น

การแต่งกายที่ใช้สไบและผ้าจีบ การนุ่งจีบและห่มสไบนี้ ถ้าแต่งอย่างโบราณก็จะต้องมีผ้ายก เช่นเยียรบับ และผ้าคาดหรือผ้าต่วนปักดินเงินทอง ปัจจุบันมีราคาเป็นเรือนพันขึ้นไปทั้งนั้น จึงมีผู้ฉลาดคิดทำผ้าจีบและสไบที่เย็บสำเร็จในตัวขึ้น ทำให้เกิดแบบทั้งชายผ้าที่ปล่อยยาวทางข้างหลัง คล้ายผ้าทั้งชายประดับชุดราตรีของชาวตะวันตกที่เรียกว่า “Train” (ชายผ้าที่ลากกับพื้น) ซึ่งก็ดูเก๋และแปลกตาดี แต่ควรใช้เฉพาะชุดที่ตัดแปลงแก้ไขจากแบบเดิมเท่านั้น เพราะปกติชายสไบอย่างโบราณยาวเพียงระดับข้อมือ และการทั้งชายผ้ายาวจนถึงพื้น ก็ควรจะใช้เฉพาะผู้มีเกียรติสูงเท่านั้น ก่อนหน้าที่จะนิยมนุ่งผ้าจีบเล็กน้อยดูเหมือนจะใช้ถุงสำเร็จหรือสเก็ตอย่างผ้าป้ายกัน จึงไม่ต้องใช้เข็มขัด มาในปัจจุบันนิยมนุ่งผ้าจีบแล้วจึงต้องคาดเข็มขัด เพราะเข็มขัดช่วยเพิ่มความสง่างามและแสดงลักษณะความเป็นไทยได้ดี

ตามปกติการห่มสไบนั้นมีทั้งแบบทั้งชายหน้าหลัง และแบบห่มเก็บชายหน้า หรือโอบชายหน้าให้แลบออกมาบนขอบผ้าห่มทางเบื้องขวา แต่ที่นิยมกันทั่วไปก็มักห่มแบบทั้งชายหน้าหลัง ซึ่งเหมาะแก่การห่มทั้งทับเสื้อและห่มกับตัวเปล่า แต่ถ้าห่มกับตัวเปล่าก็ต้องมีสไบชั้นในซึ่งห่มอย่าง “ผ้าแถบ” ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ในชั้นหลังนี้นิยมใช้ผ้าสไบสีเดียวกับผ้าถุง คือ อาจเป็นผ้าที่มาจากผืนเดียวกันก็ได้ หากเป็นผ้าปักดินเลื่อมเงินทองเป็นลวดลายก็ควรจะให้ผ้าถุงเป็นผ้ายกลายทองคล้าย

ๆ กัน อนึ่งการห่มผ้าปกโดยมากเหมาะสำหรับผู้มียศบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่ง ซึ่งนิยมกันมาแต่สมัยโบราณ จนสามัญชนไม่มีใครมีโอกาสใช้

ภาพประกอบ 4 การแต่งกายของไทย

ที่มา : หนังสือ การแต่งกายของไทย

ภาพที่ 1 (ถึงภาพที่ 6) เป็นชุดเครื่องแต่งกายปกติจนถึงงานอุทยานสโมสร แขนยาวรัดปลาย แขนเล็กน้อยจึงจะงามดี ชายเสื้อสั้นครึ่งสะโพก ผ่าอก คอตั้งเล็กน้อย ส่วนสร้อยตัวนั้นจะสวมหรือไม่ก็ได้ ใฝ่นุ่งอาจเป็นผ้าป้ายอย่างในภาพ หรือจะเป็นผ้าจีบสำเร็จในตัวก็ได้

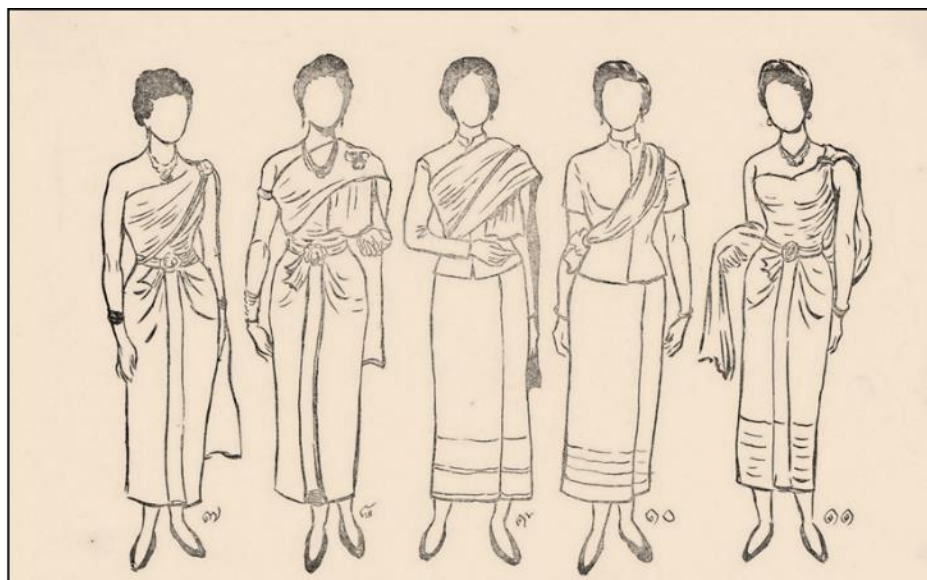
ภาพที่ 2 เปลี่ยนแขนเป็นขนาด 3 ส่วน เพื่อสวมสร้อยข้อมือหรือกำไล ส่วนคอและอื่น ๆ เช่นเดียวกับภาพที่ 1

ภาพที่ 3 เปลี่ยนเป็นแขนสั้น ส่วนคอและอื่น ๆ เช่นเดียวกับภาพที่ 1

ภาพที่ 4 ทรงของเสื้อเป็นแบบไม่จีบเอว แต่ชายเสื้อยาวลงคลุมสะโพก ส่วนคอและอื่น ๆ เช่นเดียวกับภาพที่ 1

ภาพที่ 5 เสื้อคอปิด เหมาะสำหรับผู้ที่คอสั้น ลองคาดเข็มขัดและสวมสร้อยตัวอาจจะดูสวยงามขึ้น หรืออาจไม่ใช้เข็มขัดก็ได้

ภาพที่ 6 เสื้อคอกว้าง เพื่อสวมสร้อยคอชนิดเป็นระย้ากระชับกับลำคอ แขนสามส่วน อื่น ๆ เช่นเดียวกับภาพที่ 1

ภาพประกอบ 5 การแต่งกายของไทย

ที่มา : หนังสือ การแต่งกายของไทย

ภาพที่ 7 เป็นชุดสำหรับงานราตรี อาจใช้ผ้าไหมหรือผ้าต่วนแวววาว เพื่อเหมาะแก่งานเวลา กลางคืนที่มีแสงไฟฟ้า เครื่องประดับไม่จำเป็นต้องมากนัก แต่ถ้าสวมสร้อยตัวและสร้อยคอชนิดสั้นก็จะ สวยงามดี

ภาพที่ 8 นุ่งยกหมัดตาด แต่ผ้านุ่งอาจประดิษฐ์เป็นจีบในตัว ผ้าห่มเป็นสีแสดงยศตำแหน่ง (ถ้า สวมเสื้อก็ควรให้สีเสื้อกับผ้านุ่งคล้าย ๆ กัน อาจสวมสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์บนผ้าห่มก็ได้ เครื่องประดับใช้ได้เต็มที่เพื่อความเหมาะสมกับงานพิธี และอาจใช้รัดต้นแขนด้วยก็ได้ แต่ควรคำนึงถึง ว่าในงานนั้นกุลสตรีผู้ใดเป็นผู้มีเกียรติสูงสุดก็ ไม่ควรแต่งเครื่องประดับให้ทัดเทียมท่านผู้นั้น นี่เป็น ธรรมเนียมไทย”

ภาพที่ 9 เหมาะสำหรับงานกุศล การไปทำบุญที่วัดหรืองานประเพณี การที่สวมสร้อยตัวทับ หมายถึงงานที่เกี่ยวกับพระราชพิธีด้วย แต่ถ้าเป็นงานมงคลที่ทำในบ้านระหว่างญาติพี่น้องมิตรสหายก็ ไม่จำเป็นต้องห่มสไบ ผ้าสไบที่ห่มนั้นควรเป็นสีเดียวกับผ้านุ่ง (แบบนี้ชนสามัญไม่ควรใช้กับงาน เล็กน้อย)

ภาพที่ 10 แสดงการใช้ผ้าแพร คล้องไหล่ซ้ายเฉียงลงทางขวาเบื้องขวา และสวมเสื้อแขนสั้น อันเป็นแบบที่นิยมกันในสมัยรัชกาลที่ 6 อาจใช้ได้ในงานรับรองหรือต้อนรับ

ภาพที่ 11 เป็นแบบราตรีที่ทั้งชายผ้ายาวจากไหล่ลงไปถึงพื้น ตามปกติใช้คล้องแขนจึงควรเป็นผ้าชนิดเบา ๆ อาจเย็บด้วยผ้าไหมยกดอกต่าง ๆ และมีเชิงกว้าง ผ้าห้อยชายเป็นผืนเดียวกับผ้าถุง และเสื้อ ไม่มีแขน เครื่องประดับใช้แต่พอสมควร

ภาพประกอบ 6 การแต่งกายของไทย
ที่มา : หนังสือ การแต่งกายของไทย

ภาพที่ 12 แสดงการแต่งกายเต็มยศ อาจใช้ผ้าที่มีผิวหรือผ้าไหมไทยก็ได้ ควรเป็นผ้าอย่างเดียวกันทั้งเสื้อและผ้าถุง

ภาพที่ 13 เสื้อที่สวมซ่อนชายไว้ในผ้าถุง ซึ่งจะประดิษฐ์เป็นผ้าจีบจะเหมาะกว่าจีบจริง ๆ

ภาพที่ 14 เป็นเสื้อแขนสั้นสวมสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นุ่งผ้าป้าย เหมาะกับกุลสตรีสูงอายุ

การนุ่งห่มสลับสีที่นิยมใช้กันมาแต่ครั้งโบราณ

1. ผ้าถุงสีดอกขาว (เหลืองอ่อน) เสื้อสีน้ำเงินอ่อนหรือสีบานเย็น ถ้าจะใช้สไบก็ควรเลือกสีใดสีหนึ่งต่างไปจากสีเสื้อ
2. ผ้าถุงสีน้ำเงินอ่อนปนเทา (สีนกพิราบ) เสื้อสีส้มหม่นหรือสีน้ำเงินอ่อนปนม่วงสด ถ้าใช้สไบก็ควรเลือกสีใดสีหนึ่งต่างไปจากสีเสื้อ
3. ผ้าถุงสีเม็ดมะปราง เสื้อสีชมพูอ่อนจาง ๆ หรือสีปูน ถ้าใช้สไบก็ควรเลือกสีใดสีหนึ่งต่างหากไปจากสีเสื้อ

4. ผ้านุ่งสีไศกหรือสีทองอ่อน เสื้อสีเม็ดมะปรางหรือสีนวล ถ้าใช้สไบก็ควรเลือกสีใดสีหนึ่งต่างหากไปจากสีเสื้อ

5. ผ้านุ่งสีถั่ว (ไพลเน่าปนเขียว) เสื้อสีจำปา หรือสีเหล็ก (สีคล้ำ) หรือจะเปลี่ยนเป็นผ้านุ่งสีเหล็กก็ได้ ถ้าใช้สไบก็ควรเลือกสีใดสีหนึ่งต่างหากออกไปจากสีเสื้อและสีผ้านุ่ง

6. ผ้านุ่งเขียวใบไม้ เสื้อหรือผ้าห่มสีแดงเลือดนก

7. ผ้านุ่งสีน้ำเงินแก่ เสื้อหรือผ้าห่มสีเหลือง

8. ผ้านุ่งสีเลือดหมู เสื้อหรือผ้าห่มสีไศก

กระเป๋าทือและรองเท้า หากจะให้เข้ากับเครื่องแต่งกายแบบไทย ก็ควรเลือกหาแบบและสีสันทันที่เหมาะสม บางทีจะต้องออกแบบใหม่ซึ่งอาจทำให้ราคาแพงขึ้นอีกมากก็ได้ หากยังไม่มีแบบไทยแท้ ๆ ก็น่าจะเลือกแบบที่งามอย่างเรียบ ๆ สีสันทันไม่ฉูดฉาดบาดตานัก บางทีการเลือกสีให้เป็นสีเดียวกับเสื้อผ้านุ่งก็ดูโลมใช้ได้เหมือนกัน อย่างไรก็ตามแบบอย่างของกระเป๋าทือและรองเท้าที่เป็นแบบทันสมัยก็ใช้กับเสื้อผ้าแบบไทยได้เป็นอย่างดี

คำแนะนำเรื่องเครื่องแต่งกาย

ความหมายของเครื่องแต่งกาย

1. คำว่า “เครื่องแบบเต็มยศ” หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่งหรือระเบียบแบบแผน ให้แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมสายสะพายตามหมายกำหนดเครื่องราชอิสริยาภรณ์

2. คำว่า “เครื่องแบบครึ่งยศ” หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่ง หรือระเบียบแบบแผน ให้แต่งเครื่องแบบครึ่งยศ ประดับเหรียญตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไม่ต้องสวมสายสะพาย

3. คำว่า “เครื่องแบบปกติ” หมายถึง เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้ในโอกาสที่เป็นงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายกำหนดการ คำสั่ง หรือระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งเครื่องแบบปกติ (ติดแถบเครื่องราชอิสริยาภรณ์)

4. คำว่า “เครื่องราตรีสโมสร” หมายความว่า เครื่องแต่งกายซึ่งต้องใช้สำหรับงานพระราชพิธี หรืองานสโมสรสันนิบาตใด ๆ ซึ่งมีหมายประกาศ คำสั่ง ระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งเครื่องราตรีสโมสร (ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างย่อ)

5. คำว่า “เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์” หมายความว่า เครื่องแต่งกายต้องใช้สำหรับงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรืองานที่มีหมายกำหนดการ คำสั่ง ระเบียบแบบแผน หรือคำชักชวนให้แต่งกายไว้ทุกข์

6. คำว่า “เครื่องแต่งกายธรรมดา” หมายถึงเครื่องแต่งกายประจำวัน ซึ่งต้องใช้สำหรับไปในที่ชุมนุมชน หรือสาธารณสถาน ในโอกาสซึ่งไม่ใช่งานพระราชพิธีหรือรัฐพิธี

7. คำว่า “เครื่องแต่งกายแบบไทย” โดยเฉพาะของสตรี หมายถึง การนุ่งซิ่น และสวมเสื้อ ซึ่งอาจใช้วัสดุอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ คือ

ก. วัสดุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

ข. วัสดุที่มีลวดลายอย่างไทยหรือประดิษฐ์ให้มีลักษณะอย่างไทย

8. คำว่า “เครื่องแต่งกายแบบสากล” โดยเฉพาะสตรี หมายถึงการสวมเสื้อกระโปรง จะเป็นชิ้นเดียวกันหรือ 2 ชิ้นก็ได้ สำหรับชายแต่งตามสากลนิยม

เครื่องแต่งกายสำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี (ของสตรี)

9. เครื่องเต็มยศสำหรับงานพระราชพิธีหรือรัฐพิธี แต่งกายแบบไทย

ก. นุ่งยกแบบขึ้น ยาวถึงข้อเท้า

ข. เสื้อที่เหมาะสมกับผ้านุ่ง (ถ้าเป็นเวลาเช้าหรือกลางวัน ควรใช้แบบที่ไม่เปิดคอกว้างมากนัก ถ้าเป็นเวลาบ่ายหรือกลางคืนจะเปิดกว้างน้อยก็ได้ ไม่ควรสวมเสื้อไม่มีไหล่ หรือแขนเล็กจนเกินไป)

ค. ถุงเท้ายาว

ง. รองเท้าส้นสูง (สีทอง สีเงิน ตาด ต่วน แพร หรือหนังกลับขลิบทอง ขลิบเงินก็ได้)

จ. กระเป๋าทรงขนาดเล็กที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย (สีทอง เงิน หรือสีแวววาวเช่นทำด้วยลูกปัดหรือดินก็ได้)

ฉ. ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ช. ผู้ที่ได้รับพระราชทานสายสะพายต้องสวมสายสะพายตามหมายกำหนดการ

10. เครื่องครึ่งยศสำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี มีลักษณะเหมือนเครื่องเต็มยศที่กล่าวในข้อ 9 เว้นแต่ไม่สวมสายสะพาย

11. เครื่องปกติสำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี มีลักษณะเหมือนเครื่องเต็มยศที่กล่าวในข้อ 9 แต่ไม่ใช้วัสดุที่เป็นเงินทองแวววาวมากเหมือนเครื่องเต็มยศ และไม่ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เว้นแต่จะได้ระบุไว้ในหมายกำหนดการ

12. เครื่องราตรีสโมสรสำหรับงานพระราชพิธี หรือรัฐพิธี ให้แต่งอนุโลมตามที่กล่าวไว้ในข้อ 9-10-11 แต่เสื้อจะเปิดไหล่ตามสมัยนิยมก็ได้

13. เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ ให้แต่งสีดำล้วน อนุโลมตามที่กล่าวไว้ในข้อ 9-10-11 แต่ไม่ใช้วัสดุแวววาว หรือเงินทองเลย และไม่ประดับอาภรณ์ทุกชนิดมากเกินไป ควร เฉพาะอย่างยิ่งอาภรณ์ที่เป็นสี

เครื่องแต่งกายธรรมดา (ของสตรี)

14. เครื่องแต่งกายสำหรับเวลาเช้า และเวลากลางวันจะแต่งแบบไทยหรือสากลก็ได้

ก. ถ้าแต่งแบบไทย

- 1) นุ่งผ้าขึ้นยาวประมาณครึ่งน่อง
- 2) เสื้อแบบกลางวันที่เหมาะสมกับผ้านุ่ง
- 3) ถ้าเป็นงานมีบัตรเชิญควรสวมถุงเท้า
- 4) รองเท้ามีส้นที่ไม่ใช่ทอง เงิน หรือเพชร
- 5) กระเป๋าคือที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย

ข. ถ้าแต่งกายแบบสากลอนุโลมตามข้อ ก. ใช้กระโปรงสั้นยาวตามสมัยนิยมแต่ไม่ควรใช้ตัวหรือแพรวที่บางเกินไป

15. เครื่องแต่งกายสำหรับเวลาบ่าย จะแต่งแบบไทยหรือสากลก็ได้

ก. ถ้าแต่งแบบไทย

- 1) นุ่งผ้าแบบขึ้น ยาวประมาณครึ่งน่อง
- 2) เสื้อแบบบ่าย
- 3) ถ้าเป็นงานที่มีบัตรเชิญ ควรสวมถุงเท้า
- 4) รองเท้ามีส้น
- 5) กระเป๋าคือขนาดย่อมที่เข้ากับเครื่องแต่งกาย

ข. ถ้าแต่งแบบสากล อนุโลมตามข้อ ก. ใช้กระโปรงสั้นยาวตามสมัยนิยมและจะใช้แพรวหนาหรือบางได้ทุกชนิด

16. เครื่องแต่งกายสำหรับเวลากลางคืน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. แบบราตรีสโมสร ยาวจดพื้นตกแต่งสวยงาม จะเปิดคอ เปิดหลัง มีแขน หรือไม่มีแขนก็ได้ ใช้แพรงาม ๆ หรือวัตถุที่เป็นมันแวววาวได้ทุกชนิด

ข. แบบราตรี ยาวจดพื้นหรือสามส่วนตามสมัยนิยม ควรเลือกวัตถุและแบบเสื้อราตรีที่พองาม

ทั้งในข้อ ก. และ ข. ถ้าจะแต่งแบบไทยให้อนุโลมตามข้อ 9 หรือข้อ 11 และควรใช้รองเท้าแบบราตรี โดยเฉพาะสำหรับงานรับรองก่อนอาหารค่ำ จะแต่งแบบเวลาบ่ายหรือราตรีข้อ ข. ก็ได้

17. เครื่องแต่งกายไปในงานศพ ให้แต่งดำล้วน อนุโลมตามแบบเครื่องแต่งกายเวลากลางวัน แต่ไม่ประดับอาภรณ์ทุกชนิดมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาภรณ์ที่เป็นสีไม่ควรประดับเลย

ภายหลังจากกองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการเผยแพร่ความรู้ และคำแนะนำการแต่งกายของสตรีไทย ผ่านหนังสือ “การแต่งกายของไทย” แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ.

2507 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารใน พระองค์จัดการแสดงแบบเสื้อชุดไทยพระราชนิยม ขึ้นในงานฉลองครบรอบร้อยปีกาชาด ณ เวทีลีลาศ สวนอัมพร เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2507 และได้มีพระราชานุญาตให้จัดพิมพ์สมุดภาพ “หญิงไทย” เผยแพร่การแต่งกายชุดไทยพระราชนิยม 5 ชุด ได้แก่ ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยจิตรลดา ชุดไทยอมรินทร์ ชุดไทยบรมพิมาน และ ชุดไทยจักรี ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับการแต่งกายอย่างปกติ การแต่งกายตามหมายกำหนดการ และการแต่งกายที่ใช้สไบและผ้าจีบ ที่ได้มีการเผยแพร่ในหนังสือ “การแต่งกายของไทย”

7. การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในประเทศไทย

ประทีป มีศิลป์, (2552) กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย แม้ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเกิดขึ้นเมื่อใด แต่ใน พ.ศ.2515 ระหว่างการขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดีครั้งใหญ่ ของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ได้พบหลักฐานที่เป็นผ้าของสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย เป็นการพบโดยบังเอิญ คือได้พบเศษผ้าติดอยู่กับกำไลสำริด ผ้าที่พบนั้น คงมีอายุเท่ากับอายุของกำไล คือ ประมาณ 2,400 - 2,800 ปี ซึ่งอายุจริงของวิธีทำผ้าอาจมีมาก่อน แต่ไม่มีหลักฐานหลงเหลืออยู่ นอกจากที่บ้านเชียงแล้ว การขุดค้นยัง พบหลักฐานเกี่ยวกับผ้าอื่น ๆ จำนวนหนึ่ง รวมทั้งไหมด้วย ที่บ้านนาดี จังหวัดอุดรธานี หลักฐานสำคัญที่พบคือ ด้ายที่ใช้เป็นสาย ของสร้อยคอ โยปั่นเป็นเกลียวทำเป็นด้าย ผ้าเป็นผืน พบเพียงเศษๆ และเส้นไหมซึ่งมีใย ขนาดต่าง ๆ กัน โยหลายเส้นถูกทำให้แบนเหมือนเป็นไหมป่า แสดงว่ามีการใช้ผ้าไหมเป็นของพื้นเมือง ใน ดินแดน แถบนี้มาช้านานแล้ว เพราะฉะนั้น จึงเป็นไปได้ทั้งสองทางว่า เมื่อคนไทยอพยพมาจากตอนใต้ของจีน อาจนำ วัฒนธรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมติดตัวมาด้วย และอาจเรียนรู้จากคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ ก่อนแล้ว ในดินแดน ภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ แต่การเลี้ยงไหมในสมัยโบราณคงไม่ได้ทำกันเป็นลำเป็น สันจนถึงกับเป็น สินค้า นอกจากจะเลี้ยงไหมไว้เพื่อทอเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้ในครอบครัวเท่านั้น เพราะมี หลักฐานว่า สินค้าที่เรือ ลำเภาจินบรรทุกมาค้าขายกับไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีผ้าแพรไหม รวมอยู่ในบัญชีสินค้า และในราชสำนัก ไทยเจ้านายทรง พัสตราภรณ์ที่ตัดจากผ้าไหมจีน รวมถึงผ้า ไหมญี่ปุ่นและผ้าไหมอินเดียด้วย

การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคทอง ของกรุงรัตนโกสินทร์ที่บ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้ามาก ในพ.ศ.2444 พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าฯ ทรงสนพระทัยเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จึงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรราธิการ ดำเนินการส่งเสริมการ เลี้ยงไหม โดยว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น ชื่อ คาเมทาโร โทยามา เป็นหัวหน้า

คณะ ให้มาสร้างสถานีเลี้ยงไหม ณ ตำบลทุ่งศาลาแดง กรุงเทพฯ และได้ยกแผนกไหมขึ้นเป็น "กรมช่างไหม" ในพ.ศ.2446 โปรดเกล้าฯ ให้ พระราชโอรสที่เสด็จกลับจากอังกฤษ คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชย มหินทโรดม เป็นอธิบดีกรมช่างไหม ทรงตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นเพื่อฝึกหัดการทอผ้าไหม ภายหลังเปลี่ยนเป็น โรงเรียนเกษตร ตั้งอยู่ที่วังสระปทุม ด้วย สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงมี โรงทอผ้าอยู่ในพระตำหนัก

ใน พ.ศ.2447 ทางราชการได้ตั้งสาขาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์และร้อยเอ็ด เพื่อการสอนการผลิตรังไหมและทอผ้าไหมแก่ชาวอีสาน ซึ่งมีความสามารถในการทอผ้า พื้นเมืองอยู่แล้ว กิจการก้าวหน้าและขยายออกไปสู่จังหวัดต่างๆ เพิ่มขึ้น คือ ศรีสะเกษ มหาสารคาม และชัยภูมิ จนกระทั่งต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ.2456 การส่งเสริมการเลี้ยงไหมจึงชะงักและล้มเลิกเพราะมีอุปสรรคมาก เช่น ไหมเป็นโรคตาย ด้วยการผลิตรังไหมเป็นงานประณีตที่ต้อง รักษาความสะอาดเป็นอันดับสำคัญ แรกๆ

พ.ศ.2478 ทางราชการได้กลับมาฟื้นฟูการเลี้ยงไหมขึ้นอีก โดยตั้งโรงสาวไหมด้วยเครื่องจักรที่สั่งมาจากประเทศอิตาลี ขึ้นเป็นเครื่องแรกที่จังหวัดนครราชสีมา เพื่อเป็นศูนย์กลางของเกษตรกรในภาคอีสาน ทั้งภาค แม้ในระยะนั้น มีรายงานว่ามี การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถึงสามแสนครัวเรือน แต่โรงงานต้องประสบปัญหา ด้านวัตถุดิบ เนื่องจากราษฎรไม่ชำนาญในการเลี้ยงไหมพันธุ์ต่างประเทศที่เหมาะสมจะใช้สาวด้วยเครื่องจักร และ ช่างประจำโรงงานก็ไม่มี ความชำนาญพอที่จะดัดแปลงเครื่องจักรให้สามารถสาวรังไหมพันธุ์พื้นบ้านได้ ประกอบ กับเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา โรงงานจึงหยุดชะงัก

รัฐบาลได้ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมขึ้นอีกใน พ.ศ.2495 โดยยกฐานะขึ้นเป็นสถานีส่งเสริม การเลี้ยงไหมที่จังหวัดอุบลราชธานี และบุรีรัมย์ ทำการเผยแพร่ให้ความรู้แก่ประชาชน ตั้งแต่ วิธีปลูกต้นหม่อน การผสมพันธุ์ไหม การคัดเลือกพันธุ์ ฯลฯ ซึ่งปรากฏว่าพันธุ์ไหมที่เลี้ยงกันในประเทศไทย มีลักษณะค่อนข้างไปทาง พันธุ์ไหมญี่ปุ่น เนื่องด้วยไทยได้ร่วมมือกับรัฐบาลญี่ปุ่นตามแผนโคลัมโบ ตั้งศูนย์วิจัยและอบรมการทอผ้าไหม ที่จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาระดับสูง เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และวิทยาลัยเกษตรกรรมต่างๆ ทั่วภาคอีสาน ได้เปิดสอนวิชาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างจริงจัง เพื่อ ส่งเสริมให้เยาวชนมีความรู้อย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้วิชาการด้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ จนถึงปัจจุบัน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ตั้ง "กลุ่มหม่อนไหม" ขึ้นในกองส่งเสริมพืชสวน มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแก่เกษตรกร

การส่งเสริมกิจการทอผ้าไหมในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี

มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (2553) กล่าวว่า สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สนพระทัยและโปรดการทอผ้ามาตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงในตำแหน่งพระอัครมเหสี ในสมัยนั้นเริ่มนิยมสวมเสื้อแทนการห่มผ้า เป็นเสื้อแบบตะวันตก ในฐานะพระอัครมเหสี ทรงเป็นธุระในฉลองพระองค์มากขึ้น ทรงดัดแปลงพระที่นั่งทรงธรรมในสวนศิลาลัย เป็นโรงเย็บผ้าส่วนพระองค์ โปรดฯ ให้หม่อมเจ้าไชยศรี ปราโมช ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมการเย็บ มีครูฝรั่งเป็นช่างและผู้สอนในโรงเย็บผ้าด้วย ในช่วงที่ประทับ ณ ศรีราชา โปรดฯ ให้ตั้งหูกทอผ้าในพระตำหนักด้วย และทรงให้คุณทองพูน ปิณยาชีวะ บุตรีของข้าราชการในจังหวัดชลบุรีที่ทรงขอมาชุบเลี้ยงนั้น เป็นผู้สอนการทอผ้า จนกระทั่งทรงทอได้ด้วยพระองค์เอง เป็นผ้าทอพื้นเมืองของศรีราชา เมื่อทอแล้วทรงจำหน่ายด้วย

เมื่อเสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ ในพระราชวังดุสิต สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงนำหูกทอผ้าจากศรีราชามาตั้งไว้ในพระตำหนักสวนหงส์ด้วย ผ้าทอจากพระตำหนักสวนหงส์จำหน่ายดี จึงทรงเพิ่มหูกทอผ้าจากเดิม 1 หูก เป็นขนาด 2 หูก และ 4 หูก และทรงจัดตั้งเป็นกองทอในพระองค์ มีที่ปรึกษาเป็นผู้เชี่ยวชาญการทอผ้าที่สำเร็จจากประเทศญี่ปุ่น ทำให้มีการพัฒนารูปแบบของการทอผ้าเป็นแบบกึ่งกระตุก ทรงสั่งซื้อเครื่องทอผ้าแบบกึ่งกระตุกจากญี่ปุ่น จึงทำให้ผ้าทอจากพระตำหนักสวนหงส์มีหลายแบบ คือ ผ้าพื้น ผ้าม่วง ผ้ายกดอกไหม และผ้าไหมดรัสเซียว (ผ้าสอดทอง) ซึ่งเป็นที่นิยมกันมาก แต่ที่จำหน่ายดีที่สุด คือ ผ้าพื้น เพราะราคาไม่แพง หมดิบัติที่ใช้ในการทอนั้น สั่งซื้อจากประเทศญี่ปุ่น ทรงควบคุมตั้งแต่การย้อม เจ้านายหลายพระองค์ที่ประทับอยู่ ณ พระตำหนักสวนหงส์ ทรงหัดทอจนสามารถทอเป็นทุกพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยและสนับสนุนกิจการทอผ้าในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเป็นอันมาก โปรดฯ ให้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในพระราชวังดุสิต เพื่อผลิตไหมดิบเอง แต่เนื่องจากสภาพภูมิอากาศไม่อำนวย จึงไม่เป็นผลนัก กองทอในพระตำหนักสวนหงส์ ขยายตัวยิ่งขึ้น มีผู้นิยมกันมาก โดยเฉพาะในราชสำนัก นับแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้านายองค์อื่น ๆ ทรงซื้อและซื้อผ้าทอจากพระตำหนักสวนหงส์เป็นประจำ พระภุชชาติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเฉลิมพระราชชนมายุเทียมนั้น ทอจากกองทอในพระตำหนักสวนหงส์ด้วยเช่นกัน กิจการกองทอพระตำหนักสวนหงส์ยกเลิกไปในปีพุทธศักราช 2475 ครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครอง

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

วิทยานิพนธ์ของ อาทิตย์ ธงอินเนตร, (2525) เรื่อง เครื่องแต่งกายของคนไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงเรื่องเครื่องแต่งกายในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยมุ่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่ได้จากจิตรกรรมฝาผนังในวัดสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร รวมวัดที่ศึกษาค้นคว้าทั้งหมด 10 วัด หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายที่พบ ได้ทำการถ่ายภาพไว้แล้วนำมาเสกซ์ภาพขยายเพื่อให้สะดวกต่อการเปรียบเทียบและศึกษารูปแบบโดยละเอียดถึงที่มาของเครื่องแต่งกาย รวมทั้งลักษณะต่าง ๆ ที่เหมือนหรือแตกต่างไปจากอดีต

นอกจากนี้การศึกษายังรวมไปถึงการรับอิทธิพลจากต่างชาติด้วย ลักษณะของการวิเคราะห์ได้แยกออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นกษัตริย์ ชั้นสูง และสามัญชน จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ได้ทราบว่าเครื่องแต่งกายในสมัยรัชกาลที่ 4 มีบางอย่างที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบจากเครื่องแต่งกายในสมัยก่อน และมีอยู่หลายแบบที่แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลจากต่างชาติ เช่น โรมัน เปอร์เซีย อินโดนีเซีย พม่า จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งผลของการวิจัยครั้งนี้ทำให้สามารถนำมาขยายเรื่องราวในประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4 และทราบถึงวิวัฒนาการทางด้านการแต่งกายของคนไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

งานวิจัยของ นิติ กลีโกศล, (2536) การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2444-2455) งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาสาเหตุที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาคอีสาน ทำไมการเลี้ยงไหมในอีสานจึงไม่พัฒนาเป็นอาชีพเพื่อผลิตเป็นสินค้าได้ ศึกษาบทบาทของผู้เชี่ยวชาญไหมชาวญี่ปุ่นที่รัฐบาลจ้างเข้ามาสำรวจและพัฒนาการทำไหมแก่ราษฎรชาวอีสาน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการเลี้ยงไหม

ใน พ.ศ.2444 รัฐบาลจ้างผู้เชี่ยวชาญญี่ปุ่นมาสำรวจการทำไหม จากผลของการสำรวจทำให้ทราบถึงสาเหตุที่ทำให้การทำไหมของชาวอีสานไม่เจริญเป็นสินค้าได้ เพราะพันธุ์ไหมไม่ดี การปลูกหม่อนและการเลี้ยงไหมขาดการเอาใจใส่ดูแล และไม่ปฏิบัติตามหลักวิชาการ ตัวไหมมีโรคและราษฎรไม่รู้จักรักษาป้องกัน รวมทั้งเครื่องสาวไหมก็เป็นแบบโบราณทำให้เส้นไหมไม่มีคุณภาพ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2445 รัฐบาลตกลงให้กระทรวงเกษตรธิการตั้งกรมช่างไหมขึ้นที่ตำบลศาลาแดง กรุงเทพฯ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ปรับปรุงและผสมพันธุ์ไหมให้ดีขึ้น จัดฝึกหัดราษฎรให้สาวไหมด้วยเครื่องญี่ปุ่น และจะปรับปรุงเครื่องทอผ้าให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย ใน พ.ศ.2447 รัฐบาลตั้งโรงเรียนช่างไหมเพื่อฝึกหัดคนไทยให้เป็นช่างไหมแทนช่างไหมชาวญี่ปุ่น และขยายสาขากองช่างไหมไปตั้งที่เมืองนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ซึ่งทั้งสองสาขานี้ทำการสอนให้ราษฎรรู้จักวิธีเลี้ยงไหมสาวไหม และทำสวนหม่อนที่ถูกต้องตามหลักวิชา ต่อในปี พ.ศ.2450 ได้มีการปรับนโยบายการส่งเสริมไหมเพื่อให้ราษฎรที่ผ่านการอบรมแล้ว สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติงานที่บ้านได้ แนวการ

ส่งเสริมใหม่นี้เริ่มฝึกหัดโดยจัดตั้งสาขากองช่างไหมที่เมืองพุทไธสง สุวรรณภูมิ รัตนบุรี พัทธภูมิ พิษณุชัยภูมิ จัตุรัส ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

ในปี พ.ศ.2454 เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายในกระทรวงเกษตรธิการอันเนื่องมาจากเปลี่ยนเสนาบดีใหม่ การส่งเสริมได้หันมาเน้นแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน มีการร่างกฎหมายที่ดินและลงทุนในการสร้างการชลประทานเพื่อบำรุงการทำนา การบำรุงไหมเริ่มถูกตัดงบประมาณโดยเห็นว่าผลที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน ประกอบกับขณะนั้นการเลี้ยงไหมกำลังประสบกับปัญหา คือ ตัวไหมเป็นโรค ราษฎรไม่นำความรู้ที่ได้รับจากการเข้าอบรมไปใช้ ในที่สุดในปี พ.ศ.2455 รัฐบาลก็ประกาศยุบกองช่างไหม

ดังนั้นโครงการส่งเสริมการเลี้ยงไหมสาวไหมเพื่อเป็นอาชีพได้ทำกันต่อเนื่องมาเป็นเวลา 10 ปี ก็หยุดชะงักลง การเลี้ยงไหมของราษฎรจึงอยู่ในสภาพผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนต่อไป แต่สิ่งที่เจ้าหน้าที่และราษฎรชาวไทยได้รับก็คือ ผู้ชำนาญการไหมชาวญี่ปุ่นได้ช่วยอบรมสั่งสอน และแนะนำหลักวิชาการเลี้ยงไหม เช่น การปลูกหม่อนพันธุ์ดี การปรับปรุงพันธุ์ไหม วิธีการเลี้ยงไหม วิธีการสาวไหม และการทอผ้าให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าโครงการอุดหนุนการเลี้ยงไหมแก่ราษฎรในครั้งนั้น จะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่ก็เป็นการวางรากฐานสำหรับราษฎรชาวอีสานได้รู้จักวิธีการใหม่ ๆ ในระยะเวลาต่อไป

งานวิจัยของ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, (2542) เรื่อง การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ มุ่งศึกษาการแต่งกายในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยจารีตจนถึงสมัยพัฒนา โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการแต่งกายสตรีกับบริบททางสังคมในแต่ละช่วงสมัย รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทสตรี ตลอดจนผลกระทบของการแต่งกายสตรีต่อหัตถกรรมทอผ้าในช่วงเวลานั้น

จากการศึกษาพบว่า การแต่งกายสตรีในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเป็นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสตรี การปรับเปลี่ยนการแต่งกายสตรีอยู่ในความสนใจของชนชั้นนำในแต่ละช่วงเวลา และได้พยายามชักจูงให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ ทั้งนี้อาจแบ่งตามการพัฒนาการแต่งกายสตรีในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วง พ.ศ.2325-2503 ได้ดังนี้

“นุ่งผ้าหม่สไบสมัยต้น” รูปแบบการแต่งกายของสตรีชั้นสูงและสตรีสามัญชนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มิได้แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือในทั่วไปนุ่งผ้าโจงกระเบนหรือผ้าซิ่นและหม่ผ้าแถบหรือผ้าสไบ สตรีชั้นสูงนุ่งผ้าจีบเฉพาะการแต่งกายเป็นทางการ จึงต้องเน้นความแตกต่างเพื่อแสดงถึงชนชั้นและฐานะโดยคุณภาพ และความงามของผ้า ความประณีตในการนุ่งหม่ม รวมทั้งเครื่องประดับที่สูงค่า ส่วนสตรีสามัญชนใช้ผ้านุ่งผ้าหม่มที่เรียบง่ายในชีวิตประจำวัน เมื่อมีเทศกาลต่าง ๆ หรือเมื่อไปวัด สตรีสามัญจึงแต่งกายพิถีพิถันกว่าปกติ ด้วยผ้านุ่งผ้าหม่มลวดลายสวยงามที่ทอขึ้นเอง

“สมัยใหม่เริ่มใส่เสื้อ” ชนชั้นนำในสมัยปฏิรูปประเทศให้ความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนการแต่งกายของสตรี โดยถือเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าของประเทศตามแบบตะวันตกในลักษณะที่ไม่ทิ้งความเป็นไทย นั่นคือการสวมเสื้อแบบตะวันตกกับผ้าโจงกระเบน สำหรับสตรีสามัญ โดยทั่วไปยังคงนุ่งผ้าหมสไบเช่นเดิม แต่รัฐก็ได้กวาดขันให้ราษฎรในกรุงเทพฯ แต่งกายมิดชิด เพื่อแสดงความเจริญของพระนครแห่งนี้

“มალานาไทยไปสู่อารยะ” นโยบายที่สำคัญของรัฐบาลสมัยสร้างชาติ คือ การนำสังคมไทยเข้าสู่ความเป็นอารยะ รัฐบาลได้แนะนำให้ประชาชนแต่งกายแบบสากลอย่างเต็มรูปแบบ และได้ให้ความสำคัญต่อการชักชวนให้สตรีปรับปรุงการแต่งกายโดยมีแนวคิดว่าผู้หญิงอยู่ในฐานะ “ดอกไม้แห่งชาติ” จึงควรแต่งกายสวยงามทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุรุษในฐานะ “รั้วของชาติ” มีความสุขและมีกำลังใจในการทำงาน อย่างไรก็ตามก็สตรีสามัญซึ่งถูกคาดหวังให้ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกับบุรุษ ไม่อาจปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับแนวคิดนี้ได้อย่างสมบูรณ์

“แฟชั่นใหม่สมัยพัฒนา” ในทศวรรษ 2500 สังคมไทยเข้าสู่สมัยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยที่แผนพัฒนาสองแผนแรกเน้นการส่งเสริมการลงทุนและพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล จากการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมทำให้สังคมไทยในสมัยพัฒนา ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตกมากขึ้น นอกจากนี้ความจำเป็นทางเศรษฐกิจหลังสงคราม ทำให้ผู้หญิงนิยมออกทำงานนอกบ้านและโดยรับอิทธิพลการแต่งกายชุดทำงานจาก “แฟชั่น” ของตะวันตก

“มัดหมี่ใหม่ไทยสายใยชนบท” การแต่งกายสตรีเป็นอุปสงค์ที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ผ้า โดยเหตุนี้ในช่วงเวลาใดที่สตรีมีความนิยมหรือจำเป็นต้องใช้ผ้าทอพื้นเมืองในการตัดเย็บเครื่องแต่งกาย ก็ทำให้หัตถกรรมประเภทนี้ดำรงอยู่ แต่ช่วงเวลาใดที่สตรีนิยมการแต่งกายโดยใช้ผ้าทอจากโรงงานอุตสาหกรรม ก็ทำให้หัตถกรรมทอผ้าซบเซาลง ในทศวรรษ 2510 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงวางแผนแนวทางการแก้ไขปัญหาของชาวชนบทอันเนื่องจากการพัฒนา โดยการฟื้นฟูหัตถกรรมทอผ้าให้เป็นอาชีพเสริมของสตรีชนบท และทรงส่งเสริมให้สตรีในเมืองแต่งกายด้วยผ้าทอเหล่านี้

ปริญญานิพนธ์ของ ญัฐปิยะ อิศระสงคราม, (2545) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2411-2453 โดยศึกษาเรื่องราวการแต่งกาย การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้หลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งที่ตีพิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์ รวมทั้งภาพเขียน ภาพถ่าย เป็นหลักฐานประกอบการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทยในช่วงเวลาดังกล่าว โดยสาระที่สำคัญที่สรุปดังนี้

สังคมไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นสังคมแบบจารีต รูปแบบการแต่งกายของชนชั้นสูงและสามัญชนมิได้แตกต่างกันมากนัก คือ ผู้ชายเวลาปกติไม่

นิยมสวมเสื้อ นุ่งโจงกระเบนหรือนุ่งหยักรั้ง ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบนหรือผ้าซิ่นและห่มผ้าแถบหรือผ้าสบายนุ่งสูงจึงเน้นความแตกต่างในด้านคุณภาพและความงามของผ้า ความประณีตในการนุ่งห่มรวมทั้งเครื่องประดับที่สูงค่า เพื่อเป็นการบ่งบอกถึงชนชั้นและฐานะ ส่วนสามัญชนใช้ผ้านุ่งห่มที่เรียบง่ายในชีวิตประจำวัน เมื่อมีเทศกาลต่าง ๆ หรือเมื่อไปวัด สามัญชนจึงจะแต่งกายพิถีพิถันกว่าปกติ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านการแต่งกาย เพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมของความเจริญก้าวหน้าของประเทศตามแบบตะวันตก โดยไม่ทอดทิ้งความเป็นไทย เครื่องแต่งกายสมัยนี้จึงเป็นการผสมผสานระหว่างเครื่องแต่งกายแบบตะวันตกและแบบเดิม สำหรับสามัญชนยังคงนุ่งห่มเช่นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อย่างไรก็ตามการแต่งกายของสามัญชนก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าของสังคม โดยเฉพาะสามัญชนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพราะรัฐได้พยายามดำเนินการให้สามัญชนสวมเสื้อ เพื่อแสดงถึงความเจริญของบ้านเมือง

การแต่งกายแบบใหม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมหลายด้าน เช่น ความนิยมผ้าตัดเสื้อและเครื่องประดับจากตะวันตก ในหมู่ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และสามัญชนเริ่มนิยมซื้อผ้าจากตะวันตก โดยเห็นว่าสะดวกกว่าผ้าทอใช้เอง จากการที่มีการใช้ผ้าจากตะวันตกมากขึ้น ทำให้หัตถกรรมทอผ้าเสื่อมลงไป นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายยังทำให้เกิดอาชีพใหม่ที่เป็นนิยมของคนยุคนั้น คืออาชีพช่างเย็บผ้า แต่ผลของการบริโภคสินค้าตะวันตกให้ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางบางส่วนเริ่มเป็นหนี้จากการซื้อของด้วยเงินเชื่อที่ห้างของชาวตะวันตก

วิทยานิพนธ์ของ วานิส แก้วทอง, (2562) เรื่อง การศึกษาอัตลักษณ์ผลงานศิลปินแห่งชาติสาขาการออกแบบแฟชั่น สมชาย แก้วทอง เพื่อการออกแบบเครื่องแต่งกายสำเร็จรูป มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและสืบสานอัตลักษณ์อันทรงคุณค่าของผลงานศิลปินแห่งชาติ อาจารย์สมชาย แก้วทอง ศิลปินแห่งชาติสาขาการออกแบบแฟชั่นคนแรกของประเทศไทย เพื่อให้ได้ซึ่งองค์ความรู้ใหม่และวิธีการเฉพาะในการออกแบบเครื่องแต่งกาย

มีกระบวนการคือ 1) รวบรวมรูปภาพและไฟล์วิดีโอจากอัลบั้มภาพและม้วนเทปภาพยนตร์ส่วนตัวของอาจารย์สมชาย แก้วทอง รวมถึงนิตยสารและบทความที่อาจารย์สมชาย แก้วทอง ถูกอ้างอิง 2) การสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยตรงกับ อาจารย์สมชาย แก้วทอง ทั้งมีกำหนดรูปแบบและไม่มีกำหนดรูปแบบ ทำให้ผลการวิจัยที่ได้เป็นข้อมูลที่เที่ยงตรงและได้มาซึ่งอัตลักษณ์ที่ถูกต้องชัดเจนจากเจ้าของผลงานเอง 3) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและสัมภาษณ์ด้วยการใช้องค์ประกอบทัศนศิลป์ 11 อย่าง ได้แก่ จุด, เส้น, ระบาย, สี, มิติ, น้ำหนัก, พื้นผิว, รูปทรง, สัดส่วน, สมดุล และเวลา เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ จำแนก จัดประเภท องค์ประกอบทัศนศิลป์ที่อาจารย์สมชาย แก้วทอง เลือกใช้และตรวจพบได้ตามหลักฐานและข้อมูลรูปภาพที่รวบรวมสืบค้นและคัดกรอง จากการสัมภาษณ์ศิลปินเจ้าของผลงานมาแล้ว 4) สร้างข้อกำหนดเพื่อนำไปออกแบบชุด

เครื่องแต่งกายสำเร็จรูปที่มีองค์ประกอบทางทัศนศิลป์เดียวกันกับศิลปินแต่แตกต่างด้วยข้อกำหนดทางแนวโน้มการออกแบบแฟชั่น ปีค.ศ.2020 ที่มีในปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นการ สร้างองค์ความรู้ที่ต่อยอดมากจากการวิเคราะห์อัตลักษณ์ศิลปิน 5) ออกแบบและพัฒนาแบบร่วมกับศิลปินร่างแบบจำนวน 30 แบบ เพื่อเลือก 6 แบบ มาตัดเย็บเป็นชุดเครื่องแต่งกายสำเร็จรูปจำนวน 6 ชุด 6) แก้ไขข้อบกพร่องของแบบที่ตัดเย็บสำเร็จแล้ว 7) ประเมินแบบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านอัตลักษณ์ของอาจารย์สมชาย แก้วทอง

โดยผลการวิจัยในการนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) ตารางแสดงผลงานของอาจารย์สมชาย แก้วทอง แบบเรียงตามเวลา ในช่วง ค.ศ.1980 ถึง ค.ศ.2013 2) ตารางวิเคราะห์ผลงานของอาจารย์สมชาย แก้วทอง ที่แบ่งแยกองค์ประกอบการ ออกแบบตามทฤษฎีทัศนศิลป์ 3) ผลการทดลองด้านการออกแบบที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์อัตลักษณ์ของศิลปินสู่การออกแบบ เครื่องแต่งกายสำเร็จรูป Spring/Summer 2020 Collection และแสดงออกถึงการนำองค์ความรู้ไปใช้ในการออกแบบ

วิทยานิพนธ์ของ วิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์, (2563) เรื่อง การสื่อสารแฟชั่นยั่งยืนให้เป็นบรรทัดฐานใหม่ในประเทศไทยผ่านการใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ ได้ศึกษาองค์ประกอบและระบบนิเวศแฟชั่นยั่งยืนในบริบทสากลและในบริบทของประเทศไทย รวมถึงศึกษาการณรงคปลุกฝังวิถีแฟชั่นยั่งยืนให้เป็นบรรทัดฐานใหม่ในวิถีแฟชั่นไทยผ่านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) แบบ Exploratory Sequential Design และแบ่งการศึกษาออกเป็นสามระยะ คือการสังเคราะห์งานวิจัย การสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่าง และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในอุตสาหกรรมแฟชั่นไทย

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบและระบบนิเวศแฟชั่นยั่งยืนในบริบทสากลนั้นประกอบไปด้วย ผู้มีส่วนได้ส่วนได้เสียที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนวิถีแฟชั่นยั่งยืนตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำผ่านกระบวนการในการผลิต การออกแบบ การสื่อสาร การบริโภคไปจนถึงกระบวนการหลังการบริโภคซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศแฟชั่นยั่งยืน 2) องค์ประกอบและระบบนิเวศการสื่อสารแฟชั่นยั่งยืนในประเทศไทย ประกอบไปด้วยผู้ริเริ่มนำเสนอแนวคิดความยั่งยืนเข้าสู่ระบบแฟชั่นไทย โดยมี ผู้ผลิต และนักณรงคทำหน้าที่ริเริ่มผลักดันให้เกิดวิถีแฟชั่นยั่งยืน ผ่านการตัดสินใจยอมรับแนวคิดดังกล่าวจาก ผู้บริโภค ภาครัฐ สื่อ และกลุ่มห้างสรรพสินค้า ที่ทำหน้าที่คัดกรองแนวคิดและวิถีแฟชั่นยั่งยืนให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีแฟชั่นไทย 3) ข้อเสนอแนะแนวทางปฏิบัติสำหรับการสื่อสารณรงคเพื่อขับเคลื่อนวิถีแฟชั่นยั่งยืนในประเทศไทย ซึ่งประกอบไปด้วย การสื่อสารให้เกิดความรู้ความเข้าใจ การสื่อสารคุณค่าทางเศรษฐกิจ และการสื่อสารตราสินค้าแฟชั่นยั่งยืน นอกจากนี้ยังนำเสนอแบบจำลองการสื่อสารเพื่อบรรลุเป้าหมายความยั่งยืนในอุตสาหกรรมแฟชั่นไทย

งานวิจัยต่างประเทศ

Jane Hattrick, (2011) *A life in the archive : the dress, design and identity of the London couturier Norman Hartnell, 1921-1979*. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก. มหาวิทยาลัยไบรตัน สหราชอาณาจักร : ศึกษาเกี่ยวกับประวัติของนักออกแบบเสื้อผ้าในลอนดอน Sir Norman Bishop Hartnell (1901-1979) มีชื่อเสียงในด้านการแต่งกายของพระราชินีเอลิซาเบธ พระราชมารดา (พ.ศ. 2443-2545) และสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักรในปัจจุบัน (ค.ศ. 1926) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 จนกระทั่งพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2522 เป็นที่เข้าใจกันว่ามรดกของพระองค์อยู่ในการสถาปนารูปแบบราชวงศ์อังกฤษที่ถูกกำหนดขึ้นสำหรับควีนเอลิซาเบธในปี 2480 ซึ่งยังคงสวมใส่โดยสมเด็จพระราชินีในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม Hartnell เป็นมากกว่าผู้จัดหาเครื่องแต่งกายให้กับราชวงศ์อังกฤษ หลักฐานในรูปแบบของการติดต่อสื่อต่างประเทศจำนวนมากที่มีอยู่ในเอกสารส่วนตัวระบุว่าเขาได้รับคำสั่งให้เคารพอย่างมากในฐานะนักออกแบบแฟชั่นกูตูร์ระหว่างปี 2466-2496 เขายังเป็นนักออกแบบแฟชั่นชาวอังกฤษคนแรกที่พยายามพัฒนาเป็นแบรนด์แฟชั่นระดับสากลในช่วงหลังสงคราม วิทยานิพนธ์นี้แยกงานของ Hartnell ออกโดยวิเคราะห์การออกแบบภาพสเก็ตช์ของเขาอย่างใกล้ชิด ตัวอย่างผ้า งานปัก งานกูตูร์ และเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่หลงเหลืออยู่ในเอกสารส่วนบุคคลจำนวนมากที่ยังไม่เคยปรากฏมาก่อน

Lorraine Portelli, (2016) *Home Economics and Textiles Studies in Malta : a curriculum history 1960-2010*. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก. University of Brighton, UK : การวิจัยได้ตรวจสอบประวัติหลักสูตรของ Home Economics and Textiles Studies ในมอลตา แม้ว่าบางการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คหกรรมศาสตร์จะดำเนินการในระดับสากล แต่ก็ยังไม่มีใครให้ความสำคัญกับบริบทของมอลตาซึ่งนำเสนอกรณีที่น่าสนใจและไม่เหมือนใคร หมู่เกาะเหล่านี้เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษที่มีวัฒนธรรมคาทอลิกแบบเมดิเตอร์เรเนียน การศึกษานี้ดำเนินการจากมุมมองของคนวงใน โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาหลักสูตรระดับจุลภาคและระดับมหภาคของทั้งสองวิชาในช่วงระยะเวลาห้าสิบปี ซึ่งในระหว่างนั้นมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในฉากทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของมอลตา ในทางกลับกัน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลกระทบต่อระบบการศึกษาในท้องถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลจากแบบจำลองจากต่างประเทศ การศึกษานำมุมมองของนักสังคมมาใช้ในการพัฒนาคหกรรมศาสตร์และการศึกษาสิ่งทอ โดยระบุอิทธิพลที่สำคัญที่สุดและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น การศึกษาหลายมิตินี้รวมการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ชีวิตกับบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในภาคสนาม การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับบุคคลต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับการเรียนรู้หรือการสอนของวิชา การสนทนากลุ่มสนทนากับกลุ่มเยาวชน อาจารย์และงานวิจัยที่เก็บถาวรซึ่งให้ความกระจ่างถึงสิ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหลักสูตรเมื่อเวลาผ่านไป ผลการวิจัยพบว่าหลักสูตรคหกรรมศาสตร์และสิ่งทอศึกษาได้พัฒนาและพัฒนาขึ้นตามอิทธิพล

ต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งส่งผลอย่างมากต่อสถานะและความสำคัญของหลักสูตรดังกล่าว เนื่องจากวิชาต่างๆ มักถูกมองว่าเป็นคนขอบ การวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่นโยบายต่างๆ ของรัฐบาลมีต่อวิชาและชีวิตและประสบการณ์ของครู ตลอดจนอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อและอุดมคติของพวกเขา

Veronica Tetley Isaac, (2016) 'Dressing the part : ' Ellen Terry (1847-1928)

- towards a methodology for analysing historic theatre costume วิเคราะห์เครื่องแต่งกายในโรงละครประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทางวัตถุของเครื่องแต่งกายละครประวัติศาสตร์เป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับสาขาการแต่งกายและประวัติศาสตร์การละคร วิทยานิพนธ์นี้เป็นการนำแนวทางจากทั้งสองสาขาวิชามารวมกันเพื่อสร้างระเบียบวิธีเฉพาะสำหรับการศึกษาเครื่องแต่งกายในโรงละครบนพื้นฐานของการตรวจสอบและประเมินเครื่องแต่งกายดังกล่าว ดาราสาวชื่อดัง เอลเลน เทอร์รี่ (1847-1928) บุคคลที่ปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของการแต่งกายเพื่อแสดงออกถึงอัตลักษณ์ ถูกนำมาใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องของวิธีการใหม่นี้ วิทยานิพนธ์นี้ใช้วิธีการยึดตามวัตถุและวัฒนธรรมวัตถุ วิทยานิพนธ์เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางภาพและทางกายภาพเกี่ยวกับประสิทธิภาพและการออกแบบที่สามารถรวบรวมได้จากเครื่องแต่งกายในโรงละครที่ยังหลงเหลืออยู่ของเทอร์รี่ นอกจากนี้ยังเน้นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับชุดของเทอร์รี่และการต้อนรับของสาธารณชนที่รวบรวมมาจากแหล่งอื่น ๆ เช่น ภาพถ่าย ภาพวาด; ตัวอักษร; บทวิจารณ์ และภายในเอกสารและหนังสือของ Terry

Wang, Y. F., & Lee, (2020) Development of fashion design applied to costume of the Chinese Minority Xinjiang Uygur. การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการออกแบบแฟชั่นที่ผสมผสานผ้าแอตลาสกับลักษณะของเครื่องแต่งกายอุยกูร์ เพื่อให้เครื่องแต่งกายของชาวซินเจียงอุยกูร์มีความทันสมัย เนื้อหาและวิธีการวิจัยมีดังนี้ ประการแรก จากการศึกษาก่อนหน้านี้ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับภูมิหลังทางวัฒนธรรม ลักษณะเสื้อผ้า และวัสดุของเสื้อผ้าชาวอุยกูร์ ประการที่สอง จากเนื้อหาการวิจัยดังกล่าว ได้มีการนำเสนอการออกแบบที่ผสมผสานลักษณะของเครื่องแต่งกายอุยกูร์และผ้าแอตลาส ประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ของผ้า Atlas และตรวจสอบลักษณะผ้า รวบรวมวัสดุจากการรวบรวมในเว็บไซต์ในประเทศและต่างประเทศ จากการสำรวจภาคสนามของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเขตซินเจียง วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยได้รับการสังเกตในรายละเอียดมากขึ้น จากการรวบรวมเสื้อผ้าแบบดั้งเดิมและการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะ จึงได้มีการพัฒนาการออกแบบแฟชั่นที่ใช้เทรนด์ร่วมสมัย มักใช้ซิลิโคนทอทั่วไปที่ไม่มีข้อจำกัดใดๆ เกี่ยวกับเอวและการตกแต่งที่ทำด้วยงานปัก ผ้าไหม Atlas ที่พัฒนาขึ้นในประเทศจีนโดยใช้วิธีการทอแบบ Ikat เป็นผ้าเครื่องแต่งกายแบบดั้งเดิมที่สำคัญของชนกลุ่มน้อยซินเจียง จากการวิเคราะห์การรวบรวมข้อมูลดังกล่าว ผลงานที่ผลิตได้เน้นย้ำถึงลักษณะทางชาติพันธุ์ดั้งเดิมโดยการแยกลดทอน

คลาสสิกของผ้าแอตลาส ดัดแปลงหรือขยายบางส่วน รวมกับการถักด้วยมือ และเพิ่มความรู้สึกร่วมสมัย จึงเป็นการยืนยันถึงความเป็นไปได้ที่จะเผยแพร่ลวดลายคลาสสิกให้เป็นที่นิยมมากขึ้น

บทที่ 3

ผลการศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง แบ่งแยกเป็นประเด็นหลัก ดังนี้

1. พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
2. พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินี
3. พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เกี่ยวกับโครงการศิลปาชีพฯ
4. สรุปผลการศึกษา

1. พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระนามเดิมว่า หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร เป็นธิดาคนใหญ่ของพลเอกพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ (หม่อมเจ้า นักขัตรมงคล กิติยากร) พระนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ หม่อมหลวงบัว กิติยากร ได้รับพระราชทาน ว่า “สิริกิติ์” อันมีความหมายว่า “ศรีแห่งกิติยากร” จาก สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เกิดที่บ้าน พลเอกเจ้าพระยาวงศาอนุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) บิดาของ หม่อมหลวงบัว ณ ถนนพระรามหก จังหวัดพระนคร ในวันศุกร์ที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2475

หม่อมเจ้านักขัตรมงคล มีโอรสธิดา ดังนี้

1. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ หม่อมราชวงศ์กัลยาณกิติ์ กิติยากร
2. หม่อมราชวงศ์อดุลกิติ์ กิติยากร
3. หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร
4. หม่อมราชวงศ์บุษบา กิติยากร (ท่านผู้หญิงบุษบา สอนพงศ์)

ในเวลาที่หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์กำเนิดนั้น บิดาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเสนาธิการกองทัพบก มียศเป็น พันเอกหม่อมเจ้า นักขัตรมงคล กิติยากร เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตยในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 หม่อมเจ้านักขัตรมงคลทรงออกจากราชการทหาร โดยรัฐบาลแต่งตั้งให้ไปเป็นเลขานุการเอก ณ สถานทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ส่วน หม่อมหลวงบัวยังคงอยู่ในประเทศไทย จนกระทั่งให้กำเนิดหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์แล้ว จึงได้เดินทางตาม

ไปภายหลัง มอบหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ให้อยู่ในความดูแลของ เจ้าพระยาวงศาอนุประพัทธ์ และท้าว วนิดาพิจาริณี ผู้เป็นบิดามารดาของหม่อมหลวงบัว หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ได้กลับมาอยู่กับครอบครัวที่ ตำบลกริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนกรุงเกษม (ปัจจุบันอยู่ในแขวงเทเวศร์ เขตพระนคร) เมื่อหม่อมเจ้านักขัตตรมงคลทรงลาออกจากราชการกลับประเทศไทยใน พ.ศ.2477 ตอนนั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์มี อายุประมาณ 2 ปี 6 เดือน

หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เข้าศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนราชินี (ใกล้ปากคลองตลาด) แต่เมื่อ สงครามหาเอเชียบูรพาลูกกลามมาถึงประเทศไทย จังหวัดพระนครถูกโจมตีทางอากาศบ่อย ๆ จึงต้อง ย้ายไปเรียนต่อชั้นประถมปีที่ 2 ที่โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ ถนนสามเสน เพราะอยู่ใกล้ เทเวศร์ ซึ่งระยะนี้หม่อมราชวงศ์ได้เริ่มเรียนเปียโนด้วย เมื่อสงครามสงบ รัฐบาลซึ่งมี พันตรี คง อภัย วงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ทูลขอให้หม่อมเจ้านักขัตตรมงคลออกไปเป็นอัครราชทูตประจำราชสำนัก เซนต์เยรมส์ ประเทศอังกฤษ ในกลาง พ.ศ.2489 หม่อมเจ้านักขัตตรมงคลได้ทรงพาโอรสธิดาทั้งหมดไป ด้วย ขณะนั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์อายุได้ 13 ปี จบชั้นมัธยมปีที่ 3 ของโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์ คอนแวนต์แล้ว

ระหว่างที่อยู่ในประเทศอังกฤษ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เรียนเปียโนควบไปกับการเรียน ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสกับครูพิเศษ แต่อยู่ที่อังกฤษได้ไม่นาน หม่อมเจ้านักขัตตรมงคลก็ย้ายไปเป็น ราชทูตที่ประเทศเดนมาร์กและฝรั่งเศส ส่วนหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ คงตั้งใจเรียนเปียโนอย่างขะมักเขม้น เพื่อเตรียมสอบเข้าวิทยาลัยการดนตรีที่มีชื่อเสียงของกรุงปารีส

พ.ศ.2491 ขณะที่อยู่ในปารีส หม่อมเจ้านักขัตตรมงคลและครอบครัว ได้รับเสด็จสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งโปรดเสด็จพระราชดำเนินไปปารีสเพื่อทอดพระเนตรโรงงานทำรถยนต์ อยู่เนื่อง ๆ จนเป็นที่คุ้นเคยต่อเบื้องพระยุคลบาทและต้องพระราชอัธยาศัย ฉะนั้นเมื่อสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทรงประสูติเหตุทางรถยนต์ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด กระหม่อมให้หม่อมหลวงบัว กิตติยากร พาธิดาทั้งสอง คือ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ และ หม่อมราชวงศ์ บุชบา เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเยี่ยมพระอาการที่สถานพยาบาลเป็นประจำ จากนั้นสมเด็จพระ ราชชนนีได้ทรงขอให้ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ อยู่ศึกษาในโรงเรียนประจำชื่อโรงเรียน Riente Rive ซึ่งมี ชื่อเสียงด้านการสอนวิชาพิเศษแก่กุลสตรี ณ เมืองโลซาน

ต่อมาอีก 1 ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หม่อมเจ้านักขัตตรมงคล และ ครอบครัวมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แล้วสมเด็จพระราชชนนีได้รับสั่งขอหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ใน วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2492 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหมั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เป็นพิธีภายใน แล้ว คงให้ศึกษาต่อไป จนเสด็จนิวัติพระนคร จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ตามเสด็จ กลับมาถวายพระเพลิงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในเดือนมีนาคม พ.ศ.2493

วันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2493 มีพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ วังสระปทุม ทรงรับน้ำพระพุทธรูปและเทพมนต์ จากสมเด็จพระศรีสุวรินทร์บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เป็นสมเด็จพระราชินี

วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2493 เป็นวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับเฉลิมพระปรมาภิไธยว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เฉลิมพระยศสมเด็จพระราชินีเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

วันที่ 5 มิถุนายน 2493 ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีก จนสมเด็จพระบรมราชินีมีพระประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจริญพระชันษาได้ 3 เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีได้เสด็จนิวัติประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุภา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติ ณ พระที่นั่งอัมพรสถานต่อมาตามลำดับ

ปลาย พ.ศ.2498 สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีให้ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกาสภาอากาศไทย เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2499 และในปีนั้นเองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงพระผนวชตามโบราณราชประเพณี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีเป็นผู้สำเร็จการแทนพระองค์ ซึ่งต่อมาทรงเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ อันเป็นพระเกียรติยศสูงสุดของสมเด็จพระบรมราชินีแห่งประเทศไทย

2. พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินี

ประยูร สิริพิพันธุ์, (2515) กล่าวว่า หม่อมหลวงมณีรัตน์ บุนนาค ได้เปิดเผยถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะที่เป็นผู้ที่ได้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาท (พระมาตุจฉาและนางสนองพระโอษฐ์) ความเป็นมาว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชกรณียกิจที่จะต้องทรงปฏิบัติมากมายหลายประการ นอกจากพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ในฐานะทรงเป็นเอกอัครมเหสี และพระราชมารดาของพระราชโอรส พระราชธิดา แล้วยังทรงมีพระราชกรณียกิจที่ต้องทรงปฏิบัติ ได้แก่ ด้านพระราชประเพณีและศาสนา ด้านการศึกษา ด้านสังคม สงเคราะห์ และพระราชกรณียกิจที่มีต่อชาติบ้านเมือง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับสถาปนาพระราชอิสริยยศเมื่อพระชนมายุ 17 พรรษา พ.ศ.2498 ภายนั้นพระราชกรณียกิจของพระองค์ ยังไม่ค่อยมีอะไรมากนัก นอกจากถวายการปฏิบัติต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และทรงดูแลทูลกระหม่อมฟ้าหญิงอุบลรัตน ฯ คราวที่ตามเสด็จนิวัติพระนคร พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ก็เริ่มตามมา

พระราชกรณียกิจด้านพระราชประเพณีและศาสนา เสด็จไปประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล ฯ พระราชพิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษา การเสด็จพระราชดำเนินในพิธีทางศาสนานั้น นับว่า สำคัญทั้งเพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และทรงบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ทั้งส่วนพระองค์และทางราชการ ทรงเสด็จงานทางศาสนาทุกครั้ง ที่มีผู้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จเป็นประธานในพิธี นอกจากนี้ทรงพาพระราชโอรสพระราชธิดาไปสนทนารธรรม และทรงศึกษาธรรมด้วยพระองค์เอง จนทรงนำคำพระพุทธศาสนาต่าง ๆ มาประกอบเป็นพระราชดำรัส พระราชทานแก่นักศึกษา และประชาชนทั่วไป

พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงดำเนินรอยตามพระยุคลบาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องการศึกษา ทรงสนับสนุนในเรื่องการศึกษามาก โดยพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ตั้งทุนมูลนิธิช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลน นอกจากนี้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานปริญญาบัตร อนุปริญญาบัตร และประกาศนียบัตรแก่วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยทุกแห่ง และจะพระราชทานพระราโชวาทเตือนสตินิสิตนักศึกษาถ้าทำผิดอีกด้วย พระองค์สนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับการศึกษามาก จะเห็นได้จากเสด็จพระราชดำเนินไปสอนเด็ก ๆ ขาดเรียนที่ไม่สามารถ อ่านออก และเขียนได้ด้วย พระองค์เอง โดย แทรกความรู้ทางพุทธศึกษา จริยศึกษา และสุขศึกษาด้วย หนังสือ ที่ทรงนำมาสอนนั้น เกี่ยวกับพุทธศาสนา และจะทรงเน้นให้สอนเรื่องความรักชาติ รักแผ่นดินกำเนิดของตน

พระราชกรณียกิจด้านสังคมสงเคราะห์ จะเห็นได้จากที่ทรงเป็นองค์สภานายิกาสภาภาษาไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2499 หลังจากที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จสวรรคต ทรงหารายได้บำรุงภาษาชาติเป็นประจำทุกปีมา และยังทรงรับสมาคมต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์ เวลาที่เสด็จพระราชดำเนินไปตามต่างจังหวัด ถ้ามีพสกนิกรมาทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาพระองค์จะทรงรับไว้พิจารณา และช่วยเหลือทุกรายไป โดยให้สมาคมสภาสังคม สงเคราะห์เป็นผู้ดำเนินการต่อไปอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้เวลาเสด็จพระราชดำเนินไปทรงพักผ่อน พระราชอิริยาบถ จะเสด็จพระราชดำเนิน ไปเยี่ยมเยียนชาวเขา ชาวบ้านต่าง ๆ ตามที่ทุรกันดาร และจะพระราชทานความช่วยเหลือต่อประชาชนผู้เดือดร้อนทุกรายไป

พระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจอันนี้ ทรงถือว่าสำคัญมาก ทรงกระทำทุกอย่างที่ทำให้ศรัทธาในความรัก นอกจากนี้ ทรงคอยเป็นกำลังพระทัย ให้กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกด้วย ไม่แต่เพียงเท่านั้น ทรงมีพระราชกรณียกิจ ต่อพระราชโอรสพระราชธิดา พระองค์รับสั่งอยู่เสมอว่า “หน้าที่ของแม่สำคัญอย่างยิ่งแก่หญิงที่มีบุตร” ทรงอบรมเรื่อง

ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีการรักษา และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ ทรงพา
ทูลกระหม่อมเข้าห้องพระและทรงอบรมเป็นประจำ

พระราชกรณียกิจต่อประเทศชาติบ้านเมือง คือการตามเสด็จองค์พระประมุขไปตามที่ต่าง
ๆ ทั้งภายใน และต่างประเทศ และเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช สมเด็จพระนาง
เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนในหลวง จน
ในที่สุดได้รับพระราชทาน อิศริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นับเป็น
พระบรมราชินีนาถ พระองค์ที่ 2 ของราชวงศ์จักรี พระราชกรณียกิจที่เป็นที่ซาบซึ้ง และประทับใจ
ของมวลพสกนิกร คือ การเสด็จไปเยี่ยมทหารและตำรวจชายแดน ยังดินแดนของผู้ก่อการร้าย และ
เสด็จไปเยี่ยมทหาร ตำรวจผู้ประสบอุบัติเหตุจากการรบทั้งภายในและภายนอกประเทศ ไม่ว่าที่แห่ง
นั้นจะเต็มไปด้วยภัยอันตรายใด ๆ พระองค์ไม่ทรงหวาดหวั่นหรือเกรงกลัวเลย เวลาเกิดเหตุการณ์ต่าง
ๆ พระองค์จะทรงนึกถึงประชาชนเดือดร้อนก่อนพระองค์เสมอ แม้แต่เวลาเสด็จต่างจังหวัด ทรง
ระมัดระวังมากเรื่องการแต่งกายและทรงแต่งกายและทรงกำชับตามเสด็จฝ่ายหญิงแต่งกายให้ถูกต้อง
ตามกาลเทศะ

2.1 พระราชกรณียกิจด้านงานส่งเสริมศิลปาชีพ

ความหมายและความเป็นมาของศิลปาชีพ (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ, 2543)

ศิลปาชีพ หมายถึง การส่งเสริมให้คนไทยในภูมิภาคต่างๆผลิตงานด้านศิลปหัตถกรรมเป็น
อาชีพเสริม นอกเหนือจากการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลัก งานศิลปาชีพอยู่ภายใต้การดำเนินงานของ
มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 21
กรกฎาคม พ.ศ. 2519 โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้พระราชทานกำเนิดแก่
มูลนิธิ ทรงเป็นประธานกรรมการบริหารของมูลนิธิฯ การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพ นอกจากจะเป็น
การเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรและราษฎรผู้มีรายได้น้อยแล้ว ยังช่วยอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนไทย และพัฒนาคุณภาพของฝีมือให้ดียิ่งขึ้น จนสามารถผลิตสินค้าให้เป็น
ที่ต้องการของตลาด รวมทั้งสร้างสรรค์งานฝีมือขึ้นเยี่ยมไว้เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติอีกด้วย

ประวัติความเป็นมาของศิลปาชีพ เริ่มต้นจากความสนพระราชมหุทัยอย่างจริงใจของสมเด็จพระ
นางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในอันที่จะส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมของราษฎร เมื่อเสด็จพระ
ราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนหมู่บ้านต่างๆตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จแปร
พระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักในต่างจังหวัด พระราชดำริครั้งแรกในการส่งเสริมอาชีพ
หัตถกรรมมีขึ้นเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2508 ระหว่างประทับที่วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์ ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรที่หมู่บ้านเขาเต่า
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงชักชวนให้หญิงชาวบ้านหัตถ์ผ้าฝ้ายขาย

โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดหาครุทอผ้าจากจังหวัดราชบุรีมาช่วยสอนให้ ปรากฏว่า กิจการทอผ้าชาวมา และผ้าขึ้นพื้นเมืองดำเนินไปด้วยดีพอสมควรถือว่า เป็นพระราชกรณียกิจแรกทางด้านการส่งเสริม อาชีพหัตถกรรมแก่ราษฎร ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มขึ้น

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2513 ได้เกิดอุทกภัยที่จังหวัดนครพนม ภายหลังน้ำลดแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราช ดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนและพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนแก่ ราษฎร มีราษฎรมารับเสด็จอย่างเนืองแน่นจากหลาย ๆ อำเภอ ปรากฏว่า หญิงชาวบ้านแทบทุก คนนุ่งขึ้นไหมมัดหมี่ซึ่งมีความสวยงามต่าง ๆ กันสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ ทอดพระเนตรผ้าไหมเหล่านั้นด้วยความสนพระราชหฤทัยยิ่ง ทรงสอบถามราษฎรจนได้ความว่า ราษฎรทอผ้าไหมมัดหมี่ไว้ใช้กันเองแทบทุกครัวเรือน ไม่ได้ทอขาย นอกจากทอให้ลูกหลานยามออก เรือน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง พระราชปรารภว่า การพระราชทานสิ่งของให้แก่ชาวบ้าน นั้นเป็นเพียงการช่วยเหลือเฉพาะหน้า ควรจะหาวิธีที่ช่วยให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะ ยาวต่อไป สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริว่า ชาวบ้านมีความรู้ ความสามารถในการทอผ้าไหมมัดหมี่อยู่แล้ว หากจะส่งเสริมให้ทอเพิ่มขึ้นจากที่เคยทอไว้ใช้เอง ก็ จะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม จึงทรงชักชวนให้ชาวบ้านเริ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ขายโดยทรงรับซื้อไว้เอง ทั้งหมดและเพิ่มราคาให้สูงกว่าท้องตลาด ในเวลานั้น ผ้าไหมมัดหมี่ยังไม่ค่อยมีคุณภาพ มักมีลักษณะ แคบ สั้น และส่วนใหญ่สีตก แต่ที่ทรงรับซื้อไว้ก็เพื่อจูงใจให้ชาวบ้านมีกำลังใจทอผ้าไหมต่อไป พร้อม กันนั้น ก็พระราชทานคำติชม และข้อแนะนำต่างๆ ให้ราษฎรเลขาธุการในพระองค์นำไปแจ้งแก่ชาวบ้าน จนผ้าไหมมัดหมี่ค่อยๆ พัฒนาคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ จึงเป็นที่ต้องการของประชาชนทั่วไป หลังจาก นั้นโครงการส่งเสริมการทอผ้าไหมก็ได้ขยายออกไปตามหมู่บ้านต่างๆ ของจังหวัดทางภาคอีสาน และ โปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการทอผ้าไหมพื้นเมืองทุกชนิด ทั้งผ้าไหมสีพื้นและผ้าไหมลายพื้นเมืองต่างๆ นอกเหนือจากผ้าไหมมัดหมี่ เช่น ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมลายลูกแก้ว ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมลายขิด ชาวบ้านที่ทอผ้าไม่เป็น ก็โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทรงรับซื้อเส้นไหมนั้นส่งไปให้ผู้ที่ไม่ได้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่มีความสามารถในการทอเป็นผู้ทอแทน จนการทอผ้าไหมกลายเป็น โครงการส่งเสริมอาชีพที่ทำรายได้ ให้แก่ราษฎรอย่างกว้างขวางที่สุดของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

ใน พ.ศ. 2515 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ จัดสรรที่ดิน ที่หุบกะพง จังหวัดเพชรบุรี ให้ราษฎรได้อาศัยทำไร่เป็นอาชีพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงช่วยเหลือกลุ่มแม่บ้านชาวหุบกะพงให้มีรายได้เพิ่มเติม ด้วยการนำป่าน ศรนารายณ์ ซึ่งเป็นพืชในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นสินค้าหัตถกรรมต่างๆ เช่น กระเป๋าถือ หมวก พัด

รองเท้าแตะและของใช้อื่นๆอีกหลายอย่าง โดยได้รับความร่วมมือจากกองอุตสาหกรรมสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ส่งครูไปช่วยแนะนำ และพัฒนาผลิตภัณฑ์จากป่านศรนารายณ์จนสามารถผลิตเป็นสินค้าออกสู่ตลาดได้ต่อมา กลุ่มสตรีในนิคมสร้างตนเองของตำบลอ่าวน้อย อำเภอมือเืองฯ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งปลูกสับปะรดเป็นอาชีพ แต่มีรายได้ที่ไม่แน่นอน ได้ขอพระราชทานอาชีพเสริมบ้าง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกการทำดอกไม้ประดิษฐ์ โดยมีคณะอาจารย์จากวิทยาลัยครูสวนดุสิตไปช่วยสอนจนสามารถทำดอกไม้ประดิษฐ์ได้เหมือนของจริง และจำหน่ายในท้องตลาดได้ จากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สอนราษฎรที่ตำบลดอนขุนห้วย และตำบลเขาใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี และที่อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏว่าชาวบ้านมีความสามารถในการทำดอกไม้ประดิษฐ์ได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานแนวความคิดให้ประดิษฐ์ดอกไม้ไทยๆ เช่น ดอกแก้ว ดอกบัว พวงชมพู รสสุคนธ์ อัญชัน พวงทอง บุนนาค และทรงรับซื้อไว้เองเป็นส่วนมาก เพื่อให้นำไปประดิษฐ์เป็นพวงมาลาของหลวง

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2517 ระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนราธิวาส เป็นเวลาที่ราคาเยี่ยงพาราตกต่ำ ราษฎรผู้มีอาชีพรับจ้างกรีดยางพาราเดือดร้อนจากรายได้ที่ลดน้อยลง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงมี พระราชดำริให้ชาวบ้านทอผ้าฝ้ายเป็นอาชีพเสริม โดยเริ่มโครงการขึ้นครั้งแรกที่บริเวณวัดเชิงเขา อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาสได้พระราชทานกี่ทอผ้า เส้นฝ้าย และอุปกรณ์ทุกอย่าง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมสนับสนุนโครงการ โดยส่งครูมาสอนการสร้างกี่และการย้อมสีเส้นฝ้าย ส่งครูจากเกาะยอ จังหวัดสงขลา มาสอนการทอ เริ่มจากการทอผ้าริ้วลายดอกพิกุล ซึ่งเป็นดอกไม้สัญลักษณ์ประจำจังหวัดนราธิวาส หลังจากนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ส่งช่างทอจากจังหวัดลำพูน มาสอนการทอผ้าลายดอกพิกุลด้วยวิธีแบบลำพูนเพื่อพัฒนาคุณภาพของผ้าทอให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากจะทรงริเริ่มโครงการทอผ้าแล้วในเวลาเดียวกัน ยังได้ทรงส่งเสริมอาชีพการจักสานย่านลิเภาขึ้นในหลายๆอำเภอของจังหวัดนราธิวาสด้วย ย่านลิเภาเป็นไม้เลื้อยประเภทเฟิร์น ขึ้นอยู่ชุกชุมในภาคใต้ ลำต้นเป็นเส้นเล็กและเหนียวมาก เมื่อนำมาปอกเปลือกและรูดเส้นจนขึ้นเงา ก็สามารถนำไปจักสานเป็นภาชนะต่างๆที่มีลวดลายประณีตได้ ย่านลิเภาแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยโบราณและเป็นที่นิยมกันมากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เนื่องจากการจักสานย่านลิเภาทำได้ยาก ต้องอาศัยความละเอียดประณีตและความอดทนเป็นอย่างสูง เป็นเหตุให้ไม่ค่อยมีผู้สืบทอดศิลปะประเภทนี้ จนในที่สุดผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาที่สูญหายไปจนแทบไม่มีผู้รู้จัก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกลุ่มจักสานย่านลิเภาขึ้นที่จังหวัดนราธิวาสเป็นแห่งแรก โดยจัดหาครูจากจังหวัดนครศรีธรรมราชมาเป็นผู้สอน ต่อมาได้ครูซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมในท้องถิ่นมาช่วยฝึกสอนชาวบ้านด้วย โครงการส่งเสริมการประดิษฐ์ย่านลิเภาเป็นสินค้าหัตถกรรม จึง

แพร่หลายมากขึ้นเป็นลำดับ รวมทั้งได้มีการนำไปฝึกสอนแก่ผู้พิการ ณ สถานสงเคราะห์คนพิการพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อ พ.ศ. 2521 ด้วย เพื่อให้เป็นรายได้แก่ผู้พิการเหล่านั้น

ปลาย พ.ศ. 2518 เกิดน้ำท่วมใหญ่ที่จังหวัดอ่างทอง ราษฎรเดือดร้อนกันมาก โดยเฉพาะที่ตำบลบางเสด็จ อำเภอบางมอญ เพราะราษฎรในละแวกนั้นส่วนใหญ่มีอาชีพทำอิฐ และเหลาไม้ก้านธูป เมื่อเกิดน้ำท่วม ราษฎรไม่สามารถเผาอิฐหรือตากไม้ก้านธูปได้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงทราบ จึงมีพระราชดำริว่า น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านนำดินเหนียวมาปั้นเป็นตุ๊กตาไทย ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมโบราณของไทยอย่างหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโครงการปั้นตุ๊กตาไทยขึ้นที่ วัดท่าสุทธาวาส ตำบลบางเสด็จ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2519 โดยวิทยาลัยเพาะช่างได้ส่งครูมาช่วยฝึกสอน ในระยะแรกผลงานยังไม่ค่อยสวยงามนักแต่ได้ทรงรับซื้อไว้ทั้งหมด ต่อมาชาวบ้านได้พัฒนาฝีมือปั้นดีขึ้น ทำให้สามารถหาตลาดจำหน่ายได้เองด้วย

กิจการด้านการส่งเสริมอาชีพศิลปหัตถกรรมที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงอำนวยการอยู่ ได้ขยายขอบเขตการดำเนินงานกว้างขวางมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ต้องทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์เพื่อโครงการต่างๆเป็นจำนวนมาก ข้าราชการบริพารและผู้มีจิตศรัทธา จึงได้รวบรวมเงินจำนวนหนึ่งขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงใช้จ่ายในกิจการนี้ และกราบบังคมทูลขอให้ทรงจัดตั้งเป็นมูลนิธิ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมูลนิธิขึ้นเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 พระราชทานชื่อว่า “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์” และทรงเป็นประธานกรรมการบริหารของมูลนิธิฯ ด้วย ต่อมาใน พ.ศ. 2531 ได้เปลี่ยนชื่อของมูลนิธิฯ เป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ซึ่งใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

หลังจากการจัดตั้งมูลนิธิขึ้นเป็นทางการนับตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา ได้เกิดโครงการส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎรเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก โดยใน พ.ศ. 2519 มีโครงการทอผ้าฝ้าย ที่อำเภอบางมอญ จังหวัดอ่างทอง และที่อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โครงการสานเสื่อกระจูดที่ตำบลศาลาใหม่ อำเภอดงตาล จังหวัดมณฑลฉะเชิงเทรา โครงการทอผ้าไหม ที่อำเภอดงหลวงและอำเภอดงเจริญ จังหวัดสุพรรณบุรี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดสระแก้ว) ต่อมา ใน พ.ศ. 2520 มีโครงการทอผ้าไหมแพรวา ที่ตำบลโพธิ์ อำเภอดงเจริญ จังหวัดกาฬสินธุ์ และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอีกหลายอย่างเช่น การทำเครื่องประดับเงินของชาวไทยภูเขาในภาคเหนือ การจักสานไม้ไผ่ลายขีด ซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคอีสานรวมทั้งการอนุรักษ์งานฝีมือโบราณอีกหลายชนิดที่แทบจะหาครูผู้ถ่ายทอดวิชาไม่ได้อีกแล้ว เช่น การถักหมวก การทำคร่ำ การทอจก การปักช่อบแบบไทย การแกะสลักไม้และการแกะสลักหนังตะลุง ตลอดจนการสร้างสรรคงานหัตถกรรมแบบใหม่เพิ่มขึ้น เช่นการตกแต่งหัตถกรรมต่างๆด้วยปีกแมลงทับส่งผลให้มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ กลายเป็นศูนย์รวมที่สำคัญของบรรดาครูผู้มีฝีมือทางหัตถกรรมทั้งหลาย

การจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพ จากการขยายงานศิลปาชีพแขนงต่างๆออกไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพขึ้นในหลายจังหวัด เพื่อให้เป็นศูนย์รวมของการเรียนการสอนศิลปาชีพ และเป็นศูนย์อำนวยความสะดวกประสานงาน รวบรวมผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพ โดยบางศูนย์สามารถจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของศูนย์ให้แก่ผู้สนใจได้โดยตรง

ศูนย์ศิลปาชีพที่ได้จัดตั้งขึ้นมีตามลำดับดังนี้

1. โรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา อยู่ภายในบริเวณสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2520 นอกจากจะมีโรงฝึกศิลปาชีพเพื่อฝึกหัดหัตถกรรมไทยแขนงต่างๆแก่นักเรียนซึ่งเป็นบุตรหลานของราษฎรที่มีฐานะยากจน และมีหน่วยก้านดีพอที่จะสนับสนุนให้เรียนทางด้านศิลปหัตถกรรมในขั้นที่ยากขึ้นแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่และสมาชิกศิลปาชีพทั่วประเทศ เป็นศูนย์กลางรับซื้อเก็บรักษา และจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพทั้งหมด รวมทั้งเป็นที่ทำการของกองศิลปาชีพ สำนักราชเลขาธิการด้วย

2. ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร อยู่ที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใกล้กับพระราชวังบางปะอิน จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2524 รับเกษตรกรที่มีฐานะยากจนจากจังหวัดต่างๆ ซึ่งมีการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มาฝึกอบรมในด้านศิลปาชีพสาขาต่างๆประมาณ 30 สาขา นอกจากนี้ ยังมีแผนกเกษตรกรรมเพื่อให้ความรู้แก่เกษตรกรที่มาฝึกอบรมด้านศิลปาชีพให้มีพื้นฐานความรู้ด้านเกษตรกรรมด้วย ศูนย์ศิลปาชีพบางไทรมีอาณาบริเวณที่กว้างขวางถึง 900 ไร่เศษ และมีภูมิประเทศสวยงาม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ มีกิจกรรมต่างๆ ให้ประชาชนชมมากมาย ปัจจุบันจึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของประเทศไทย

3. ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกุดนาขาม อยู่ที่บ้านกุดนาขาม ตำบลเจริญศิลป์ กิ่งอำเภोजีนศิลป์ จังหวัดสกลนคร จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 บนที่ดินประมาณ 50 ไร่ เพื่อส่งเสริมศิลปาชีพประเภทต่างๆ โดยเริ่มจากเครื่องปั้นดินเผา ต่อมาก็ขยายไปยังศิลปหัตถกรรมสาขาอื่นๆ เช่น แกะสลักไม้ ทำเครื่องเรือน ทำดอกไม้ประดิษฐ์ ตัดเย็บเสื้อผ้า ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย หล่อโลหะ

4. ศูนย์ศิลปาชีพบ้านจાર อยู่ที่บ้านจાર ตำบลม่วง อำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 เพื่อส่งเสริมอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม ต่อมาได้ขยายการดำเนินงานของศูนย์ โดยเปิดสอนศิลปาชีพต่างๆเพิ่มขึ้น เช่น การทำเครื่องเรือน การตัดเย็บเสื้อผ้า การปักผ้า การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การถักไหมพรม

5. ศูนย์ศิลปาชีพบ้านแม่ตำ อยู่ที่บ้านแม่ตำ ตำบลเสริมซ้าย อำเภอสว่าง จังหวัดลำปาง จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 งานศิลปาชีพประเภทแรกที่เริ่มฝึกสอนคือการทอผ้าฝ้าย หลังจาก

นั้นได้ขยายไปถึงการทำเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักไม้ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมการจักสานไม้ไผ่

6. ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ที่อำเภอเมืองฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 มีการฝึกสอนศิลปาชีพหลายประเภท เช่น จักสานหวาย จักสานไม้ไผ่ ทอผ้าไหม ตัดเย็บเสื้อผ้าตุ๊กตาชาวเขา ดอกไม้ประดิษฐ์ เครื่องหนังและของชำร่วยสมาชิกของศูนย์ฯ แบ่งเป็นสมาชิกชั่วคราว และสมาชิกประจำ ผู้ที่เป็นสมาชิกชั่วคราว เมื่อเรียนจบแล้วก็กลับไปประกอบศิลปาชีพที่บ้าน ส่วนผู้ที่เป็นสมาชิกประจำซึ่งเป็นสมาชิกฝีมือดี ทางศูนย์ฯ จะจ้างไว้เพื่อผลิตงานที่ศูนย์ฯ

7. อยู่ในบริเวณเขตพระราชฐานชั้นนอกของพระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนราธิวาส ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 โดยกรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน จัดวิทยากรไปทำการฝึกอบรมในระยะแรก เป็นศูนย์ที่เน้นในด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะ

8. ศูนย์ศิลปาชีพบ้านเนินธัมมัง อยู่ที่บ้านเนินธัมมัง หมู่ที่ 5 ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 เพื่อช่วยเหลือราษฎรในจังหวัดนครศรีธรรมราช และในพื้นที่ใกล้เคียง เสริมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เปิดสอนการทอผ้าฝ้าย การปักผ้าด้วยมือ การถักโครเชต์ และการจักสานกระจูด

นอกจากศูนย์ศิลปาชีพต่างๆ แล้ว ยังมีโครงการศิลปาชีพอีกมากกว่า 200 โครงการ กระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ทั่วประเทศ เนื่องจากเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรที่ใด หากทรงพบว่า มีราษฎรยากจน ก็จะทรงรับไว้เป็นสมาชิกศิลปาชีพ และให้จัดตั้งโครงการศิลปาชีพขึ้นในหมู่บ้านนั้นๆ โดยพิจารณาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น ประกอบกับความสามารถทางศิลปหัตถกรรมดั้งเดิมของชาวบ้านเป็นหลัก

คุณหญิงจรงจิตต์ ทีชะระ อติตรองราชเลขาในการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
กล่าวว่า“.....หลังจากที่ทั้งสองพระองค์เสด็จฯ กลับจากเยี่ยมราษฎรแล้วก็โปรดฯ ให้ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ ซึ่งเป็นราชเลขาฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ซึ่งรวมทั้งดิฉันด้วย ออกไปซื้อผ้าจากชาวบ้านที่นครพนมเป็นแห่งแรก ซึ่งตอนนั้นเราเองยังไม่ทราบเลยว่าพระองค์ท่านจะทรงทำอะไร ทางเราเมื่อไปถึงก็ไปขอพบท่านผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น บอกกับท่านว่า สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงให้มาซื้อผ้าไหม ท่านผู้ว่าฯ ก็พาเราไปที่เรือนครแหล่งอุตสาหกรรมผ้าไหมที่สำคัญของอีสาน ซึ่งเปรียบเหมือนสำนักแห่งใหม่ของเชียงใหม่ พวกเราก็ซื้อแล้วเอากลับมา

เมื่อสมเด็จพระเนตรเห็นผ้า ก็ทรงตรัสว่าไม่ใช่ พระองค์ท่านทรงต้องการให้เราไปที่หมู่บ้าน ขึ้นไปตามบ้านราษฎร ไปดูสิ่งที่เขาถัก ที่เขาใช้ แล้วไปดูที่เขาทอเก็บไว้ด้วย พวกเราก็กลับไปที่นั่นอีกครั้งหนึ่ง ไปซื้อผ้าเหล่านี้มา ครั้งแรก ได้มาเพียงสองสามผืนเท่านั้น เพราะชาวบ้านอายุที่จะเอาผ้ามาอวด ต้องบอกกับเขาเหล่านั้นว่า พระราชินีทรงสั่งให้พวกเราออกมา เพื่อให้มาซื้อผ้าไหมที่ชาวบ้านทอ

ในเบื้องต้น ชาวบ้านปฏิเสธ เพราะอาจจะคิดว่าเราจะเอาของมีค่าของเขาไป เพราะผ้าไหมเป็นของมีค่าสิ่งเดียวที่เขาถืออยู่ และเขาก็ทอไว้ใช้ด้วยใจรัก คือ เขาปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไว้เพียงเล็กน้อย ประมาณสักกระดั่งสองกระดั่งเท่านั้น แล้วจะค่อย ๆ ประจงสาวไหมน้อยให้ละเอียดจนเส้นมันยาว ไหมน้อยนี้คือรังไหมชั้นใน เป็นไหมคุณภาพดี เขาจะสาวไหมน้อยนี้เก็บไว้ ส่วนไหมชั้นนอกเรียกไหมเปลือกนอก ชาวบ้านจะทอไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนที่เป็นไหมน้อยจะนำไปทอเป็นของขวัญสำหรับลูกจะแต่งงาน เพราะเป็นของมีค่าสำหรับลูก ถ้าลูกเป็นผู้ชาย ก็จะทอใส่หรือผ้าขาวม้าให้ ส่วนที่จะรับไหว้สะใภ้ก็จะมีผ้าชิ้น

เราทราบว่า ที่ ๆ ชาวบ้านเก็บผ้าไหมจะอยู่ตรงที่เขานอนทับไว้นั่นเอง กล่าวคือพื้นบ้านของเขาจะถอดกระดานแผ่นบนออกได้ ส่วนข้างล่างก็จะมีแผ่นกระดานปูอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้น พื้นบ้านของเขาจะเป็นเหมือนตู้สองชั้น วิธีที่จะหยิบผ้าออกมาก็คือ เลาะเอาแผ่นกระดานแผ่นบนออก หยิบสมบัติมีค่าให้พวกเราดู เราจึงบอกเขาว่า ผ้าเหล่านี้ทอสวยเหลือเกิน สมเด็จพระราชินีโปรดมาก ชอบมาก ให้มาดูฝีมือทอผ้าของป่า จะได้สั่งทอ ป่าจะได้มีอาชีพ ตอนนั้นชาวบ้านยังไม่มั่นใจว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถ จะโปรดฯ ให้ซื้อไปทำอะไร และหลายคนก็รู้สึกอาย ย้อนถามพวกเราว่า จะเอาไปทำอะไรกัน ในรั้วในวังหรือจะมาสวมใส่ของคนบ้านนอก แต่เราก็อธิบายให้เขาฟัง จนยอมขาย เราก็ซื้อตามราคาที่เขากำหนดที่สมเด็จพระเนตรท่านทรงกำชับไว้ แล้วเราก็นำผ้าเหล่านั้นมาถวาย พระองค์ท่านจะทรงทอดพระเนตรทีละชิ้นๆ ด้วยความสนพระทัย ผ้าชาวบ้านที่เห็นจะมอมแมมเพียงใด ท่านก็จะทรงคล้อยออกโดยไม่ทรงรังเกียจ แม้ตอนนั้นจะไม่ทรงสบายด้วย เพราะทรงเป็นพระโรคภูมิแพ้ เมื่อทอดพระเนตรแล้ว ก็ให้กลับไปหาคนเดิมใหม่ โปรดฯ ให้ทอเหมือนเดิมอีกหนึ่งผืน เสร็จเมื่อใดไม่ว่าพระองค์ท่านจะทรงพระราชทานเงินมัดจำล่วงหน้าไปด้วย แต่ชาวบ้านก็ไม่ยอมรับ นี่เป็นโครงการผ้าไหมที่เริ่มมาเป็นงานแรก...”

3. พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เกี่ยวกับโครงการศิลปาชีพฯ

พระราชดำรัส และพระราโชวาท ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่เกี่ยวกับโครงการศิลปาชีพ มีปรากฏในหนังสือ “ประมวลพระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าฯ

พระบรมราชินีนาถ ที่พระราชทานในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา” บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาและความใฝ่พระราชหฤทัยในงานศิลปาชีพที่มีมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ยกตัวอย่าง เช่น

พระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง

พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

“...ข้าพเจ้าจึงคิดว่าควรจะใช้วันเกิดนี้เป็นวันของชาวไร่ชาวนาของประชาชนไทย จึงจัดให้เป็นวันส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษขึ้น เพื่อสนองความปรารถนาดีของพี่น้องประชาชน ชาวไร่ชาวนา แล้วก็เป็นวันแสดงฝีมือของศิลปินซึ่งท่านทั้งหลายก็เห็นอยู่ปรากฏกับตา เช่น เสื้อที่ข้าพเจ้าใส่นี้ ก็ทอและให้สีโดยชาวนาทางภาคอีสานชาวนาชาวไร่นี้แสดงให้เห็นว่าชาวต่างประเทศเห็นจากฝีมือของเขา ในการผลิตศิลปาชีพพิเศษ ว่าเผ่าไทยเป็นเผ่าที่มีความเจริญ มีวัฒนธรรมมายังยืนนานแล้ว ไม่ใช่เป็นผู้ที่เป็นเผ่าที่เกิดใหม่หรืออะไรอย่างนั้น เพราะเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่าการฟ้อนรำ ดนตรีก็ดี แม้แต่วิธีทอผ้า ย้อมผ้านี้ ข้าพเจ้าไม่มีส่วนเลยที่จะไปให้สีหรือออกแบบเขาเป็นผู้ทำทั้งสิ้น พอถามเขา เขาก็บอกว่าอยู่ในหัว ปู่ย่าตายายสอนมา นี่แสดงให้เห็นว่า คนไทยเราเป็นชนชาติที่เจริญมานานโขแล้ว ทุกคนตลอดถึงชาวต่างประเทศที่ได้เห็นความสวยงามของผ้าไหมมัดหมี่ในด้านสี ลวดลาย และผิวของผ้ามักจะบอกว่า พระราชินีให้สีไหม ออกแบบไป ไม่เป็นความจริงเลย เพราะข้าพเจ้าไม่มีความสามารถถึงขั้นนั้น ชาวไร่ชาวนาเป็นคนให้สีและออกแบบลวดลายต่าง ๆ ตลอดมา...”

“....เมื่อข้าพเจ้าเห็นเขามารับเสด็จฯ เห็นผ้านุ่งที่เขาใส่สวยงามเสียเหลือเกิน เป็นไหมมัดหมี่ แล้วเขาก็นั่งกับพื้นอยู่อย่างนั้นก็ถามเขาว่า นี่ทำเอง เขาก็บอกว่าทำเอง เขาเลี้ยงไหมเองที่บ้าน คนละกี่กระดัง 20-30 กระดัง แล้วมีผ้าขาวบาง ๆ ปิด เทานั้นเอง และหม่อน ต้นหม่อนก็เป็นต้นไม้ที่ทนแล้งอย่างข้าวไม่สามารถทนแล้งได้แต่หม่อนนี้ถึงจะแกร็นอย่างไร ก็ทนแล้งได้ เป็นต้นไม้ที่เหมาะสมสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือจริง ๆ เมื่อข้าพเจ้าเห็นดังนั้น เห็นความสามารถความสวยงามของมัดหมี่ก็เลยบอกเขาว่า ขอให้พี่น้องทอนี้ให้ฉันใส่ได้ไหม จะขอซื้อ เขาบอกได้ เต็มใจ เขาก็ทอให้ นั่นเลยเป็นการตั้งต้นศิลปาชีพ แล้วบอกกับเขาว่าให้คิดเงินมาเถอะ เขาจะขอแค่ถุงละ 200 บาท ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ยุติธรรมเลย เพราะว่างานนี้เป็นงานละเอียดอ่อน และสวยงามมากเลยให้เขาเป็นจำนวนมาก เขาก็มีกำลังใจจนเป็นอุตสาหกรรมใหญ่ได้ ยังอยู่ตามครัวเรือน แต่ว่ากลายเป็นผลผลิตที่ออกมามากมาย บัดนี้มีมากกว่าพันครัวเรือนแล้ว ที่อยู่ในมูลนิธินี้แล้วก็มีชาวต่างประเทศที่นิยมและมาขอติดต่อว่าขอให้มูลนิธิส่งผ้าไหมมัดหมี่ออกเท่าไร เขาจะรับซื้อทันทีเช่นมีอยู่ผืนหนึ่ง สวยเหลือเกิน ชาวบ้านขายผืนละ 500 ความจริงเขาขอ 300 แล้วข้าพเจ้าให้ 500 ผืนหนึ่งก็ราว ๆ เมตรกว่า ข้าพเจ้าเอาไปชูตริตชาวต่างประเทศโดยอธิบายกับเขาว่า ทุกบาททุกสตางค์จะไปช่วยชาวนาไทย ชาวต่างประเทศเขายินดีเขาบอกว่าเราอยู่ลำพังไม่ได้ ต้องช่วยกัน ต่างคนต่างต้องช่วยซึ่งกันและกันในโลกนี้ ชาวต่างประเทศนั้นเป็นชาวญี่ปุ่น มีเมตตาจิตมากที่จะช่วยเมืองไทยให้ได้อยู่ดีกินดีขึ้น เขาบอกไม่

เป็นโรงละครขายเขาเพิ่มขึ้นก็ได้ ข้าพเจ้าก็บอกอย่างนั้นขอ 800 ขอฟินละ 800 เขาบอกเขาซื้อ 800 ของพระองค์ท่าน แล้วไปขายที่ญี่ปุ่น เขาขายได้ฟินละ 600 ดอลลาร์เขาว่าอย่างนั้น เท่ากับหมื่นกว่า เพราะความงามของผ้า เขาบอกวางลงเท่านั้น คนญี่ปุ่นทั้งหลายคว่ำเลย เอาไปไว้ตัดกิโมโนบอกสวยมาก เป็นศิลปะที่ละเอียดอ่อน บอกว่าเมื่อสมัยโบราณ ชาวญี่ปุ่นเคยมีศิลปะแบบนี้คล้ายคลึงกันมาก เดียวนี้ไม่ได้ทำแล้ว เพราะว่าประเทศเขาร่ำรวยขึ้น แต่เขายังอยากใส่ แต่ข้าพเจ้าว่าเขาจะมีจิตเมตตา กับเมืองไทยด้วย...”

“...สีทองของมัดหมี่ที่ชาวบ้านได้แทรกไว้ในผ้านี้ ชาวต่างประเทศถามว่าเป็นสีอะไร สีธรรมชาติหรือสีเคมีวิทยาศาสตร์ ข้าพเจ้าบอกว่าเป็นสีธรรมชาติ ชาวบ้านจะบอกหมดเลยว่าสีแดงจาก ครั่ง สีเหลืองข้าพเจ้าไม่เคยเห็น รากไม้เขาเรียกว่า เชล พอทอไปแล้วจะออกเป็นประกายทองทั้งดงาม ไม่ใช่ทองแบบขาววาว น่าเกลียดดูบวมอย่างนั้น เป็นทองที่ขริบสง่ามากทีเดียว อันนี้เป็นศิลปะที่ชาวต่างประเทศสนใจมากอีกอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้สุราษฎร์ นครศรีธรรมราช และเดี๋ยวนี้แพร่ขยาย ด้วยความเก่งของคนไทย มาที่นครราชสีมาด้วย คือกระเป๋าย่านลิเภา ย่านลิเภาที่ที่แรกข้าพเจ้าก็คิดว่าเป็นหญ้าชนิดหนึ่ง แต่ตอนหลังเห็นชาวต่างประเทศ เขาสนใจมาก จึงได้ทราบว่าเป็นใยชนิดหนึ่งอยู่ในตระกูลของเฟิร์น แข็งแล้วเหนียวมาก เหนียวแล้วอ่อนสลายเขียวถักได้อย่างงดงาม สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้สมเด็จพระบรมราชินีต่าง ๆ ถัก ซึ่งบัดนี้อายุกว่า 100 ปีก็ยังสวยงาม เมื่อคราวท่านนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นมา ข้าพเจ้าก็ให้ดู เขาก็ตื่นเต้น บอกว่า แหมนี่เป็นใยอะไร ถึงได้สวยงามและอยู่ได้ทนทานกว่าหวายอยู่ถึง 100 ปี และยิ่ง 100 ปี สียิ่งขริบไปสวย เป็นมันอยู่ในที่ สวยกว่าถักใหม่ ๆ อีก เขาบอกนี่ควรจะส่งเสริมออกนอกประเทศ ทั้งนี้เล่ามานี้อยากให้ท่านทั้งหลายทราบว่า ประเทศไทยของเราคนไทยของเรามีอนาคตมาก และเราต่อไปถ้าพร้อมใจกัน อย่างนี้ จะมีเศรษฐกิจที่แข็งแรงมั่นคง เพราะทุกคนจะรู้จักใช้เวลาว่างหาเงินเพิ่มช่วยเหลือครอบครัวของตนเองโดยไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินอีก ก็ในหนังสือนี้เขาบอกว่าย่านลิเภาที่ใช้ตั้งแต่สมเด็จพระบรมราชินีของรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระศรีสุริเยนทร์...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2521)

“...ข้าพเจ้าซาบซึ้งในคณะรัฐบาลยิ่งนักโดยเฉพาะรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยที่ได้ชักชวนให้ประชาชนบริจาคคนละบาทในงานวันเกิดของข้าพเจ้า เพื่อมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะว่าน้ำใจของคนไทยทั้งหลายนี้เองที่ช่วยให้อยู่ได้ คือเมื่อประมาณสักสิบกว่าปีมาแล้ว ทางด้าน ดูเหมือนจะเป็นภาคอีสานประสบอุทกภัยใหญ่ ซึ่งธรรมดาแล้วแล้งตลอด อุทกภัยนั้นมาอย่างไม่คาดฝัน ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก เพราะน้ำป่าพัดมา ข้าพเจ้าได้ตามเสด็จฯ ไปแจกผ้าห่มเสื้อผ้าของจำเป็นแก่ผู้ประสบภัยพิบัตินั้น เมื่อข้าพเจ้าได้มองดูแล้วก็ได้กลับมากราบบังคมทูลกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าถมเท่าไรจะเต็มละ เพราะว่าเราแจกไป ๆ

เขารับไปในไม่ช้าก็บับสลายไป ผลก็คือว่าเราได้หน้า เขาชื่นชมยินดี แต่เราไม่ได้ช่วยเขาอย่างจริง ๆ เลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็รับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นก็ลองพยายามช่วยเขาให้หาทางที่จะเลี้ยงตัวเอง แก่ไขสถานการณ์ด้วยความสามารถของเขาเองสิ พระองค์ท่านเองชอบทางเกษตรกรรม กลีกรกรรม และเกี่ยวกับเรื่องชลประทานมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อสมัยทรงพระเยาว์นี้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชินีโปรดให้พระราชโอรส พระราชธิดา ทำอะไรเองทุกอย่างด้วยพระหัตถ์ทั้งนั้น ตั้งแต่ทำสวน ตัดหญ้า เก็บผลไม้แอปเปิ้ลมาเพื่อมีให้มีการสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์ เพราะสมเด็จพระศรีฯ ได้สอน แม้กระทั่งข้าพเจ้าว่าน่าขายหน้าคนทั่วโลกเขาอดจะตายกันเป็นแถว เรามาทั้ง ๆ ขว้าง ๆ นี่ อันนี้รู้สึกใกล้ 30 ปีแล้วที่ทรงสอนมา ก็ได้ดำเนินตามรอยพระราชดำริทุกประการ

ข้าพเจ้าสังเกตดูเมื่อไปที่ไหนทุกแห่งตามเสด็จฯ จะเห็นว่าชาวอีสานที่หนุ่มขึ้นใหม่หมดมี ข้าพเจ้าก็บอกว่าขอให้ฉันสักตัวได้ไหม เขาบอกว่าเอาไปทำไม้ของบ้านนอกคอกนา คนรวย ๆ เขาไม่ใส่กันหรอก ก็บอกกับเขาว่า บอกสวยจริง ๆ ไม่ใช่ว่าแกล้งยอ ยกยอ เพราะว่าเขาคือสวงามมาก เขาก็เลยยินดี เขาบอกว่า ถ้าจะใส่จริงฉันจะทำให้ บอกทำมาเถอะแล้วจะใส่ เขาก็ช่วยกันทำมา ข้าพเจ้าก็ให้เป็นเงินกันก่อน เพราะชาวบ้านนี้จนเท่าไรความโลภโมโหสันไม่มีเลย เขาบอกฉันให้ นะ ฉันไม่ได้ต้องการเงิน ก็บอกกับเขาว่าเงินนี้เป็นเงินกันก่อน จะได้ทำให้เจริญอย่างไร เขาถึงได้ยอมรับ ไม่อย่างนั้นเขาโกรธ ก็ตัดใส่แล้วก็พยายามถ่ายรูป ออกไปโฆษณา เขาเห็นเขาก็มีกำลังใจ ก็เลยบอกว่า ทอให้มากขึ้นนะ แล้วก็ขอซื้อ จะหาตลาดให้ นั่นเป็นการเริ่มต้นของมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษ

ตอนนั้นยังไม่มีชื่อเลย มีชื่อหลังจากได้ปฏิบัติงานกันมาแล้วประมาณ 5 ปีเต็ม ๆ แล้วถึงได้ตั้ง มูลนิธิขึ้น เพราะว่าข้าพเจ้าเห็นว่าการตั้งมูลนิธิหรือองค์การอะไรขึ้น แต่เมื่อไม่มีผลงานออกปรากฏนี้ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย สู้ให้มีผลงานก่อนแล้วผู้คนได้รับความสุขจากผลงานนี้แล้ว จึงค่อยตั้งเป็น มูลนิธิขึ้น แสดงให้ทุกคนเห็นว่าสนับสนุนได้ไม่ใช่ของเพ้อเจ้อ...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2523)

“ข้าพเจ้ายังพูดกับนางสนองพระโอษฐ์และผู้ที่ตั้งใจจะมาทำงานกับเราว่า เป็นพระราชินีกับ เจ้าฟ้าฯ ไม่ใช่หมายถึงว่ารับแต่คนสำคัญ คนใหญ่คนโตไปในงานที่แต่งตัวสวยเท่านั้นนะ มันหมายถึง ต้องทุ่มทั้งตัวไปหมดเลย และส่วนมากจะเป็นไปในทางทุ่มทั้งตัวมากกว่า เพราะผลประโยชน์ของคนส่วนรวมน่าจะสำคัญกว่าคนหมู่น้อย เพราะฉะนั้นก็บอกว่าทางกองที่ให้หาปะตรงหัวเข่าหน่อยก็แล้วกัน เพราะพระเจ้าอยู่หัวไม่ยอมให้ไปยื่นคำหัวพูดกับราษฎร ถ้ายังเป็นเวลานาน ท่านต้องการให้นั่งลงพูดกับเขา เพราะฉะนั้นบาปกรรมตามสนองข้าพเจ้า ธรรมเนียมของคนราชสำนักที่จะต้องคลานเข้าหา พระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าก็คลานรับประชาชนตลอดเลย เป็นกิลเลยท่านมาดูหัวเข่าข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้สิ ค่ำปี่เลย ไม่ใช่ประชาชนเขาสั่งให้คลานนะ ก็เขานั่งอยู่ที่นั่น แล้วทุกคนก็มีน้ำใจ มีของขวัญของฝากติด

ไม่ติดมือมา จะไปเดินรับกินาเกลียดเต็มที จะนั่งแล้วลุกนั่งแล้วลุกก็ไม่ไหว เหนื่อย ในที่สุดสิรินธรา บอกหลานเอาเถอะแม่ ก็เลยคลานกันเป็นกิโล กรรมตามสนองทัน...”

“...อันนี้ก็เป็นการทอจก วันนี้ข้าพเจ้าก็ใส่จก ฝีมือของชาวศิลปาชีพที่ท่านได้ช่วยเหลือ จกนี้ ที่ทำสมัยโบราณ อย่างกับงานของต่างประเทศที่เรียกว่าทำ Pastry แหมรู้สึกทอลำบากยากเย็น เหลือเกิน อย่างนี้เรียกว่าเป็นการฝีมือของคนเพิ่งเริ่มต้น อันนี้จะหาตลาดยากหน่อย ก็หวังตลาด ต่างประเทศนี่ก็ต้องให้ละเอียดขึ้นไป เราจะต้องจัดตลาดเป็นหลายจำพวก ถ้ามือฝึกหัดก็ต้องตลาดใน ประเทศเสียก่อนช่วยกันซื้อ...”

“...อันนี้ข้าพเจ้าไปญี่ปุ่น และถูกกล่าวหาว่าดำนํ้าพริกละลายแม่นํ้า เพราะไม่ทราบจริง ๆ ว่า รสนิยมของ ...ถ้าเป็นผ้าที่เต็มไปด้วยลาย เขาจะอย่างไร ถึงจะจับจิตใจชาวต่างประเทศได้ จึงจะเข้าไป ในการแต่งตัวของชาวต่างประเทศได้ ที่บางครั้งก็ต้องใช้หมวกใช้ถุงมือ และนี่ปลื้มใจที่สุดว่า มัดหมี่ได้ ออกไปแสดงที่ต่างประเทศ อันนี้ปลื้มใจมากเหลือเกิน เป็นความฝันเป็นจริงขึ้น โถท่านนายกรัฐมนตรี ของญี่ปุ่น มิสซึชิ ชูชุกิ ใส่กิโมโนเป็นมัดหมี่ อุตส่าห์สนใจไปดูงานหมดเลย ชมของหมดเลย แล้วก็ซื้อ มาตัดใส่ต้อนรับข้าพเจ้า เลี้ยงอาหารกลางวัน การไปญี่ปุ่นนี้ได้รับความช่วยเหลือทุกอย่างจากรัฐบาล ญี่ปุ่น และไม่ตรีจิตจากคนญี่ปุ่นทุกอย่าง ทำให้นับถือและรักเขา ทราบว่าเขาไม่ใช่แต่ว่าเก่งในทางด้าน ว่า ด้านวิชาการ การไฟฟ้า เครื่องไฟฟ้าอะไร ไม่ใช่อย่างนั้น เขาเก่งทุกอย่าง จิตใจเขาก็ดี รักชาติ บ้านเมือง นี่ข้าพเจ้าดีใจที่ว่า นายช่างฝรั่งเศส นํ้าพริกละลายแม่นํ้านี้ สามารถนํ้ามัดหมี่มาทำให้คน ญี่ปุ่นและคนต่างชาติเข้าใจว่า เขาใส่ได้ ใส่หมวก ใส่ถุงมือได้ ผ้ามัดหมี่นะ แล้วหมวกชนิดไหนที่จะใส่ กับมัดหมี่จะทำอย่างไร นี่ก็เป็นคึ้นการเลี้ยง เรียกเสียว่า ข้าพเจ้าไปญี่ปุ่น ไปอเมริกาไปอย่างฐานะ แม่ค้า นี่ก็ต้องแก่การโฆษณาหน่อย ไม่ได้ไปอย่างพระราชินี ถ้าไปอย่างพระราชินีก็ไม่ต้องไปเที่ยว โฆษณามากอย่างนี้ นี่เป็นอย่างแม่ค้า ในฐานะแม่ค้า ก็ต้องให้ได้ผลให้ได้ตลาดให้กับประชาชน แต่ชาว ญี่ปุ่นดีเหลือเกิน ไม่ยอมให้ไปอย่างแม่ค้า พยายามที่จะให้เกียรติยศทุกอย่าง ในเวลาเดียวกันก็ให้อิสระเสรีที่จะไปดูตามร้านค้าต่าง ๆ ของเขาโดยที่ไม่เอิกเกริก...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2525)

“...อันนี้ก็เป็นการเล่นไหม ซึ่งโครงการศิลปาชีพได้ไปส่งเสริม ชาวบ้านบอกว่าบาป เขาบอก เขาหย่าแล้วเลี้ยงไหมนี้ฉันหย่าแล้ว บอกอย่าหย่าเลยทำใหม่เถอะ บอกพระราชินีบาปเอง เพราะว่า พระราชินีเองไม่มีปัญญาหรอกที่จะเอาเงินไปแจกให้ทุกคนอยู่ดีกินดี พระราชินีมีปัญญาแค่ ว่า ให้ทุกคนเอาความรู้ของตนเองมาเลี้ยงตนเองได้ ถ้าจะบาปก็พระราชินีขอรับบาปเอง เขาก็ยอมทำยอมเชื่อ ทำดีเห็นการเลี้ยงไหมแล้วรอดตายแล้วก็ ที่สนุกคือกำลังซื้อผ้า นี่ที่จังหวัดอุดร 2525 ที่ข้าพเจ้าไปที่ จังหวัดอุดร แล้วก็ไปเก็บงาน แล้วไปตรวจคุณภาพของกลุ่มทอผ้า จังหวัดอุดร ซึ่งภรรยาผู้ว่าราชการดี เหลือเกิน สามารถรักษากลุ่มไว้ได้ แล้วชาวบ้าน ก็ช่วยกันสร้างโรงทอเอง ที่จะมาแสดงสินค้าของเขา

ต่าง ๆ แล้วไว้ก็ ชาวบ้านทอสวยมากเลย ชิดซึ่งข้าพเจ้าได้เห็นลวดลายเหล่านี้ ที่ในพิพิธภัณฑ์สมิทโซเนียน ที่วอชิงตัน เพราะว่าเขาเปิดให้ดูว่าลายชนิดนี้ แล้วก็ลายมัดหมี่นี้เป็นลายที่แปลกประหลาดไม่ทราบมาจากไหน ทราบแต่ว่ามาจากทางยูนนาน บางคนก็ว่ามาจากทางไซบีเรีย เก่าแก่ แต่ที่ทำอยู่นี้ทำอยู่เฉพาะในเมืองไทย นี่เป็นชาวภูไท ซึ่งแต่ก่อนนี้เขาเคยเข้าใจรัฐบาลผิด คนนี้เป็นคนที่ฝีปากเก่งพูดเก่งมาก ผู้หญิงทางด้านนี้ แล้วก็ป็นหัวหน้าชาวภูไท ชาวภูไทที่เขาทอเรียกว่า แพร่วา ซึ่งสวยมาก ข้าพเจ้าเห็นก็เรียกแล้วบอกว่า ทอให้ได้บ้างไหมแล้วจะใส่ เขาบอกถ้าสัญญาว่าใส่เขาจะทอให้ ภรรยาทำนทอต่ออเมริกันกับทำนทออเมริกันก็ดี อาสาว่าจะไปดูงานที่ทรงงานด้วยว่าทรงงานอย่างไร จะเพียงแต่ดูเฉย ๆ ก็รู้สึกวันนั้นเราไปกันทั้งวันเลย ไปกันตั้งแต่เช้า และข้าพเจ้าก็พยายามอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จะใช้ผ้ามัดหมี่ตัดให้เป็นเหมือนของผู้ชาย เสื้อไทยพระราชทานให้เป็นผู้ชายและแทนผ้าขาวม้าก็ทำผ้าคาดเอว ชาวบ้านเห็นก็จำได้ ดีใจกันใหญ่...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2526)

“...นี่เป็นการให้รางวัลแก่บรมครูต่าง ๆ บรมครูเหล่านี้ อายุมากก็จริง แต่ว่าความรู้ในตัวของท่านทั้งหลายเหล่านี้ที่บรรจุมาเข้าไว้ตลอดเวลาในระยะเวลาเป็น 20-30-40-50 ปีนี้ มากมาย เราได้บรมครูเหล่านี้เป็นผู้ที่สอนว่าลายนี้ ปู่ย่าตายายเขาได้สอนไว้...”

“...อันนี้ข้าพเจ้าคิดว่าการหาครูที่เก่งทางศิลปะของไทยและศิลปะพื้นบ้านต่าง ๆ เราต้องออกไปหาเหมือนกับเราควานหาช้างเผือก สุภาพสตรีผู้หญิงที่นั่งเหล่านี้แะ ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นบรมครูเชี่ยวชาญทางไหมมัดหมี่ ไหมเลียน ไหมน้อย ไหมน้อยนี้เป็นไหมที่เรียกว่าติดตัวไหมที่สุดสาล่าปากที่สุด เส้นเล็กจะมีความนุ่มเหมือนกับแพร แพร่ต่างชาติทีเดียว แล้วไม่ยับ นั่งเท่าไรก็ไม่ยับ หางกระรอก อย่างคุณยายคนนี้อายุ 70 กว่า แก่เอาฝีมือแกมาให้ดู แล้วก็สมัครเป็นสมาชิกเพื่อเลี้ยงครอบครัวเลี้ยงหลานซึ่งกำพร้าพ่อ ก็เลยบอกคุณยายว่าขอให้คุณยายเป็นบรมครูดูแลสมาชิกหมู่บ้านนี้เถอะ...”

“...นี่ก็เป็นผลงานชนิดใหม่ ซึ่งไม่เคยคิดเลยว่าชาวบ้าน ฝีมือชั้นบรมครูจะขึ้นนี้ ละเอียดมากเชียว สีสนั่นเขาให้เองทั้งนั้น นี่ขยายให้เห็นใหญ่ว่าละเอียดอย่างไร สีเขียวกับเหลือง ชาวบ้านเขาจะบอกเองว่า สีไหนยืนพื้นสีไหนพุ่ง อันนี้ก็สวยเป็นสีทอง ๆ เนื่อ ๆ ทอง ๆ อันนี้ขยายใหญ่ให้เห็นเลย ว่าทำไมไม่ใช่ง่าย เห็นใจชาวบ้าน อันนี้เป็นผ้ามัดหมี่ ซึ่งทุกลายข้าพเจ้าพยายามเก็บไว้ในที่เรียกว่าพิพิธภัณฑ์ของเราเอง ของมูลนิธิของเราเอง...”

“...ฝรั่งนี้ชาวต่างประเทศตื่นตื่นไหมไทยเพราะเขาบอกว่าสีสวยเป็นพิเศษ คือมีคุณลักษณะพิเศษ ท่านทั้งหลายก็ทราบแล้วว่าไหมไทยนี้ขึ้นตลาดโลก หมายความว่าติดตลาดโลกแล้ว คนทั่วโลกพอพูดว่าไหมไทย ก็รู้จักแล้วแล้วทำไมจะปล่อยให้ไหมไทยหายสูญหายไป การด้อมรังไหมและสาวไหมมีหลายคนห่วงข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าจะบาปแน่ ๆ พระราชินีสนับสนุนให้คนเลี้ยงไหม แต่ข้าพเจ้าไม่เคย

คิดถึงชีวิตใหม่เลย มันไปเห็นภาพเด็กพิการลักษณะต่าง ๆ ตาบอดไม่มีแขนไม่มีขา ขาดอาหาร คิดแต่ว่าทำอะไรให้เขามีอาชีพอย่างไรที่สามารถจะเลี้ยงตัวเอง ที่ทำให้ลูกเขาเกิดมาสมบูรณ์ พอประชาชนบอกว่าฉันเลี้ยงใหม่เตี้ยฉันบাপ ก็บอกว่าไม่เป็นไรราชินีบাপเอง เพราะเป็นคนบอกให้เลี้ยงก็ต้องบাপเอง...”

“...นี่ขีด จากขีดใหม่ชาวบ้านมาทำเป็นขีดทอง เป็นบรมครูทั้งนั้น อันนี้ขีดฝ้ายจากขีดฝ้ายก็ไต่ขึ้นไปทำขีดใหม่ ก็ผลิตขีดเอง อันนี้ข้าพเจ้าขอให้ผู้ที่ดูแลออกแบบเสื้อข้าพเจ้า เอาเสื้อข้าพเจ้าที่ตัดจากแพรวของฝีมือชาวภูไท ที่อยู่จังหวัดกาฬสินธุ์ให้เขาดูว่าข้าพเจ้าได้ไปใส่ที่ต่างประเทศและชาวต่างประเทศชอบ จะขอส่งเขาไปอีก คราวนี้ขอเปลี่ยนสีให้เป็นสีเนื้อ เขาก็ภาคภูมิใจกัน...”

“...ภาพนี้ข้าพเจ้าให้ดูถึงว่า ศิลปอาชีพเลือกแบบจากผ้าที่ชาวบ้านปูลองรับเอง บุกให้ข้าพเจ้าเหยียบ ข้าพเจ้าก็เลือกแบบนั่นเอง บอกเขาว่าขอซื้อผ้านี้ได้ไหม ที่แรกเขาก็ไม่ยอมให้ บอกว่าจะไปทำแบบของศิลปอาชีพ คุณยายคนนี้แกก็จริง แต่ฝีมือเดี๋ยวนั้น ลายของมัดหมี่ก็ลาย อยู่ในหัวคุณยาย เป็นเครื่องคอมพิวเตอร์ทั้งนั้น...”

“...อันนี้เป็นฝีมือชาวกะเหรี่ยงปักของกะเหรี่ยง นี่เป็นศาลาศิลปอาชีพ ซึ่งทำกันขึ้นชั่วคราวแล้วประกอบด้วยเต็นท์ ที่เชียงใหม่ ที่จังหวัดเชียงใหม่ มีภูผิงค์ และเตี้ยนี้ได้สร้างที่พักอาศัยของสมาชิก ซึ่งเมื่อคราวที่แล้วมีเกือบ 300 คน แล้วก็ยังมีสำหรับเด็กอ่อนด้วย ส่วนศาลาใหญ่นั้นก็มีผู้บริจาคทำขึ้นชั่วคราว จะเห็นว่าชาวเขามานั่งปัก เห็นวิธีปักของเขาแล้วคิดว่าคุ่มที่ว่าพวกคนที่สนใจในศิลปะต่าง ๆ นี่นะ คุ่มกับการที่จะชวนเขามาเป็นสมาชิก ถ่ายรูปถ่ายหนึ่งวิธีที่เขาปัก ดูฝีมือเขา เพราะว่าต่อไปก็จะเป็นเพียงประวัติศาสตร์ เพราะว่าเตี้ยนี้ชาวเขาพอใจที่จะลงไปซื้อผ้าคอรอสติชในเมืองและลงมือปักแบบชาวเมืองแล้ว ไม่ปักแบบชาวเขา เพราะฉะนั้นศิลปะนี้นับวันจะสูญพันธุ์ไป...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2527)

“...เมื่อคืนวันที่ 5 สิงหาคม นี้ ข้าพเจ้าได้ไปงาน “มัดหมี่ไหมไทย สายใยชนบท” ที่ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง ถึงแม้ข้าพเจ้าจะคุ้นเคยกับผ้าไหมมัดหมี่เพียงใดก็ตาม ยังอดตื่นตาตื่นใจในความสวยงามของผ้าไหมมัดหมี่ที่บรรดานักออกแบบผู้มีชื่อเสียงของไทยช่วยกันออกแบบไม่ได้ งานนี้ได้รับความช่วยเหลือจากทุกฝ่ายอย่างยิ่ง ทั้งการจัดนิทรรศการ ตลอดไปถึงการแสดงต่าง ๆ น่าภูมิใจที่หนุ่ม ๆ สาว ๆ รุ่นใหม่พยายามที่จะรักษาศิลปะของไทยไว้ และข้าพเจ้ายังได้ทราบด้วยความชื่นใจว่า งานในวันต่อ ๆ มา ก็มีประชาชนไปอุดหนุนซื้อผ้าไหมมัดหมี่อย่างคึกคัก ผ้าจะสวยหรือไม่สวยก็ช่วยกันซื้อตามกำลังของตน เพราะทุกคนทราบว่าทอมาจากฝีมือคนยากคนจน ซึ่งถ้าชาวบ้านที่ทอผ้าไหมมัดหมี่ได้ยื่นข้าพเจ้าเล่าให้ฟังเช่นนี้ ก็คงจะมีแรงบันดาลใจที่จะผลิตผลงานให้มีคุณภาพดีขึ้น ให้สมกับที่คนไทยทั้งหลายเอาใจช่วยอยู่

การทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นศิลปะเก่าแก่ของโลกอย่างหนึ่ง แต่จะเก่าแก่เพียงไหนยังไม่มีหลักฐานมายืนยันได้แน่นอน เพราะทั้งใยไหมและสีย้อมเป็นของที่มาจากธรรมชาติ เมื่อนานเข้าก็เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เพียงแต่มีหลักฐานว่ามัดหมี่ในทวีปเอเชียมีหลายประเทศ เช่น อินเดีย อินโดนีเซีย เขมร ลาว ไทย ในพม่าแถบเชียงตุง และในแคว้นสิบสองปันนาก็มีบ้าง ส่วนหลักฐานของไทยนั้น ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร เล่าว่า ในการขุดค้นที่บ้านเชียง ได้พบโครงกระดูกที่แสดงว่าคนเราได้ใช้ไหมเป็นเครื่องแต่งกายมา 3-4 พันปีแล้วและหลักฐานปัจจุบันทำให้ทราบว่ากรุงศรีอยุธยา คนไทยก็ใช้ผ้าไหมมัดหมี่กันอยู่แล้ว คือมีจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธารามที่จังหวัดเพชรบุรีแสดงภาพผ้านุ่งลายมัดหมี่ รวมทั้งยังวาดภาพลายโคมห้า โคมเจ็ด และหมากจับอันเป็นตัวอย่างลายผ้ามัดหมี่ที่เก่าแก่ที่สุดไว้ด้วย มัดหมี่ของแต่ละประเทศก็มีลวดลายและความงามแตกต่างกันออกไป เฉพาะมัดหมี่ไทยเท่าที่ทางศิลปาชีพได้รวบรวมไว้มีไม่น้อยกว่า 200 ลายแล้ว และอาจจะมีลายใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ เพราะคนไทยเราเป็นศิลปิน ช่างคิด ช่างประดิษฐ์ อย่างผ้าไหมมัดหมี่ที่ทุกคนชมว่าสวยนี้ ชาวบ้านผูกลายเอง คิดสีเอง ออกมาสวยโดยที่ข้าพเจ้าหรือไม่มีใครไปแนะนำเลย

ในงานแสดงผ้าไหมมัดหมี่ เมื่อคืนวันที่ 5 นั้น ข้าพเจ้าสังเกตว่า ภริยาทูตที่ไปร่วมงานก็แต่งกายด้วยผ้าไหมมัดหมี่ เขาทราบดีว่า มัดหมี่เป็นความภาคภูมิใจของประชาชนภาคอีสาน จึงพยายามแสดงให้เห็นว่า เขาก็สนับสนุนมัดหมี่ด้วยเช่นกัน ข้าพเจ้าชื่นชมภริยาทูตที่มีความอุตสาหะและน้ำใจไมตรี สมกับที่เป็นตัวแทนของประเทศมาอยู่ในบ้านเมืองของเรา...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2533)

“...ก็นับว่านานมากตอนสิบเจ็ดที่ได้มาเป็นพระราชินียังไม่มีความรู้อะไรเลย ก็ได้พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดูแลสั่งสอนมาตลอดว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำบ้าง ทรงสอนให้ข้าพเจ้ารู้จักว่าการเป็นพระราชินีของไทยจะต้องวางตนอย่างไรบ้างและมีหน้าที่อย่างไรบ้าง ข้อสำคัญรับสั่งว่า ต้องเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของราษฎร ให้เขามีความสนิทสนมที่ราษฎรจะออกปากเล่าความทุกข์ของเขาให้ฟังได้ และพระองค์ท่านก็ได้ปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่าง ทำให้ข้าพเจ้ารู้จักการทำตนใกล้ชิดกับราษฎร เช่น เวลาที่พระราชปฏิสันถารกับราษฎร ซึ่งเป็นชั่วโมง ๆ ทีเดียว ทรงคุยกับราษฎรนี้ก็ไม่โปรดทรงยืน ทรงถือธรรมเนียมไทยที่จะไม่ยืนคำผู้เฒ่าผู้แก่จนประทับลงรับสั่งกับราษฎรเสมอมา แม้จะเป็นตอนเที่ยงแดดร้อนเปรี้ยงก็ตาม ซึ่งข้าพเจ้าก็เห็นพระจริยวัตรนี้มาแต่ต้นรัชกาลแล้ว มีอยู่ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าก็เพิ่งอายุสิบแปดได้ตามเสด็จฯ ตอนนั้นเป็นหลังพระบรมราชาภิเษก ต้องเสด็จเยี่ยมราษฎรทุกจังหวัดและอำเภอใหญ่ ๆ ก็เสด็จไปประมาณ 9 โมงเช้า เสด็จออกทรงเยี่ยมราษฎรมาเรื่อย ๆ แล้วก็หมายมั่นว่าเที่ยงก็เสวยอาหารกลางวัน ที่นี้ข้าพเจ้าก็รู้สึกท้อแท้เหน็ดเหนื่อย ตอนนั้นก็ยังไม่วางใจ ตอนนั้นยังไม่ค่อยกลัวแดด ไม่กางร่ม ไม่ใส่หมวก ก็รู้สึกแดดร้อนเปรี้ยง หนึ่งเท่านั้นรู้สึกไหม

เซียว ก็เดินเข้าไปกระซิบกับท่านว่าพอหรือยัง ก็โดนกริ้ว รับสั่งว่า นี่ละนะ พอเสร็จแล้วไม่ใช่กริ้วตอนนั้น บอกนี่เห็นไหมราษฎรเขาเดินทางมาเป็นวัน ๆ เพื่อจะมาดูเราแม่แต่ชนิดเดียว แต่เราเดินอยู่ไม่เท่าไรละ ตอนนี้นั่นไม่ไหวเสียแล้ว...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2534)

“...รับสั่งให้ข้าพเจ้าดูแลครอบครัว เห็นเขาเก่งเหลือเกินในการย้อมผ้า ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ย้อมผ้า ผ้ามัดหมี่ของเขานี่สวยเหลือเกิน ไม่ทราบว่าจะพูดอย่างไร เป็นเหมือนกับว่า ภาพเขียนที่งดงามมาก ก็เลยบอกเขาว่านี่ไม่สมควรจะยากจนเพราะมีความรู้ ชาวนาไทยไม่ใช่ว่านั่งอยู่เฉย ๆ ไม่รู้เรื่องอะไร พวกนี้รักษาศิลปะของไทยเอาไว้ดีมาก อย่างทางสกลนครนี้ ชาวภูไทซึ่งเป็นกลุ่มชนผู้น้อยทอผ้าแพรวาสวยเหลือเกิน ที่เขาใช้หมี่เป็นสไบเฉียง เขาจะนุ่งดำ ใส่เสื้อดำ และหมี่ผ้าแพรวาที่มีหลายสี พื้นเป็นแดงสวยมาก ข้าพเจ้าก็บอกว่าทอให้ฉันบ้างได้ไหม ก็บอกถ้าสัญญาจะใส่ก็จะทอให้ (ทรงพระสรวล) เขามีความน้อยเนื้อต่ำใจนิดหน่อย บอกผ้าบ้านนอกใครจะมาใส่ อย่างมัดหมี่เหมือนกันที่ข้าพเจ้าใส่อยู่นี้ ที่เป็นกระโปรง เสื้อนี่เป็นที่เรียกว่าหางกระรอกของโคราช แต่ข้าพเจ้าพยายามให้แพร่หลายเพราะว่าสวยมากก็บอกว่าผ้าบ้านนอกอะไรสวยจะแย่ เขาบอกมีแต่คนใช้ใส่ (ทรงพระสรวล) งอนนิด ๆ บอกเขาว่าฉันจะใส่ถ้าทอให้ ตกลงเขาก็ทอให้ ซึ่งสวยมากและก็ใช้ตลอดมาทั้งครอบครัว เพื่อน ๆ นางสนองพระโอษฐ์ นางพระกำนัล ราชเลขา นี่ใส่กัน และใส่กันด้วยความภาคภูมิใจเพราะงดงามเหลือเกิน...”

(พระราชดำรัส ณ โรงแรมเดอะพลาซ่า นครนิวยอร์ก วันที่ 9 พฤศจิกายน 2534)

“...เมื่อยังเล็กๆ ข้าพเจ้าเคยเสียใจมากที่คุณแม่ไม่มีเสื้อผ้าสวยๆ ให้ใส่เลย เสื้อผ้าที่ใส่เล่นในบ้านก็รับช่วงจากพี่ชาย 2 คน และได้เห็นแม่นั่งเย็บจักร เย็บชุดนักเรียนให้แก่ข้าพเจ้าและน้องสาว ได้เห็นพ่อของข้าพเจ้าไปไหนๆ ก็ขึ้นแต่รถราง ข้าพเจ้าบ่นกับพี่น้องว่า แหมเบื่อจังเห็นพ่อต้องวิ่งขึ้นรถราง ท่านพ่อจะสอนมาตลอดว่า ลูกความยากจนไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าละอาย ความซื่อสัตย์คดโกงนั้นแหละเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ น่าละอายอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าเองก็เดินจากบ้านที่เทเวศร์ซึ่งไกลมากไปโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ นานๆ จึงจะได้ขึ้นรถรางเมื่อฝนตก ตอนนี้ข้าพเจ้าอธิษฐานเสมอเวลาทำบุญ และแม้แต่วิถีสอนพระปฐมเจดีย์ว่า เกิดชาติหน้าฉันใดขอให้ได้เกิดกับพ่อแม่เช่นนี้ พ่อแม่ที่สอนลูกให้ห่างไกลจากความรู้มากแล้วก็เค็มปี ความจริงพ่อแม่มีห้องแถวที่เสด็จปู่กับท่านย่าให้เป็นมรดกที่จะเก็บเงินค่าเช่าเป็นสำหรับเงินเลี้ยงชีวิต ตั้งแต่สมัยสงครามโลก

พ่อข้าพเจ้าเคยคิดจะขึ้นค่าเช่า เพราะเห็นลูกแต่งตัวปอน ซอมซ่อเต็มแก่ แต่คนเช่าห้องแถว เขาก็มาหาและขอร้องว่า อย่าขึ้นค่าเช่าเลย และทุกครั้งท่านพ่อออกไปพูดกับเขา และก็กลับต้องตกลง

ว่าจะไม่ขึ้นค่าเช่า ท่านพ่อก็มาพูดต่อหน้าลูกๆ ว่า ช่วยกันเถอะนะ ขณะนี้เป็นสงครามโลก แบ่งกันกินเถอะ ให้เขากินบ้าง เรากินบ้าง ในยามสงครามและลำบากเช่นนี้ หลังกลับจากโรงเรียน ครอบครัวของพวกเราก็จะช่วยกันปลูกดอกไม้ พวกลูกๆ จะเก็บดอกไม้ให้คนไปขายหน้าบ้าน

เสื้อผ้าของลูกๆ แม่ก็จะเป็นคนตัดเย็บให้ วันสำคัญ เช่น วันของพระบรมราชวงศ์จักรีวงศ์ เช่น วันจักรี หรือวันปิยมหาราช พ่อกับแม่มักจะเชิญพระบรมรูปมาตั้ง จัดโต๊ะบูชา เก็บดอกไม้ที่ปลูกที่บ้านมาบูชา และรวบรวมลูกหลานให้มาหมอบกราบ รำลึกถึงพระมหากษัตริย์ แม้บ้านที่อยู่ทีเเวเศร์ ก็ได้รับพระราชทานมาทั้งนั้น เพราะฉะนั้นพ่อก็บอกว่า เราที่ตั้งจิตอธิษฐานกันว่า เกิดชาติหน้าฉันที่ใดขอให้ได้เกิดเป็นคนไทย เกิดในพระบวรพุทธศาสนา และพ่อข้าพเจ้ามักจะชี้ให้ดูวัดวาอาราม และโบสถ์ของหลายศาสนาที่อยู่ร่วมกันโดยสันติ ท่านพ่อไม่เคยสอนให้มีความเกลียดชังในจิตใจของเด็กเลย จะสอนให้นึกถึงคำของพระพุทธองค์ที่ทรงสอนให้มีเมตตาจิตต่อทุกๆ คน เมื่อข้าพเจ้าโตขึ้นมา พ่อก็จะชี้ว่า ให้ดูสิ ดูเมืองไทยเราสิ ดูกรุงเทพฯ นี่สิ วัดพุทธ สุเหร่าอิสลาม โบสถ์คริสต์ อยู่ด้วยกันได้อย่างสันติ ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทยเรา แต่ใครจะนับถือศาสนาใดก็ได้ เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกของทุกศาสนา...”

(พระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2547)

4. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และประมวลพระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย และโครงการศิลปาชีพฯ สรุปได้ว่า

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระชาติกำเนิดในราชสกุลกิติยากร ราชวงศ์จักรี ทรงเป็นกุลสตรีไทย ยึดมั่นในระเบียบพิธีการมีจิตใจรักและเทิดชูสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างมั่นคงมาตั้งแต่เยาว์วัย ทรงได้รับการปลูกฝังจากพระบิดา คือ พลเอกพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ ให้มีความเคารพและกตัญญูต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา และเมื่อทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชินีแห่งประเทศไทย ก็ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาและเกื้อกูลศาสนาอื่นที่คนไทยนับถือทุกศาสนา ทรงใช้หลักธรรมเป็นเครื่องชี้้นำในการประกอบพระราชกรณียกิจตลอดมา พระราชกรณียกิจทั้งปวงแสดงให้เห็นถึงความรักประเทศชาติและประชาชนเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยภูมิหลังเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ได้เผชิญกับภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่นเดียวกับคนไทยทั้งประเทศ ภาวะสงครามสอนให้คนไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และช่วยเหลือในยามตกทุกข์ได้ยาก พระบิดาของพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ความประหยัด และมีความมีระเบียบวินัย ทรงสอนให้มิเมตตากรุณาคนยากคนจนในยามสงคราม ทรงนำเหตุการณ์

ในสงครามมาอบรมสมาชิกในครอบครัว เช่น การปกป้องสตรีและการลงหลุมหลบภัย สอนให้โอรส ธิราชรู้จักทำงานบ้าน รวมทั้งมีหน้าที่ในงานบ้านเป็นประจำทุกวัน ทรงสอนให้ตระหนักถึงคุณค่าของ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความมีเมตตาแก่ผู้ที่ด้อยโอกาส การรู้จักแบ่งปัน ความมัธยัสถ์ ไม่ รั้งเกียจความยากจน แต่ให้รั้งเกียจความชั่วช้าการคดโกง ตลอดจนรู้จักคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต

ภาพประกอบ 7 วิเคราะห์พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

ที่มา : ผู้วิจัย

การอบรมเลี้ยงดูในฐานะสมาชิกครอบครัวทหาร และความเป็นธิดาเอกอัครราชทูต เป็นส่วนสำคัญที่หล่อหลอมให้ทรงมี “พระราชนิพนธ์รักความเป็นไทย” ทรงภาคภูมิใจพระทัยที่ประเทศไทยเป็นชาติที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ทรงถ่ายทอดความภาคภูมิใจพระทัย และพระราชประสงค์ที่จะให้โลกรับรู้ว่า ประเทศไทยเป็นชาติที่เก่าแก่อย่างแนบเนียน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นการแต่งกายของสตรีไทย อนุรักษ์และพัฒนาศิลปหัตถกรรมทอผ้าเพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติ และช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนยากจนให้มีรายได้เสริมและสามารถพึ่งพาตนเองได้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย และในฐานะคู่พระราชหฤทัย แห่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กล่าวคือ ทรงช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจทั้งหลายไปได้เป็นอันมาก ทั้งยังมีพระราชดำริ ริเริ่มโครงการ

ใหม่เพื่อช่วยเหลือประชาชนและพัฒนาประเทศอย่างอนุกอนันต์ ซึ่งโครงการตามพระราชดำริเหล่านั้นได้ยังประโยชน์มหาศาลแก่ประชาชน ทรงเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากปวงชนชาวไทยว่าพระองค์เปรียบ “แม่ของแผ่นดิน” ดังพระราชสมัญญานามที่ได้รับการยกย่องว่า เป็น พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ พระมารดาแห่งไหมไทย และ อัคราภิรักษศิลปิน

พ.ศ. 2513 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ไปทรงเยี่ยมราษฎรผู้ประสบอุทกภัยที่จังหวัดนครพนม ด้วยพระราชหฤทัยที่มุ่งมั่นในการช่วยเหลือราษฎรที่ยากจน ทอดพระเนตรเห็นสตรีชาวบ้านที่มารับเสด็จส่วนใหญ่นั่งขึ้นผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอใช้เอง ด้วยการใช้สีส้นและลวดลายที่สวยงามแปลกตา จึงมีพระราชดำริว่าการทอผ้าของชาวบ้านสมควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว อีกทั้งเป็นการฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใกล้จะสูญหายให้ดำรงอยู่ โดยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ สตรีชาวบ้านในจังหวัดนครพนม ทอผ้าถวายโดยพระราชทานเงินตอบแทน และในเวลาต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ราชนาการในพระองค์และคณะจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นและเพิ่มจำนวนโครงการให้เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ พัฒนาจนกลายเป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ”

บทที่ 4

ผลการศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย แบ่งแยกเป็นประเด็นหลัก ดังนี้

1. ชุดไทยพระราชนิมิตกับพระราชภารกิจนำความเป็นไทยสู่ชาวโลก
2. การเผยแพร่ชุดไทยพระราชนิมิต
3. การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานโครงการศิลปาชีพ
4. การอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกาย
5. เครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย “ตรานกยูงพระราชทาน”
6. สรุปผลการศึกษา

1.ชุดไทยพระราชนิมิตกับพระราชภารกิจนำความเป็นไทยสู่ชาวโลก

หนังสือ "บันทึก เป็นอยู่คือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ " เขียนโดย ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา นางสนองพระโอษฐ์ ได้เล่าถึงพระราชภารกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ความตอนหนึ่งว่า

“...เมื่อเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรภายในประเทศแล้ว ก็เป็นเวลาเหมาะสมที่จะเสด็จฯ เยือนต่างประเทศอย่างเป็นทางการที่ทรงได้รับการกราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จฯ มา

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเตือนพระองค์เองว่าการตามเสด็จฯ ครั้งนี้ไม่ใช่เพื่อหาความสุขสนุกสนาน จะต้องทรงมีพระราชภารกิจอย่างหนัก เป็นการเสด็จฯ เยือนเกือบทุกประเทศที่มีสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย ให้ชาวโลกได้รู้จักประเทศไทยในความเป็นจริง มิใช่ได้ยืนได้เห็นข่าวที่บิดเบือนเขียนขึ้นจากอารมณ์ของนักข่าว จึงต้องทรงเตรียมพระองค์ทุกด้านที่ต้องปรากฏแก่สายตาของชาวโลก

การแต่งพระองค์เป็นสิ่งที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงหนักพระทัยและกังวลมาก เพราะเสด็จฯ เยือนต่างประเทศทั้งยุโรปและอเมริกาเป็นเวลาประมาณ 7 เดือน ติดต่อกัน จึงต้องทรงเตรียมพระองค์ให้พร้อมสำหรับกำหนดการ ตลอดจนภูมิประเทศ อากาศ ธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน เครื่องแต่งพระองค์จึงต้องงามเหมาะสมกับตำแหน่งพระยศที่ทรงดำรงคู่กับผู้นำของประเทศ รัฐบาลในขณะนั้นก็คงเข้าใจความจำเป็น จึงทูลเกล้าฯ ถวายงบประมาณรายจ่าย แต่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ายังไม่จำเป็น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงใช้ในงบประมาณส่วนพระองค์

นอกจากจะต้องทรงแต่งให้ถูกกาลเทศะแล้ว ยังต้องแสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงค้นคว้าการแต่งกายสตรีไทยตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน และทรงนำมาประยุกต์ใหม่ ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้ ม.ล.มณีรัตน์ บุนนาค นางสนองพระโอษฐ์สมัยนั้นไปพบกับอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่น ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีไทย อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ ผู้เป็นบุตรและอาจารย์สอนที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาความเหมาะสม

หลังจากการออกแบบเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงเลือก คุณไพเราะ พงษ์เจริญ ได้ตัดฉลองพระองค์ครั้งแรกถวาย ต่อจากนั้นคุณอุไร ลืออำรุง (คุณหญิงอุไร ลืออำรุง) ได้นำแบบที่ทรงเลือกไว้มา ตัดถวายเพื่อทรงในโอกาสต่าง ๆ และโปรดเกล้าฯ ให้ท่านหญิงมณีรัตน์ บุนนาค คัดตั้งชื่อให้เหมาะสม เพื่อเป็นแบบฉบับประจำชาติต่อไป

ชุดไทยพระราชนิยมมีดังนี้

1. ชุดไทยเรือนต้น สำหรับการใช้ล่าลง
2. ชุดไทยจิตรลดา เป็นชุดไทยพิธีตอนกลางวัน
3. ชุดไทยอมรินทร์ ใช้เป็นชุดพิธีตอนค่ำ
4. ชุดไทยบรมพิมาน เป็นชุดไทยในงานพิธีตอนค่ำที่ใช้เข็มขัด
5. ชุดไทยจักรี เป็นชุดที่ใช้ผ้าชั้นแบบเดียวกับไทยบรมพิมาน แต่เสื่อเน้นใช้ในโอกาสงานพิธี

กลางคืน

6. ชุดไทยดุสิต ใช้ในงานพิธีเต็มยศกลางคืน
7. ชุดไทยศิวาลัย ใช้ในงานพิธีเต็มยศทั้งกลางวันและกลางคืน แบบเดียวกับชุดไทยบรม

พิมาน แต่มีสไบห่มทับ

8. ชุดไทยจักรพรรดิ ใช้ในงานพิธีเต็มยศตอนกลางคืน ผ้าชั้นเช่นเดียวกับชุดไทยจักรี ใช้สไบเฉียงเป็นสไบจีบชั้นในและห่มสไบปักทับเห็นรอยจีบเล็กน้อย

ทั้งสองพระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญและหน้าที่ที่จะต้องทรงนำความเป็นไทยออกสู่ชาวโลกให้รู้จักดีขึ้น ถึงจะเป็นประเทศเล็กก็ให้คนเขานับถือ เพราะชาติไทยเป็นชาติที่มีศีลธรรม มีศิลปวัฒนธรรม มีความเจริญเป็นของตนเองมาแต่โบราณกาล ทรงมีพระบรมราโชบายแน่วแน่ ในการเสด็จฯ เยือนต่างประเทศทุกครั้ง จะต้องนำพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับนับถือของเจ้าของบ้านอย่างดีที่สุด สิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศและพสกนิกร จะทรงพิจารณาเก็บไว้เป็นค้ำมูลเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญต่อไป

1.1 ความเป็นมาของชุดไทยพระราชนิยม

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อครั้งทรงเป็น หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาเอกอัครราชทูต ได้ตามเสด็จพระบิดาไปทรงศึกษาในต่างประเทศ ตั้งแต่พระชนมพรรษา 13 พรรษา เมื่อเสด็จกลับมาประเทศไทยในฐานะพระคู่หมั้นของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มีพระชนมพรรษา 17 พรรษา เป็นสมัยที่คนไทยรับ วัฒนธรรมการแต่งกายแบบสากลมาแล้วเต็มตัว แต่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในฐานะพระคู่หมั้นได้ทรงเลือกแต่งพระองค์ที่เหมาะสมเพื่อทรงรักษา วัฒนธรรมไทยไว้ พระฉายาลักษณ์ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์เวลารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ณ ท่าอากาศยานนานาชาติอรัญญศิริ ซึ่งเป็นที่ประทับ ทรงพระภูษาขึ้นใหม่บ้าง ขึ้นมัดหมี่ บ้าง กล่าวได้ว่าทรงอนุรักษ์การแต่งกายแบบไทยมาตั้งแต่ครั้งนั้น ทั้งๆ ที่เพิ่งเสด็จกลับมาจากยุโรปใน พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2493 ณ วังสระปทุม ทรงฉลองพระองค์แบบ ไทยสีงาช้าง รอบคอฉลองพระองค์ปักไหมทอง พระภูษายกทอง และในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงพระภูษายกทอง และทรงสะพัก ซึ่งทำให้คนไทยที่มุ่งมองแบบการแต่งกายไปข้างหน้าสู่สากล ได้ เหลียวหลังกลับมาเห็นถึงความสวยงาม ความประณีตบรรจงคุณค่าของผ้าไทยและการแต่งกาย แบบไทย ที่ได้ห่างหายไปจากสายตาและลบลืมเลือนไปจากความนึกคิดมานาน

ภาพประกอบ 8 หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ในฐานะพระคู่หมั้นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ที่มา : หนังสือ สมุดพระบรมฉายาลักษณ์ ภ.ป.ร. : 5 ธันวาคม พระพุทธศักราช 2511

พ.ศ. 2503 เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงจะโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรปอย่างเป็นทางการ เพื่อทรงเจริญทางพระราชไมตรีเป็นเวลาหลายเดือน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้มีพระราชดำริว่า สตรีไทยในขณะนั้นไม่มีเครื่องแต่งกายที่เป็นชุดไทยเป็นชุดประจำชาติเหมือนสตรีชาติอื่นๆ เช่น สตรีอินเดีย มีเครื่องแต่งกายชุดสำหรับ สตรีญี่ปุ่นมีชุดกิโมโน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายนับเป็นเรื่องสำคัญ ได้ทรงศึกษาค้นคว้า ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ” ความตอนหนึ่งว่า

“...ในขั้นต้นข้าพเจ้าได้เชิญผู้ใหญ่หลายคนที่เคยไปอยู่ต่างประเทศ ในฐานะภริยาราชทูตมา สอนถามและปรึกษาเรื่องการแต่งกาย จากการสนทนาคั้งนั้น ข้าพเจ้าก็ได้ทราบว่าผู้ที่ได้รับเชิญไปในงานอุทยานสโมสรของราชสำนักเซนต์เจมส์เขาแต่งกายกันอย่างไรเวลาภริยาราชทูตเข้าพบประมุขของประเทศในงานใหญ่หรูหราแต่ละครั้งแต่งกายกันอย่างไร แต่แล้วผู้ให้การแนะนำของข้าพเจ้าต่างก็ลงความเห็นพ้องกันว่า พวกเขาไปในงานหรูหราเหล่านั้นในฐานะเป็นเพียงภริยาของทูตเท่านั้น เช่นเดียวกับภริยาทูตประเทศอื่นๆไม่ได้ดีเด่นไปกว่าภริยาทูตทั้งหลายแต่อย่างใด ‘ได้ผ้าละอออรุสพระบาทเสด็จไปในตำแหน่งพระบรมราชินีนาถของไทย เป็นเพชรเม็ดเล็กของเมืองเรา และยังทรงเป็นผู้แทนของหญิงไทยทั้งชาติเพราะฉะนั้นเป็นเรื่องใหญ่’...”

นอกจากจะทรงสอบถามจากผู้รู้และมีประสบการณ์แล้ว ได้ทรงศึกษาจากประวัติศาสตร์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ปรากฏในพระราชนิพนธ์เล่มเดียวกันนี้อีกตอนหนึ่งว่า

“...เมื่อสมัยสมเด็จพระพันปีหลวง (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง) ท่านทรงผ้าโจงกระเบนอย่างไทยๆ เราครั้งกระโน้น ฉลองพระองค์เป็นคอปิด แขนหุ้มแบบพระราชนิเือกขานตรา อันเป็นแบบที่นิยมกันมากของชาวยุโรปในสมัยนั้น ซึ่งข้าพเจ้าจะนำไปใช้ในครั้งนี้อันได้ไม่ เมื่อตอนตามเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงไปสิงคโปร์ สมเด็จพระพันปีหลวงก็ทรงชุดฝรั่งอย่างเต็มที ต่อมาข้าพเจ้าได้ให้ช่วยกันค้นหาพระรูปพระมเหสีของรัชกาลก่อนๆ ที่มีอยู่ในวังหลวงและของเจ้านายองค์อื่นๆ มาดู สมเด็จพระพันวัสสา (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) ทรงพระภูษาเยียรบับจีบ สายรัดพระองค์ทอง หัวก็เป็นทองฝังเพชร ทรงฉลองพระองค์พระกรยาว

มองผาดๆ เห็นคอฉลองพระองค์ตั้งสูงคล้ายเสื่อราชปะแตนของผู้ชายสมัยนั้น ทรงสะพัก (ผ้าห่มเฉียงบ่า เป็นสไบปักทับฉลองพระองค์ ครั้นดูให้เก่าไปกว่าสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้นและกลางแผ่นดิน ไปจนถึงสมัยสมเด็จพระเทพฯ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) ในรัชกาลที่ 4 ก็เห็นว่าท่านทรงพระภูษาจีบผ้าเขียนทองหรือไม่ก็ทรงผ้าเยียรบับอย่างผ้าทรงของสมเด็จพระพันวัสสา ทรงสายรัดพระองค์ทองหัวฝังเพชรเช่นเดียวกันทรงสะพักปักทับแพรจีบไม่ได้ทรงฉลองพระองค์ ครั้นดูให้

ใหม่มากว่าสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 มาถึงรัชกาลที่ 6 แบบพระวรกายฯฯ (หม่อมเจ้าวรรณวิมลในพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น 4 พระองค์เจ้าวรวรรณกร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในรัชกาลที่ 6 ทรง
สถาปนาเป็นพระวรกายอุปทาน) พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ก็คือทรงผ้าขึ้นป้ายส่วนฉลองพระองค์ตาม
แบบฝรั่งสมัยหลังสงครามโลกครั้งแรกซึ่งถ้าจะนำมาใช้ในสมัยนี้ ก็ดูไม่เหมาะ ดีไม่ดีหนังสือพิมพ์
ต่างประเทศก็จะวิจารณ์กันยุ่งใหญ่ว่าเสื้อประจำชาติไทยที่พระราชินีทรงนี้แบบไหนกันแน่หนอฝรั่งก็
ไม่ใช่ไทยก็ไม่เชิง...”

ภาพประกอบ 9 ฉลองพระองค์ราชสำนักฝ่ายใน
ที่มา : หนังสือ สมเด็จพระบรมราชินี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพประกอบ 10 ฉลองพระองค์ราชสำนักฝ่ายใน

ที่มา : หนังสือ ราชพัสดราภรณ์

ในที่สุดได้ตกลงพระราชหฤทัยว่า จะทรงใช้เครื่องแต่งกายทั้งแบบไทยและสากลตามโอกาส และตามสภาพดินฟ้าอากาศด้วย เพื่อความสะดวกและตามความเหมาะสม ชุดไทยที่ทรงครั้งนั้นเป็น ที่มาของชุดไทยพระราชานิยม ได้ทรงศึกษาค้นคว้าเพื่อให้การออกแบบมีที่มาทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมไทยอย่างถูกต้อง ปรากฏในพระราชนิพนธ์อีกตอนหนึ่งว่า

“...สำหรับเครื่องแต่งกายชุดไทยซึ่งข้าพเจ้าได้กะไว้ว่าจะใช้เป็นแบบฉบับในการตามเสด็จครั้ง นั้น ข้าพเจ้าได้ขอให้หม่อมหลวงมนีรัตน์ บุนนาค ไปพบกับอาจารย์ใหญ่ที่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ไทย ให้ช่วยกันค้นคว้าเครื่องแต่งกายแบบไทยสมัยต่างๆ มาดูกัน แล้วให้อูไร ลืออำรุง ช่างตัดเสื้อที่ตัด ให้ข้าพเจ้ามานานปี ช่วยเลือกแบบต่างๆ ที่ได้มาครั้งนั้นมาประสมประเสกกันจนเกิดมีแบบเสื้อชุดไทย ขึ้นหลายชุด แต่ละชุดเหมาะแก่โอกาสและสถานที่ โดยเฉพาะผ้าขึ้นและเสื้อแขนกระบอกทำด้วยผ้า ไหมของเราเอง เป็นที่นิยมชมชอบของชาวต่างประเทศ เพราะเป็นแบบที่เรียบง่าย ไม่ล้าสมัยง่าย...”

ชุดไทยพระราชานิยมซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปี หลวง ทรงในโอกาสโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินไป ต่างประเทศครั้งนั้น ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าราชการบริพารในพระองค์

จัดแสดงขึ้นในงานฉลองครบรอบร้อยปีกาชาด ณ เวทีลีลาศสวนอัมพร เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2507 กับได้มีพระราชนุญาตให้จัดพิมพ์สมุดภาพ “หญิงไทย” เผยแพร่การแต่งกายชุดไทยพระราชนิยม มี 5 ชุด คือ

1. ชุดไทยเรือนต้น

ชุดไทยเรือนต้นเป็นชุดที่ใช้ได้หลายโอกาส เช่น ใช้เป็นชุดลำลองใช้ในงานเลี้ยงที่ไม่เป็นพิธี การ ชุดนี้มีเค้าแบบของสตรีในชนบทใช้ในการทำงาน ที่ใช้ผ้าสีเข้มๆ เช่น สีดำ สีน้ำเงิน หากต้องการให้เป็นพิธีการก็สามารถใช้ผ้านุ่งเป็นผ้าไหม ผ้าไหมยกดอก ตกแต่งเครื่องประดับตามโอกาสอันควร เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ เข็มกลัด แหวน และตุ้มหู

เสื้อ เป็นแบบสวมทับขึ้น คอกลมพอดีคอ ไม่มีขอบตั้ง ผ่าอกตลอดติดกระดุมแบบไทย 5 เม็ด แขนสามส่วน กว้างพอสบาย ตัวเสื้อเข้ารูปพอดีตัวหรือหลวมจนเกือบเป็นตัวตรงก็ได้ ผ้าสำหรับชุดไทยเรือนต้น จะตัดด้วย ผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายก็ได้ สีเสื้อจะใช้สีตัดกับผ้านุ่ง สีเดียวกับผ้านุ่ง หรือถ้าผ้านุ่งเป็นผ้าพื้น เสื้อจะใช้เป็นผ้าดอกก็ได้

ผ้านุ่ง นุ่งแบบป้ายหน้า เย็บพอดีตัว ยาวจรดข้อเท้า จะใช้ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้ายกดอก ผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้ามัดหมี่ หรือใช้ผ้าพื้นมีเชิง ส่วนผ้าขึ้นจะเป็นริ้วขวางหรือริ้วยาวก็ได้ตามความเหมาะสม หรือจะใช้ผ้าพื้นเรียบก็ได้

ภาพประกอบ 11 ชุดไทยเรือนต้น

ที่มา : สมุดภาพหญิงไทย

2. ชุดไทยจิตรลดา

ชุดไทยจิตรลดา เป็นชุดไทยสำหรับพิธีกลางวัน ใช้ในงานพิธีการมากกว่าชุดไทยเรือนต้น เช่น ใช้ในงานพิธีที่บุรุษแต่งเต็มยศ ต่อมาผู้ใช้ในเวลากลางวันด้วยโดยใช้ผ้าไหม ยกเงิน ยกทอง เป็นผ้าถุง เสื้อ คอกลม มีขอบตั้ง แขนเสื้อยาวถึงข้อมือ ตัวเสื้อผ่าหน้าตลอด ติดกระดุมไทย 5 เม็ด ตัวเสื้อเข้ารูป ปลอยชายเสื้อไว้นอกผ้าถุง เครื่องประดับจะสวมสร้อยตัว สร้อยคอยาวหรือสั้นก็ได้ ผู้มีบรรดาศักดิ์จะสวมสายสะพายและติดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในงานพิธีการ

ผ้าถุง เป็นแบบป้ายหน้า ยาวจรดข้อเท้า ชนิดของผ้าขึ้นอยู่กับงานพิธีที่จะใช้

ภาพประกอบ 12 ชุดไทยจิตรลดา

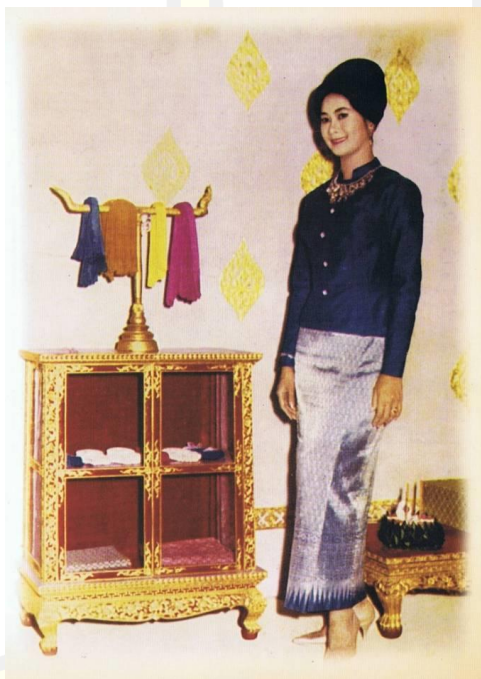
ที่มา : สมุดภาพหญิงไทย

3. ชุดไทยอมรินทร์

ชุดไทยอมรินทร์ เป็นชุดสำหรับงานพิธีตอนค่ำ งานเลี้ยงรับรอง หรืองานพระราชพิธีสวนสนามในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นชุดสำหรับผู้ที่ไม่ประสงค์จะคาดเข็มขัด

เสื้อ คอกลม ไม่มีขอบตั้งหรือมีขอบตั้งก็ได้ สตรีผู้มีอายุและค่อนข้างตัวมจะใช้คอกลมกว้างเล็กน้อยก็ได้ แขนยาวจรดข้อมือ หรือจะให้เป็นแขนสามส่วนก็ได้ ความหรูหราของชุดขึ้นอยู่กับชนิดของผ้าไหมที่ใช้ และเครื่องประดับที่ตกแต่ง

ผ้านุ่ง เป็นแบบนุ่งป้าย ใช้ผ้ายกไหมที่มีทองแกมทั้งตัวหรือยกทองเฉพาะเชิง

ภาพประกอบ 13 ชุดไทยอมรินทร์

ที่มา : สมุดภาพหญิงไทย

พหุณ ปณ จิตโต ชีเว

4. ชุดไทยบรมพิมาน

ชุดไทยบรมพิมาน เป็นชุดไทยสำหรับพิธีตอนค่ำ เช่น ในงานเลี้ยงรับรองตอนค่ำ ใช้เข็มขัดแบบไทยที่มีแบบและลวดลายประณีตสวยงาม ประดับเพชรนิลจินดามีค่าและมีสีสวยแสดงฝีมือของช่างทอง ช่างอัญมณี และเข้ากับผ้ายกได้อย่างงดงามยิ่ง เหมาะสำหรับผู้ที่มิรูปร่างแบบบาง และเวลาอากาศเย็น เพราะกระชับพอดีตัว ปิดคอปิดแขนตลอด

เสื้อ คอกลมติดคอ มีขอบตั้ง ปลายแขนแคบยาวถึงข้อมือ ตัวเสื้อพอดีตัว ผ่าหลัง แต่ให้แลดูแนบเนียน ชายเสื้อซ่อนเข้าไว้ในผ้านุ่ง หรือจะตัดเสื้อเย็บติดกับผ้านุ่งเป็นตัวยาวกันก็ได้ หายแยกเป็นคนละชิ้น ผ้านุ่งสามารถนำไปใช้กับเสื้อแบบอื่นได้อีก

ผ้านุ่ง นุ่งจีบมีชายพกเย็บตรึงพอดี ตัวยาวจรดข้อเท้า ปล่อยจีบตรงชายพอให้ก้าวเดินสะดวก ใช้ผ้ายกไหม ยกเงินหรือยกทองมีเชิงหรือยกเงินยกทองทั้งตัว คาดเข็มขัดแบบไทย และเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยอุบะ ตุ้มหู สร้อยข้อมือและแหวน

ภาพประกอบ 14 ชุดไทยบรมพิมาน

ที่มา : สมุดภาพหญิงไทย

5. ชุดไทยจักรี

ชุดไทยจักรี เป็นชุดไทยหม่มสไบ เปิดไหล่ข้างหนึ่ง ใช้สำหรับงานกลางคืนที่อากาศไม่เย็นมากนัก เป็นชุดที่จะใส่เครื่องประดับของไทยได้อย่างครบชุด ทั้งเข็มขัด สร้อยตัว สร้อยข้อมือหรือกำไล พาดูริตหรือกำไล ดันแขน แหวน เข็มกลัด ดุมหู เกี้ยว หรือปิ่น

เสื้อ เป็นสไบ จะเย็บติดกับผ้าถุงเป็นท่อนเดียวกัน หรือจะแยกต่างหากก็ได้ เปิดไหล่ข้างหนึ่ง ชายสไบคลุมไหล่ ทั้งชายด้านหลัง ยาวตามสมควร ซึ่งหากให้ยาวถึงพื้นก็จะคล้ายชุดราตรีของชาวยุโรป การหม่มสไบเป็นการแต่งกายของสตรีไทยมาแต่โบราณ สไบที่หม่มมีทั้งสไบแพร สไบปัก สไบกรองทองหรือสไบตาด ซึ่งโบราณถือกันว่าเป็นสไบที่งดงามมาก

ผ้าถุง นุ่งจีบมีชายพก ใช้ผ้ายกมีเชิงหรือยกทั้งตัว ใช้เข็มขัดไทยคาด

ภาพประกอบ 15 ชุดไทยจักรี

ที่มา : สมุดภาพหญิงไทย

ชุดไทยพระราชนิยม 5 แบบแรก เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชานุญาตให้เผยแพร่เพื่อสตรีไทยทั่วไปสามารถนำไปแต่งกายได้ ปรากฏว่าเป็นที่นิยมชมชอบอย่างแพร่หลาย และถือได้ว่าเป็นชุดประจำชาติไทย บางวงการได้ใช้เป็นเครื่องแบบเพื่อเผยแพร่ความเป็นไทย เช่น เป็นชุดพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน ชุดพนักงานต้อนรับของโรงแรม ชุดผู้เชิญเหรียญรางวัล หรือถือป้ายชื่อประเทศในการแข่งขันกีฬานานาชาติ สตรีไทยในหน่วยงานไทยที่ตั้งอยู่ต่างประเทศ เช่น สถานเอกอัครราชทูต สำนักงานการพาณิชย์ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นิยมแต่งกายในงานเลี้ยงที่เป็นทางการ และในวงการประกวดนางงามสากลที่กำหนดให้ผู้เข้าประกวดแต่งกายชุดประจำชาติชุดหนึ่ง ผู้เข้าประกวดจากประเทศไทยจะแต่งกายชุดไทยพระราชนิยมด้วยความมั่นใจยิ่ง

ภาพประกอบ 16 ชุดไทยเรือนต้นของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน พ.ศ.2503

ที่มา : <https://www.facebook.com/ThaiAirways.TH>

ภาพประกอบ 17 นางสาวอภัสรา หงสกุล นางงามจักรวาล ปี พ.ศ.2508 สวมชุดไทยจิตรดา
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 18 โฆษณาสายการบินไทย แสดงการนำผ้าไหมไทยมาตัดเย็บเป็นเครื่องแบบพนักงาน
ที่มา : <https://www.facebook.com/ThaiAirways.TH>

ต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสร้างสรรค์ขึ้นอีก 3 แบบได้แก่

6. ชุดไทยดุสิต

ชุดไทยดุสิต เป็นชุดสำหรับสตรีสวมสายสะพายในงานพระราชพิธีที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศตอนค่ำ หรือสำหรับเป็นชุดเจ้าสาวในงานเลี้ยงฉลองสมรส หรือในงานเลี้ยงรับรองตอนค่ำซึ่งจะตกแต่งเครื่องประดับแบบไทยได้อย่างครบครัน

เสื้อ คอกลมกว้างใช้ผ้าสีเดียวกับผ้านุ่ง ไม่มีแขน ปักด้วยไหม พลอยเลื่อม ไข่มุก ดิ้นเงิน ดิ้นทอง เสื้อจะตัดเป็นชุดติดกับผ้านุ่ง หรือจะแยกเป็น 2 ชิ้นก็ได้

ผ้านุ่ง ใช้ผ้ายก นุ่งจีบมีชายพก คาดเข็มขัดไทย

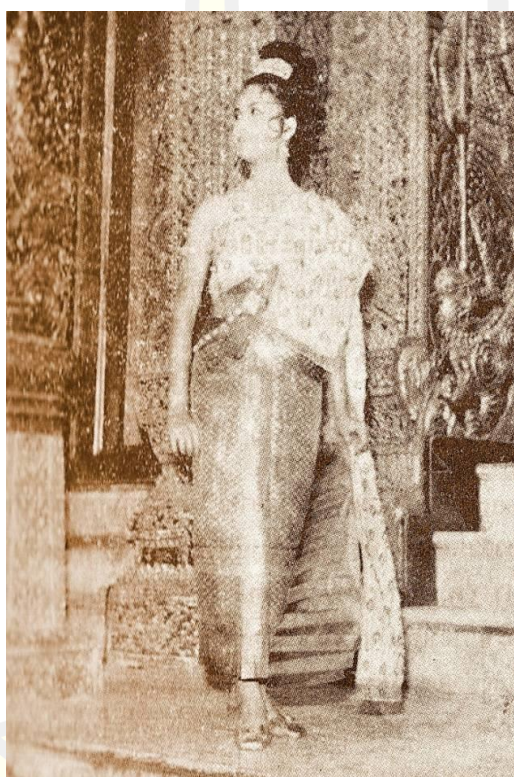
ภาพประกอบ 19 ชุดไทยดุสิต

ที่มา : หนังสือ ระเบียบสำนักพระราชวังที่เกี่ยวข้องกับข้าราชการและประชาชน

7. ชุดไทยจักรพรรดิ

ชุดไทยจักรพรรดิ เป็นชุดสำหรับสตรีในงานพิธีที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศตอนค่ำอีกแบบ
หนึ่ง

เสื้อ เป็นสไบ 2 ชั้น ชั้นในเป็นสไบแพร หรือสไบอัดจีบ ชั้นนอกเป็นสไบหม่ทับชั้นใน โดย
ให้เป็นสไบปัก สไบกรองทอง หรือสไบคาดผ้าสไบกับผ้าถุงคนละสี
ผ้าถุง ใช้ผ้ายก นุ่งจีบ มีชายพก คาดเข็มขัดไทย

ภาพประกอบ 20 ชุดไทยจักรพรรดิ

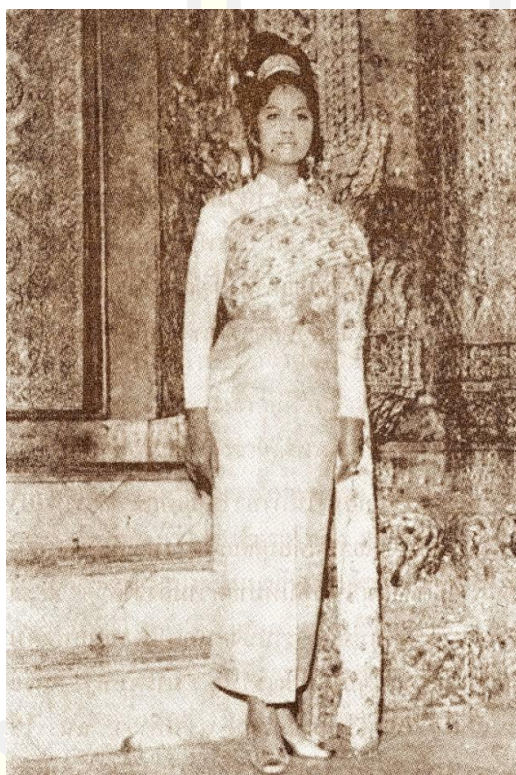
ที่มา : หนังสือ ระเบียบสำนักพระราชวังที่เกี่ยวข้องกับข้าราชการและประชาชน

8. ชุดไทยศิวาลัย

ชุดไทยศิวาลัย เป็นชุดที่ใช้ในพิธีการ ใช้ได้ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เหมาะกับเวลาที่มีอากาศเย็น แต่งเครื่องประดับแบบไทย

เสื้อ แขนยาว คอกลม ผ่าหลัง เย็บติดกับผ้าถุง หรือจะแยกจากกันก็ได้ หมั้นผ้าสไบปักทับเสื้อ

ผ้าถุง ใช้ผ้ายก นุ่งแบบจีบ คาดเข็มขัด เย็บตรึงพอดีตัว

ภาพประกอบ 21 ชุดไทยศิวาลัย

ที่มา : หนังสือ ระเบียบสำนักพระราชวังที่เกี่ยวข้องกับข้าราชการและประชาชน

ชุดไทยทั้ง 8 แบบนี้ เป็นแบบมาตรฐานของชุดประจำชาติ ต่อมาได้มีการประยุกต์ เป็นชุดไทยๆ อีกหลายแบบ

ในเวลาต่อมา เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงฟื้นฟูงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยให้กลับคืนมาเป็นงานศิลปาชีพ ชุดแต่งกายแบบไทยที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหม ได้เอื้อประโยชน์แก่ผลงานศิลปหัตถกรรมอื่นๆ เป็นอย่างดี เช่น กระเป๋าถือที่จักสานด้วยย่านลิเภา เครื่องประดับต่างๆ ที่เป็นงานฝีมือของช่างเงินช่างทองไทยซึ่งประดิษฐ์งดงาม นอกจากนี้ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฟื้นฟูการทอผ้าพื้นบ้านภาคต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น ภาคใต้ ซึ่งมีผ้าลายดอกพิกุล ลายดอกมะลิ ลายราชวัติ ภาคเหนือมีลายปักต่างๆ ของชาวไทยภูเขา ภาคอีสานมีผ้ามัดหมี่และผ้าขิดลายต่างๆ ทรงส่งเสริมการประกวดผ้าแบบโบราณที่ผลิตขึ้นใหม่ ทำให้การทอผ้าของไทยได้กลับฟื้นคืนมาเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ชุดการแต่งกายแบบไทยที่ตัดเย็บจากผ้าไทยได้มีความหลากหลายยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าชุดไทยพระราชานิยมที่ทรงพระราชวิริยอุตสาหะศึกษาค้นคว้า สร้างสรรค์ และส่งเสริม เป็นจุดเริ่มต้น เป็นแรงบันดาลใจ และเป็นพลังสนับสนุนที่ยิ่งใหญ่ให้นักออกแบบเสื้อผ้าคิดสร้างสรรค์ชุดไทยประยุกต์ที่สวยงาม แปลกตา มีวัฒนธรรมไทยเป็นที่พื้นฐานใช้ผ้าไหม แต่ใช้แทนชุดสากลได้อย่างสง่างามภูมิ

สมศรี สุกุมลนันทน์ : ผู้เชี่ยวชาญเครื่องแต่งกายและที่ปรึกษาการออกแบบชุดไทยพระราชานิยม

“สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ท่านจะเสด็จฯ ประพาสสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ท่านมีพระประสงค์จะแต่งตัวเป็นไทยให้นานาประเทศรู้จัก.....มีพระราชเสาวนีย์ให้ดิฉันเข้าเฝ้าเพื่อทรงปรึกษาเรื่องชุดไทย...”(สารคดีเทิดพระเกียรติฯ ชุด ทอรักร้อยไทย ตอน ความงดงามแห่งพัสดราภรณ์)

ภาพประกอบ 22 อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์

ที่มา : สารคดีเทิดพระเกียรติฯ ชุด ทอรักร้อยไทย ตอน ความงดงามแห่งพัสดราภรณ์

หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ สมศรี สุกุมลนันทน์ 26 พฤษภาคม 2548 ชื่อหนังสือ “สารคดีชีวประวัติ สมศรี สุกุมลนันทน์ : บันทึกทรงค่า จากบทเรียนชีวิต ความคิด และงาน” เขียน โดย อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2539 ซึ่งเป็นวันครบรอบปีที่ 54 ของการมีชีวิตคู่ ในวัย 77 ปี บอกเล่าความเป็นมาของชุดไทยพระราชนิยม ว่า

“.....ในปีที่กลับมาจากเมืองฝรั่งนั่นเอง ม.ล.มณีรัตน์ บุณนาค (ท่านผู้หญิง ม.ล.มณีรัตน์ บุณนาค) ได้ให้เกียรติมาหาที่วิทยาลัย แจ้งว่า มีพระราชเสาวนีย์ให้เข้าเฝ้า ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน มีพระราชประสงค์จะให้ออกแบบฉลองพระองค์แบบไทย สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินไปยังสหรัฐอเมริกาและยุโรป จึงร่างแบบเสื้อเตรียมไปให้ทอดพระเนตรด้วย วันที่เข้าเฝ้านั้นเป็นเหตุการณ์ที่อยู่ในความทรงจำมีรูลึ้ม สมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ เสด็จฯ ลง ณ ลานหน้าแห่งหนึ่งในบริเวณพระราชวัง เป็นครั้งแรกที่ได้เห็นพระองค์จริงอย่างใกล้ชิด พระองค์ทรงพระภูษาขึ้นใหม่ ฉลองพระองค์เป็นแพรบางหลวม ๆ ทรงดอกกุหลาบดอกหนึ่งที่พระเศวตมวงงดงามสุดจะพรรณนา ทรงรับสั่งว่า พระองค์อยากได้ฉลองพระองค์ที่พูดได้ว่าเป็นชุดไทย การห่มผ้าและนุ่งจีบนั้นเป็นไทยที่งดงามดีแล้ว แต่ไม่เหมาะสำหรับโอกาสกลางวันและอากาศหนาว งานที่พระองค์เจาจะแต่งชุดไทย คือ เสด็จยังศาลาเทศบาลในกรุงลอนดอน จะต้องประทับรถม้าเปิดประทุน

ภาพประกอบ 23 ฉลองพระองค์แบบไทย ในงานเลี้ยงรับรองที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุง

ลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2503

ที่มา : หนังสือ ประมวลภาพเสด็จฯเยือน สหรัฐ-ยุโรป รวม 3 ประเทศ

ภาพประกอบ 24 ฉลองพระองค์แบบไทยประทับรถม้าเปิดประทุน ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พ.ศ.2503

ที่มา : หนังสือ ประมวลภาพเสด็จเยือน สหรัฐ-ยุโรป รวม 3 ประเทศ

ในการร่างแบบเสื้อถวาย จึงมีวัตถุประสงค์ว่า จะต้องปกปิดพระวรกายมิดชิด เพื่อความอบอุ่น และคำนึงถึงพระสิริโฉมของพระองค์ด้วย ทรงเลือกแบบเสื้อที่ร่างถวายไว้ 2 ชุด คือ ชุดที่เป็นเสื้อแขนยาวลิบ คอมีขอบตั้งและทรงเสื้อเข้ารูปใช้กับผ้าชิ้นป้าย และชุดที่เสื้อเนื่องจากผ้าจีบหน้านาง วันต่อมา พาลูกศิษย์ฝีมือไว้วางใจได้คนหนึ่งเข้าไปในวัง วัดพระองค์เพื่อตัดฉลองพระองค์ถวายตามแบบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นไปยังห้องชั้นบน ณ พระตำหนัก

ฉลองพระองค์ที่ตัดถวายให้ทรงลอง คือชุดที่ทรงในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดสำนักงานการบินไทย ฉลองพระองค์เป็นไหมไทยสีชมพูอ่อน พระภูษาสีเขียวหม่นมีเชิง ทรงโปรดให้ฉลองพระองค์มีแขนสั้น เพราะทรงปรารถนาร้อน ฉลองพระองค์อีกชุดหนึ่ง คือ ชุดที่ทรงในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเวียนเทียนในงานพระราชพิธีวันวิสาขบูชาที่วัดพระแก้ว ทรงฉลองพระองค์สีขาวแขนยาว คอมีขอบตั้ง กับพระภูษาสีแดงมีเชิง ฉลองพระองค์ทั้งสองชุดนี้ดิฉันไปหาซื้อผ้าด้วยตัวเอง ตามพระราชประเพณีโบราณ เจ้านายจะทรงฉลองพระองค์สีขาวกับพระภูษาสีแดงในพระราชพิธีบำเพ็ญกุศลในพระอุโบสถ คืนวันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ราชปะแตนสีขาวและทรงพระภูษาใจสีแดง ความรู้ที่ได้รับพระราชทานมาจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ

ภาพประกอบ 25 เสด็จพระราชดำเนินไปเป็นประธานในพิธีเจิมเครื่องบินโดยสารของ
บริษัท การบินไทย

ที่มา : ปกนิตยสาร สตรีสาร ปีที่ 13 ฉบับที่ 286 ต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.2503

ภาพประกอบ 26 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเวียนเทียนในงานพระราชพิธีวันวิสาขบูชา ณ วัดพระ
แก้ว

ที่มา : หนังสือ ประมวลภาพเสด็จฯ เยือน 17 ประเทศ ฉบับทูลเกล้าฯ ถวาย

ก่อนการเสด็จพระราชดำเนินยุโรปและสหรัฐอเมริกา ดิฉันได้เขียนบทความ เรื่อง ประวัติเครื่องแต่งกายไทย ส่งไปยังนิตยสารแฟชั่น โว้ก (VOGUE) ของสหรัฐอเมริกา เป็นบทความสั้น ๆ ความยาว 2 หน้ากระดาษของหนังสือโว้ก มุ่งหมายจะให้ผู้ที่ชมพระบารมีเข้าใจการแต่งกายแบบไทย ในราว 6 สัปดาห์ต่อมา ก็ได้รับหนังสือโทรเลขจากหนังสือโว้ก ถามว่าจะตกลงรับเงินจำนวน 250 ดอลลาร์เป็นค่าเขียนหรือไม่ ดิฉันตื่นเต้นและดีใจมาก ไม่ใช่เพราะจำนวนเงิน แต่ดีใจที่เราได้เรื่องไว้ตีพิมพ์ เพราะนิตยสารโว้กเป็นที่นิยมสูงสุดในบรรดานิตยสารแฟชั่นของสหรัฐฯ ทั้งเป็นเงินจำนวนแรกที่ได้รับจากการเขียนบทความเรื่องแรกเป็นภาษาอังกฤษ 250 ดอลลาร์เมื่อเกือบ 40 ปีที่แล้ว คิดเป็นเงินบาทนับว่าไม่น้อย นับเป็นความภูมิใจอย่างหนึ่งที่เราควรแก่การจดจำ.....”

ภาพประกอบ 27 บทความ เรื่อง ประวัติเครื่องแต่งกายไทย เขียนโดย สมศรี สุกุมลนันทน์
ที่มา : นิตยสาร VOGUE เดือนสิงหาคม 2503

คำอาลัยของ ประภา กาญจนาคม

“.....จำได้ว่าระหว่างปี 2499-2500 ท่านผู้หญิงดุขะฎี มาลากุล (ขณะนั้นท่านเป็นคุณหญิง) ได้มาพบท่านอาจารย์ที่แผนกผ้าบ่อยมาก แล้ววันหนึ่งดิฉันก็ได้รับมอบจากท่านอาจารย์ให้ดิฉันคิดวิธีเย็บจีบหน้านางให้ติดกับเสื้อ ปัญหาที่ท่านผู้หญิงนำมาคือ เวลาสมเด็จพระนางเจ้าเสด็จต่างประเทศ ฉลองพระองค์แบบจีบหน้านางแต่งยากมาก ดิฉันเย็บโดยต้องแก้ปัญหารี้อย่างไรให้มีชายพกได้อย่างไร และผ้าสายที่ท่านผู้หญิงให้มาเย็บก็แข็งมาก เข็มจักรหัก ในที่สุดท่านอาจารย์ไปหาผ้าฝ้ายมีเชิงมาให้

เย็บ นำไปให้ท่านผู้หญิงคุณหญิง เพื่อนำไปทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ เรื่องนี้ต่อมาเมื่อท่านผู้หญิงคุณหญิงพบดิฉัน ท่านจะเอ่ยให้ผู้ที่ท่านคุยด้วยเสมอว่า ยายประภาเป็นคนเย็บตัวอย่างผ้าจีบหน้านางให้ฉัน ผลงานตามบัญชาของท่าน ดังนั้น ท่านผู้หญิงคุณหญิงมอบผ้าไหมสีชมพูให้อาจารย์สมศรีหนึ่งชุด ท่านอาจารย์รับไว้แต่นำมามอบให้ดิฉัน ท่านกล่าวว่าภาเธอเอาไป เธอเป็นคนทำ.....”

ปิแอร์ บัลแมง : ช่างฉลองพระองค์ ผู้ถวายเป็นแบบฉลองพระองค์ชุดสากล

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชสมภพและอเมริกาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ในปีพุทธศักราช 2503 ทำให้ทั้งสองพระองค์เป็นที่รู้จักในต่างประเทศ โดยเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเป็นที่กล่าวขวัญ รวมถึงฉลองพระองค์ที่งดงามทำให้ชื่อเสียงของประเทศไทยขจรขยายไปทั่วว่า “มีพระมหากษัตริย์หนุ่มที่สง่างามและสมเด็จพระราชินีที่งดงาม”

นิตยสาร VOGUE ในช่วงยุค 1960 ซึ่งมี Diana Vreeland เป็นบรรณาธิการพิเศษ ได้นำเสนอไอเดียว่าน่าจะลงพระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ของประเทศไทยที่เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ.1960 โดย Diana Vreeland ได้รู้จักกับ จิม ทอมป์สัน และชายชาวอเมริกันที่มาทำอุตสาหกรรมผ้าไหมในประเทศไทย และให้ดีไซน์เนอร์นำผ้าไหมไทยไปตัดเป็นชุดแฟชั่นเพื่อนำลงในนิตยสาร VOGUE การติดต่อขอฉายพระรูปพระองค์ครั้งนั้นทำโดยผ่านกระทรวงต่างประเทศ และขออนุญาตกับทางสำนักพระราชวัง

ครั้งแรก Diana Vreeland ได้มอบหมายให้ช่างภาพระดับโลก คือ Horst P. Horst มาฉายพระรูปสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในฉลองพระองค์ชุดไทยจักรีสีทอง พระรูปนั้นตีพิมพ์ในนิตยสาร VOGUE ฉบับอเมริกา เดือนกรกฎาคม 1962 เป็นพระรูปที่งดงาม และมีพระอิริยาบถเหมือนทรงพระดำเนินออกมาจากประตูที่สลักเสลาปิดทองสวยงามน่าตื่นตาอย่างยิ่ง เป็นการฉายพระรูปที่งดงามและไม่ดูเป็นทางการจนเกินไป ทำให้เห็นถึงความสง่างามของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาไม่นาน Diana Vreeland ก็มีไอเดียให้ช่างภาพ Henry Clarke มาฉายพระรูปสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดาอีกครั้ง ในพระอิริยาบถที่ลาลองสบาย ๆ ในพระราชฐานในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งนิตยสาร VOGUE ได้เขียนไว้ว่าเป็นพระราชวังที่ประทับใจจริง ๆ ไม่ใช่ในพระบรมมหาราชวังอย่างที่หลายคนเข้าใจ

ช่างภาพที่มาถ่ายภาพครั้งนั้นเขียนบันทึกไว้ว่า วันนั้นอากาศในกรุงเทพฯ ร้อนมาก เพราะเป็นช่วงหน้าร้อน และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเต็มพระทัยที่จะให้ฉายพระรูป และทรงเปลี่ยนฉลองพระองค์ต่าง ๆ โดยมีดีไซน์เนอร์ คือ ปิแอร์ บัลแมง เป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ ให้ช่างภาพได้ฉายพระรูป

หลังจากที่นิตยสาร VOGUE ฉบับนี้เผยแพร่ออกสู่สายตาประชาชนก็ได้รับเสียงชื่นชมถึงพระสิริโฉมของพระองค์เป็นอย่างมาก ทำให้ชื่อเสียงของผ้าไหมไทยโด่งดังมากในยุคนั้นและสืบมา พระสิริโฉมของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถปรากฏในนิตยสาร VOGUE ฉบับอเมริกา ในยุค 1960 และพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระองค์ในช่วงปีหลัง ๆ ประทับใจบรรณาธิการของนิตยสาร VOGUE ฉบับฝรั่งเศสมาก ถึงกับขอพระราชทานพระราชนุญาตส่งทีมงานมาทำบทความเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ถึงประเทศไทย และนี่เองที่ทำให้ชื่อเสียงของพระองค์เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งในอเมริกาและยุโรป

ภาพประกอบ 28 ปีแอร์ บัลแมง
ที่มา : หนังสือ งามสมบรมราชินีนาถ 2559

พูน บณฺฑิต ชีวะ

ภาพประกอบ 29 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัล

แมง

ที่มา : หนังสือ งามสมบรมราชินีนาถ 2559

ภาพประกอบ 30 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัล

แมง

ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 31 ฉลองพระองค์สากล ในวโรกาสที่เสด็จเยือนต่างประเทศ ออกแบบโดย ปีแอร์ บัลแมง

ที่มา : หนังสือ งามสมบรมราชินีนาถ 2559

ท่านผู้หญิงพิจิตต์ ศุภมิตร เขียนบันทึก “ตามเสด็จฯ ต่างประเทศ” กล่าวถึงเบื้องหลังการโดยเสด็จฯ 14 ประเทศ พ.ศ.2503 ในฐานะของผู้เตรียมฉลองพระองค์ ความตอนหนึ่งว่า

“...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนต่างประเทศ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ตลอดจนผู้โดยเสด็จฯ อย่างเป็นทางการ “STATE VISIT” (และไม่เป็นทางการ) ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของประมุขประเทศต่างๆ ในการนี้พระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ต้องทรงเตรียมพระองค์อย่างละเอียดรอบคอบตามหมายกำหนดการที่กระทรวงการต่างประเทศส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายล่วงหน้า ต้องทรงศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี ทรงฉลองพระองค์ที่เหมาะสมแก่ดินฟ้าอากาศ และทรงตระเตรียมพระราชดำรัสในโอกาสต่าง ๆ นับเป็นการเดินทางครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญมากเพื่อสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับนานาชาติ เป็นการประกาศให้โลกรู้จักประเทศของเราให้ดียิ่งขึ้น

ข้าพเจ้า (และเพื่อน ๆ ที่โดยเสด็จฯ อย่างไม่เป็นทางการ) ในฐานะ Wardrobe Keeper และอื่น ๆ ต้องดูแลของใช้ท่าน เช่น กระเป๋าใส่ฉลองพระองค์ พระมาลา ฉลองพระบาท พระกระเปาะ ถุงพระหัตถ์ และของใช้ประมาณ 48 ใบ ไม่นับของขวัญประมุขและของพระราชทานอื่น ๆ ทั้งกระเป๋าก็สูงใหญ่หนักอึ้ง ทุกกระเป๋ามีเบอร์ เราต้องจดจำว่าเบอร์อะไรใส่ฉลองพระองค์ใด ซึ่ง Mr.Pierre

Balmain และคณะได้เชิญฉลองพระองค์ทุกชุดมาถวายทรงลองถึงพระตำหนักแล้วทำสมุดกำกับไว้ว่า องค์ใดจะทรงในโอกาสใด โดยมีเศษผ้าจากฉลองพระองค์นั้น ๆ ตัดแนบไว้พร้อมแบบและโปรแกรม นับเป็นความสะดวกและรอบคอบในการจัดหีบฉลองพระองค์ในเวลาจำกัดได้ถูกต้องครบชุด ผู้โดยเสด็จฯ ทุกคนพร้อมและตั้งใจที่จะทำงานสนองเบื้องพระยุคลบาทอย่างดีที่สุด ด้วยตระหนักถึงพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่ง เพียงให้ลุล่วงไปโดยปราศจากความผิดพลาด แม้จะบกพร่องบ้างก็ตาม

การบันทึกความจำครั้งนี้ ข้าพเจ้ามุ่งหวังจะเขียนเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัย พระชนมายุ 5 รอบ ซึ่งเรามากจะจดจำในสิ่งที่สวยงามน่าตื่นตาตื่นใจ เพราะเป็นครั้งแรกที่ได้พบเห็น การต้อนรับเสด็จอันยิ่งใหญ่ ตรารัตริ์ประทับใจไปทุกหนทุกแห่ง ได้พบแต่ผู้คนที่มาต้อนรับอย่างอบอุ่น ด้วยพระบารมี ส่วนความยากลำบากอุปสรรคนานัปการนั้นไม่ได้กล่าวถึง บางครั้งต้องพึ่งตนเอง ตัดสินปัญหาเฉพาะหน้าด้วยความฉับไว ทันทต่อเหตุการณ์ ทั้งต้องรับผิดชอบในเครื่องทรงเวลาอยู่เวร ลำพังคนเดียว ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สมบัติของชาติทุกชิ้นจึงมิได้ขาดหายไปเลย บางขณะต้องไปปฏิบัติราชการให้ทันเวลาโดยมีที่พักห่างที่ประทับออกไปมาก ก็ต้องอดทนฝ่าความวิบากในดินฟ้าอากาศ ตื่นก่อนนอนที่หลัง บางครั้งเดินไปหลงทาง หลงถนน หลงห้อง ตามพระราชวังต่าง ๆ มีห้องนับเป็นร้อย ๆ ห้อง เวลาเสร็จงานดึกเขาจะประหยัลดไฟเกือบหมด เราก็ต้องอดทนต่อการกลัวความมืดด้วยการเดินคลำไปผิด ๆ ถูก ๆ โชคดีที่มีเพื่อนร่วมงานที่ดี ทุกสิ่งจึงลุล่วงไปโดยสวัสดิภาพ การโดยเสด็จฯ ครั้งนี้เป็นภารกิจถึงความตั้งใจจริงของทุกคนด้วยน้ำใจที่เป็นห่วงซึ่งกันและกันยากที่จะเสมอเหมือน ตราบจนปัจจุบันพวกเรายังคงจดจำความเป็นไปในประเทศนั้น ๆ เมืองนั้นได้อย่างแม่นยำแน่นอน ถ้าผู้ใดได้อ่านบันทึก ก็จะทราบว่าพวกเราได้ประสบผลสำเร็จอย่างงดงามที่สุดในชีวิต เมื่อยังอยู่ในวัยที่มีพลังกำลังรับใช้ท่านได้อย่างเต็มที่ แม้จะเจ็บป่วยบ้างก็ทนเอาอาจสู้ได้เสมอ เรื่องสนุกขบขันที่เขียนบันทึกไว้จึงเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น

การเสด็จฯ เยือนต่างประเทศเป็นทางการ มีผู้กล่าวถึงเรื่องกระเป๋าเดินทางของสมเด็จพระเจ้า ว่าทำไมจึงมีจำนวนมากเช่นนั้น จึงขอเล่าให้ฟังพอเป็นสังเขป ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า Mr.Balmain เป็นผู้จัดฉลองพระองค์ถวาย พร้อมพระกระเป๋าถือ ฉลองพระบาท ถูพระหัตถ์หนังยาวสั้น ถูพระบาท พระมาลา ฉลองพระองค์คลุมสั้นยาว มีทั้งผ้าไหมไทย ผ้าฝ้ายบุช้างในสำหรับหน้าร้อน จนถึงผ้าสักหลาดอย่างบางและหนา ตลอดจนเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ฉลองพระองค์เฟอร์ ชนมิงค์ ตามโปรแกรมที่จัดส่งมาถวาย เริ่มแต่เดือนมิถุนายนถึงมกราคมปีหน้า ซึ่งอากาศทางสหรัฐฯ และยุโรปจักเปลี่ยนแปลงจากร้อนสู่ความหนาวเย็นเมื่อใดก็ได้ ฉะนั้นกระเป๋าเดินทาง (ของ Louis Vuitton) จึงเตรียมแยกประเภทฉลองพระองค์ไว้อย่างละเอียด กระเป๋าทรงสูงสำหรับใส่ชุดราตรียาวปีกเสื้อมลูกไม้ปีก และชุดไทยปีกสำหรับสมเด็จพระเจ้า งาน State Banquet โดยชวนไปทั้งหมดเพื่อไม่ให้ยับหรือหลุดขาดเสียหาย (เฉพาะกระเป๋าเป้เล็กก็หนักแทบแย่แล้ว) การแพ็คเขาทำเป็นตัวอย่างไว้ให้ดู โดยใช้กระดาษขาวบางม้วนสอดตามแขนฉลองพระองค์และตามส่วนโค้งท่อนบนให้พองไม่ทับกัน แล้วใช้

กระดาดปิดตามที่ปักไว้ด้วย ถ้าอากาศร้อน จะใช้แบบพระศอกกว้างพระกรสั้นพองาม ถ้าหนาวมักจะ เป็นแบบปิดให้อบอุ่น ชุดไทยปักก็เช่นกัน มีหลายแบบ ทั้งพระกรสั้นและยาว ฉลองพระองค์ราตรี เหล่านี้จะหนักมาก ด้วยการปักเลื่อมต่าง ๆ เวลาหยิบต้องปีนบันได เพราะทรงตัวพวกนี้จะมีลือก แข็งแรงทั้งล่างบน เปิดได้แบบตู้เคลื่อนที่ เราจะมีสมุดโปรแกรมกำกับไว้ด้วยการปะเศษผ้าพร้อมวาด รูป และรายละเอียดของกระเป๋ ฉลองพระบาท พระมาลา เป็นการสะดวกในการเตรียมงานถวาย ชุด สั้นก็แขวนไว้เป็นทรงตามขนาดฉลองพระองค์ ถ้าเป็นเฟอร์หม์ หรือผ้าห่มมูลสีและชนิดต่าง ๆ ใช้ กระเป๋ายาววางซ้อนกันไปได้ด้วยกระดาดขาวบาง ส่วนฉลองพระองค์ที่มีเฟอร์ตรงพระศอกและ ปลายแขน ฉลองพระองค์ Broad Tail (ขนลูกแกะสีดำ) ฉลองพระองค์ขนมิงค์ ที่เรียกว่า Black Diamond และฉลองพระองค์หนังติดเฟอร์ หนึ่งซามัวร์ต่าง ๆ แขนอยู่อีกทรงหนึ่งซึ่งจะหนักเป็น พิเศษในเวลาโยกย้ายที่ ส่วนกระเป๋ากลางธรรมดา มีอยู่มากมายหลายใบสำหรับใส่ฉลอง พระองค์สเว็ตเตอร์ พระภูษาสำหรับทรงกับสเว็ตเตอร์ เครื่องทรงชั้นในต่าง ๆ ส่วนชั้นหรือลิ้นลัก บนผ้ากระเป๋ วางถุงพระหัตถ์ยาวสั้นและถุงพระบาท เครื่องใช้ในการนี้เก็บบนชั้นเหล่านี้ พระกระเป๋ าถือของ Balmain ทำด้วยหนังสีสุภาพ หรือจะเข้าไปเล็กเขามีถุงใส่เสร็จ ก็แยกออกมาใส่กระเป๋ากลาง กลาง และบนลิ้นชักของกระเป๋ต่าง ๆ กระเป๋านี้จะเข้าขนาดใหญ่ มีอยู่ 3 ใบ จารึกอักษรพระ นามาก็โยยย่อไว้ด้วย เก็บไว้ลิ้นชักบนของกระเป๋พระมาลาขนาดใหญ่ กระเป๋ทุกใบมีถุงใส่อย่าง เรียบร้อย กระเป๋ฉลองพระบาทเป็นแบบพิเศษเปิดแผ่ออกได้ เป็นช่องเฉพาะสำหรับเก็บแต่ละคู่ไป กระเป๋พระมาลาเป็นแบบเฉพาะสำหรับพระมาลา มีกระดาดขาวอัดอยู่ภายในพระมาลา ไม่ให้เสียรูป และกระดาดคันระหว่างใบ ชั้นบนเป็นเชือกตาข่ายสานโปร่ง เก็บเข็มปักพระมาลา พู่ หรือเครื่อง ตกแต่งต่าง ๆ ที่มีวางพองจะวางของเบา ๆ ได้ (เท่าที่นึกภาพออกก็มีเท่านี้ ผิดถูกขออภัยเพราะนาน มาแล้ว) กระเป๋เดินทางมีเบอร์ไว้เสร็จ พวกเราจะจดไว้ว่าเบอร์ใดใส่ของชนิดใด เพื่อความรวดเร็วใน การเตรียมของถวาย

เครื่องเพชรของท่าน Mr.Balmain จะถวายคำแนะนำไว้ว่าฉลองพระองค์นี้ควรจะทรงเครื่อง ทรงอะไรบ้าง ถ้าเป็นชุดราตรีสากลก็ทรง Tiara หรือ Coronet และเครื่องเพชรเข้าชุด แต่ถ้าเป็นชุด ไทยที่ทรงหม์ทรงสะพักปักจักรีและอื่น ๆ เครื่องทรงจะเพิ่มมากขึ้น เครื่องเพชรเต็มที ทั้ง Tiara วลี เพชรหลายองค์ เข้มกลัด สายสะพายด้านหน้า หลัง ด้านข้าง สร้อยพระศอกจีเพชรซี่งองค์ใหญ่หรือมัด ข้าวต้ม พระเกศาตกแต่งด้วยดอกพิกุลหลายดอก (นับอีก) หรือปิ่นปักเพชร หงส์คาบเพชรบนพระ อังสะ สายรัดพระองค์หัวเพชรซี่งใหญ่หรือหัวนพเก้า เวลาเปลื้องเครื่องทรงเริ่มตั้งแต่ต้องเลาะทรง สะพักที่เนาเย็บติดไว้ แล้วค่อย ๆ เปลื้องไปตามลำดับจนครบจำนวนที่นับกันไว้ เกรงว่าจะเปลืองวางไว้ ที่พื้นนอกถาด เวลาเสด็จฯ ออกไปงาน ยิ่งง่ายกว่าตอนเสด็จฯ กลับเป็นไหน ๆ แต่ทุกสิ่งก็ผ่านไปด้วยดี เพราะทุกคนร่วมกันรับผิดชอบ โดยคุณมุสสดี ศรีวิถี เป็นผู้ดูแล หยิบเก็บเครื่องเพชรร่วมกับพวก

เรา ต้องช่วยกันจดจำช่วยเหลือซึ่งกันและกันทุกคน เครื่องเพชรบางชิ้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงตั้งชื่อไว้ต่าง ๆ กัน ต้องรับทราบและจำให้ได้ด้วย

สรุปหน้าที่ของพวกเรา ข้าหลวง มหาตเล็ก ตามที่ได้กล่าวถึงทุกแห่งว่า เสร็จแล้ว ปลุกพระบรมมหาราชวัง รับใช้ช่วยแต่งพระองค์ จนเสด็จออก การเตรียมฉลองพระองค์ เครื่องเสวย เครื่องใช้อยู่ เสร็จเวลาเสด็จฯ กลับ เสร็จกลางคืนรอนจนกว่าจะเสด็จเข้าพระที่ ฯลฯ นับว่าเป็นคำที่มีความหมายครบถ้วนใน “หน้าที่” รวมทั้งไปก่อนเสด็จฯ ไปในขบวน และไปหลังเสด็จฯ ก็เช่นกัน ...”

2. การเผยแพร่ชุดไทยพระราชนิยม

2.1 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับนับตั้งแต่ครั้งที่ ท่านผู้หญิงดุจจิ มาลากุล จัดแสดงภาพนิ่งชุด “วีรสตรีในประวัติศาสตร์ชาติไทย” ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตร เนื่องในโอกาสเปิดอาคารกระทรวงวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2497

ท่านผู้หญิงดุจจิ มาลากุล ได้เขียนบันทึกรายละเอียดการจัดแสดงครั้งนั้นไว้ ความว่า

“มีงานเปิดกระทรวงวัฒนธรรม หลวงวิจิตรถนอมละครเรื่อง อานุภาพพ่อนขุนรามคำแหง และตัวละครศิลปากรแสดง รัฐบาลเชิญเสด็จพระราชดำเนิน ตกลงกันว่าในระหว่างเวลาปิดฉาก สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงจะจัดการแสดงภาพนิ่ง ซึ่งฉันต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวก ลำบาก แต่งเป็นพระสุริโยทัย และสมาชิกอีก 3 คน แต่งเป็นท้าวสุรนารี ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร หม่อมแม้วกับฉัน ช่วยกันคิดแบบการแต่งกาย แบบผม และซ้อมท่ายืนให้ตัวละคร”

ภาพประกอบ 32 ผู้แสดงภาพนิ่ง ชุด “วีรสตรีในประวัติศาสตร์ชาติไทย” พ.ศ.2497

ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีครั้งสำคัญ จัดขึ้นอีกครั้งเมื่อปี พุทธศักราช 2511 โดยกรมศิลปากร ในโอกาสร่วมฉลองครบรอบ 20 ปี สภาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ณ พิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติ พระนคร แต่การแสดงแบบเครื่องแต่งกายครั้งนี้มีเพียงการแสดงแบบเครื่องแต่งกายสมัย
อดีตและจบลงเพียงแค่สมัยรัตนโกสินทร์ยุคแรกที่ได้รับวัฒนธรรมตะวันตกเท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีการ
แสดงแบบชุดไทยพระราชานิยมรวมอยู่ด้วย

ภาพประกอบ 33 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายตามสมัยประวัติศาสตร์และโบราณคดี พ.ศ.2511

ที่มา : หนังสือ สมุดภาพแสดงเครื่องแต่งกายตามสมัยประวัติศาสตร์และโบราณคดี

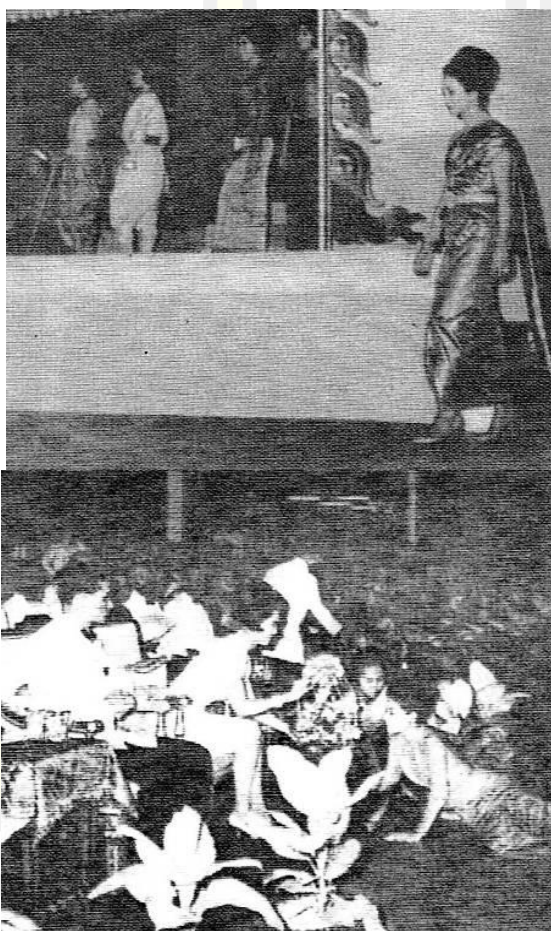
การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีซึ่งมีแบบชุดไทยพระราชานิยมด้วยนั้น จัดแสดงครั้งแรก ณ
เวทีลีลาศสวนอัมพร เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ.2507 อันเป็นคืนสุดท้ายของงานกาชาด ปี
พุทธศักราช 2507 เนื่องในการฉลอง 100 ปี กาชาดสากล มีชื่อชุดการแสดงว่า “การแสดงชุด
หญิงไทย”

การแสดงชุดหญิงไทย เป็นการแสดงที่เกิดขึ้นตามพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาข้าราชการบริพารในพระองค์ เป็นผู้แสดงแบบ
หนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย ฉบับประจำวันที 18 มกราคม พ.ศ.2507 ได้รายงานข่าวเกี่ยวกับการ
แสดงแบบครั้งนี้ว่า

“คำคืนวันสุดท้ายของงานกาชาดครบรอบ 100 ปี (วันที่ 16 มกราคม) แน่นขนัดด้วยผู้คน ทั้ง
ด้านสวนอัมพร ด้านสนามเสือป่า ทั้งบนเวทีวิภาศ ตลอดจนร้านรวงต่าง ๆ เรียกได้ว่าเป็นการเที่ยวสง
ท้ายกันอย่างแท้จริง.....

บนเวทีอัมพรสถานคืนนั้น เจ็ดจำเริญด้วยแสงสีเป็นพิเศษ ม่านั่งเต็มไปด้วยผู้คนในชุดราตรี
เฉิดฉาย จนไม่มีที่ว่าง ผู้มาที่หลังต้องยืนกันเป็นแถว เพื่อชมรายการใหญ่ส่งท้ายงานกาชาด
“หญิงไทย” และ “เซ็งอีสาน” ซึ่งจัดขึ้นตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ องค์สภานายิกาสภากาชาดไทย....

การแสดง “หญิงไทย” เริ่มขึ้นเมื่อเวลา 21.30 น. หลังจากทีในหลวงและสมเด็จพระเจ้า ได้ประทับ
เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่ามกลางแสงไฟที่พวยพุ่งไปยังเวที ผู้ชมต่างตะลึงลันด้วยความงามของกุลสตรี
ในชุดเครื่องแต่งกายหญิงไทยยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่อาณาจักรน่านเจ้า สุโขทัย อยุธยา
ตอนต้น ตอนปลาย ยุครัตนโกสินทร์ จนถึงยุครัชกาลปัจจุบัน.....”

ภาพประกอบ 34 การแสดงชุดหญิงไทย พ.ศ.2507

ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

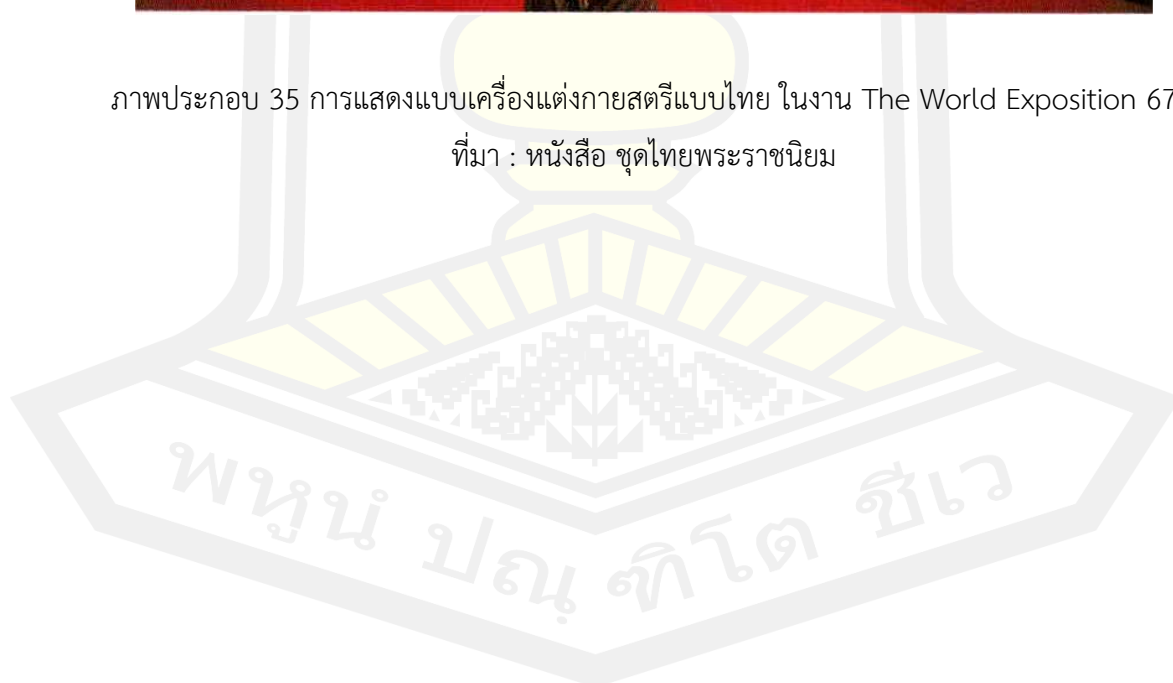
หลังจากการแสดงครั้งนั้นแล้ว ยังมีการแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ซึ่งปรากฏชุด
ไทยพระราชนิยมรวมอยู่ด้วยอีกหลายครั้ง ทั้งที่จัดแสดงภายในประเทศและต่างประเทศ อาทิ การ

แสดงเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ในงาน The World Exposition 67 ณ ประเทศแคนาดา เมื่อปี พุทธศักราช 2510 และ The World Exposition 70 ณ เมืองโอซาก้า ประเทศญี่ปุ่น เมื่อปี พุทธศักราช 2513 ซึ่งแสดงแบบโดยนางงามจักรวาลและนางสาวไทย เป็นต้น

ภาพประกอบ 35 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ในงาน The World Exposition 67

ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 36 การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ในงาน The World Exposition 70

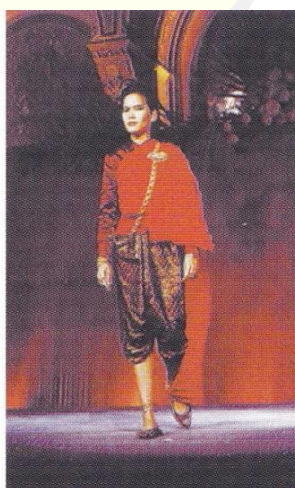
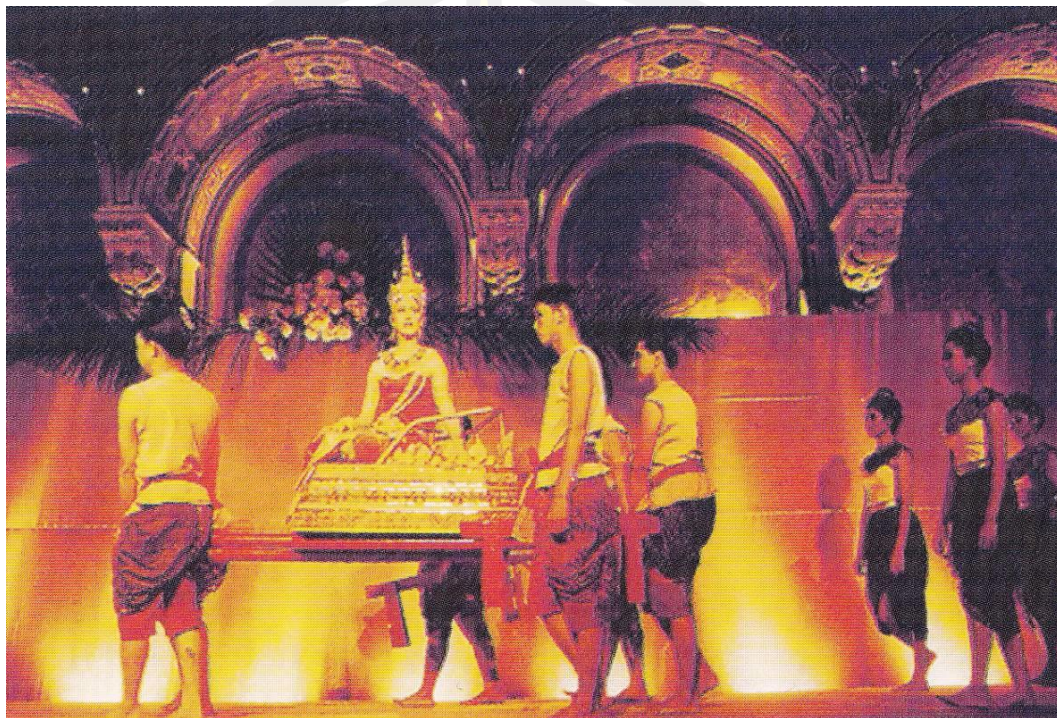
ที่มา : หนังสือ เอกลักษณ์สตรีไทย (ม.ป.ป.)

การแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย เกิดขึ้นตามแนวพระราชดำริและพระราชเสาวนีย์ให้ค้นคว้า เพื่อจัดแสดงพระราชทานตอบแทนประเทศเจ้าภาพ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศต่าง ๆ รวมทั้งจัดแสดงถวายในยามเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปตามจังหวัดต่าง ๆ นั้น ปีพุทธศักราช 2535 อันเป็นปีที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ได้โปรดให้จัดการแสดงพิเศษชุด “นารีเรื่อนาม ในพระราชอนุสรณ์” ขึ้น เพื่อแสดงการแต่งกายของหญิงไทยในอดีตที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงระลึกถึง ต่อมาได้มีการปรับปรุงชุดการแสดงให้เหมาะสมแก่กาลโอกาส และเรียกชื่อชุดการแสดงแตกต่างกันไปในแต่ละวาระที่จัดแสดง

ทิพย์วดี (นามแฝง ของ ทิพย์วดี ปราโมช ณ อยุธยา) เล่าถึงลักษณะการแสดงและความสำเร็จของการแสดง ชุด “นารีเรื่อนามในพระบรมราชอนุสรณ์” ในบทความเรื่อง “สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ หัวใจในกรุงเวียงนา” ว่า

“.....นอกจากจะได้ชมวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายแล้ว ก็ยังเป็นโอกาสให้ฝรั่งได้รับรู้ถึงบทบาทของสตรีไทยไทยประวัติศาสตร์อีกด้วย อย่างเช่นตอนที่ผู้แสดงเป็นพระสุริยทโยออกมา ก็จะมีการบรรยายถึงวีรประวัติของพระองค์ท่านทั้งในยามประเทศชาติสงบสุข และในยามรบ เมื่อนุ่งผ้าถุงม้วนพับขึ้นเป็นโจงกระเบน และผ้าสไบเฉียงกลายมาเป็นผ้าตะเบ็งมาน เป็นต้น

คนที่ไปด้วยกันเล่าให้ดิฉันฟังว่า ฝรั่งในงานนี้มองการแสดงตาค้าง เพราะไม่เฉพาะว่าเครื่องแต่งกายของไทยจะตระการตาเท่านั้น บรรดาผู้แสดงแบบแต่ละคนก็สวยงามแบบกุลสตรีไทยทั้งสิ้น ผู้แสดงแบบแต่ละคน ก็เป็นผู้รับใช้เบื้องพระยุคลบาท หรือไม่ก็เป็นลูกหลาน ท่านเหล่านี้ไม่ใช่ผู้แสดงแบบอาชีพ แต่ก็เดินได้ไม่แพ้มืออาชีพ”

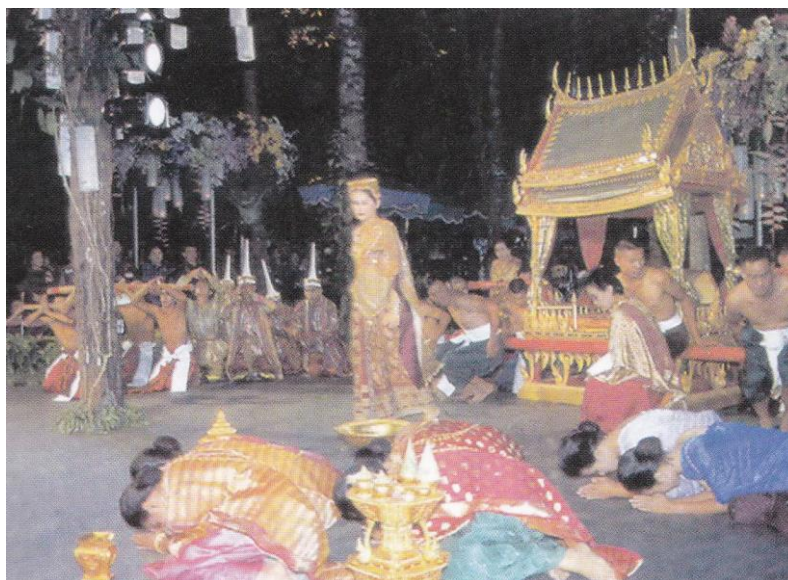
ภาพประกอบ 37 การแสดงชุด นารีเรื่อนามในพระบรมราชอนุสรณ์
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 38 ผู้แสดงแบบกิตติมศักดิ์ ซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนิไปแสดง ณ สาธารณรัฐ
ประชาชนจีน พ.ศ.2543
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

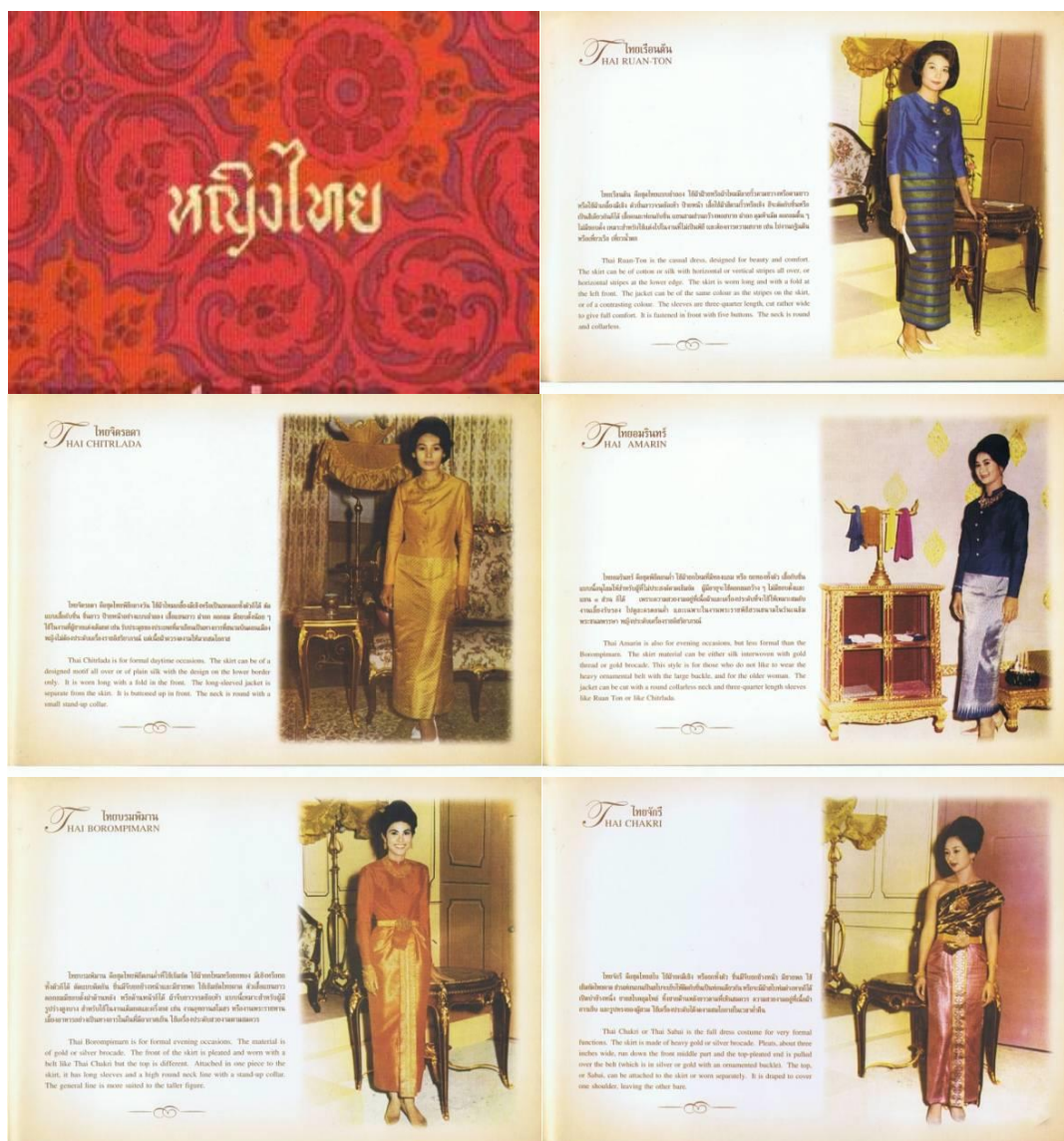
ภาพประกอบ 39 การแสดงชุด “สุริโยไท” ณ โรงแรมแวงกริลา นครเชียงใหม่ สาธารณรัฐประชาชนจีน
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 40 การแสดงชุด “รัตนบุรีศรีอยุธยา” ณ ลานคำหอม จังหวัดสกลนคร
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

เมื่อการแสดงแบบเครื่องแต่งกายสตรีไทยได้สิ้นสุดลง ยังคงเหลือหลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่ง นอกเหนือจากภาพข่าวและบทความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร คือ สื่อบัตรและหนังสือที่ระลึกที่จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ ซึ่งเป็นสมุดภาพแสดงการแต่งกายของสตรีไทย เก็บรวบรวมภาพของสตรีไทยในพระราชอนุสรณ์ ภาพชุดไทยพระราชนิยม อันจะแสดงให้เห็นประจักษ์ถึงพระราชอัธยาศัยของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในความนิยมไทย และความภาคภูมิใจพระราชหฤทัยในคุณสมบัติของสตรีไทยที่ยืนยงอยู่ในประวัติศาสตร์ของไทยเสมอมา ตัวอย่างเช่น สมุดภาพหญิงไทย หนังสือที่ระลึกงานนารีเรื่อนามในพระบรมราชอนุสรณ์ สื่อบัตรการ แสดงพระราชทาน

พหุณ ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 41 สมุดภาพหญิงไทย

ที่มา : หนังสือ สมุดภาพหญิงไทย

ภาพประกอบ 42 สูจิบัตรการแสดงพระราชทาน

ที่มา : สูจิบัตรการแสดงพระราชทาน ในพระราชวังโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ วันที่ 16-31 ตุลาคม พ.ศ.2543

หุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรี

การจัดสร้างหุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรี เกิดขึ้นก่อนชุดไทยพระราชานิยม เช่นเดียวกับการแสดงแบบเครื่องแต่งกาย ท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล เล่าความเป็นมาของการจัดสร้างหุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรีไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติ ชื่อ เรื่องของคนห้าแผ่นดิน ว่า

“.....งานฉลองรัฐธรรมนูญ ใน พ.ศ.2497 ท่านผู้หญิงละเอียด มอบให้ฉันคิดว่าจะออกร้านอะไรดี ฉันกำลังเฟื่องเรื่องการแต่งกาย ก็เสนอให้สร้างหุ่นแสดงวิวัฒนาการทางการแต่งกายผู้หญิงไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันขึ้น 9 ตัว..... ชุดสำคัญนั้น ฉันเขียนหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทาน และพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านอาจารย์อิงนำภูษาเขียนทอง 1 องค์ กับทรงสะพักแพรจีบ 1 องค์ มาพระราชทานสำหรับเครื่องแต่งกายสตรีสมัยสุโขทัย ส่วนสตรีสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ฉันขอพระราชทานเครื่องแต่งพระองค์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ามาทั้งชุดใส่หุ่นได้พอดี..... เมื่อสภาวฒนธรรมยุบ ฉันขอให้รัฐมนตรีสั่งให้นำหุ่นเหล่านี้ ไปไว้ที่กระทรวงศึกษาธิการ และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉันขอหุ่นสมัยสุโขทัยที่ใช้แต่งด้วยพระภูษาเขียนทองและทรงสะพักที่ได้รับพระราชทานมา ไปไว้ในแผนกผ้าพิพิธภัณฑสถานทั้งตัว ส่วนเครื่องทรงสมเด็จพระพันวัสสานั้น มีผู้เอาออกจากหุ่นที่ฉันให้ปั้นนั้น เพราะหาว่าเก่า.....”

บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่ง คือ อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ ท่านเล่าความเป็นมาของการจัดสร้างหุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรีไว้ใน หนังสือ “สารคดีชีวประวัติ สมศรี สุกุมลนันทน์ : บันทึกทรงค่า จากบทเรียนชีวิต ความคิด และงาน” ความว่า

“.....วันหนึ่ง หลังเวลาอาหารกลางวันแล้ว ผู้อำนวยการให้คนถือหนังสือมาบอกว่า คุณหญิงดุขฎิ มาลากุล (ท่านผู้หญิงดุขฎิ) โทรศัทพ์มาให้ดิฉันไปพบท่านที่สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง บ้านพิษณุโลก เดียวนี้ ดิฉันรับคำสั่งแล้วจึงขับรถไปทัน การจราจรสมัยนั้นไม่มีปัญหา จากโรงเรียนเตรียมอุดมฯ ไปถึงบ้านพิษณุโลกได้ภายใน 10 นาที ไปถึงแล้วจึงรู้ว่ากำลังเป็นการประชุมของผู้หญิงที่มีชื่อเสียงมากหน้าหลายตา คุณหญิงดุขฎิชี้แจงว่า ท่านและกรรมการกำลังคิดจัดการแสดงเครื่องแต่งกายสตรีไทย ตั้งแต่ยุคสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบันคือสมัยรัชกาลที่ 9 ท่านเรียกตัวมาพบเพื่อจะให้แต่งหุ่นตั้งแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญที่สวนลุมพินี งานฉลองรัฐธรรมนูญปีนั้นจัดที่สวนลุมพินี แปลกกว่าทุกปี ที่ท่านเจาะจงตัวให้ทำ คิดเอาเองว่าเป็นเพราะดิฉันเล่าเรียนวิชาประวัติศาสตร์ และมีฝีมือในการตัดเย็บเสื้อผ้า ที่สำคัญคือมีพ่อเป็นพระยาอนุমানราชชน ปรีชาพอได้ เป็นการสั่งงานที่ไม่มีอะไรอยู่ในมือให้ทำเลย จึงหาหนังสือมาอ่านหลายเล่ม ที่มีหลักฐานชัดเจนคือ ยุครัตนโกสินทร์ ย้อนหลังขึ้นไปไม่ปรากฏชัด ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีแต่เครื่องแต่งกายของขุนนางและเป็นชาย ไม่มีเครื่องแต่งกายสตรีเลย ได้ไปปรึกษา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ณ ที่ทำการหนังสือสยามรัฐ ถนนราชดำเนิน ท่านก็บอกว่าไม่มีหลักฐานอะไร อาจใช้รูปปั้น รูปเขียน เป็นเค้า

พอให้ความเห็นว่า ในเมื่อไม่มีหลักฐานแน่นอน ก็แต่งหุ่นไปตามความคิดจากหลักฐานที่รวบรวมได้ไปก่อน เมื่อแต่งแล้ว มีผู้รู้เห็นว่าผิดพลาดท่านจะทักท้วงเอง วาดรูปแบบเครื่องแต่งกายที่คิดว่า ควรเป็นไปในแต่ละสมัยให้คณะกรรมการดู ไม่มีผู้ใดทักท้วง ตามความคิดของตัวเอง ชุดสมัยอยุธยาหลักฐานยากที่สุด ง่ายที่สุดคือ สมัยรัตนโกสินทร์ การจัดหาผ้ามาแต่งหุ่น ทำเองโดยตลอด ไม่มีใครช่วยเลย แถมยังออกสตางค์ไปก่อนด้วย ผ้าผืนพิเศษคือ ผ้านุ่งจีบของสมัยสุโขทัย คณะกรรมการได้มาจากไหนลืมนไปแล้ว เป็นฝ่ายกลายทองของเก่าที่ดงามล้ำค่า หุ่นเครื่องแต่งกายเหล่านี้เมื่อออกงานแล้ว นำไปตั้งไว้ที่ชั้นบนตึกกลางของกระทรวงศึกษาธิการ อยู่ที่นั่นหลายปี ใครต่อใครก็ยึดถือเป็นแบบฉบับเรื่อยมา

ต่อมา เมื่อดิฉันย้ายไปทำงานที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ แล้ว ราว พ.ศ.2499 คุณหญิงดุขีมีปัญชามาอีกครั้งหนึ่งให้เปลี่ยนเครื่องแต่งกายหุ่นใหม่ เพราะของเดิมเก่าทรุดโทรม ก็ไปจัดการตามบัญชา ท่านมีงบประมาณให้และใช้ฝีมือและแรงงานของนักศึกษา ไม่ต้องคิดออกแบบใหม่ เป็นเพียงแต่งตามเดิม ในปัจจุบัน หุ่นหายไปจากกระทรวงศึกษาธิการหมดแล้ว เห็นอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในห้องเครื่องแต่งกายบางตัว....”

ส. พลายน้อย (2537) กล่าวว่า ประวัติหุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรีนั้น เริ่มเมื่อครั้งที่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มอบให้ท่านผู้หญิงดุขี มาลากุล ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งอุปนายกสโมสรวัฒนธรรมหญิง ให้จัดทำหุ่นแสดงแบบการแต่งกายของสตรีไทยขนาดเท่าคนจริง นำไปตั้งแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2497

ในครั้งนั้นได้จ้างช่างปั้นหุ่นร้านถนนตะนาวทำหุ่นได้เพียง 9 ตัว เพราะมีเงินจำนวน ส่วนเครื่องแต่งตัวหุ่น ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ท่านผู้หญิงวิจิตร ธาระรัชต์ และท่านผู้หญิงดุขี มาลากุล ซื้อเครื่องแต่งตัวตกแต่งหุ่นให้คนละชุด ส่วนชุดสำคัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานพระภูษาลายเขียนทอง 1 องค์ กับทรงสะพักแพรจีบ สำหรับเป็นเครื่องแต่งกายสตรีสมัยสุโขทัย และขอพระราชทานเครื่องแต่งพระองค์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทั้งชุดมาแต่งหุ่นสตรีสมัยรัชกาลที่ 5

ต่อมาในปี พ.ศ.2498 ได้จัดหุ่นการแต่งกายไปแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญอีก เพราะมีคนสนใจกันมาก แต่ในครั้งนั้นได้มีผู้เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายไปบางชุดด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น ชุดสตรีสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นของแท้หายาก แต่ผู้เปลี่ยนเห็นว่าผ้าเก่าจึงเอาออก ในครั้งนี้ได้เพิ่มหุ่นขึ้นอีกรวมเป็นหุ่น 17 ตัว แต่ที่นำมาพิมพ์ในเล่มนี้มีเพียง 12 ตัวเท่านั้น

ครั้งเมื่อยุบกระทรวงวัฒนธรรมแล้ว หุ่นต่าง ๆ เหล่านี้ได้ย้ายไปไว้บนตึกชั้นสองของกระทรวงศึกษาธิการ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2510 ท่านผู้หญิงดุขี มาลากุล ได้ขอหุ่น

สมัยสุโขทัยที่ใช้แต่งด้วยพระภูษาเขียนทองที่ได้รับพระราชทานดังกล่าวไปไว้ในแผนกผ้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้มอบหุ่นทั้งหมดให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินำไปเก็บรักษาไว้

ภาพประกอบ 43 หุ่นแสดงแบบการแต่งกายสตรี

ที่มา : หนังสือ การแต่งกายของไทย

การเผยแพร่ชุดไทยพระราชานิยมผ่านสื่อต่าง ๆ

ในปี พ.ศ.2508 เมื่อ นางสาวอภัสรา หงสกุล นางสาวไทยประจำปี นั้นจะเดินทางไปประกวดนางงามจักรวาล ณ สหรัฐอเมริกา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลือกชุดไทยพระราชานิยม 5 แบบ พระราชทานให้ นางสาวอภัสรา หงสกุล นำไปใช้เป็นเครื่องแต่งกายชุดประจำชาติ เป็นผลให้เมื่อนางสาวอภัสรา หงสกุล ได้รับตำแหน่งนางงามจักรวาล ชุดไทยพระราชานิยมจึงปรากฏแก่สายตาสาธารณชนในต่างประเทศอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2531 ความงดงามของชุดไทยพระราชานิยมก็ได้รับการยกย่องในระดับโลกอีกครั้ง เมื่อ นางสาวภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก ได้รับรางวัลเครื่องแต่งกายชุดประจำชาติสวยงามและได้รับตำแหน่งนางงามจักรวาลในการประกวดปีนั้นด้วย

นอกจากนี้มีการเผยแพร่ผ่านภาพชุดไทยพระราชนิยมผ่านข่าวสังคมในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร สู้จิตร์ ไปสการ์ต ดวงตราไปรษณียากร ตึกตางอกกอดดอลล์ และ สื่ออื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการรับรู้ เป็นที่ยอมรับ และชมชื่นในวงกว้าง

ภาพประกอบ 44 นางสาวอาภัสรา หงสกุล สวมชุดไทยบรมพิมาน
ที่มา : หนังสือ เอกลักษณ์สตรีไทย

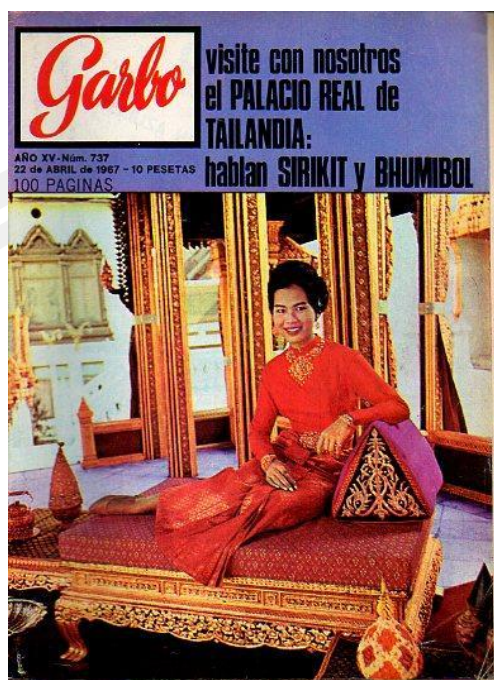
ภาพประกอบ 45 นางสาวภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก นางงามจักรวาล สวมชุดไทยจักรี
ที่มา : หนังสือ เอกลักษณ์สตรีไทย (ม.ป.ป.)

ภาพประกอบ 46 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ
ที่มา : ปกนิตยสาร VUE IMAGES เดือนกันยายน พ.ศ.2507

ภาพประกอบ 47 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ
ที่มา : ปกนิตยสาร IDUN VECKO JOURNALEN เดือนมกราคม พ.ศ.2508

ภาพประกอบ 48 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ
ที่มา : ปกนิตยสาร Garbo เดือนเมษายน พ.ศ.2510

ภาพประกอบ 49 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารต่างประเทศ
ที่มา : ปกนิตยสาร Garbo เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2511

ภาพประกอบ 50 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารไทย
ที่มา : ปกนุสาร อ.ส.ท. 1 มีนาคม พ.ศ.2505

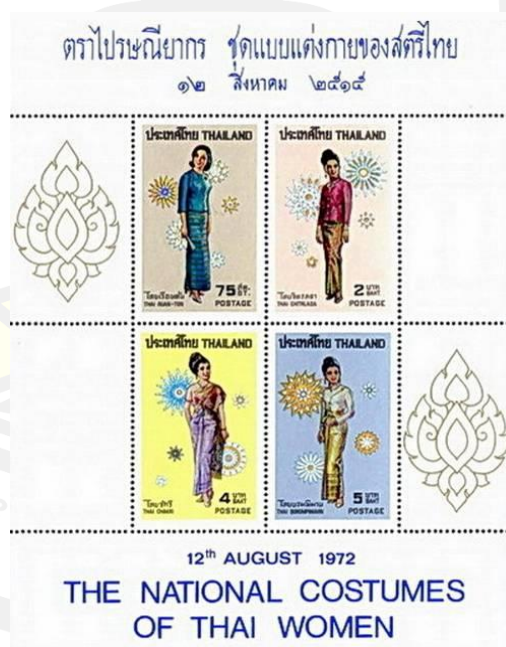
ภาพประกอบ 51 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ตีพิมพ์บนสื่อนิตยสารไทย
ที่มา : ปกวารสาร สารประชาชน 27 สิงหาคม พ.ศ.2511

ภาพประกอบ 52 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ พิมพ์บนตราไปรษณียากร พ.ศ.

2511

ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 53 พระฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ พิมพ์บนตราไปรษณียากร พ.ศ.

2515

ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 54 ผลงานของคุณหญิงทองก้อน จันทวิมล ตักดาบางกอกคอลลิเนชูดไทยพระราชนิยม
ที่มา : หนังสือ ชุดไทยพระราชนิยม

ภาพประกอบ 55 ข่าวนหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ The Pittsburgh Press 2 มกราคม 2508

ที่มา : news.google.com

3. การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานโครงการศิลปาชีพ

เมื่อมีการผลิตผลงานศิลปหัตถกรรมด้านงานทอผ้าพื้นบ้านออกมาเป็นจำนวนมาก การตลาดจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นตามลำดับ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โปรดที่จะทรงใช้สอยผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ทุกชนิดไม่เพียงแต่งานผ้า เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน เช่น ทรงฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บจากผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าแพรวา และผ้าปักของชาวไทยภูเขา กระเป๋าทรงถือก็ประดิษฐ์จากย่านลิเภา หรือเครื่องเงินเครื่องทองฝีมือนักเรียนในโครงการศิลปาชีพฯ เป็นต้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ตลอดจนบรรดาข้าราชการบริพารก็ล้วนโดยเสด็จพระราชานุญาตใช้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ทั้งสิ้น

ในโอกาสที่มีผู้มาเฝ้าฯ เป็นจำนวนมาก เช่น ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น ก็โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงแบบเสื้อที่ตัดเย็บจากผ้าไหมมัดหมี่ และให้ออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพแทบทุกชนิด เป็นผลให้ผลิตภัณฑ์จากฝีมือคนไทยค่อย ๆ แพร่หลายออกไปเป็นที่นิยมกว้างขวางในหมู่ชาวไทย มีผู้โดยเสด็จพระราชานุญาตแต่งกายและใช้ผลิตภัณฑ์แบบไทย กันเป็นจำนวนมาก (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2549)

ภาพประกอบ 56 ทรงเป็นต้นแบบแห่งการอนุรักษ์และส่งเสริมผลงานศิลปาชีพ

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

เมื่อมีการผลิตผลงานศิลปาชีพออกมาเป็นจำนวนมาก การตลาดก็มีความจำเป็นยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เพื่อให้สามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และราษฎรผู้ผลิตมีรายได้จากการผลิตผลงานเหล่านั้นอย่างทั่วถึง

การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพกระทำในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เริ่มด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โปรดที่จะทรงใช้สอยผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพทุกชนิด เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน เช่น ทรงฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บจากผ้าไหมแพรวาผ้าไหมมัดหมี่ และผ้าปักของชาวไทยภูเขากระเป๋าทรงถือกั๊ประดิษฐ์จากย่านลิเภา หรือเครื่องเงินเครื่องทองฝีมือนักเรียนศิลปาชีพ ส่วนการเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพออกสู่สาธารณชนนั้น ก็ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยอาจสรุปได้ดังนี้

การเผยแพร่ผลงานภายในประเทศ

1. การตั้งร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพ เพื่อให้ประชาชนผู้สนใจได้เข้าชม และซื้อหาผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพได้สะดวกมูลนิธิฯ จึงได้จัดให้มีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของมูลนิธิฯ ดังนี้

1.1 อาคารแสดงผลิตภัณฑ์ของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ขณะนี้มีอยู่ 2 แห่ง ตั้งอยู่ที่หน้าอาคารกองราชเลขาการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ภายในสวนจิตรลดา และที่พระที่นั่งอภิเศกดุสิต ใกล้พระที่นั่งวิมานเมฆ ในพระราชวังดุสิต

1.2 ร้านจิตรลดา มีสำนักงานกลาง อยู่ที่ศาลาจิตรพัสดุ สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต และมีสาขาต่างๆรวม 11 แห่ง คือ

- ☐ ร้านจิตรลดา 1 ที่ชั้น 2 โอเรียนเต็ลเพลส กรุงเทพมหานคร
- ☐ ร้านจิตรลดา 2 ที่ชั้นล่างของศาลาเครื่องราชอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในพระบรมมหาราชวัง
- ☐ ร้านจิตรลดา 3 ที่หมู่บ้านไทย สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม
- ☐ ร้านจิตรลดา 4 ที่โรงแรมรอยัล คลิฟ บีช รีสอร์ท เมืองพัทยา
- ☐ ร้านจิตรลดา 5 ที่ท่าอากาศยานเชียงใหม่
- ☐ ร้านจิตรลดา 6 ที่อาคารผู้โดยสารขาออก 1 และ 2 ท่าอากาศยานกรุงเทพ
- ☐ ร้านจิตรลดา 7 ที่ท่าอากาศยานภูเก็ต และที่โรงแรมเฟิร์ล จังหวัดภูเก็ต
- ☐ ร้านจิตรลดา 8 ที่พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต
- ☐ ร้านจิตรลดา 9 ที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก
- ☐ ร้านจิตรลดา 10 ที่โรงแรมกรุงเทพแมริออท รีสอร์ท แอนด์ สปา
- ☐ ร้านจิตรลดา 11 ที่โรงแรมสยามธานี จังหวัดนครราชสีมา

2. การจัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปาชีพ เพื่อเผยแพร่ศิลปหัตถกรรมอันเป็นผลงานของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้มีการจัดนิทรรศการครั้งสำคัญๆมาแล้วรวม 9 ครั้ง ในกรุงเทพมหานคร ครั้งแรกจัดขึ้นเมื่อวันที่ 8 - 15 สิงหาคม พ.ศ. 2532 ที่ศูนย์สรรพสินค้าโรจน์ศิริ เรียกว่า งาน “สืบสานสมบัติศิลป์” เพื่อจัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา โดยมีการสาธิตการประดิษฐ์ ของใช้ที่ทำจากย่านลิเภา รวมทั้งการนำเครื่องใช้ย่านลิเภาทั้งในสมัยโบราณและสมัยปัจจุบันมาจัด แสดงให้ชมด้วย

ครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 30 เมษายน - 2 พฤษภาคม พ.ศ.2533 ที่ตึกสันติไมตรี ทำเนียบ รัฐบาล เรียกว่างาน “รังสรรค์ปั้นแต่ง” เพื่อจัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภท เครื่องปั้นดินเผา

ครั้งที่ 3 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 6 - 12 สิงหาคม พ.ศ. 2533 ที่ศาลาสหทัยสมาคม ใน พระบรมมหาราชวัง เรียกว่างาน “มัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท” มีนิทรรศการแสดงผลงานมัดหมี่ที่ มูลนิธิฯ สะสมมาเกือบ 20 ปี ซึ่งมีสีและลายต่าง ๆ จำนวนถึง 200 ลาย รวมทั้งสาธิตแสดงการทอผ้า ไหมมัดหมี่ และการนำผ้าไหมมัดหมี่มาใช้สอยในชีวิตประจำวันในรูปแบบต่าง ๆ

ครั้งที่ 4 - 9 เรียกว่างาน “ศิลป์แผ่นดิน” จัดขึ้นที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระราชวัง ดุสิต เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสมหามงคลต่าง ๆ กล่าวคือ

- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 1” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 8 - 31 สิงหาคม พ.ศ. 2535 เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ
- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 2” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 12 - 22 ธันวาคม พ.ศ. 2539 เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี
- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 3” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม - 8 สิงหาคม พ.ศ. 2541 เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบ ใน พ.ศ. 2542
- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 4” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม - 3 สิงหาคม 2547 เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาส ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบ
- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 5” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2550 - 15 มกราคม 2551 และอีกครั้งในวันที่ 2 พฤษภาคม 2551 เป็นต้นมา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระราชวังดุสิต เนื่องในโอกาสพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี พ.ศ.2549

และในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2550

- ☐ งาน “ศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ 6” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2555 เป็นต้นมา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระราชวังดุสิต เนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 84 พรรษา พ.ศ.2554 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา พ.ศ.2555 และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญพระชนม พรรษา 60 พรรษา พ.ศ. 2555

ในงาน “ศิลป์แผ่นดิน” ทุกครั้ง มีการแสดงผลงานศิลปาชีพขึ้นเยี่ยมทุกประเภท รวมทั้งเปิดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพทุกประเภทด้วยเช่นกัน ภายหลังมีผู้เข้าชมงานมากขึ้น ไม่สะดวกแก่การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม จึงแยกการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปที่สวนอัมพร และต่อมายังเปิดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพที่สวนอัมพรในเดือนธันวาคมของทุกปีอีกด้วย

3. การส่งผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปจำหน่ายตามห้างสรรพสินค้า และในงานแสดงสินค้าที่หน่วยงานอื่นๆจัดขึ้น มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้จัดส่งผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปจำหน่ายในห้างสรรพสินค้าตามที่ได้รับติดต่อกัน เช่น ส่งดอกไม้ประดิษฐ์ไปจำหน่ายที่ห้างเซ็นทรัล อีกทั้งเมื่อหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดแสดงสินค้าในโอกาสพิเศษต่างๆ ก็มักจะเชิญให้มูลนิธิฯ นำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปจำหน่าย ซึ่งมูลนิธิฯ ก็มักนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปร่วมจำหน่ายด้วยเสมอ

การเผยแพร่ผลงานแก่ชาวต่างประเทศ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชประสงค์ที่จะเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไทยแก่ชาวต่างประเทศ เพื่อให้ชาวต่างประเทศได้รู้จักศิลปหัตถกรรมของไทย อันจะช่วยขยายตลาดให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น พระราโชบายในการเผยแพร่งานศิลปาชีพแก่ชาวต่างประเทศกระทำในรูปแบบที่สำคัญ คือ

1. การพระราชทานผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพเป็นของขวัญแก่พระราชอาคันตุกะ และบุคคลสำคัญที่เป็นชาวต่างประเทศ โดยจะทรงเลือกผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพที่งดงาม เพื่อให้ผู้ได้รับพระราชทานเกิดความชื่นชม ในศิลปะการประดิษฐ์ของไทย เป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ในด้านการตลาดต่างประเทศวิธีหนึ่ง

2. การจัดแสดงผลภัณฑ์ศิลปาชีพเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงผลภัณฑ์ ศิลปาชีพในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศหลายครั้งด้วยกัน เพื่อให้นักธุรกิจและประชาชนในประเทศนั้นๆ ได้มี โอกาสเห็นผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือของคนไทย การจัดแสดง

ผลิตภัณฑ์ ศิลปาชีพในต่างประเทศครั้งแรก จัดขึ้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม - 31 มีนาคม พ.ศ. 2523 ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 10 - 12 มีนาคม พ.ศ. 2525 ที่ประเทศญี่ปุ่น หลังจากนั้น ได้มีการจัดแสดงอีกหลายครั้งในประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส จีน และรัสเซีย เป็นต้น

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ ทรงนำสมเด็จพระราชินีแห่งราชอาณาจักรสเปน เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรงานฝีมือของนักเรียนศิลปาชีพสวนจิตรลดา ณ พระราชวังบางปะอิน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพประกอบ 57 การเผยแพร่ผลงานแก่ชาวต่างประเทศ

ที่มา : แผ่นพับพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

วันเฉลิมพระชนมพรรษา

พูน ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 58 การเผยแพร่ผลงานแก่ชาวต่างประเทศ.

ที่มา : หนังสือ รัตนราชนิครีประเทศ

การจัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปาชีพ

ผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ค่อย ๆ ทวีจำนวนมากขึ้นและมีมือกึ่งดงามเพิ่มขึ้นตามเวลาที่ผ่านมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเลือกผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ เป็นของขวัญพระราชทานแก่พระราชอาคันตุกะและบุคคลสำคัญต่าง ๆ เสมอ ด้วยขณะนี้ผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ จากฝีมือชาวนาชาวไร่ที่ยากจนได้รับการพัฒนาขึ้นจนสวยงามไม่แพ้ผลงานหัตถกรรมในสมัยโบราณแล้ว และกำลังพัฒนาต่อไปอีกเพื่อสร้างชื่อเสียงของงานหัตถกรรมไทยให้เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น เมื่อมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ สะสมผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพประเภทต่าง ๆ ไปได้เป็นจำนวนมากพอ ก็ได้จัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปาชีพขึ้นหลายครั้ง ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี จะเสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานทุกครั้งไป (สน สีมাত্রัง และคณะ, 2548)

นิทรรศการสืบสานสมบัติศิลป์

งานสืบสานสมบัติศิลป์ นับเป็นนิทรรศการครั้งแรกในการเผยแพร่ผลงานศิลปหัตถกรรมของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ มีการจัดแสดง ณ ศูนย์สรรพสินค้าริเวอร์ซิตี้ ระหว่างวันที่ 8-15 สิงหาคม พ.ศ.2532 เพื่อจัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา รวมทั้งสาธิตการประดิษฐ์ย่านลิเภา มีกระเป๋าลิเภาและเครื่องใช้ย่านลิเภาทั้งสมัยโบราณและสมัยปัจจุบันไปแสดงเป็นจำนวนมาก

ภาพประกอบ 59 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร “นิทรรศการสืบสานสมบัติศิลป์”

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

นิทรรศการมัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท

งานมัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท เป็นงานที่ทางมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จัดขึ้น ณ ศาลา หทัยสภาค ในพระบรมมหาราชวัง ระหว่างวันที่ 6-12 สิงหาคม พ.ศ.2533 มีนิทรรศการแสดงผ้าไหมมัดหมี่ที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ สะสมไว้เกือบ 20 ปี แสดงฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่ แสดงการนำผ้าไหมมัดหมี่มาใช้สอยในชีวิตประจำวันในรูปแบบต่าง ๆ แสดงการทอผ้าไหมมัดหมี่ มีภาพยนตร์ฉายแสดงความเป็นมาและกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ของไทยอย่างละเอียด รวมทั้งจัดแสดงความเป็นมาและกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ของไทยอย่างละเอียด รวมทั้งจัดแสดงตู้เก็บตัวอย่างผ้าไหมมัดหมี่ที่สวยงามทั้งสีและลายจำนวนถึง 200 ลาย

งานมัดหมี่ไทยสายใยชนบท ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง มีผู้เข้าชมอย่างล้นหลามทุกวัน ประชาชนทั้งไทยและชาวต่างประเทศที่ได้ชมต่างแสดงความชื่นชมในฝีมือของคนไทยและยินดีที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ องค์ประธานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้ทรงอนุรักษ์และเชิดชูงานฝีมือพื้นบ้านของคนไทยให้เป็นที่ประจักษ์ไปทั่วโลก

วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘

เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานเปิดงานฤดูหนาวของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษบางไทร ณ ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเผยแพร่ผลงานและมีการจำหน่ายสินค้าซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ทั้งที่บางไทรและจังหวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร

ภาพประกอบ 60 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ
ที่มา : แผ่นพับพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันเฉลิมพระ
ชนมพรรษา

วันที่ 12 สิงหาคม 2528

เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรศิลปวัตถุกรรมของกลุ่มสมาชิกศิลปาชีพพิเศษจากหมู่บ้านต่าง ๆ ของภาคอีสาน ณ พระตำหนัก ภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร

ภาพประกอบ 61 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ
ที่มา : แผ่นพับพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันเฉลิมพระ
ชนมพรรษา

ภาพประกอบ 62 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการ “มัดหมี่ไหมไทย สายใยชนบท”

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

ภาพประกอบ 63 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการ “มัดหมี่ไหมไทย สายใยชนบท”

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

การจัดประกวดผ้าไหม

ทุกครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร เพื่อทรงเยี่ยมพสกนิกร ดูแลทุกข์สุขของราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและทรงติดตามความคืบหน้าของงานมูลนิธิศิลปาชีพฯ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราษฎรที่มีฐานะยากจนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่สมัครใจเข้าเป็นสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพฯ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อรับการฝึกวิชาชีพแขนงต่าง ๆ จนมีความรู้ติดตัวสามารถนำกลับไปประกอบอาชีพเสริมหรืออาชีพประจำมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวอีกทางหนึ่ง และในทุกปีเช่นกัน พระองค์จะมีพระราชเสาวนีย์เหนือเกล้าฯ ให้จัดการประกวดผ้าไหมภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้น เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา ซึ่งมีทั้งหมด 8 ประเภท ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ขั้ว ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมขิด ผ้าไหมลายประยุกต์ และผ้าไหมลายลูกแก้ว

นอกจากจะมีการประกวดผ้าไหมดังกล่าวแล้ว ยังจัดให้มีการแข่งขันกิจกรรมเสริมโครงการศิลปาชีพฯ ซึ่งมีทั้งการสาวไหม การดำข้าวซ้อมมือ การวาดภาพเซรามิค การจักสาน และการทำดอกไม้ประดิษฐ์ โดยผู้ชนะการประกวดผ้าไหมและการแข่งขันกิจกรรมเสริมต่าง ๆ นั้นจะได้รับพระราชทานรางวัลจากพระหัตถ์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทั้งรางวัลที่ 1, 2, 3 และรางวัลชมเชยกันอย่างทั่วถึง

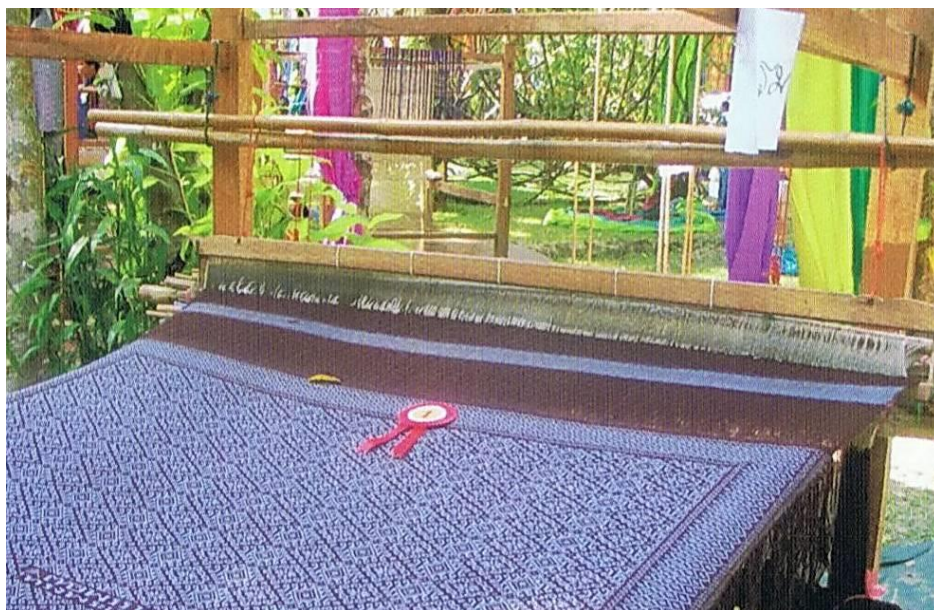
การจัดประกวดผ้าไหมและผ้าไทยประเภทต่าง ๆ จากฝีมือชาวบ้านในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น จะมีประชาชนสนใจส่งผ้าเข้าประกวดกันอย่างมากมาย นับเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรและสมาชิกศิลปาชีพฯ ได้สร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าเป็นการพัฒนาฝีมือ รวมทั้งคัดเลือกผู้มีฝีมือไว้เป็นครูถ่ายทอดแก่สมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไปด้วย อีกทั้งยังได้สร้างความสามัคคีและสนุกสนานในหมู่สมาชิกจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

ภาพประกอบ 64 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 65 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 66 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 67 กิจกรรมการประกวดผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 68 เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรนิทรรศการของสมาชิกศิลปาชีพ
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 69 พระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดผ้าไหม
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 70 พระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดผ้าไหม
ที่มา : หนังสือ มุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 71 เหรียญคนขยัน
ที่มา : หนังสือ ศิลปาชีพ : พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน

การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพฯ ในต่างประเทศ

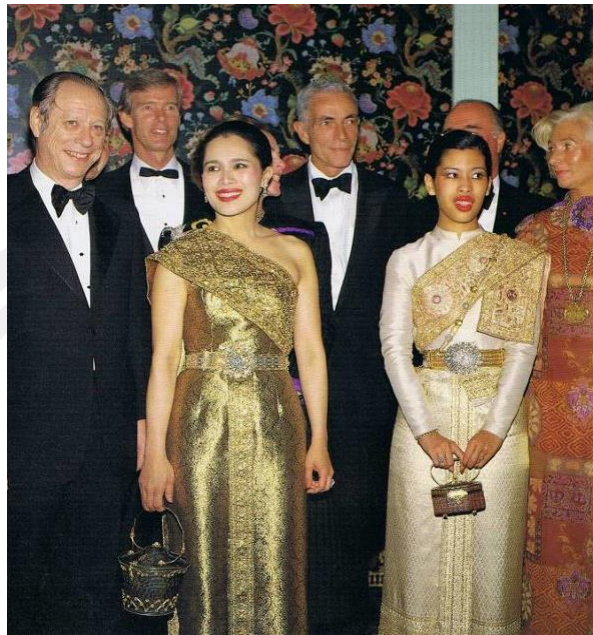
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริกว้างไกลไปถึงตลาดต่างประเทศ ในการพระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2521 ณ **ศาลาดูสิตาลัย** สวนจิตรลดา ทรงเชิญนักออกแบบผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชาวโลก คือ นายปีแอร์ บัลแมง (Pierre Balmain) ดีไซเนอร์ชาวฝรั่งเศส มาชมการแสดงแบบเสื้อผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งนายบัลแมงได้ซื้อผ้าไหมมัดหมี่ไปเป็นจำนวนมาก และในเดือนเมษายน พ.ศ.2522 นายบัลแมง ได้กลับมาจัดแสดงแบบเสื้อผ้าไหมมัดหมี่ในประเทศไทย อดความสวยงามของผลิตภัณฑ์ไทยที่เขาเป็นผู้ออกแบบให้ชาวไทยได้ชื่นชม ซึ่งก็ได้รับความสนใจอย่างท่วมท้น

ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2521 นางทากาโกะ คาโนมิ (Takako Kanomi) ชาวญี่ปุ่น ผู้พึงพอใจในความงามของผ้าไหมมัดหมี่เป็นพิเศษ ได้จัดงานแสดงแบบชุดกิโมโนที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่ขึ้นในกรุงโตเกียวและเกียวโต ในโอกาสนั้น นางทากาโกะ คาโนมิ ได้ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้ทรงข้าราชการบริพารไปแสดงแบบผ้าไหมมัดหมี่ในงานด้วย เพื่อให้ชาวญี่ปุ่นได้เห็นผ้าไหมมัดหมี่สามารถนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าตามสมัยนิยมได้สวยงามเพียงใด

การเผยแพร่ศิลปาชีพ ในประเทศสหรัฐอเมริกา

การเผยแพร่งานศิลปหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้านและงานหัตถกรรมด้านต่าง ๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกานั้น เริ่มขึ้นครั้งแรกในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงรักษาพระโรคภูมิแพ้ที่สหรัฐอเมริกา ระหว่างวันที่ 25 มกราคม ถึง 31 มีนาคม พ.ศ.2523 โดยทรงใช้โอกาสนั้นนำเครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่และผ้าปักของไทยภูเขา ตลอดจนงานศิลปาชีพ อีกหลายประเภทไปพระราชทานนักรักกิจชาวอเมริกาชม ซึ่งก็ได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ.2524 คณะบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญให้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพ ไปแสดง ณ เมืองดัลลาส รัฐเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา และครั้งต่อมาเมื่อวันที่ 5 มีนาคม ถึง 7 เมษายน พ.ศ.2528 เสด็จฯ ไปยังสหรัฐอเมริกา ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของ นายเฮอร์เบิร์ต อาร์มสตรอง (Mr.Herbert Armstrong) ประธานมูลนิธิแอมบาสเซเดอร์ (Ambassador Foundation) เป็นมูลนิธิที่ให้ความช่วยเหลือแก่โครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเป็นอันมาก จึงได้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพ ไปเผยแพร่ด้วย

ภาพประกอบ 72 การเผยแพร่ศิลปาชีฟ้า ในประเทศสหรัฐอเมริกา
ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๘

เสด็จพระราชดำเนินในงานถวายพระเกียรติและทรงนำชมนิทรรศการศิลปาชีพที่ทรงนำไปแสดงตามคำกราบบังคมทูลเชิญของนายเฮอเบิร์ต อาร์มสตรอง ประธานมูลนิธิแอมบาสซาเดอร์ ณ วิทยาลัยแอมบาสซาเดอร์ เมืองพาซาดีน่า รัฐแคลิฟอร์เนีย

ภาพประกอบ 73 การเผยแพร่ศิลปาชีฟ้า ในประเทศสหรัฐอเมริกา
ที่มา : แผ่นพับพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันเฉลิมพระชนมพรรษา

ในวันที่ 26 ตุลาคม ถึง 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2535 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ ไปทรงเยือนกรุงวอชิงตัน ดีซี สหรัฐอเมริกา พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ตามคำกราบบังคับทูลเชิญของประธานกลุ่มผู้สนับสนุนพิพิธภัณฑเด็กแห่งกรุงวอชิงตัน เพื่อทรงรับการทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลด้านมนุษยธรรมระหว่างประเทศ ณ โรงแรมวอชิงตัน เซอรادتน์ ในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ ไปทรงเป็นประธานในพิธีเปิดนิทรรศการเกี่ยวกับประเทศไทย ณ พิพิธภัณฑเด็ก กรุงวอชิงตัน และได้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ไปทรงเผยแพร่แก่ชาวอเมริกันด้วยเช่นกัน

การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น

งานเผยแพร่ผลงานโครงการส่งเสริมศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่นเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 10-12 มีนาคม พ.ศ.2524 โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ไปทรงเยือนประเทศญี่ปุ่นเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อตอบสนองพระราชไมตรีของพระราชวงศ์ญี่ปุ่นที่ได้เสด็จฯ มาทรงเยือนประเทศไทย รวมทั้งเพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ให้ประชาชนชาวญี่ปุ่นรู้จัก ทรงจัดการแสดงแบบเสื้อจากผ้าไหมมัดหมี่ และแสดงผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ เช่นเดียวกับที่ทรงจัดมาแล้วในสหรัฐอเมริกา ซึ่งปรากฏผลว่าชาวญี่ปุ่นสนใจผ้าไหมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกิโมโนของชาวญี่ปุ่นนั้น เมื่อตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่แล้วจะสวยงามเป็นพิเศษ ปัจจุบันนี้ประเทศญี่ปุ่นก็ยังเป็นลูกค้าที่สำคัญของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

การเสด็จฯ เพื่อทรงนำผลงานศิลปาชีพฯ ไปเผยแพร่ให้แก่ชาวญี่ปุ่นเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งในระหว่างวันที่ 8-20 เมษายน พ.ศ.2536 โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงนำผลงานและการจัดนิทรรศการของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ไปจัดแสดงยังประเทศญี่ปุ่น ณ เมืองใหญ่ทั้งสอง คือ นครโตเกียว เมืองหลวงปัจจุบัน และนครเกียวโต เมืองหลวงเก่า ด้วยมีพระราชประสงค์เพื่อทรงเผยแพร่ผลงานของสมาชิกศิลปาชีพฯ และทรงเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนชาวญี่ปุ่นกับประชาชนชาวไทย โดยผ่านผลงานทางศิลปะที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตั้งพระราชหฤทัยจะพระราชทานแก่ประชาชนชาวญี่ปุ่น

จะสังเกตเห็นได้ว่าการทรงนำผลงานศิลปาชีพฯ ไปแสดง นับได้ว่าทรงประสบความสำเร็จสมความคาดหวัง เพราะปรากฏว่ามีผู้สนใจเข้าชมนิทรรศการกันอย่างหนาแน่นเพราะชาวญี่ปุ่นเองก็สนใจงานประเภทศิลปหัตถกรรมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นแผนกสาธิตงานฝีมือต่าง ๆ จึงเป็นแผนกที่มีผู้คนรุ่มล้อมกันมากมาย และในท้องจัดนิทรรศการผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จะจัดแสดงผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าทอต่าง ๆ ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ฉลองพระองค์ชุดต่าง ๆ ภาพเขียน ดอกไม้ประดิษฐ์ เครื่องปั้นดินเผา และฉากปัก เป็นต้น ซึ่งได้รับความนิยมชมชื่นจากชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างยิ่ง

ภาพประกอบ 74 การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีฟ้า ในประเทศญี่ปุ่น
ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

ภาพประกอบ 75 การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีฟ้า ในประเทศญี่ปุ่น
ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

พูน ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 76 การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น
ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

ภาพประกอบ 77 การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพฯ ในประเทศญี่ปุ่น
ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

การเผยแพร่งานศิลปาชีพฯ ในประเทศออสเตรีย

ในวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2536 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงเปิด “นิทรรศการ 700 ปี มรดกไทย” ณ พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังโฮฟบวร์ก กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย

งานนี้จัดขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลออสเตรีย เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวาระที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระชนมพรรษา 5 รอบ ในปี พ.ศ. 2535 การจัดนิทรรศการ 700 ปี มรดกไทย นอกจากจะจัดการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของไทยแล้ว ยังมีการจัดแสดงผลงานของศูนย์ศิลปาชีพฯ เช่น ขบวนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ทำด้วยเงินและทอง งานที่ทำจากปีกแมลงทับ เครื่องจักสานย่านลิเภา เครื่องจักสานลายขีด ภาพปัก และผ้าทอพื้นบ้านนานาชนิด ตลอดจนชุดฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ล้วนแต่เป็นผ้าทอฝีมือของสมาชิกในศูนย์ศิลปาชีพฯ ทั้งสิ้น

การเผยแพร่งานศิลปาชีพฯ ในประเทศฝรั่งเศส

เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2540 งานหัตถศิลป์ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้ประจักษ์แก่สายตาชาวโลก ณ หอไอเฟล กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในครั้งนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ พร้อมด้วย มาตามแบเนดิก ชิรัค (Madame Benedict Chirac) ภริยาฯ ปรธานาธิบดีแห่งฝรั่งเศส นายฌาคส์ ชิรัค (Mr.Jacque Chirac) และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี การนี้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเปิดงานนิทรรศการศิลปาชีพฯ “สมบัติศิลป์ แผ่นดินไทย” ตามคำกราบบังคับทูลเชิญของภริยาประธานาธิบดีแห่งประเทศฝรั่งเศส

ประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศส มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการจัดงานครั้งนี้ เพราะเป็นโอกาสพิเศษพร้อมกัน 2 วาระ คือ วาระมหามงคลปีกาญจนาภิเษกเป็นปีที่ 50 แห่งการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และวาระครบรอบ 100 ปี ในการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2440 ด้วยเหตุนี้นายกเทศมนตรีนครปารีส จึงได้เชิญมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯให้นำผลิตภัณฑ์ไปจัดแสดง ณ หอไอเฟล อันเป็นสัญลักษณ์โดดเด่นที่ชาวโลกรู้จักกันอย่างกว้างขวางยิ่ง

๑๕ เมษายน ๒๕๕๐ ทรงเป็นประธานร่วมกับนางเบอร์นาเด็ต ซีรัก ภริยาของประธานาธิบดีฝรั่งเศส ในการเปิดนิทรรศการศิลปาชีพ แสดงหัตถกรรมไทยโบราณ ซึ่งประดิษฐ์โดยสมาชิกศิลปาชีพ ลูกหลานของชาวนาชาวไร่ไทย

ภาพประกอบ 78 การเผยแพร่ผลงานศิลปาชีพฯ ในประเทศฝรั่งเศส

ที่มา : แผ่นพับพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันเฉลิมพระชนมพรรษา

การแสดงผลนิทรรศการครั้งนั้นแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรก แสดงนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ความเป็นมาของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ และวิธีการรังสรรค์งานหัตถศิลป์ประเภทต่าง ๆ ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

ส่วนที่สอง แสดงนิทรรศการเรื่อง “น้ำและแผ่นดิน” เป็นการแสดงผลงานหัตถกรรมของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวไทย เช่น กระเป๋าจักสานที่มีรูปทรงคล้ายปลา ตึกตาไทย กระบวนเรือพยุหยาตรา เรือสุพรรณหงส์ รอยพระพุทธรบาททอง นกยูงทองคำ ผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา และธรรมจักรคร่ำเงินคร่ำทอง ซึ่งเป็นผลงานสำคัญที่นักเรียนศิลปาชีพฯ ได้จัดทำขึ้นเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโอกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก โดยมุ่งเน้นความหมายที่เปรียบดังการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงทุ่มเทพระวรกายเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาโดยตลอด

ส่วนที่สาม คือ “นิทรรศการผ้าไหม” อันเป็นผ้าพื้นเมืองชนิดต่าง ๆ ที่มีคุณค่าและแสงงดงาม เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าจก และผ้าแพรวา เป็นต้น และเป็นที่ยินดีของราษฎรในบ้านโปน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ “ผ้าแส่ว” ผืนมหึมมีความยาวถึง 99 เมตร สอดใส่ลวดลายการถักทอผ้าแพรวาถึง 60 ลาย ซึ่งชาวบ้านร่วมกันทอผ้าผืนนี้เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระ

พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้จัดแสดงในนิทรรศการครั้งนั้นด้วย ผ้าผืนใหญ่ผืนดังกล่าวได้สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่ผู้ชมมากเป็นพิเศษ

นิทรรศการ “สมบัติศิลป์ แผ่นดินไทย” นับเป็นความสำเร็จของแผ่นดินอันเกิดขึ้นจากน้ำพระราชหฤทัยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระผู้ทรงห่วงใยและเอื้ออาทรในทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ให้สามารถพึ่งพาช่วยตนเองได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคงในชีวิต งานนิทรรศการ “สมบัติศิลป์ แผ่นดินไทย” ที่ประเทศฝรั่งเศส นับเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นเด่นชัดถึงพระอัจฉริยภาพสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทางด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของประเทศไทย (สน สีมাত্রัง และคณะ, 2548)

ภาพประกอบ 79 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ.2543

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

พจน ปลูก ชาติ ชีว

ภาพประกอบ 80 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ.2543

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

ภาพประกอบ 81 เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงเยือนสหพันธรัฐรัสเซีย พ.ศ.2550

ที่มา : หนังสือ รัตนราชินีศรีประเทศ

4. การอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกาย

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นที่จะดำรงรักษางานศิลปหัตถกรรมทอผ้าให้เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติไทยคงอยู่สืบไป ทรงมีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของลักษณะและลวดลายดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ ทรงเก็บสะสมตัวอย่างลวดลายผ้าทอโบราณได้กว่า 200 ลาย ซึ่งปัจจุบันได้ถูกจัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์ผ้า หน่วยงานสำคัญที่รับผิดชอบการอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกายที่จัดตั้งโดยพระราชดำริ ได้แก่

1. อาคารจัดแสดงพระภูษาโบราณ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา
2. พิพิธภัณฑ์ศิลปาชีพลาวรแห่งแรกของประเทศไทย พระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต
3. พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
4. กรมหม่อมไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา : อาคารจัดแสดงพระภูษาโบราณและผ้าจากมูลนิธิศิลปาชีพ

ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา เป็นตำหนักขนาดกลาง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา พระชนิษฐา ตั้งอยู่บนเกาะกลางทางทิศเหนือของพระที่นั่งวิมานเมฆ

ปัจจุบันตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา เป็นอาคารจัดแสดงพระภูษาโบราณและผ้าจากมูลนิธิศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระภูษาโบราณที่จัดแสดง ณ ตำหนักนี้ ส่วนใหญ่เป็นพระภูษาในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นของเจ้านายฝ่ายในในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งคัดเลือกมาจากพระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงและตำหนักคลังใน ภายในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานเพื่อจัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2525 ต่อมาในปีพุทธศักราช 2537 ทางพระราชวังดุสิตได้ปรับปรุงซ่อมแซมตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา จัดเป็นอาคารจัดแสดงพระภูษาโบราณ ดังนั้นพระภูษาทั้งหมดซึ่งเดิมจัดแสดง ณ ห้องสีชมพู พระที่นั่งวิมานเมฆ จึงเชิญมาจัดแสดง ณ ตำหนักนี้ ซึ่งมีทั้งพระภูษาที่ทอในประเทศไทยและที่ทอจากต่างประเทศ

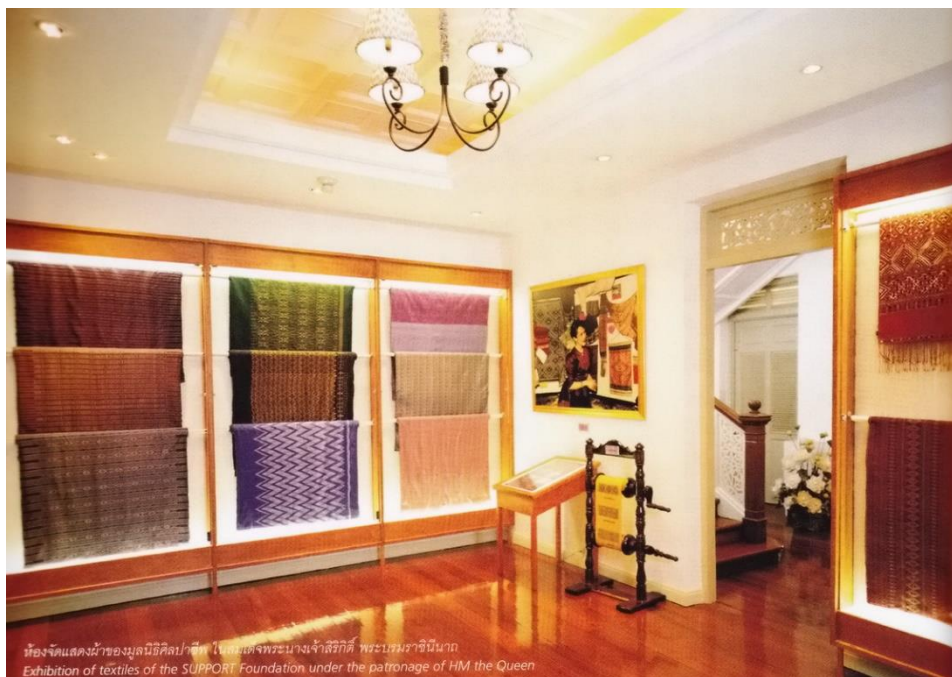
การใช้ผ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ยังคงเป็นผ้าแบบเดียวกันที่นิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผ้าที่นิยมในราชสำนัก คือ ผ้าที่สั่งจากต่างประเทศ เช่น ผ้าพิมพ์ ผ้ามัสลินจากฝังโคโลเมลเดล

และจากแคมเบย์ ประเทศอินเดีย ผ้าไหมและแพรจากประเทศจีน นอกจากนั้นยังมีผ้าจากเปอร์เซีย กัมพูชา อินโดนีเซีย และมาเลเซีย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นิยมสั่งผ้าจากยุโรปมาใช้ในราชสำนัก เช่น ผ้าแพร ผ้าสักหลาด และผ้าลูกไม้ต่าง ๆ สำหรับผ้าที่ทอขึ้นเองในประเทศไทยก็เป็นที่ยอดนิยมด้วย เช่น ผ้ายกจากเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น หากคราใดที่ราชสำนักต้องการใช้ผ้า จะมีหมายรับสั่งไปยังเมืองนครศรีธรรมราชให้จัดส่งมาถวาย

ทั้งเจ้านายในราชสำนักเอง ก็ทรงเป็นผู้ส่งเสริมเรื่องการทอผ้า สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ทรงก่อตั้งกองทอผ้าขึ้นที่พระตำหนักสวนหงส์ในบริเวณพระราชวังดุสิตนี้ ทรงว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งสำเร็จการทอผ้าจากประเทศญี่ปุ่น เพื่อเป็นที่ปรึกษา ในสมัยนั้นจึงมีผ้านานาชนิดใช้กันอย่างแพร่หลาย

ภาพประกอบ 82 ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา
ที่มา : หนังสือ มุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 83 ห้องจัดแสดงผ้าภายในตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา

ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระภูษาหรือผ้าโบราณที่จัดแสดงภายในตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา มีทั้งหมดประมาณ 57 ผืน เช่น ผ้ายกไหมและผ้ายกไหมเฉียงไธจากประเทศจีน ผ้าตาด ผ้าตัวน ผ้าวัตถ์จากอินเดีย ผ้าพิมพ์ ซึ่งมีทั้งผ้าพิมพ์ลายในอย่างและผ้าพิมพ์ลายนอกอย่างจากประเทศอินเดีย ผ้าปุมไหมจากประเทศกัมพูชา ผ้าปักซึ่งผลิตขึ้นในราชสำนักไทย ผ้ายกทอง ฯลฯ

พระภูษาส่วนใหญ่ใช้เป็นภูษาทรง ภูษาทรงสะพัก ผ้าสมรด และบางชิ้นอาจใช้สำหรับปูลาดคลุมพระแท่นบรรจถรณ์ พระภูษาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงเทคโนโลยีการทอผ้าที่เจริญก้าวหน้าและแสดงถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของเจ้านายชั้นสูงในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

นอกจากพระภูษาโบราณแล้ว ด้วยพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระเจ้านางสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าทอของมูลนิธิศิลปาชีพฯ มาจัดแสดงที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญาด้วย ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าจก ผ้าแพรวา และผ้าไหมหางกระรอก ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผ้าลายตัวอย่างที่ทรงสะสมไว้ก่อนที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งมูลนิธิศิลปาชีพฯ ขึ้นในปีพุทธศักราช 2519

พระที่นั่งอภิเชษดุสิต : พิพิธภัณฑ์ศิลปาชีพถาวรแห่งแรกของประเทศไทย

พระที่นั่งอภิเชษดุสิต สร้างในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วัดถุประสงศ์คือ เพื่อเป็นท้องพระโรงของพระราชวังดุสิต ได้ดำเนินการก่อสร้างเมื่อปีพุทธศักราช

2446 แล้วเสร็จในปีพุทธศักราช 2447 รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งอภิเชคดุสิต” ตั้งอยู่ด้านหน้าพระที่นั่งวิมานเมฆ ทางทิศตะวันออก

สถาปัตยกรรมของพระที่นั่งอภิเชคดุสิตตั้งตามทั้งภายในและภายนอก โดยสถาปนิกผู้ออกแบบคือ พระสถิตยนิมมานการและมีพระยาราชสงคราม (กอน หงสกุล) เป็นนายงานก่อสร้าง ออกแบบให้เป็นพระที่นั่งไม้ชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน นับเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมรุ่นเดียวกับพระที่นั่งวิมานเมฆ ภายนอกอาคารส่วนบนประกอบด้วยไม้ฉลุเป็นลายต่าง ๆ ส่วนบนสุดก่อนถึงเพดานหรือที่เรียกว่า คอซอง ถูกประดับด้วยกระจกลี หน้าบันงดงามด้วยลวดลายปูนปั้นเป็นตราพระลัญจกรประจำแผ่นดิน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 มีทั้งมุขหน้าและมุขหลังของพระที่นั่ง

เดิมพระที่นั่งแห่งนี้ใช้เป็นท้องพระโรงสำหรับวังสวนดุสิตในการประชุมเสนาบดีและใช้ในวาระที่มีงานพระราชทานเลี้ยงแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการในงานประจำปีสวนดุสิต จนกระทั่งปีพุทธศักราช 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนชาวไทย ได้มีการสร้างที่ทำการรัฐสภาขึ้น และพระที่นั่งอภิเชคดุสิตถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของที่ทำการรัฐสภา โดยใช้เป็นที่ทำการกองปฏิคม แผนกเลขา และที่ทำการตุลาการรัฐธรรมนูญ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2517 รัฐสภาได้มอบพระที่นั่งอภิเชคดุสิตและพื้นที่โดยรอบ ให้อยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวังอีกครั้งหนึ่ง

ปีพุทธศักราช 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ดำเนินการบูรณะพระที่นั่งอภิเชคดุสิต เพื่อปรับปรุงเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานสำหรับจัดแสดงงานศิลปหัตถกรรมของมูลนิธิศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2536 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนิน เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานศิลปาชีพ พระที่นั่งอภิเชคดุสิต นับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานศิลปาชีพถาวรแห่งแรกของประเทศไทย อันเป็นที่รวมของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน อาทิ งานถมเงินถมทอง งาน เครื่องเงินเครื่องทอง งานคร่ำ งานตกแต่งด้วยปีกแมลงทับ งานจักสานไม้และย่านลิเภา งานแกะสลักไม้ งานประดับมุก งานดอกไม้ประดิษฐ์ งานเซรามิก งานทอผ้ามัดหมี่ และงานทอผ้าจก เป็นต้น

งานศิลปหัตถกรรมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานศิลปาชีพ แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่

ส่วนแรก เป็นท้องพระโรงเดิม ใช้แสดงงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ อาทิ เครื่องถมเงิน ถมทอง และถมตะทอง จัดแสดงไว้ในตู้กระจก งานเครื่องเงิน เครื่องทองเหล่านี้เป็นฝีมือของช่างทองหลวง และนักเรียนแผนกช่างเครื่องเงินจากโรงเรียนฝึกศิลปาชีพสวนจิตรลดา อันเป็นงานยุคแรก ๆ ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

ส่วนที่สอง เป็นส่วนจัดแสดงผ้าไหม เป็นไหมมัดหมี่ ผ้าไหมยกทอง ผ้าแพรวาดิ้นทอง ผ้าแพรวาดิ้นทองสลักไหม ผ้าโบราณลายขิด ผ้าฝ้ายลายต่าง ๆ

ส่วนที่สาม เป็นส่วนจัดแสดงงานจักสาน มีทั้งจักสานไม้ไผ่ลายขิด ประดิษฐ์โดยการสานไม้ไผ่ที่เหลาเป็นเส้นเล็กบางให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ความประณีตและความอดทนสูง ลายที่นิยมสานกัน คือ ลายขิดของภาคอีสาน สานสลักสีกันระหว่างไม้ไผ่สีธรรมชาติและย้อมสี

ส่วนที่สี่ แสดงงานแกะสลักหินสบู่ แกะสลักเป็นรูปเด็กขี่ควายยิงหนังสติ๊ก ควายนอน เด็กหัวจุก และการเล่นหมากรุก

ส่วนสุดท้าย จัดแสดงงานงานแกะสลักหนังตะลุง งานไม้แกะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ

งานหัตถศิลป์อันทรงคุณค่า อันชี้บ่งให้เห็นถึงฝีมือละเมียดละไม ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ล้วนแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจ และความพากเพียรของคนทำ การรวบรวมงานหัตถกรรมเอาไว้ในพิพิธภัณฑ์ยังเป็นการช่วยเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมให้เป็นที่รับรู้และประจักษ์ในฝีมือของคนไทยโดยทั่วกัน

ภาพประกอบ 84 พระที่นั่งอภิเชษฐสถิต

ที่มา : หนังสือ มุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 85 ห้องจัดแสดงผ้าของมูลนิธิศิลปาชีพฯ ภายในพระที่นั่งอภิเชษฐสถิต
ที่มา : หนังสือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

**พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ : แหล่งรวบรวมและศึกษา
ค้นคว้าเกี่ยวกับผ้าไทยและประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกายของคนไทย**

พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตั้งอยู่ ณ หอระฆากรพิพัฒน์ ซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอก ริมกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านทิศเหนือ ปรากฏหลักฐานการใช้พื้นที่บริเวณดังกล่าวมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการบูรณะปรับปรุง และก่อสร้างเพิ่มเติมหลายครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างอาคาร 2 ชั้น เป็นแนวยาวเมื่อพุทธศักราช 2413 และพระราชทานนาม “หอระฆากรพิพัฒน์” เพื่อเป็นที่ทำการกรมพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่บริหารงานด้านการจัดเก็บระเบียบภาษีอากร ต่อมาอาคารนี้ได้กลายเป็นที่ทำการของหน่วยงานอย่างน้อย 4 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานธนาคารชาติไทย กรมธนารักษ์ ราชบัณฑิตยสถาน กองพระราชพิธี จากนั้นจึงว่างเว้นจากการใช้งาน

ในพุทธศักราช 2546 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ใช้อาคารหอระฆากรพิพัฒน์ เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ผ้า ซึ่งการนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณารับเป็นประธานที่ปรึกษา โดยมีกำหนดเปิดเป็นทางการในพุทธศักราช 2555

พิพิธภัณฑสถานฯ จัดตั้งขึ้นตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมุ่งหวังให้เป็นแหล่งความรู้ที่ยั่งยืนเกี่ยวกับผ้าตลอดจนประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกายของไทย ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของผ้าชนิดต่าง ๆ และการแต่งกายอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน สะท้อนผ่านเครื่องแต่งกายในราชสำนักยุคต่าง ๆ รวมทั้งฉลองพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงนำความเป็นไทยออกสู่สากล และก่อให้เกิดรายได้กลับมาสู่ผู้ผลิตในประเทศ

นอกจากเป็นแหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับผ้าไทยแล้ว พิพิธภัณฑสถานฯ ยังเป็นศูนย์กลางในการจัดเก็บรักษาผ้าไทย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงจัดแสดงงานหัตถศิลป์อันทรงคุณค่าทั้งของราชสำนักและผ้าพื้นเมืองจากท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อเป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าให้คงอยู่สืบไป

ฝ่ายพิพิธภัณฑสถานฯ แบ่งออกเป็นหน่วยงานย่อย ดังนี้

งานภัณฑารักษ์และงานด้านการศึกษา มีหน้าที่จัดการและดูแลงานพิพิธภัณฑสถานฯ อาทิ การสืบค้นข้อมูล ทำการศึกษาเกี่ยวกับวัตถุ รวมถึงการสรรหาและคัดเลือกวัตถุเพื่อนำมาจัดแสดงและเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานฯ วางรูปแบบนิทรรศการและเรียบเรียงเนื้อหาเพื่อสื่อความหมายแก่ผู้เข้าชม ให้รับรู้และเข้าใจในคุณค่าของวัตถุและเรื่องราวที่นำมาจัดแสดง ทั้งนี้ยังมีส่วนในการวางแผนและจัดกิจกรรมด้านการศึกษา เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และความรู้แก่ผู้เข้าชม

งานอนุรักษ์และงานทะเบียน มีหน้าที่สงวนรักษาและจัดเก็บวัตถุในครอบครองของพิพิธภัณฑสถานฯ โดยดูแลและจัดระบบการจัดเก็บวัตถุตั้งแต่การตรวจบันทึกสภาพและให้เลขทะเบียนวัตถุ ศึกษาประวัติและโครงสร้างของวัตถุร่วมกับภัณฑารักษ์ วางแผนกำหนดแนวทางในการจัดเก็บและป้องกันไม่ให้อายุเกิดการเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว ตลอดจนอนุรักษ์ซ่อมแซมวัตถุที่ได้รับความเสียหายให้มีสภาพมั่นคงแข็งแรง คงสภาพเป็นตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป

ห้องคลัง เป็นสถานที่จัดเก็บรักษาวัตถุในครอบครองของพิพิธภัณฑสถานฯ เช่น ฉลองพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผ้าโบราณและผ้าในราชสำนัก ผ้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ซึ่งเป็นสมบัติของมูลนิธिस่งเสริมศิลปาชีพฯ รวมไปถึงผ้าและเครื่องแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ วัตถุทั้งหมดที่นำมาจัดเก็บรักษาในห้องคลัง ต้องผ่านการทำความสะอาด และกำจัดแมลง ให้เลขทะเบียนวัตถุ ตรวจสอบสภาพ บันทึกภาพ และซ่อมแซมรักษาในกรณีที่มีการเสื่อมสภาพ โดยภายในห้องคลังมีระบบควบคุมอุณหภูมิและความชื้นให้มีสภาพคงที่และเหมาะสมสำหรับการจัดเก็บวัตถุเพื่อรักษาสภาพ

ห้องสมุด เป็นห้องที่รวบรวมหนังสือที่เกี่ยวข้องกับผ้าและเครื่องแต่งกายทั้งของไทยและต่างประเทศ เปิดให้บริการเฉพาะเจ้าหน้าที่หรือสมาชิกของพิพิธภัณฑสถานฯ

ห้องกิจกรรม เป็นห้องที่ให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้เข้าชม จะเปลี่ยนแปลงกิจกรรมไปตามนิทรรศการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑ์

ร้านค้าพิพิธภัณฑ์ จำหน่ายสินค้าของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งประกอบไปด้วยหนังสือที่เกี่ยวข้องกับผ้าและเครื่องแต่งกาย และสินค้าที่เกี่ยวข้องกับนิทรรศการต่าง ๆ รวมถึงผลิตภัณฑ์จากสมาชิกศิลปาชีพทั่วประเทศ

ภาพประกอบ 86 หอระฆาการพิพัฒน์

ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พหุณ ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 87 ห้องปฏิบัติการงานอนุรักษ์
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 88 ร้านค้าพิพิธภัณฑ์
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ห้องจัดแสดงนิทรรศการ ในปีพุทธศักราช 2555 แบ่งออกเป็น 4 ห้อง ได้แก่

ห้องนิทรรศการ 1 **“ราชพัสดราจากผ้าไทย”** ฉลองพระองค์ชุดสากลในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่จัดแสดงในห้องนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำออกแบบไทยและต่างชาตินำผ้าไหมไทยมาใช้ในการตัดเย็บ ทำให้ผ้าไทยที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ถือเป็นแนวพระราชดำริในการเผยแพร่และส่งเสริมผ้าไทยรวมทั้งศิลปวัฒนธรรมด้านการแต่งกายของสตรีไทยให้เป็นที่รู้จักในระดับสากล ฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทยนั้นมีความงดงามยิ่ง สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ที่ได้พบเห็น ทำให้เกิดความนิยมสวมใส่ชุดที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทยทั้งในและต่างประเทศ

ห้องนิทรรศการ 2 **“ไทยพระราชนิยม”** แสดงฉลองพระองค์ชุดไทยพระราชนิยมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจนผ้าและเครื่องแต่งกายในราชสำนัก เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ในการสร้างสรรค์และสืบสานการแต่งกายแบบไทยที่แสดงถึงเอกลักษณ์ไทย แต่ละแบบมีความงดงามและแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานธรรมเนียมการแต่งกายของสตรีไทยในราชสำนักสมัยโบราณให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างลงตัวและเหมาะสมแก่วาระต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของผ้าไทยอีกทางหนึ่งด้วย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้นำในการแต่งกายแบบไทยอย่างแท้จริง ทรงฉลองพระองค์ชุดไทยแบบต่าง ๆ ในการโดยเสด็จพระราชดำเนิรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศตั้งแต่เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์ ซึ่งต่อมาฉลองพระองค์ชุดไทยของพระองค์เป็นที่รู้จักในชื่อ “ชุดไทยพระราชนิยม” อันกลายมาเป็นต้นแบบชุดประจำชาติของสตรีไทยในปัจจุบัน

ห้องนิทรรศการ 3 และ 4 **“พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน”** บอกเล่าเรื่องราวจุดกำเนิดแห่งศิลปาชีพ ตั้งแต่ พ.ศ.2513 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยมราษฎรที่ประสบอุทกภัยที่อำเภอनाव้า จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพระราชดำริการพระราชทานอาชีพเสริมแก่ราษฎร ต่อมาได้มีพระราชเสาวนีย์ให้ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ ราชเลขานุการในพระองค์ฯ ในขณะนั้นลงพื้นที่จังหวัดนครพนม เพื่อสำรวจความเป็นอยู่ของราษฎรและพระราชทานความช่วยเหลือ โดยได้ทรงกำชับว่า “แม้ผ้าถูเรื้อนก็อย่าละเลย” เพราะอาจได้พบลายผ้าโบราณ ซึ่งจะสืบไปถึงช่างทอและเรื่องราวต่าง ๆ ได้ จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวได้กลายเป็นการฟื้นชีวิตผ้าทอมือไทยที่กำลังจะสูญสลาย พร้อมกับพัฒนาฐานะและคุณภาพชีวิตราษฎรไทยทุกภูมิภาคมาจวบจนปัจจุบัน

ภาพประกอบ 89 ห้องนิทรรศการ 1 “ราชพัสดราจากผ้าไทย”
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 90 ห้องนิทรรศการ 2 “ไทยพระราชนิยม”
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 91 ห้องนิทรรศการ 3 “พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน”
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพประกอบ 92 ห้องนิทรรศการ 4 “พระหัตถ์ที่ทรงงานเพื่อแผ่นดิน”
ที่มา : พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

กรมหม่อนไหม

จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2552 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงห่วงใยเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผู้ทอผ้าไหมและ วงการไหมไทย นำมาสู่การจัดตั้งกรมหม่อนไหม เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบในเรื่องการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมของประเทศอย่างเป็นระบบครบวงจร

ประวัติกรมหม่อนไหม คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในหลักการเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2551 ยกฐานะสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็น “กรมหม่อนไหม” เพื่อให้สามารถปฏิบัติงาน ตามภารกิจที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความคล่องตัว เนื่องจากหม่อนไหมเป็นผลผลิตเกษตรกรรมขั้นต้น ที่นำไปสู่สินค้าแปรรูปและ นวัตกรรมในหลายรูปแบบ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับเอกลักษณ์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมการดำรงชีวะแบบวิถีชาวไทย อันจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ ค้ำครอง สืบทอด และ จรรโลงให้คงอยู่กับสังคมไทย อีกทั้งต้องส่งเสริมให้สังคมได้เห็นคุณค่าและวางแผนสิ่งที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนต้องมีการวิจัยและพัฒนา เพื่อให้เกิดนวัตกรรมและการแปรรูปจากผลิตผลเกษตรกรรมขั้นต้น ไปสู่สินค้าตามความต้องการของ ตลาดอย่างมีมาตรฐานและปลอดภัย ซึ่งจะเป็นการเผยแพร่ไหมไทยและผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม ให้แพร่หลายทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ กรมหม่อนไหมได้รับการจัดตั้งเป็นส่วนราชการใน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติ ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2552 ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เล่ม 126 ตอนที่ 90 ก วันที่ 7 ธันวาคม 2552 มีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ 4 ธันวาคม 2552 และเป็นกรมลำดับที่ 14 ของกระทรวง เกษตรและสหกรณ์

ภารกิจตามกฎหมาย

1. ศึกษา วิเคราะห์ เสนอแนะ และจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์หม่อนไหมของประเทศ รวมทั้งการดำเนินการ เกี่ยวกับความร่วมมือกับต่างประเทศด้านหม่อนไหม
2. ศึกษา วิจัย ทดลอง และพัฒนาเกี่ยวกับพันธุ์ เทคโนโลยีการผลิต การอารักขา วิทยาการ หลังการเก็บเกี่ยวการแปรรูป นวัตกรรม และมาตรฐานเกี่ยวกับหม่อนไหม ผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม และผลพลอยได้
3. ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์กรรมหม่อนไหม นวัตกรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาด้านหม่อนไหม ผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม และผลพลอยได้
4. ดำเนินการเกี่ยวกับการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และรับรองมาตรฐานหม่อนไหม ผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม และผลพลอยได้
5. ดำเนินการเกี่ยวกับการผลิตและส่งเสริมสนับสนุนด้านหม่อนไหมและวัสดุย้อมสี รวมทั้ง วางระบบแจ้งข้อมูล ล่วงหน้า

6. ส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่ม การพัฒนาระบบการจัดการสินค้าหม่อนไหม การแปรรูป นวัตกรรมผลิตภัณฑ์จากหม่อนไหม และผลพลอยได้ รวมทั้งพัฒนาอาชีพและสนับสนุนการตลาดหม่อนไหม

7. ส่งเสริม สนับสนุน สร้างระบบเครือข่าย และถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตและการจัดการผลผลิตหม่อนไหม

8. ส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่องค์ความรู้ บริการข้อมูล และพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้ด้านหม่อนไหม ๔. ส่งเสริมเอกลักษณ์และสร้างค่านิยมเกี่ยวกับหม่อนไหมกับวิถีชีวิตคนไทย

9. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรี

5. เครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย “ตรานกยูงพระราชทาน”

สืบเนื่องจากปัจจุบันมีผู้นำเข้าเส้นไหม และเส้นใยสังเคราะห์อื่นจากต่างประเทศ ทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย เส้นไหมจึงมีทั้งที่ได้คุณภาพและด้อยคุณภาพ เมื่อนำมาผลิตผ้าไหม จึงทำให้ผ้าไหมไทยด้อยคุณภาพลง แต่ผู้ผลิตยังคงใช้ตราสัญลักษณ์คำว่า "ผ้าไหมไทย" หรือ "Thai Silk" เพื่อการค้า ทำให้ผู้ซื้อทั้งในประเทศและต่างประเทศไม่มั่นใจในคุณภาพของผ้าไหมไทยอีกต่อไป ด้วยปัญหาดังกล่าวสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีกระแสพระราชดำรัสให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปดำเนินการหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไข

วันที่ 11 มิถุนายน 2545 สถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ซึ่งเป็นหน่วยงานเดิมของกรมหม่อนไหม) ร่วมกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ และมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ร่วมกันจัดสัมมนาเรื่อง "การคุ้มครองไหมไทย" ขึ้น ณ โรงแรมมารวยการ์เด็น กรุงเทพมหานคร คณะกรรมการจัดสัมมนา ได้เชิญนักวิชาการในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องกับไหม ทั้งภาครัฐ และเอกชนมาร่วมประชุมเพื่อกำหนดทิศทางและวิธีการคุ้มครองไหมไทย โดยพิจารณาทั้งด้านพันธุ์ไหม กระบวนการผลิต ชนิดผ้าไหม และผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในประเทศไทย ผลจากการสัมมนาระดมสมองในครั้งนั้น และการประชุมของคณะทำงานฯ อีกหลายๆ ครั้ง จนทำให้ได้ข้อบังคับว่าด้วยการใช้เครื่องหมายรับรองนี้ ซึ่งจัดทำตามบทบัญญัติมาตรา 82 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534

เพื่อให้มีการใช้เครื่องหมายรับรองอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญลักษณ์นกยูงไทย ให้เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย 4 ชนิด ในการจดทะเบียน ประกอบด้วย

1. Royal Thai Silk นกยูงสีทอง เป็นผ้าไหมที่ผลิตโดยใช้เส้นไหมและวัตถุดิบตลอดจนกระบวนการผลิตที่เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมของไทยอย่างแท้จริง ดังนี้ ใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านเป็นทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน เส้นไหมต้องสาวด้วยมือผ่านทอของสาวลงภาชนะ ทอด้วยกี่ทอมือแบบพื้นบ้านชนิดพุ่งกระสวยด้วยมือ ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

2. Classic Thai Silk นกยูงสีเงิน เป็นผ้าไหมที่ผลิตขึ้นโดยยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือและกระบวนการผลิตในบางขั้นตอน ดังนี้ ใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านหรือพันธุ์ไทยปรับปรุงเป็นเส้นพุ่งและ/หรือเส้นยืน เส้นไหมต้องสาวด้วยมือ หรือสาวด้วยอุปกรณ์ที่ใช้มอเตอร์ขับเคลื่อนไม่เกิน 5 แรงม้า ทอด้วยกี่ทอมือชนิดพุ่งกระสวยด้วยมือหรือกี่กระตุกก็ได้ ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

3. Thai Silk นกยูงสีน้ำเงิน เป็นผ้าไหมชนิดที่ผลิตด้วยภูมิปัญญาของไทยแบบประยุกต์ ใช้เทคโนโลยีการผลิตเข้ากับสมัยนิยมและเชิงธุรกิจ ดังนี้ ใช้เส้นไหมแท้เป็นเส้นพุ่งและเส้นยืน ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้ ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

4. Thai Silk Blend นกยูงสีเขียว เป็นผ้าไหมที่ผลิตด้วยกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาไทยในด้านลวดลายและสีสันทันระหว่างเส้นใยไหมแท้กับเส้นใยอื่นที่มาจากธรรมชาติ หรือเส้นใยสังเคราะห์รูปแบบต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การใช้งาน หรือตามความต้องการของผู้บริโภค ดังนี้ ใช้เส้นไหมแท้เป็นส่วนประกอบหลัก มีเส้นใยอื่นเป็นส่วนประกอบรอง ต้องระบุส่วนประกอบของเส้นใยอื่นให้ชัดเจน ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้ ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

ปัจจุบันได้จดทะเบียนเป็นเครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยในต่างประเทศแล้วกว่า 35 ประเทศ ได้แก่ กลุ่มประเทศสหภาพยุโรป จำนวน 27 ประเทศ รวมถึง จีน นอร์เวย์ ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย สหรัฐอเมริกา สิงคโปร์ อังกฤษ อินเดีย และ ฮองกง

นกยูงสีทอง

นกยูงสีเงิน

นกยูงสีน้ำเงิน

นกยูงสีเขียว

ภาพประกอบ 93 เครื่องหมายรับรอง Thai Silk

ที่มา : ไหมไทย...สายใยแห่งแผ่นดิน

6. สรุปผลการศึกษา

วิเคราะห์บทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปี

หลวง

จากการศึกษา บทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ได้สรุปผลการวิเคราะห์ ดังนี้

ตาราง 1 ตารางสรุปบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ กับงานศิลปาชีพ

ที่มา : ผู้วิจัย, 2565

1. ทรงเป็นนักวิชาการที่มีความรอบรู้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเป็นนักวิชาการที่มีความรอบรู้ ค้นคว้าตามหลักวิชาการ เช่น การฟื้นฟูการแต่งกายสตรีแบบไทย ทรงการค้นหามรดกของรัชกาลก่อนๆ ที่มีอยู่ในวังหลวงและของเจ้านายองค์อื่นๆ ทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญและนักประวัติศาสตร์ในการคิดค้นชุดไทยพระราชนิยม ด้านการฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมผ้าทอ ทรงเก็บสะสมตัวอย่างลวดลายผ้าโบราณทุกรูปแบบมาเป็นระยะเวลานาน ทรงมอบหมายให้ราชเลขาการในพระองค์เสาะแสวงหาตัวอย่างผ้าทอในทุกพื้นที่ รวบรวมและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ มีการจัดบันทึกแหล่งที่มาและรายนามของช่างทอ ตัวอย่างลวดลายผ้าโบราณเหล่านี้ได้กลายเป็นต้นแบบในอนุรักษ์และพัฒนาลวดลายผ้าไทยในเวลาต่อมา

2. ทรงเป็นนักอนุรักษ์และนักพัฒนา

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง งานที่ทรงอนุรักษ์นั้นเน้นเรื่องกรรมวิธีการผลิตและลวดลายแบบโบราณ รวมทั้งการรวบรวมและเก็บสะสมงานโบราณทุกรูปแบบ พระองค์ทรงเข้าพระทัยดีว่าการสนับสนุนให้ชาวบ้านยังคงรักษารูปแบบพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา อาจไม่ช่วยให้ศิลปหัตถกรรมนั้นๆ ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ด้วยสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น และสนองความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น ทรงพัฒนารูปแบบ สี สัน ปรังขนาดและจัดวางตำแหน่งลวดลายใหม่ ให้มีความสวยงามทันสมัยเหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายมากยิ่งขึ้น แนวพระราชดำรินี้เป็นที่ทราบชัดเจนในพระราชดำรัสในโอกาสต่างๆ และจากพระราชกรณียกิจด้านส่งเสริมศิลปาชีพ

3. ทรงเป็นนักจัดการความรู้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีพระวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เล็งเห็นว่าราษฎรในชนบทมีความสามารถในด้านช่างศิลป์ ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ องค์ความรู้ด้านการทอผ้าสามารถพัฒนาเป็นอาชีพเสริมได้ ทรงเสาะแสวงหาช่างทอที่มีฝีมือรับไว้เป็นครูช่างในมูลนิธิศิลปาชีพฯ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกกลุ่มทอผ้า รักษาองค์ความรู้เดิมไม่ให้สูญหาย ทรงเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น จัดพิมพ์หนังสือ จัดนิทรรศการ จัดการแสดงแบบเสื้อผ้า ก่อตั้งหน่วยงานในพระราชดำริเพื่อรับผิดชอบในการศึกษาค้นคว้าและวิจัย ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ กรมหม่อนไหม พิพิธภัณฑ์ผ้า เพื่อเป็นแหล่งสืบค้น ศึกษาและค้นคว้าความรู้ด้านสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทย ซึ่งต่อมาได้มีการจัดงานประชุมสัมมนา ประชุมวิชาการนานาชาติ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และสามารถนำองค์ความรู้ไปพัฒนาต่อยอดได้

1. ทรงเป็นผู้ริเริ่มงานศิลปาชีพ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงชักชวนให้ชาวบ้านเริ่มทอผ้ามัดหมี่ขาย โดยทรงรับซื้อไว้เองทั้งหมด และเพิ่มราคาให้สูงกว่าท้องตลาด ในช่วงแรกผ้าไหมมัดหมี่ที่รับซื้อไวยังไม่ค่อยมีคุณภาพ มีลักษณะแคบ สั้น และส่วนใหญ่สีตก แต่ที่ทรงรับซื้อไว้ก็เพื่อจูงใจให้ชาวบ้านมีกำลังใจทอผ้าไหมต่อไป พร้อมกันนั้นก็พระราชทานคำติชม และข้อเสนอแนะต่างๆ จนผ้าไหมมัดหมี่ค่อยๆพัฒนาคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ จึงเป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค หลังจากนั้นโครงการส่งเสริมการทอผ้าไหมก็ได้ขยายออกไปตามหมู่บ้านต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค และโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการทอผ้าไหมพื้นเมืองทุกชนิด ทั้งผ้าไหมสีพื้นและผ้าไหมลายพื้นเมืองต่างๆ นอกเหนือจากผ้าไหมมัดหมี่ เช่น ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมลายลูกแก้ว ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมลายขิด ชาวบ้านที่ทอผ้าไม่เป็น ก็โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทรงรับซื้อเส้นไหมนั้นส่งไปให้ผู้ที่ไม่ได้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่มีความสามารถในการทอเป็นผู้ทอแทน จนการทอผ้าไหมกลายเป็น

โครงการส่งเสริมอาชีพที่ทำรายได้ ให้แก่ราษฎรอย่างกว้างขวางที่สุดของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

2. ทรงเป็นนักการตลาด

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โปรดที่จะทรงใช้สอยผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ทุกชนิดไม่เพียงแต่งานผ้า เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน เช่น ทรงฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บจากผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าแพรวา และผ้าปักของชาวไทยภูเขา กระเป๋าทรงถือก็ประดิษฐ์จากย่านลิเภา หรือเครื่องเงินเครื่องทองฝีมือนักเรียนในโครงการศิลปาชีพฯ เป็นต้น ในโอกาสที่มีผู้มาเฝ้าฯ เป็นจำนวนมาก เช่น ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงแบบเสื้อที่ตัดเย็บจากผ้าไหมมัดหมี่ และให้ออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ เป็นผลให้ผลิตภัณฑ์จากฝีมือคนไทยค่อย ๆ แพร่หลายออกไปเป็นที่นิยมกว้างขวางในหมู่ชาวไทย มีผู้โดยเสด็จพระราชนิยมแต่งกายและใช้ผลิตภัณฑ์แบบไทยกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ไปเผยแพร่ยังตลาดต่างประเทศด้วยพระองค์เองอีกด้วย ทั้งในรูปแบบของการจัดนิทรรศการ และการแสดงแบบเครื่องแต่งกาย

3. ทรงเป็นผู้นำแฟชั่นผ้าไทย

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเป็นผู้นำในการใช้ผ้าไทยในทุกโอกาส ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารและประชาชนชาวไทยใช้ด้วย ทรงฉลองพระองค์ที่เป็นผ้าไทยจากทุกภูมิภาค ของประเทศ เช่น ฉลองพระองค์ผ้า ชาวไทยภูเขาจากภาคเหนือ ผ้าไหม มัดหมี่ และผ้าแพรวาภาคอีสาน เป็นต้น มีพระราชดำริให้ออกแบบและดัดแปลง ให้มีรูปแบบที่ทันสมัย เหมาะสมในแต่ละโอกาสและสถานที่ นอกจากนี้ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นต่างๆ ชาวบ้านที่ทอผ้าเหล่านั้น ยังได้มีโอกาสเห็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงผ้าที่ชาวบ้านทอเองอีกด้วย ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศนั้น มีพระราชดำริ ที่จะให้ฉลองพระองค์บางองค์เป็นแบบสากล โดยนำผ้าไหมและผ้าทอพื้นบ้านของไทยมาให้นักออกแบบชาวต่างชาติออกแบบดัดแปลงให้เข้ากับประเพณีและสมัยนิยมของเทศนั้นๆ นอกจากนี้แล้วการที่ทรงให้นักออกแบบเสื้อผ้าผู้มีชื่อเสียงจากต่างประเทศออกแบบฉลองพระองค์ถวาย ทำให้นักออกแบบเหล่านั้นได้มีโอกาส มาเลือกผ้าไทยไปออกแบบตัดเย็บซึ่งนับเป็นการเผยแพร่ผ้าไทยให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ในปัจจุบันการจัดประกวดผ้าของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้มีนักออกแบบจากประเทศต่างๆ ที่มีชื่อเสียงระดับโลกเข้ามาชม และนำผ้าไทยไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าใช้แสดงแบบมากและมีการจัดแสดงเครื่องแต่งกายที่ต่างประเทศอีกด้วย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยเน้นกระบวนการศึกษาวิจัยโดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามความมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

สรุปผล

1. พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย สรุปผลได้ว่า

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระชาติกำเนิดในราชสกุลกิติยากร ราชวงศ์จักรี ทรงเป็นกุลสตรีไทย ยึดมั่นในระเบียบพิธีการมีจิตใจรักและเทิดชูสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างมั่นคงมาตั้งแต่เยาว์วัย ทรงได้รับการปลูกฝังจากพระบิดาให้มีความเคารพและกตัญญูต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระบรมพุทธรูป ศาสนา ทรงใช้หลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำในการประกอบพระราชกรณียกิจตลอดมา

เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ได้เผชิญกับภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่นเดียวกับคนไทยทั้งประเทศ การอบรมเลี้ยงดูในฐานะสมาชิกครอบครัวทหาร และความเป็นธิดาเอกอัครราชทูต เป็นส่วนสำคัญที่หล่อหลอมให้ทรงมี “พระราชนิมิตรักความเป็นไทย” ทรงภาคภูมิใจพระทัยที่ประเทศไทยเป็นชาติที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ทรงถ่ายทอดความภาคภูมิใจพระทัย และพระราชประสงค์ที่จะให้โลกรับรู้ถึง ประเทศไทยเป็นชาติที่เก่าแก่อย่างแนบเนียน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ริเริ่มการแต่งกายของสตรีไทย อนุรักษ์และพัฒนาศิลปหัตถกรรมทอผ้าเพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติ และช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนยากจนให้มีรายได้เสริมและสามารถพึ่งพาตนเองได้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย และในฐานะคู่พระ

ราชหฤทัย แห่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กล่าวคือ ทรงช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจทั้งหลายไปได้เป็นอันมาก ทั้งยังมีพระราชดำริ ริเริ่มโครงการใหม่เพื่อช่วยเหลือประชาชนและพัฒนาประเทศอย่างอเนกอนันต์ ซึ่งโครงการตามพระราชดำริเหล่านั้นได้ยังประโยชน์มหาศาลแก่ประชาชน ทรงเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากปวงชนชาวไทยว่าพระองค์เปรียบ “แม่ของแผ่นดิน”

พ.ศ. 2513 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ไปทรงเยี่ยมราษฎรผู้ประสบอุทกภัยที่จังหวัดนครพนม ด้วยพระราชหฤทัยที่มุ่งมั่นในการช่วยเหลือราษฎรที่ยากจน ทอดพระเนตรเห็นสตรีชาวบ้านที่มารับเสด็จส่วนใหญุ่่งขึ้นผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอใช้เอง ด้วยการใช้สีส้นและลวดลายที่สวยงามแปลกตา จึงมีพระราชดำริว่าการทอผ้าของชาวบ้านสมควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว อีกทั้งเป็นการฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใกล้จะสูญหายให้ดำรงอยู่ โดยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ สตรีชาวบ้านในจังหวัดนครพนม ทอผ้าถวายโดยพระราชทานเงินตอบแทน และในเวลาต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาณุกรในพระองค์และคณะจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นและเพิ่มจำนวนโครงการให้เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ พัฒนาจนกลายเป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ”

2. บทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย สรุปผลได้ว่า

ชุดไทยพระราชนิยมกับพระราชภารกิจนำความเป็นไทยสู่ชาวโลก ทรงเป็นผู้นำในการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแต่งกายสตรีแบบไทย โปรดเกล้าฯ ให้มีการศึกษาค้นคว้าความรู้ทางประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกายไทย และทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญและนักประวัติศาสตร์ จนเกิดเป็นแบบเสื้อชุดไทยเรียกว่า ชุดไทยพระราชนิยม ทรงเป็นแบบอย่างของสตรีไทยโดยการใช้ฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บจากผ้าไทยในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปและอเมริกา ใน พ.ศ. 2503 ทำให้ผ้าไทยเริ่มมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ทรงใช้ชุดไทยพระราชนิยมตามโอกาสและสถานที่อันเหมาะสมหลายครั้งจนเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย และกลายเป็นต้นแบบของชุดประจำชาติในปัจจุบัน

การเผยแพร่ชุดไทยพระราชนิยม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดแสดงแบบเครื่องแต่งกาย หรือแฟชั่นโชว์ ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น งานครบรอบ 100 ปี กษัตริย์สยาม งานเลี้ยงรับรองพระราชทานตอบแทนประเทศเจ้าภาพ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศต่าง ๆ รวมทั้งจัดแสดงถวายในยามเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปตามจังหวัดต่าง ๆ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ผ้า นอกจากนี้มีการเผยแพร่ผ่านภาพชุดไทยพระราชนิยมผ่านข่าวสังคมในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่อบroadcast ดวงตราไปรษณียากร และ สื่ออื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการรับรู้ เป็นที่ยอมรับ และชมชื่นในวงกว้าง

การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานโครงการศิลปาชีพ 1) การตลาดในประเทศ ด้านผลิตภัณฑ์ ทรงแนะนำให้ชาวบ้านปรับปรุงคุณภาพการทอและการย้อม เพิ่มขนาดหน้ากว้าง และความยาวของผืนผ้าให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคแต่ละกลุ่ม ด้านราคา โปรดเกล้าฯ ให้ผลิตสินค้าที่มีความหลากหลายด้านราคาให้ผู้บริโภคเลือก รับซื้อผลิตภัณฑ์ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ในราคาให้ผู้ผลิตพึงพอใจ และทรงนำไปช่วยจัดจำหน่ายผ่านศูนย์ศิลปาชีพและกิจกรรมการขายอื่นๆ ไม่ต้องจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลาง ด้านส่งเสริมการตลาด ทรงเป็นผู้นำในการใช้ฉลองพระองค์ที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทย ส่งผลให้ข้าราชการและประชาชนได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท ทำให้ศิลปหัตถกรรมผ้าทอของไทยยังคงได้รับความนิยมตลอดมา นอกจากนั้นยังมีพระราชเสาวนีย์ให้มีการจัดประกวดผ้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้น เป็นการส่งเสริมให้พัฒนาฝีมือการทอผ้า และคัดเลือกครูช่างเพื่อที่จะถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมการทอผ้าไปสู่คนรุ่นหลังต่อไป 2) ด้านการตลาดต่างประเทศ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการขยายตลาดต่างประเทศ ดังนั้นเมื่อเสด็จฯ เยือนต่างประเทศ จึงโปรดเกล้าฯ ที่จะนำผลิตภัณฑ์จากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ไปจัดแสดง เช่น การเสด็จฯ เยือนประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส จีน และรัสเซีย เป็นต้น ทรงจัดให้มีการแสดงแบบเครื่องแต่งกาย จัดแสดงนิทรรศการ จำหน่ายสินค้าผ้าไหม และ รับสั่งซื้อสินค้าของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

การอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นที่จะธำรงรักษางานศิลปหัตถกรรมทอผ้าให้เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติไทยคงอยู่สืบไป ทรงมีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกายตามรูปแบบของลักษณะและลวดลายดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ ทรงเก็บสะสมตัวอย่างลวดลายผ้าทอโบราณทุกรูปแบบไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันได้ถูกจัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบอยู่ในพิพิธภัณฑ์ผ้าและหน่วยงานอนุรักษ์สิ่งทอและเครื่องแต่งกายที่จัดตั้งโดยพระราชดำริ

เครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย “ตรานกยูงพระราชทาน” เมื่อความนิยมและความต้องการผ้าไหมไทยมีมากขึ้น ทำให้ผู้ผลิตผ้าไหมบางกลุ่มลดขั้นตอนการทอผ้าให้น้อยลงเพื่อที่จะทอผ้าได้เร็วขึ้น อีกทั้งยังมีชาวต่างชาติบางชาติติดป้ายตราผ้าไหมของตนว่า เป็นไหมไทย จึงทำให้คุณภาพผ้าไหมไทยตกต่ำลง จึงมีพระราชดำริให้มีหน่วยงานหลักเข้ามาทำหน้าที่ดูแล รวมถึงศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขเพื่อให้ผ้าไหมไทยมีคุณภาพที่ดีและสม่ำเสมอ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญลักษณ์นกยูงไทย ให้เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย 4 ชนิด ในการจดทะเบียน ประกอบด้วย นกยูงสีทอง นกยูงสีเงิน นกยูงสีน้ำเงิน และ นกยูงสีเขียว

อภิปรายผล

จากการศึกษา บทบาทของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย นำผลวิเคราะห์มาอภิปรายได้ ดังนี้

1) **ทรงเป็นนักวิชาการที่มีความรอบรู้** สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ทรงเป็นนักวิชาการที่มีคณาจารย์ตามหลักวิชาการ เช่น การฟื้นฟูการแต่งกาย สตรีแบบไทย ทรงการค้นคว้าพระพุทธรูปพระมหาลีของรัชกาลก่อนๆ ที่มีอยู่ในวังหลวงและของเจ้านายองค์อื่นๆ ทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญและนักประวัติศาสตร์ในการคิดค้นชุดไทยพระราชนิยม ด้านการฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมผ้าทอ ทรงเก็บสะสมตัวอย่างลวดลายผ้าโบราณทุกรูปแบบมาเป็นระยะเวลานาน รวบรวมและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ มีการจัดบันทึกแหล่งที่มาและรายนามของช่างทอ ตัวอย่างลวดลายผ้าโบราณเหล่านี้ได้กลายเป็นต้นแบบในอนุรักษ์และพัฒนาลวดลายผ้าไทยในเวลาต่อมา สอดคล้องกับ สุพัตรา สุภาพ (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” คือ การปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพหรือตำแหน่ง เช่น เป็นพ่อ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือสั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือปฏิบัติตามหมอสั่ง เป็นต้น มนุษย์แต่ละคนมีบทบาทหลายบทบาท และแต่ละบทบาทจะมีความสมบูรณ์หรือสมดุลกันพอสมควร ยิ่งสังคมซับซ้อนมากขึ้นเท่าไรบทบาทจะยิ่งแตกต่างกันไปมากขึ้นเท่านั้น เพราะบางบทบาทคนธรรมดาสามัญปฏิบัติได้ แต่บางบทบาทก็ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษที่มีคนเพียงไม่กี่คนทำได้ หรือบางบทบาทต้องอาศัยประสบการณ์จึงจะได้ผล

2) **ทรงเป็นนักอนุรักษ์และนักพัฒนา** ทรงอนุรักษ์กรรมวิธีการผลิตและลวดลายแบบโบราณ รวบรวมและเก็บสะสมงานโบราณทุกรูปแบบ ทรงเข้าพระทัยดีว่าการรักษารูปแบบพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา อาจไม่ช่วยให้ศิลปหัตถกรรมนั้นๆ ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ด้วยสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป จึงพัฒนารูปแบบ สี สัน จัดวางตำแหน่งลวดลายใหม่ให้มีความสวยงามทันสมัย เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ Freire (1972) ที่กล่าวถึงการพัฒนาว่าเป็นการมีเป้าหมายที่ถูกต้อง และเป็นสิ่งจำเป็นจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นหนทางเพิ่มขึ้นที่มีค่า ซึ่งมีความสำคัญมาก และสอดคล้องกับ Riggs (1970) ที่ให้ความเห็นของการพัฒนา (Development) ว่าเป็นการเจริญขึ้นของระดับองค์การทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการทำลายรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมแบบเก่า และการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากการจัดระบบในส่วนบนขององค์การแล้วแผ่ขยาย ชีงลงสู่ส่วนล่าง และดำเนินเรื่อยไปจนครอบคลุมองค์การอย่างกลมกลืน

3) **ทรงเป็นนักจัดการความรู้** ทรงมีพระวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เล็งเห็นว่าการทอผ้าสามารถพัฒนาเป็นอาชีพเสริมได้ ทรงเสาะแสวงหาช่างทอที่มีฝีมือรับไว้เป็นครูช่างในมูลนิธิศิลปาชีพ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกกลุ่มทอผ้า รักษาองค์ความรู้เดิมไม่ให้สูญหาย ทรงเผยแพร่ความรู้

ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ นิทรรศการ แสดงแบบเสื้อผ้า ก่อตั้งหน่วยงานในพระราชดำริ ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ กรมหม่อนไหม พิพิธภัณฑ์ผ้า เพื่อเป็นแหล่งสืบค้น ศึกษาและค้นคว้าความรู้ด้านสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทย สอดคล้องกับ เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฐ์ และคณะ (2554) ที่ให้ความหมายคำว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ทรงอิทธิพลต่อการทำงานของผู้ตาม เป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานให้กับผู้ตาม ผู้นำจึงเปรียบเสมือนผู้รวมพลังให้สามารถทำงานได้จนสัมฤทธิ์ผล ซึ่งคุณลักษณะของการเป็นผู้นำทุกประเด็นที่คิดและทำต้องอยู่บนแนวคิดที่ว่า “มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง” “มองกว้าง” คือ ไม่ไข่มองอยู่แค่องค์กรของตน ไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวข้องมีผลส่งมาหรือมีอิทธิพลกระทบจากภายนอก จากคนพวกอื่น กลุ่มอื่น จากปัญหาของโลก จากกระแสโลกาภิวัตน์ ต้องรู้ทั่วและรู้ทัน “คิดไกล” คือ คิดในเชิงเหตุปัจจัย ทั้งไปข้างหน้าและไปข้างหลัง เหตุปัจจัยที่เป็นมาจากอดีตประสาณเข้ากับปัจจุบันแล้วเห็นอนาคต สามารถวางแผนเตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย “ใฝ่สูง” คือ มองจุดหมายที่ถึงความดีงาม อมองจุด ของชีวิต ความดีงามของสังคม ความเจริญก้าวหน้า ความมีสันติสุขของมวลมนุษย์ ผู้นำจะต้องมีความปรารถนาในสิ่งเหล่านี้อย่างจริงจัง

4) **ทรงเป็นผู้ริเริ่มงานศิลปาชีพ** ทรงชักชวนให้ชาวบ้านเริ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ขาย โดยทรงรับซื้อไว้เองทั้งหมด และเพิ่มราคาให้สูงกว่า พระราชทานคำติชม และขอแนะนำต่างๆ จนผ้าไหมมัดหมี่ค่อยๆพัฒนาคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ จึงเป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค โปรดเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการทอผ้าไหมพื้นเมืองทุกชนิด ทั้งผ้าไหมสีพื้นและผ้าไหมลายพื้นเมืองต่างๆ นอกเหนือจากผ้าไหมมัดหมี่ เช่น ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมลายลูกแก้ว ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมลายขิด ชาวบ้านที่ทอผ้าไม่เป็น ก็โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทรงรับซื้อเส้นไหมนั้นส่งไปให้ผู้ที่ไม่ได้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่มีความสามารถในการทอเป็นผู้ทอแทน จนการทอผ้าไหมกลายเป็นโครงการส่งเสริมอาชีพที่ทำรายได้ ให้แก่ราษฎรอย่างกว้างขวางที่สุดของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ สอดคล้องกับ งามพิศ สัตย์สงวน (2550) ได้กล่าวว่าสถานภาพเป็นตำแหน่ง แต่บทบาท คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กัน เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาทจึงหมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวัง สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อ ทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ บทบาทอาจเป็นเรื่องของสังคม แต่มีจิตวิทยาของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ครองตำแหน่งเดียวกัน อาจแสดงบทบาทต่างกัน ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางอย่าง อาจทำหน้าที่หลายอย่าง และจะได้รับสิ่งตอบแทนหลายอย่าง แต่บุคคลในตำแหน่งเดียวกันจะแสดงบทบาทต่างกันไปได้ เพราะแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาและบุคลิกภาพต่างกัน รวมทั้งปัจจัยที่สำคัญอีกหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กาลเวลา และสถานการณ์ที่เฉพาะต่าง ๆ กัน

5) **ทรงเป็นนักการตลาด** โปรดที่จะทรงใช้สอยผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพฯ ทุกชนิดไม่เพียงแต่งานผ้า เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน จัดแสดงแบบเสื้อที่ตัดเย็บจากผ้าไหมมัดหมี่ และให้ออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพแทบทุกชนิด เป็นผลให้ผลิตภัณฑ์จากฝีมือคนไทยค่อย ๆ แพร่หลายออกไปเป็นที่นิยมกว้างขวางในหมู่ชาวไทย มีผู้โดยเสด็จพระราชนิยมแต่งกายและใช้ผลิตภัณฑ์แบบไทยกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้ทรงนำผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพไปเผยแพร่ยังตลาดต่างประเทศด้วยพระองค์เองอีกด้วย ทั้งในรูปแบบของการจัดนิทรรศการ และการแสดงแบบเครื่องแต่งกาย สอดคล้องกับ Blumer (1969) กล่าวว่า แฟชั่นใหม่ๆ เกิดจากยอมรับของคนในสังคม (Collective selection) ซึ่งเป็นกระบวนการที่คนในสังคมสะสมนิยมหรือรูปแบบใหม่ๆ และหากนวัตกรรมใดตรงกับรสนิยมหรือความต้องการของคนในสังคม นวัตกรรมนั้นก็จะกลายเป็นแฟชั่นที่แพร่หลายและแฟชั่นดังกล่าวจะกลายเป็นเหมือนคลื่นความนิยมของสังคมที่ทำให้บุคคลในสังคมกลุ่มอื่นๆ ต่างพากันแสดงพฤติกรรมตามอย่างภายในระยะเวลาไม่นาน จนกลายเป็นแฟชั่นยอดนิยมในที่สุด

6) **ทรงเป็นผู้นำแฟชั่นผ้าไทย** ทรงเป็นผู้นำในการใช้ผ้าไทยในทุกโอกาส ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารและประชาชนชาวไทยใช้ด้วย ทรงฉลองพระองค์ที่เป็นผ้าไทยจากทุกภูมิภาคของประเทศ ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ทรงให้นักออกแบบเสื้อผ้าผู้มีชื่อเสียงจากต่างประเทศออกแบบฉลองพระองค์ถวาย ทำให้นักออกแบบเหล่านั้นได้มีโอกาสมาเลือกผ้าไทยไปออกแบบตัดเย็บซึ่งนับเป็นการเผยแพร่ผ้าไทยให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น สอดคล้องกับ Sproles (1981) ที่กล่าวว่า บุคคลทั้งในวงการและนอกวงการแฟชั่นมีความคิดเห็นที่แตกต่างหลายทิศทางในประเด็นของการเกิดแฟชั่นและผู้กำหนดแฟชั่น โดยแนวทางแรกกล่าวว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมแฟชั่น (Fashion Industry) อันได้แก่ นักออกแบบแฟชั่น (Fashion designer) ผู้ผลิตสินค้า (Producer) สื่อ (Media) และเจ้าของร้านค้าแฟชั่น (Retailers) น่าจะเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญที่สุดในการกำหนดแนวทางต่างๆ สำหรับแฟชั่น (Fashion trend) โดยนักออกแบบทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบเสื้อผ้าหรือสินค้าแฟชั่นแบบใหม่ ส่วนผู้ผลิตนั้นจะเป็นผู้สร้างงานจากการออกแบบของนักออกแบบให้เกิดเป็นสินค้าจริงและทำการโฆษณาประชาสัมพันธ์ออกไปยังผู้บริโภคในสังคม

ข้อค้นพบในงานวิจัย การศึกษาวิจัยเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย อภิปรายข้อค้นพบในงานวิจัยได้ดังนี้

สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงสนพระราชหฤทัยในการทำนุบำรุงศิลปหัตถกรรมการทอผ้า ทรงพบว่าคนไทยในทุกภูมิภาคมีความถนัดในงานช่างฝีมือเป็นอย่างมาก ในหลายท้องถิ่นมีช่างฝีมือที่ได้รับการสืบทอดงานศิลปะจากบรรพบุรุษ แต่มรดกหัตถศิลป์อันทรงคุณค่าเหล่านี้กำลังจะสูญหายไปจากสังคมไทย เพราะขาดการส่งเสริมและสนับสนุน ทรงเล็งเห็นถึงการนำมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นมา

พัฒนาให้เกิดประโยชน์ทั้งทางด้านการส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎรผู้ยากไร้ในชนบท และยังก่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปหัตถกรรมการทอผ้าของชาติไทยให้คงอยู่สืบไป สอดคล้องกับปริญญานิพนธ์ของ ญัฐปิยะ อิศระสงคราม (2545) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) กล่าวว่าการแต่งกายแบบใหม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมหลายด้าน เช่น ความนิยมผ้าตัดเสื้อและเครื่องประดับจากตะวันตก ในหมู่ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และสามัญชนเริ่มนิยมซื้อผ้าจากตะวันตก โดยเห็นว่าสะดวกกว่าผ้าทอใช้เองจากการที่มีการใช้ผ้าจากตะวันตกมากขึ้น ทำให้หัตถกรรมทอผ้าเสื่อมลงไป นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายยังทำให้เกิดอาชีพใหม่ที่เป็นนิยมของคนยุคนั้น คือ อาชีพช่างเย็บผ้า แต่ผลของการบริโภคสินค้าตะวันตกทำให้ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางบางส่วนเริ่มเป็นหนี้จากการซื้อของด้วยเงินเชื่อที่ห้างของชาวตะวันตก

สร้างอาชีพ ช่วยเหลือราษฎรที่ยากจน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้สนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางให้ราษฎรต่อสู้กับความยากจน พัฒนาอาชีพเสริม ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ จนประสบความสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ ก่อให้เกิดการสร้างอาชีพในลักษณะของวิสาหกิจขนาดย่อมตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับผู้ประกอบการ และระดับชุมชน จนถึงระดับอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่างๆ ตามมาอีกมากมาย การส่งเสริมให้ราษฎรทอผ้าไหม เริ่มจาก พ.ศ. 2513 เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ผู้ประสบอุทกภัยที่ จ.นครพนม ทรงตระหนักดีว่า “การช่วยเหลือราษฎรโดยการมอบสิ่งของเครื่องใช้เมื่อเกิดภัย ธรรมชาติ นั้น เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่การมีอาชีพเสริมจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่จะช่วยจนเจือครอบครัวยามประสบปัญหาได้ดีที่สุด” ทรงสังเกตเห็นว่าราษฎรส่วนมากนุ่งผ้าไหมมารับเสด็จ ดังนั้น การส่งเสริมให้ราษฎรทอผ้าไหม จึงเป็นการนำความรู้ความสามารถที่ราษฎรมีอยู่แล้วมาสร้างเป็นอาชีพเสริม โดยไม่ต้องส่งครูไปสอน หรือหากราษฎรบางรายยังไม่ชำนาญพอ ก็สามารถศึกษาได้จากเพื่อนบ้านในท้องถิ่นเดียวกันนั่นเอง สอดคล้องกับ Streeten (1972) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาได้แก่ การมีความก้าวหน้า (Progress) ในมิติต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ 1. ผลผลิต (Output) และรายได้ (Income) 2. สภาพะของการผลิต (Conditions of production) 3. ระดับความเป็นอยู่ (Level of living) ซึ่งได้แก่ ภาวะโภชนาการที่อยู่อาศัย เป็นต้น 4. ทศนคติ (Attitude) ต่อการทำงาน และ 5. สถาบันต่าง ๆ (Institutions) และนโยบาย (Policy)

ลดการละทิ้งถิ่นฐาน เมื่อราษฎรมีอาชีพเสริมที่เลี้ยงครอบครัวโดยทำงานในชุมชนของตนเอง ได้ ก็ไม่จำเป็นต้องจากบ้านไปหางานที่อื่น เป็นการลดปัญหาการอพยพเข้าเมืองใหญ่ การพระราชทาน

อาชีพเสริมให้กับราษฎรดังกล่าว ช่วยให้ชาวบ้านในโครงการศิลปาชีพมีงานทำในชุมชนของตน โดยไม่ต้องอพยพไปขายแรงงานที่อื่น นอกจากนี้การจัดตั้งโครงการส่งเสริมศิลปาชีพหรือศูนย์ศิลปาชีพในบางพื้นที่ มีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านมีงานทำโดยไม่ต้องเข้าป่า เพื่อตัดต้นไม้อันจะเป็นการทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ดังนั้นการที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานอาชีพให้แก่ราษฎรก็เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่น ๆ ว่า แม้ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยมีอาชีพเสริมทางด้านศิลปหัตถกรรมทอดผ้าตามแนวพระราชดำริ เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป สอดคล้องกับ Roger and Burdge (1972) ที่ให้ความหมายการพัฒนา (Development) ว่า คือ รูปแบบหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งแนวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้จะช่วยปรับปรุงโครงสร้างองค์กรทางสังคมดีขึ้น

พัฒนาคุณภาพชีวิต โครงการศิลปาชีพมีส่วนช่วยให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น เนื่องจากสมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทอดผ้าขาย ทำให้ชาวบ้านสามารถให้การศึกษาแก่บุตรหลานในระดับสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ มีเงินซ่อมแซมบ้านเรือนให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น หรือซื้อที่ทำมาหากินเพิ่มเติมได้ โครงการศิลปาชีพบางแห่งก็ยิ่งทำให้ชุมชนมีความเจริญขึ้น ด้วยความเอาใจใส่ของข้าราชการที่เข้ามาประสานงานกับโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ สอดคล้องกับ สนธยา พลศรี (2547 อ้างถึงใน วิโรจน์ ฉิมดี, 2551) ที่กล่าวว่า “การพัฒนา” หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ ความสามารถของตนเองและร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้น การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Means) ที่ทำให้เกิด (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และ สังคมดีขึ้น

ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม การจัดตั้งโครงการส่งเสริมศิลปาชีพมีส่วนช่วยส่งเสริมความสามัคคีภายในชุมชน ฝึกให้รู้จักการทำงานร่วมกัน โดยจัดตั้งกลุ่มทำงานอย่างมีระบบ เป็นการรวมกลุ่มชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงเพื่อฝึกอาชีพ มีการบริหารและดำเนินการโดยกลุ่มของตนเอง เจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทเป็นเพียงผู้ประสานงานคอยช่วยเหลือสนับสนุน สอดคล้องกับ สนธยา พลศรี (2547 อ้างถึงใน วิโรจน์ ฉิมดี, 2551) ที่กล่าวว่า “การพัฒนา” เป็นเรื่องเกี่ยวกับการชักชวนกระตุ้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจังเป็นไปตามลำดับ ขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจร โดยไม่มีการสิ้นสุด ดังนั้นการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารและจัดการอย่างเป็นระบบทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ เป็นเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้าในลักษณะของแผนงานและโครงการ

ยกระดับสถานภาพสตรี พึ่งพาตนเอง โครงการศิลปาชีพบางชุมชนสามารถทอดผ้าเป็นอาชีพที่เป็นรายได้หลักให้แก่ครอบครัวได้ เป็นการส่งเสริมความสำคัญของบทบาทสตรีในการประกอบอาชีพหารายได้ให้แก่ครอบครัวเช่นเดียวกับผู้ชาย นอกจากนี้สตรีมีอายุยังสามารถยึดอาชีพทอดผ้าเลี้ยง

ชีพได้ สอดคล้องกับ สอดคล้องกับ งานวิจัยของ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (2542) ที่กล่าวว่า การแต่งกายสตรีในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การปรับเปลี่ยนดังกล่าวเป็นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสตรี การปรับเปลี่ยนการแต่งกายสตรีอยู่ในความสนใจของชนชั้นนำในแต่ละช่วงเวลา และได้พยายามชักจูงให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์

ตาราง 2 ข้อค้นพบในงานวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย, 2565

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงส่งเสริมอนุรักษ์ และฟื้นฟูศิลปปะการทอผ้าที่กำลังจะสูญหายให้กลับคืนมาอีกครั้ง ซึ่งก่อนหน้านี้จะทรงส่งเสริมสนับสนุนหัตถกรรมทอผ้ากำลังสูญหายไปจากชนบท เนื่องจากความนิยมผ้าทอจากโรงงานอุตสาหกรรม ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พระราชกรณียกิจในเรื่องดังกล่าว รวมถึงการพระราชทานกำลังใจแก่ช่างฝีมือและสมาชิกของกลุ่มทอผ้า การทรงแนะนำให้ปรับปรุงคุณภาพของผ้าทอเหล่านี้ ตลอดจนการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและการตลาด เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถรักษาสีปะการทอผ้าอันน่าภาคภูมิใจไว้ได้ ขณะเดียวกันศิลปหัตถกรรมการทอผ้าก็กลายเป็นอาชีพเสริมที่เพิ่มพูนรายได้ให้แก่ชาวชนบทผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ช่วยแก้ปัญหาการดำรงชีพของพวกเขาเหล่านั้นได้ พระ

ราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการทำนุบำรุงศิลปหัตถกรรมทอผ้า มีลักษณะเป็นทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนา อันส่งผลให้ศิลปหัตถกรรมทอผ้าสามารถดำรงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย พบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายประการ ดังนี้

1. นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาพัฒนาเป็นแผนนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของไทยในระดับต่าง ๆ

2. เนื้อหาและภาพประกอบจำนวนมากที่รวบรวมไว้เป็นข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้ ควรนำมาเรียบเรียงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

3. ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

3.1 หัวข้อวิจัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น สตรีราชสำนักในอดีตที่มีบทบาทต่อเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย การจัดทำฐานข้อมูลลวดลายผ้าโบราณของไทย เป็นต้น

3.2 ข้อมูลที่รวบรวมไว้ ควรพัฒนาระบบจัดเก็บข้อมูล ภาพประกอบ หนังสือ เป็นระบบดิจิทัล เพื่อสะดวกในการสืบค้นฐานข้อมูลและใช้ประโยชน์ในครั้งต่อไป

พูน ปณ จิต ชีวะ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2525a). ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 3: ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิษณุโลก.
- กรมศิลปากร. (2525b). สมุดภาพวิวัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2541). การวิเคราะห์สื่อแนวทางและเทคนิค. กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรสโปรดักส์.
- กาญจนา แสงสารพันธ์. (2548). การศึกษาภาวะผู้นำการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของโรงเรียน จุฬารามราชวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เกรียงศักดิ์ สุวรรณวิจน์. (2549). รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุขององค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อภาวะผู้นำของหัวหน้ากลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2550). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐปิยะ อิศระสงคราม. (2545). การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย รัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิติ กสโรศล. (2536). การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2444-2455) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยสถาบันไทยคดีศึกษา.
- ประคัลภ์ ปิณฑพลกฐ. (2553). คุณสมบัติสำคัญของการเป็นผู้นำที่ดี.
- ประทีป มีศิลป์. (2552). ไหมไทย...สายใยแห่งแผ่นดิน = Thai silk: cultural heritage. กรุงเทพมหานคร: สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ.

ประยูร สิริพิพันธุ์. (2515). สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชชนนีนาถ พระราชชนิพนธ์ และพระราชดำรัสสมบูรณ์ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.

กรุงเทพมหานคร: สยาม.

พวงผกา คุโรวาท. (2535). คู่มือประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกาย. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.

เรวัตร์ ชาตรีวิชัญญ์ และคณะ. (2554). *Strategic management: การจัดการเชิงกลยุทธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 1).

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์.

วานิส แก้วทอง. (2562). การศึกษาอัตลักษณ์ผลงานศิลปนิพนธ์แห่งชาติสาขาการออกแบบแฟชั่น สมชาย แก้วทอง เพื่อการออกแบบเครื่องแต่งกายสำเร็จรูป. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์. (2563). การสื่อสารแฟชั่นยั่งยืนให้เป็นบรรทัดฐานใหม่ในประเทศไทยผ่านการใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สน สีมাত্রัง และคณะ. (2548). ช่างทอ ร้อยใจ เทิดไท้องค์ราชินี 72 พรรษา. กรุงเทพมหานคร: วุฒิสภา.

สนธยา พลศรี. (2545). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

สมศักดิ์ คณาคำ. (2532). บทบาททางการเมืองของสมาชิกสภาจังหวัด ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาททางการเมืองของสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2528-2531. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สวัสด์อรร วรค์ข้าหลวง. (2554). องค์ประกอบและหลักของการเป็นผู้นำ.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2549). *รัตนราชินีศรีประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.

สุพัตรา สุภาพ. (2538). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บ.ก.). กรุงเทพมหานคร.

อัญชัน สันติไชยกุล. (2547). รูปแบบการดำเนินชีวิต การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง และการรับนวัตกรรม

สินค้าแฟชั่นของวัยรุ่น. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาทิตย์ รัชอินเนตร. (2525). *เครื่องแต่งกายของคนไทยสมัยรัชกาลที่ 4 จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง*.
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Blumer H. (1969). Fashion□: From class differentiation to collective selection.
Sociological Quarterly, 10, 275–291.

Drake, M. F., Spoone, J. H. & Greenwald, H. (1992). *Retail fashion promotion and advertising*. New York: Macmillan.

Dubrin .J. (1998). *Leadership research finding□: Practice and skills*. Boston Houghton:
Mifflin Company.

Freire, P. (1972). *Education□: The Practice of Freedom*. London: Writers and Readers
Publishing Cooperative.

Garcia. (1982). *Development□: A Literature Survey of Concepts and Theories*. Laguna:
UPLB.

Jane Hatrick. (2011). *A life in the archive□: the dress, design and identity of the
London couturier Norman Hartnell*. University of Brighton.

Lorraine Portelli. (2016). *Home Economics and Textiles Studies in Malta□: a
curriculum history 1960-2010*. University of Brighton.

M.R., S. (2002). *Consumer behavior; buying, having, and being*. New Jersey: Prentice
Hall.

Moven, J. C. (1994). *Consumer behavior*. New Jersey: Macmillan Publishing Company.

Riggs, F. W. (1970). “Modernization and Political Problems□: Some Developmental
Prerequisites” *Development Nations□: Guest for A Model (Beling and Toten)*.

New York: Van Nostran Reinhold.

Rogers, E. M. & B. (1972). *Social change in rural societies*. London: Appleton-CenturyCrofts.

Sproles. (1981). Analyzing fashion life cycles-Principles and perspectives. *Journal of Marketing*, 45, 116–124.

Troxel. (1978). *Fashion merchandising*. (2nd Ed.). USA: McGraw-Hill.

Veronica Tetley Isaac. (2016). 'Dressing the part': Ellen Terry (1847-1928) – towards a methodology for analysing historic theatre costume. University of Brighton.

Wang, Y. F., & Lee, Y. H. (2020). Development of fashion design applied to costume of the Chinese Minority Xinjiang Uygur. In *The Research Journal of the Costume Culture*, 28(4), 492–507.

Winters, A. A. & Goodman, S. (1985). *Fashion advertising and promotion*. (5th ed.). New York: Fairchild Publications.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ประกอบการ
งานวิจัยเรื่อง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
กับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย

ข้อตกลงเบื้องต้น แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้รู้ คำถามในแบบสัมภาษณ์นี้เป็นเพียงแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความคิด/ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ ที่ผู้วิจัยออกแบบและสร้างขึ้นให้สอดคล้องและครอบคลุมความมุ่งหมาย ขอบเขต และกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งในการลงพื้นที่อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์จริง

ตอนที่ 1 ประวัติและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ – สกุล..... อายุ ปี
2. การศึกษา.....
3. อาชีพหลัก.....
4. ประสบการณ์การทำงานด้านสิ่งทอและเครื่องแต่งกายไทย..... ปี

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับงานวิจัย

1. ท่านคิดว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีบทบาทอย่างไรกับเครื่องแต่งกายสตรีแบบไทย
.....
2. ท่านคิดว่า เพราะเหตุใด สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงทรงส่งเสริมงานศิลปาชีพทอผ้า
.....
3. ท่านคิดว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีวิธีการปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการส่งเสริมงานศิลปาชีพทอผ้า อย่างไร
.....
4. ท่านคิดว่า เพราะเหตุใด สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงทรงงานด้านอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมทอผ้า
.....
5. ท่านคิดว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีวิธีการปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมทอผ้าอย่างไร
.....

ลงชื่อ ผู้สัมภาษณ์

วันที่ เดือน พ.ศ.

ภาคผนวก ข
ภาพประกอบในการลงพื้นที่

ภาพประกอบ 94 สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กองงานศิลปาชีพ และ สมาชิกมูลนิธิศิลปาชีพฯ ภายใน
นิทรรศการ จากขุนเขา...สู่ศิลปาชีพ หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ที่มา : ผู้วิจัย , 2559

ภาพประกอบ 95 เจ้าหน้าที่กองงานศิลปาชีพ ให้ข้อมูลโต๊ะทรงงานตัวอย่างลายพระหัตถ์ บันทึกความ
เป็นอยู่ของราษฎร
ที่มา : ผู้วิจัย , 2559

ภาพประกอบ 96 ร่วมกิจกรรมเสวนา เรื่อง "สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับ แฟชั่น
โลกยุค '60" วิทยากร คุณกุลวิทย์ เลาสุขศรี บรรณาธิการบริหารนิตยสารไวก่ ประเทศไทย
ที่มา : ผู้วิจัย , 2559

ภาพประกอบ 97 ทำหน้าที่ที่ปรึกษาธุรกิจ ลงพื้นที่พบผู้ประกอบการธุรกิจผ้าและเครื่องแต่งกาย
ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1-3 (ภาคเหนือ)
ที่มา : ผู้วิจัย , 2559

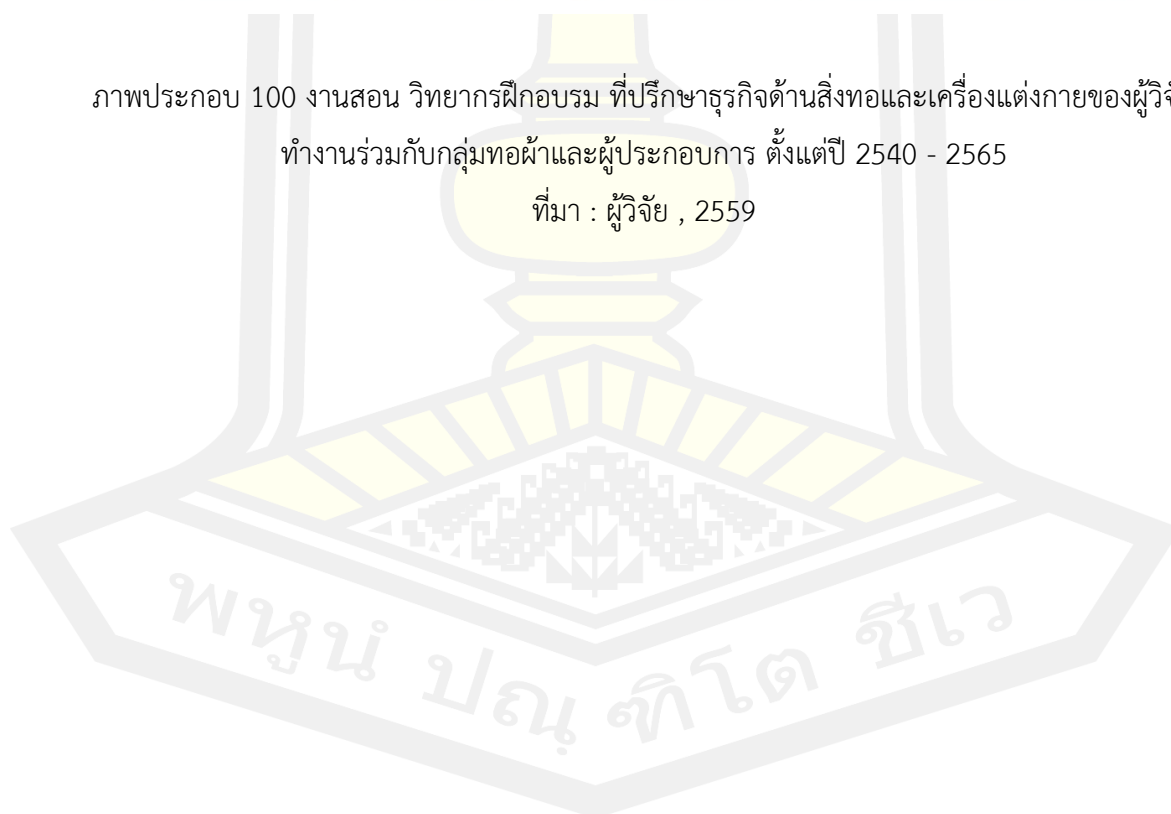
ภาพประกอบ 98 ทำหน้าที่กรรมการคัดสรร ระดับประเทศ ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิผ้าไทย โครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี พ.ศ.2562 ระดับประเทศ
ที่มา : ผู้วิจัย , 2562

ภาพประกอบ 99 ทำหน้าที่กรรมการคัดสรร ระดับประเทศ ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิผ้าไทย โครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี พ.ศ.2565 ระดับประเทศ
ที่มา : ผู้วิจัย , 2565

ภาพประกอบ 100 งานสอน วิทยากรฝึกอบรม ที่ปรีชาธุรกิจด้านสิ่งทอและเครื่องแต่งกายของผู้วิจัย
ทำงานร่วมกับกลุ่มทอผ้าและผู้ประกอบการ ตั้งแต่ปี 2540 - 2565
ที่มา : ผู้วิจัย , 2559

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายกำจร แซ่เจี๊ยะ
วันเกิด	2 ตุลาคม พ.ศ.2516
สถานที่เกิด	เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	นักวิชาการอิสระ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2539 หลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต (คหกรรมศาสตร์) (วท.บ.) สาขาวิชาศิลปสัมพันธ์ คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2544 หลักสูตรคหกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (คศ.ม.) สาขาวิชาสิ่งทอและเครื่องแต่งกาย คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2565 หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด) สาขาวิชาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน บุญเกิด ชีวะ